

ISÄNMAAMME KEISARI

ELIITIN KANSALLISEN IDENTITEETIN MURROS JA
SUOMALAISEN ISÄNMAAN RAKENTUMINEN
AUTONOMIAN AJAN ALUSSA

KATI KATAJISTO

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi päärakennuksen auditoriassa XII lauantaina 31. toukokuuta 2008 klo 10.

ISBN 978-952-92-3531-5 (nid.)

ISBN 978-952-10-4593-6 (PDF)

Yliopistopaino

Helsinki 2008

Esipuhe

Tekijä haluaa kiittää rahoittajia, jotka ovat mahdollistaneet tämän väitöskirjan tekemisen. Tutkimus lähti liikkeelle Niilo Helanderin säätiön myöntämällä apurahalla, jonka jälkeen tutkimusta oli mahdollista jatkaa Suomen Kulttuurirahaston, Wellamo Paasikiven rahastosta myönnettyjen apurahojen turvin. Tekijällä on ollut ilo työskennellä myös palkallisena tutkijana professori Markku Kuisman johtamassa, Suomen Akatemian rahoittamassa *Eliitit ja yhteiskunnan muutos* – projektissa sekä FT Kirsi Warpulan johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa *Transgressing Gender Norms and the Nature of the Family*. Tekijä on myös saanut Helsingin yliopiston väitöskirjan loppuunsaattamisapurahan. Lisäksi eri rahoittajatahot ovat mahdollistaneet matkat ulkomaisiin konferensseihin ja arkistoihin. Kiitos tästä kuuluu Suomalais-ruotsalaiselle kulttuurirahastolle, Alfred Kordelinin Yleiselle Edistys- ja sivistysrahastolle ja Helsingin yliopiston Kanslerin matkatuelle.

Haluan esittää suuret kiitokseni myös väitöskirjan ohjaajalle, professori Markku Kuismalle, joka otti minut mukaan eri aikakauden eliittejä tutkivaan projektiinsa ja jonka asiantunteva ohjaus kantoi alusta loppuun. Akateemisen avarakatseisesti ja kärsivällisesti hän tuki alun haparoivasta tutkimusaiheen- ja kysymyksenasettelun valinnasta aina väitöskirjan viime metreille, jolloin työn valmistuminen on venynyt ja venynyt, vaikkakin hyvästä syystä – iloisten perheutisten johdosta. Haluan kiittää myös yliopistonlehtori Panu Pulmaa, jonka asiantunteva ja ystävällinen avustus oli erittäin tärkeää väitöskirjan loppuunsaattamisessa. Lämmin ja suuri kiitos kuuluu myös FT Kirsi Warpulalle, jonka kaikkalainen akateeminen ohjaus aina seminaari –työni ajoista väitöskirjan loppuun asti on ollut ensiarvoisen tärkeää. Kiitos myös kaikille Historian laitoksen tutkijoille mielenkiintoisista ja mieltä avartavista keskusteluista, erityisesti entisille huonetovereilleni Marja Jalavalle, Niklas Jensen-Eriksenille, Milka Sunellille ja Jukka Relanderille. Väitöskirjani esitarkastajina ovat toimineet professori Max Engman ja dosentti Raimo Savolainen, joita kiitän työni parannusehdotuksista. Vastaväittelijäksi on lupautunut dosentti Juhani Mylly, jota kiitän tehtävän vastaanottamisesta ja kärsivällisyydestä odottaa työni lopullista valmistumista. Kiitos myös Konsta, Akseli ja Harri!

Kati Katajisto, Helsingissä helmikuussa 2008

SISÄLLYSLUETTELO

1 AUTONOMIAN AJAN ALKU KANSALLISEN IDENTITEETIN MURROSKOHTANA	7
1.1 Millaiseksi sellaisen kansan kohtalo olisi muodostunut.....	7
1.2 Suomalaisia, ruotsalaisia vai venäläisiä?.....	13
1.3 von Willebrandin sukupiiri.....	18
1.4 Kirjeet aikansa valottajina	23
1.5 Kansallisen identiteetin konstruktio	28
2 VOIMISTUVA PROVINSSI-IDENTITEETTI?	40
2.1 Menneisyyden painolasti ja nykyisyyden katse	40
2.2 Venäjän varjo Suomen yllä?	43
2.3 Taloudellinen patriotismi Suomessa	50
2.4 Patriotismi – kuningas, isänmaa ja kotiseutu.....	55
3 SUOMEN SOTA – LAPSIPUOLENA BARBAARIN KYNSISSÄ?.....	62
3.1 Fatalismia vai valistusrationalismia	62
3.2 Ruotsin kuningas-isä hylkää?	70
3.3 Eron vetäminen barbaariseen Venäjään	79
4 EPÄVARMAT OLOT JA LUOTTAMUKSEN MUODOSTUMINEN KEISARIIN	86
4.1 Suomen Pietarin lähetystö	86
4.2 Porvoon maapäivät	97
4.3 Upseerilähetystö.....	105
4.4 Keisari-isän alamaisia – Suomen kansalaisia	115
4.5 Jumalainen ja niin kuolevainen.....	126
4.6 Omat sisäiset riidat – keisari-isän huonot lapset.....	134
5 SUOMALAISUUDEN UUSI MÄÄRITTYMINEN.....	149
5.1 Aleksanteri I:n merkitys	149
5.2 Venäläiset versus suomalaiset – kateelliset sisarpuolet	161
5.3 Suomen johtomiesten nuorallakävely – rajanveto ja lähentyminen Venäjään	174
5.4 Ero uuteen "pikku-bernadottelaiseen" Ruotsiin.....	187
5.5 Suomen johtomiesten suhtautuminen ja samaistuminen Suomen kansaan	203
6 SUOMEN UUSI EPOOKKI	216
6.1 Raskas vastuu isänmaasta	216
6.2 Yhdessä viimeiseen mieheen asti.....	222
6.3 Isänmaan etu ennen kaikkea	225

6.4 Uhrautuminen isänmaan puolesta	233
6.5 Kansakunnasta valtio-kansakunnaksi.....	241
6.6 Säätyidentiteetistä kansalliseen identiteettiin?.....	249
7 Yhteenveto – Isänmaamme keisari	254
Summary	257
Lähdeluettelo	259
Opinnäytetyöt	262
Painetut lähteet	263
Kirjallisuus	265

1 AUTONOMIAN¹ AJAN ALKU KANSALLISEN IDENTITEETIN MURROSKOHTANA

1.1 Millaiseksi sellaisen kansan kohtalo olisi muodostunut...

*"Totuuden ääni on vahva, ja se on kyllä tavallista tyhmempi tai ilkeämpi, joka ei näe tai tahdo nähdä keisarin yhtä armollista kuin viisasta ja jaloa tarkoitusta kansan yhdistämiseksi ja onnellistuttamiseksi. Millaiseksi sellaisen kansan kohtalo olisi muodostunut, jos huomattava määrä sen poikia olisi pakotettu viha sydämessään luopumaan isänmaastaan liittyäkseen sen luonnollisiin vihollisiin ja suuri joukko kunniallisia perheitä olisi saatettu suurimpaan kurjuuteen. Jumala, olkoon meidän keisarimme ikuisesti ylistetty ja siunattu siitä, että tämä tapahtui meidän onneksemme ja niin täydellisesti hoidettuna. Lopun voi tehdä meidän oma viisautemme, mutta siihen tarvitaan kaikkien kunnollisten keskeytymätöntä ponnistelua."*²

Näin vahvoin sanoin kuvaili kenraaliadjutantti August Fredrik Palmfelt tunnelmiaan reilun vuoden kuluttua siitä, kun Venäjä, maan entinen arkkivihollinen, oli valloittanut Suomen Ruotsilta. Miten tähän oli päädytty? Helmikuun 21. päivänä vuonna 1808 Venäjän keisarikunnan joukot hyökkäsivät Ruotsin valtakunnan itäiseen osaan. Raja ylitettiin nykyisen Suomen kohdalta, Kymenlaaksossa. Venäläisten ylipäällikkönä toimi kenraali kreivi Friedrich Wilhelm von Buxhoevden. Suomen alueella ylipäällikön tehtäviä hoiti iäkäs kenraaliluutnantti Carl Nathanael af Klercker, joka oli laittanut omin päin Suomen joukot liikekannalle ennen kuninkaan käskyä. Ruotsin hallitsija, Kustaa IV Aadolf, oli Pietarin-lähettiläänsä Curt von Stedingkin varoituksista huolimatta viivytellyt käskyn antamista, jolloin af Klercker oli von Stedingkiltä saamansa varoituskirjeen nojalla ryhtynyt omalla vastuullaan alustaviin toimenpiteisiin. Kustaa IV Aadolf oli kuitenkin asettanut salaisen sotavalmistelukunnan 11. tammikuuta tilanteen edellyttämien puolustustoimien ehdottamiseksi, vaikka hän ei halunnutkaan uskoa lankonsa, keisari Aleksanteri I:n, ryhtyvän sotaan Ruotsia vastaan.³

¹ Autonomia -käsitettä käytetään tässä tutkimuksessa ennen kaikkea aikaperiodia kuvaavana terminä, eikä siihen sisälly arvolatausta Suomen myöhemmästä kehityksestä, eikä sen käytöllä haluta myöskään väheksyä tai minimoida Venäjän keisarin tosiasiallista valtaa Suomessa.

² August Fredrik Palmfelt Johan Fredrik Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

³ Danielson 1896, 19, 35, 66; Osmonsalo 1947, 80-2; Virrankoski 2001, 393-398.

Edellisen vuoden heinäkuussa (1807) oli solmittu rauha Tilsitissä Venäjän keisarin ja Napoleonin välillä. Venäjä tarvitsi aselevon kerätäkseen uudelleen voimiansa raskaiden sotatappioiden jälkeen. Napoleon Bonaparte oli voittanut Venäjän ja Itävallan joukot Austerlitzin taistelussa vuonna 1805. Voittamattomana pidetty Preussin armeija oli kukistunut seuraavana vuonna ja kesäkuussa 1807 Venäjä oli joutunut taipumaan uudelleen Friedlandin taistelussa. Aleksanteri I:n ehdottama Tilsitin rauha ei tullut kuitenkaan ilmaiseksi, vaan sen seurauksena Venäjä joutui katkaisemaan liittosuhteensa Englantiin ja yhtymään kyseiseen saarivaltioon kohdistettuun mannermaasulkemukseen. Ensisijaisesti Englantia vastaan suunnatussa Tilsitin sopimuksessa edellytettiin, että Venäjä pakottaisi Tanskan ja Ruotsin liittymään Englannin vastaiseen rintamaan.⁴

Tanska yhti mannermaasulkemukseen tähtäävään liittoon kivuttomasti englantilaisten yllätyshyökkäyksen jälkeen, mutta Ruotsin kuningas ei voinut kuvitellakaan ryhtyvänään liittoon ”vallankumouksen hirveänä sikiönä” pitämänsä Napoleonin kanssa. Liittoon yhtymisen sijasta Kustaa IV Aadolf rikkoi aselevon Napoleonin kanssa ja lähti valloittamaan takaisin Ruotsille aikaisemmin kuulunutta Pommeria, jonka ranskalaiset olivat miehittäneet. Englanti tuki Ruotsia entistä paremmin apurahoin, mutta pidemmän päälle tästä ei ollut apua vaikeuksissa kamppailevalle Ruotsille. Olosuhteiden pakottamana, vaikkakin haluttomana Aleksanteri I suuntasi aseellisen hyökkäyksen Ruotsiin, kun rauhanomaiset neuvottelut osoittautuivat tuloksettomiksi. Samaan aikaan Ruotsia uhkasi etelästä päin Tanska.⁵

Suomessa Hämeenlinnan lähettyville joukkoja kerännyt ja taisteluihin valmistautunut Carl af Klercker sai siirtyä sivuun, kun Tukholmassa oleskellut Wilhelm Mauritz Klingspor otti vastuulleen hänelle kuuluvat ylipäällikön tehtävät. Ruotsin 1800-luvun alun virallisen puolustussuunnitelman mukaisesti Klingspor keskittyi joukkojen ja varastojen turvaamiseen. Ylipäällikölle annetuissa kirjallisissa käskyissä todettiin, että vihollisen eteneminen tuli estää mahdollisuuksien mukaan, mutta joukkojen taistelukunto ja huolto piti turvata. Lukuun ottamatta linnoituksiin jäävää sotaväkeä Suomen armeija vetäytyi rivakkaan tahtiin Pohjanmaalle niukasti sotakokemusta omaavan Klingsporin johdolla. Venäläisiä vastaan käytiin vain muutamia kahakoita. Maan etelä- ja keskiosat vallattiin lähes verettömästi ja

⁴ Karonen 1999, 419-422; Kuisma 1993, 146; Virrankoski 2001, 393-398.

⁵ Danielson 1896, 7, 22; Karonen 1999, 419-422; Virrankoski 2001, 393-398.

Suomen puolustuksen selkärangoiksi katsotut Svartholman ja Viaporin linnoitukset kuluvan kevään aikana.⁶

Reilu kuukausi hyökkäyksestä, maaliskuun 28. päivänä, keisari Aleksanteri I julisti sodankäynnin päämääräksi Suomen valloituksen. Suomi oli tarkoitus liittää pysyvästi Venäjän valtakuntaan. Keisarin itsensä mukaan Napoleon oli sanonut hänelle Tilsitissä, että Venäjä saisi Suomen korvaukseksi Ruotsia käytyä sotaa vastaan. Tilsitin liittokirjassa Ruotsin valtakunnan itäisestä maankolkasta kuitenkin vaiettiin. Suomi oli sivuseikka kansainvälisen politiikan näyttämöllä, sillä Aleksanteri I:n mielenkiinto kohdistui ensisijassa Tonavan rannoille. Keisarin on väitettykin sanoneen Napoleonin Pietarin edustajalle, että: "Suomi, jonne pakotatte minut lähtemään, on erämaa, jonka omistus ei ketään houkuttele. Ja sitä paitsi tämä erämaa on valloitettava vanhalta liittolaiselta ja sukulaiselta, ja viekkaalla tavalla, joka loukkaa kansallista hienotuntoisuutta..."⁷

Kansainvälispoliittinen tilanne ja Kustaa IV Aadolfin taipumattomuus ei kuitenkaan jättänyt vaihtoehtoa Venäjän keisarille. Suurten maiden politiikan pelinappulaksi joutunut Suomi miehitetiin ja liitettiin sittemmin suuriruhtinaskuntana Venäjän monikansalliseen valtakuntaan. Syynä Suomen liittämiseen Venäjään on pidetty sitä, että keisari oli alkanut huolestua Napoleonin kanssa tehdyn liiton olemattomista hyödyistä Venäjälle. Alun perin Napoleon oli ilmeisesti pyrkinyt houkuttelemaan Venäjän keisaria sotaan Ruotsia vastaan vedoten siihen, että: "Pietarin kaupunki on liian lähellä Suomen rajaa. Ei ole enää paikallaan, että kauniit venakot kuulevat ruotsalaisten tykkejä palatseihinsa Pietariin." Epäilemättä Pietarin turvallisuus puolsikin tässä tilanteessa Aleksanteri I:n päätöstä Suomen valloittamisesta, vaikka Pietarin ylimystö ei tälle valloitukselle tai Suomelle ylipäättänsä antanut liiemmin arvoa. Vain Pietarin turvallisuudesta vastaavat sotilashenkilöt ottivat valloituksen innolla vastaan. Sen sijaan Ruotsille Suomen menetys oli paha isku, mutta raja-alueen pelastaminen ei ollut tärkeintä tilanteessa, jossa koko Ruotsin valtakunnan olemassaolon katsottiin olevan uhattuna.⁸

Suomen tuleva kohtalo oli näiden tapausten seurauksena sinetöity maan omien rajojen ulkopuolella. Maan asukkailla oli tämän jälkeen vain mahdollisuus toimia parhaaksi

⁶ Danielson 1896, 65; Karonen 1999, 419-422; Virrankoski 2001, 393-398.

⁷ Danielson 1896, 6-7; Tommila 1984, 24; Virrankoski 2001, 401-405.

⁸ Danielson 1896, 9; Klinge 1997, 12; Tommila 1984, 24; Virrankoski 2001, 401-405.

katsomallaan tavalla heille väistämättä eteen tulleessa tilanteessa. Sodan alkaessa Suomessa ei vallinnut kuitenkaan yksimielisyyttä, miten valloittajavaltaan olisi tullut suhtautua. Ylemmät säätyläiset ja kaupunkilaiset ottivat tilanteen pääasiassa rauhallisesti ja sopeutuivat siihen. Pakoon lahden yli ei lähdetty juuri lainkaan. Venäläiset puolestaan pyrkivät säilyttämään suomalaisten entisen elämänmenon mahdollisimman vähin häiriöin, mikä helpotti säätyläistön ryhtymistä yhteistoimintaan venäläisten kanssa. Maalaisrahvas sen sijaan suhtautui venäläisiin pääasiassa vihamielisesti. Talonpoikaisia kansannousuja tapahtui muun muassa Ahvenanmaalla, ruotsinkielisellä Pohjanmaalla ja Pohjois-Karjalassa.⁹

Talonpoikaiskansan vastenmielisyys venäläisiä kohtaan ilmeni myös vihamielisenä suhtautumisena herrasväkeen, joka yritti estää kansannousut. Turun piispana toiminut Jacob Tengström joutui hakemaan suojaa Jokioisten kartanosta kesällä 1808, koska hän oli suhtautunut ystävällismielisesti venäläisiin ja oli toiminut heidän kanssaan yhteistyössä. Tengströmin rationaalinen ja valitusfilosofiasta vaikutteita saanut reaalipoliittinen asenne venäläisiin ei miellyttänyt kansaa, joka runoili että "pispa se tarvittis tappaa". Kansan pilkkakirveestä sai oman osansa myös Tengströmin piileskelypaikan omistaja, entinen Turun ja Porin läänin maaherra, Ernst Gustaf von Willebrand. Kyseinen kartanonherra oli ryhtynyt ensimmäisten joukossa yhteistyöhön venäläisten kanssa, ja hän oli hyötynyt tästä toiminnasta myös taloudellisesti.¹⁰ von Willebrandista ivailtiin kansan keskuudessa:

Kyllä Prekka-Jakku sen tiesi,
kun myllyn rakensi,
että ryssä Turkuun tuli
ja jauhoja tarvitsi.¹¹

E. G. von Willebrand oli yksi Buxhoevdenin asettamista sotakomissaareista, joiden tehtävänä oli hankkia viljaa Venäjän armeijalle. Buxhoevden olisi halunnut von Willebrandista myös kaikista säädyistä muodostetun valtuuskunnan puheenjohtajan, joka marraskuussa 1808 matkusti keisarin käskystä Pietariin. Valtuuskunnan puheenjohtajaksi valittiin kuitenkin von

⁹ Danielson 1896, 9; Klinge 1997, 12; Persson 1986; Virrankoski 2001, 401-405.

¹⁰ Virrankoski 2001, 401-405.

¹¹ Aaltonen 1931, 264: Aaltonen lainannut Vilho Annalalta: "Willebrandin saama lisänimi Prekkajakku tarkoittanee prenikkajakkua ja viitanee siihen, että hän jo sodan alussa sai palveluksistaan venäläisiltä Annan ritarikunnan korkeimman luokan kunniamerkin."

Willebrandin vävy, Carl Erik Mannerheim. E. G. von Willebrand sai kuitenkin osallistua valtuuskuntaan ylimääräisenä jäsenenä, koskenperkaustoimikunnan puheenjohtajana. Appeaan pidättyväisemmin venäläisiin suhtautunut valtuuskunnan puheenjohtaja, nykyisen Ruotsin puolella syntynyt C. E. Mannerheim katsoikin erityiseksi velvollisuudekseen korostaa Pietarissa sitä, ettei valtuuskunta voinut toimia kaikkien säätyjen edustajana päätettäessä Suomen asioista. Mannerheim myös vaati, että valtuuskunnan sijasta keisarin olisi kutsuttava koolle maapäivät.^{12 13}

C. E. Mannerheimin vaatimus ei osoittautunut turhaksi. Aleksanteri I suostui kutsumaan säädyt koolle, ja maapäivävajaisia vietettiin 28. maaliskuuta 1808 Porvoossa. Seuraavana päivänä luettiin sittemmin kuuluisaksi tullut Aleksanteri I:n antama ruotsinkielinen hallitsijanvakuutus, jossa hän lupasi säilyttää Suomen kansalaisten oikeudet: "maan uskonnon ja perustuslait sekä ne eri- ja muut oikeudet, joita itse kukin sääty mainitussa suuruhtinaskunnassa erittäin, ja kaikki sen asujaimet yhteisesti, niin ylhäisemmät kuin alhaisemmat, tähän asti ovat nauttineet".¹⁴ Säädyt puolestaan vanhoivat uskollisuudenvalan keisarille. Ajan myötä näitä vakuutuksia ryhdyttiin pitämään Suomen autonomian takuuna, keisarin ja Suomen kansan sopimuksena maan uudesta asemasta. Valtiollis-juridisesta näkökulmasta tarkasteltuna tällainen näkemys on kuitenkin vailla pohjaa tai vähintään riidanalainen.¹⁵

Suomen vanhojen lakien ja oikeuksien säilyttämisestä entisellään oli annettu lupauksia jo ennen Porvoon maapäiviä. Kun keisari oli julistanut uudestaan ilmoituksensa Suomen liittämistä Venäjään 17. kesäkuuta 1808, julkilausumassa oli luvattu säilyttää suomalaisten omat lait ja oikeudet. Lakeja ja oikeuksia oli korostettu myös Pietarin valtuuskunnan matkan jälkeen, jolloin oli erityisesti kiinnitetty huomiota siihen, ettei Suomen talonpojista tulisi maaorjia. Vakuuttelut Suomen vanhojen lakien ja tapojen säilyttämisestä ennallaan helpottivat

¹² Väitöskirjassa ei ole systemaattisesti tutkittu, mitä termejä aikalaiset käyttivät vuoden 1809 Porvoon kokoontumisesta. On kuitenkin havaittavissa, että jotkut tutkimuskohteena olevat henkilöt käyttivät myös nimitystä riksdag, vaikka termi landtdag oli ilmeisesti paljon yleisempi. Edellisestä johtuen, ja koska Suomi ei ollut myöskään tosiasiallisesti valtio, tutkimuksessa käytetään termiä maapäivät. Riksdag termi löydettävissä: A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 9.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 22.7.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; Johan F. Aminoff Carl E. Mannerheimille, 19/31.3.1812, Carl E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 113, KA; Mannerheim 1922, 68-69 (tässä tekstissä käytetään molempia termejä landtdag ja riksdag).

¹³ Lesch 1924, 127-145; Osmonsalo 1947, 147; Virrankoski 2001, 401-405.

¹⁴ Suomennus lainattu Kekkonen 1991, 259.

¹⁵ Jussila 1987; Virrankoski 2001, 405-409.

osaltaan suomalaisten mukautumista uuteen valtiovaltaan, vaikka maan asukkaiden olikin alkuvaiheessa vaikea uskoa venäläisten lupauksiin ja hyväntahtoisuuteen. Erityisesti upseeristolla ja muilla sotilasvirkoihin sijoittuneilla säätyläisillä oli aluksi vaikeuksia sopeutua, sillä heidän asemansa jäi epäselväksi uudessa valtiollis-poliittisessa tilanteessa.¹⁶

Everstiluutnantti Carl Johan Stjernvall, E. G. von Willebrandin toinen vävy, oli joutunut heti sodan alussa venäläisten vangiksi. Stjernvall oli kieltäytynyt vannomasta uskollisuudenvallaa uudelle hallitsijalle, mutta hän oli silti saanut jäädä Suomeen, eikä häntä ollut lähetetty vankeuteen Venäjälle, kuten useille hänen kohtalotovereilleen oli käynyt. Nähtävästi C. E. Mannerheim oli tukenut appeaan, E. G. von Willebrandia, tämän pyrkimyksessä taivuttaa vastahakoinen vävymies myönteiseksi uudelle hallintovallalle. Lankonsa Mannerheimin tavoin Stjernvall veti kuitenkin selvän rajan suhteessa uuteen esivaltaan. C. J. Stjernvall kieltäytyi vastaanottamasta hänelle vuoden 1809 lopulla tarjottua maaherran virkaa ennen kuin hänen upseeritoveriensä tulevaisuus olisi turvattu. Vielä Haminan rauhan (17.9.1809) jälkeen Suomen armeijan tulevaisuus ja upseerien toimeentulokysymys oli nimittäin yhä ratkaisematta.¹⁷

Myös von Willebrandin kolmannelle vävyllle, August Fredrik Palmfeltille, oli tarjottu vuoden 1809 lopulla maaherran virkaa, mutta yhtä tiukasti kuin Stjernvall oli Palmfelt kieltäytynyt ottamasta virkaa ennen kuin armeijan tulevaisuus olisi turvattu. Vielä Alavudella menestyksekkäästi venäläisiä vastaan taistellut Palmfelt oli suurelta osin ollut myötävaikuttamassa Kainuun antautumissopimuksen allekirjoittamiseen 25.3.1809. Sodan päätyttyä Palmfelt ei kuitenkaan joutunut kerjäämään elantoaan yhdessä muiden onnettomien upseerien kanssa, kuten C. J. Stjernvall oli upseerien mahdollista tulevaisuutta kuvaillut, vaan hän sai siunata toveriensa kanssa keisarin armoa ja oikeudentuntoa. Vuodenvaihteessa 1809-1810 Palmfelt ja Stjernvall ottivat osaa upseerilähetystöön, jonka seurauksena Aleksanteri I antoi upseerimanifestin nimellä tunnetun julistuksen. Siinä luvattiin, että suomalaisten joukkojen upseerit ja aliupseerit saisivat pitää kuolemaansa saakka entiset palkkansa ja niihin

¹⁶ Vrt. Danielson 1896, 74, 286: Carl Johan Adlercreutz kirjoittaa vaimolleen (ilmeisesti 20. tai 21. helmikuuta 1808): "Lähetän nyt kenraalille erään venäläisten julistuksen Suomen kansakunnalle, jossa he muun muassa kutsuvat Suomen säädyt valtiopäiville Turkuun ynnä muita tuollaisia hullutuksia. Mutta suojelusta ja kaikellaista turvaa hengen ja omaisuuden puolesta luvataan niille, jotka pysyvät hiljaisesti kotonaan."

¹⁷ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 23.11.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Danielson 1896, 693-4, 718; Savolainen 1994, 59. Savolaisen mukaan Carl Johan Stjernvall olisi ollut mukana Viaporin antautumisessa, paikalla oli kuitenkin hänen veljensä Fredrik Gustaf Stjernvall.

kuuluvat virkatalot.¹⁸ Pian tämän jälkeen Palmfelt saattoikin kirjoittaa luvun alussa lainatut sanat: "Totuuden ääni on vahva, ja se on kyllä tavallista tyhmempi tai ilkeämpi, joka ei näe tai tahdo nähdä keisarin yhtä armollista kuin viisasta ja jaloa tarkoitusta kansan yhdistämiseksi ja onnellistuttamiseksi..."¹⁹

1.2 Suomalaisia, ruotsalaisia vai venäläisiä?

Suomen alue liitettiin monitahoisen kansainvälispoliittisen murroksen seurauksena suuriruhtinaskuntana Venäjän valtakuntaan. Maa sai tässä yhteydessä itsehallinnollisen aseman ja oman keskushallinnon. Suomen autonomiaan johtaneita kansainvälispoliittisia vaiheita ja hallintohistoriaa on tutkittu runsaasti. Lähes huomiotta on kuitenkin jäänyt Suomen synnyn ns. aineeton puoli, eli miten edellä mainitut, "takinkääntäjiksi" luonnehditut, paikalliset johtohenkilöt sopeuttivat paitsi konkreettiset toimensa myös poliittisen linjansa, ideologiansa ja identiteettinsä uudenlaiseen valtiolliseen yhteyteen. Tällöin tutkimuksen kohteeksi nousee itsensä ensimmäisen kerran suomalaiseksi, erotukseksi ruotsalaisesta ja venäläisestä, määrittelemän kansallisen eliitin muodostumisprosessi. Aikaisemmassa historiantutkimuksessa suomalaiskansallisen identiteetin rakentumista on tutkittu lähes yksinomaan vasta 1800-luvun myöhempinä vuosikymmeninä, jolloin sen on katsottu olleen vahvasti sidoksissa talonpoikaiseen kansaan ja suomen kieleen.²⁰

Tässä tutkimuksessa tarkastelun keskiössä on nimenomaan Suomen rakentumisen aineeton tai ns. mentaalinen puoli, suomalaisen identiteetin muodostuminen paikallisen valtaryhmittymän keskuudessa. Keskeisiä tähän liittyviä kysymyksiä on, miten Suomen liittäminen Venäjään ja Suomen suuriruhtinaskunnan perustamisen jälkeiset epävarmat ajat näyttäytyivät niille ihmisille, jotka olivat ensimmäisinä tekemisissä uuden valtakeskuksen ja uuden itsehallinnollisen valtiomuodostelman kanssa. Miten paikallinen provinssiaateli, joka sai kannettavakseen vallan ja vastuun maan hallinnosta, sopeutui äkilliseen muutokseen? Saman kysymyksen voi ilmaista myös toisin: millaisena Suomen autonomian ajan alku näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan aikaisten, uuden hallinnollis-poliittisen valtaeliitin, omasta

¹⁸ Danielson 1896, 401, 621, 718; Virrankoski 2001, 418.

¹⁹ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

²⁰ Kts. Kuisma 1993, 149-51; Liikanen 1998, 60-4; Tutkimuskirjallisuudesta tarkemmin luvussa 1.5. Vrt. Ylikangas 1999, 46: "Det nya storfurstendömet Finland var i praktiken svenskt vad beträffar både eliten och kulturen."

näkökulmasta? Tutkimuksen tärkein tavoite siis on, että aikalaisten omista lähtökohdista lähtevä tarkastelu luo uudenlaisen, toimija- ja ihmislähtöisen perspektiivin, jossa näkyvät niin inhimilliset heikkoudet kuin voimavarat toimia murroksellisessa ja epävarmassa tilanteessa, jollainen Suomen suuriruhtinaskunnan syntyvaihe eli ns. autonomian ajan alku epäilemättä oli.²¹

Tutkimuksen lähtökohtina toimivat maan johtoryhmiin kuuluvien henkilöiden omat tuntemukset, kokemukset ja käsitykset. Autonomian ajan alkuun sijoittuva Suomen ja suomalaisuuden rakentuminen ymmärretään siten toisiinsa vaikuttavina että toisiinsa limittyvinä ajatus-, tuntemus- ja toimintatapoina.²² Työssä tarkastellaan samalla eliitin kansallinen identiteetti muutosta; sitä miten kansallinen identiteetti ymmärrettiin, ja mikä merkitys sillä oli aikalaisille.

On pidetty lähes itsestäänselvyyttenä, että Ruotsin valtakunnan alamaisista, joiden asuinalueen Venäjä valloitti 1808-9 sodassa, tuli suomalaisia.²³ Tämän vuoksi onkin kysyttävä, mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että ruotsinkieliset johtoryhmät eivät säilyneet identiteetiltään ruotsalaisina.²⁴ Miksi ruotsalaisuus ei säilynyt edes kulttuurisena (ei valtiollis-poliittisen merkityksen saaneena) identiteettinä, ja miten eliitti suhtautui Venäjään ja venäläisyyteen, olisiko Suomen suuriruhtinaskunnan asukkaista voinut tulla venäläisiä?²⁵ Tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, mikä oli kyseisen eliitin suhde Ruotsiin ja ruotsalaisuuteen, ja miten tämä suhde muuttui eron jälkeen. Tutkimuksen polttopisteessä on kysymys siitä, minkälaisten eri ristivoimien paineessa ja vaikutuksessa suomalaiskansallinen identiteetti alkoi hahmottua autonomian ajan alussa.²⁶ Tutkimus tarjoaa samalla historiallista perspektiiviä nykyään aktiivisesti käytyyn keskusteluun kansallisen identiteetin merkityksestä yhdyntävässä

²¹ Vrt. Kalela 2000, 67: "Asiantuntijana historian tutkija täyttää eettisen velvoitteensa: hän tukee aikalaistensa pyrkimyksiä tehdä maailmasta käsitettävä. Näin menetellessään hän unohtaa helposti toisen eettisen velvoitteensa eli oikeuden tekemisen tutkimuskohteena oleville ihmisille."; Korhonen 2001, 47. Vrt. myös tutkimusnäkökulmien erilaista perspektiiviä Jussila 2004, 16-21.

²² Hyrkkänen 2002, 56: "Ajattelun ja toiminnan yhteys on käsitteellinen, samoin olosuhteiden ja niiden käsittämisen yhteys; todellisuudessa ne ovat yhteenkietoutuneita, solmussa."

²³ Selvyyden takia tutkimuksessa käytetään usein termiä suomalainen (eikä ruotsalainen) ennen vuotta 1809, jolloin termillä tarkoitetaan suomalaisia paikalliseen identiteettiin viittaavassa mielessä. Termiä suomalainen käytetään myös vuoden 1809 jälkeen, jolloin suomalainen käsitteenä alettiin ymmärtää Suomen valtion "kansalaisuuteen" viittaavassa mielessä.

²⁴ Olihan talonpoikauskansakin pyrkinyt taistelemaan oman, Ruotsin kuninkaan, puolesta. Ainakaan kansan taholta muutokseen ei tullut paineita.

²⁵ Vrt. Kuisma 1993, 149: "Valittava oli myös, tai siltä ainakin aluksi näytti, hyljätäkö perinteiset siteet Ruotsiin ja ruotsalaisuuteen ja ryhtyä vastenmielisyyttä herättäväksi "venäläiseksi"."

²⁶ Vrt. Kysymysten konstruomisesta Hyrkkänen 2002, 22.

Euroopassa. Kysymys on pohjimmiltaan tässäkin yhteydessä siitä, mitä ontologisia ja käytännön elämään vaikuttavia merkityksiä kansallisella identiteetillä on ollut ja on yhä?

Tutkimuskohde

Tutkimuskohteeksi on valittu edellä mainitun Ernst Gustaf von Willebrandin ja hänen tyttäriensä ensimmäisten aviomiesten ympärille muodostunut sukuryhmittymä, joiden toimia uuden valtioyhteyden alkuvaiheessa käsiteltiin jo lyhyesti edellisessä luvussa. Tästä von Willebrandin sukupiiristä, johon kuuluivat Carl Erik Mannerheim, Carl Johan Stjernvall ja August Fredrik Palmfelt²⁷, tuli yksi keskeisimmistä ellei keskeisin Suomen suuriruhtinaskunnan hallinnollis-poliittinen ja yhteiskunnallinen valtaverkosto. Kyseiset henkilöt olivat tiiviissä yhteydessä muun muassa Suomen asiain komitean tulevaan puheenjohtajaan Gustaf Mauritz Armfeltiin ja upseerilähetystön puheenjohtajaan Johan Fredrik Aminoffiin.²⁸

E. G. von Willebrandin tyttäristä vanhin, Wendla Sofia (s. 1779 k. 1863), meni naimisiin itseään kaksikymmentä vuotta vanhemman C. E. Mannerheimin (s. 1759 k. 1837) kanssa vuonna 1796. Myöhemmissä muistelmissaan C. E. Mannerheim toteaa varsin lakonisesti, "miten avioliitto oli tullut eteen, kun hän oli ollut aikeissa lähteä sotapalvelukseen ulkomaille".²⁹ von Willebrandin toiseksi vanhin tytär, Eva Gustafva (s. 1781 k. 1844), meni puolestaan naimisiin vuonna 1799 C. J. Stjernvallin (s. 1764 k. 1815) kanssa. Ja vuotta tätä aikaisemmin tyttäristä nuorin, Wilhelmina Albertina (s. 1782 k. 1824), oli nainut A. F. Palmfeltin (s. 1767 k. 1814).³⁰

E. G. von Willebrandilla oli myös kolme poikaa: Gustaf Henrik (s. 1786 k. 1819), Ernst Fredrik (s. 1787 k. 1837) ja Johan Reinhold (s. 1790 k. 1852). Kukaan näistä von Willebrandin pojista ei kuitenkaan noussut korkeaan virka-asemaan autonomian ajan alussa

²⁷ Käytän tutkimuskohteena olevista henkilöistä kyseisiä nimimuotoja sen takia, että henkilöt ovat varmasti tunnistettavissa, eivätkä mene sekaisin samankaltaisten nimesukulaistensa kanssa.

²⁸ Savolainen 1994, 59.

²⁹ Mannerheim 1922, 46.

³⁰ Elgenstierna, 771-3. A. F. Palmfelt kuoli keväällä 1814. Vähän yli vuoden kuluttua ensimmäisen aviomiehensä kuolemasta Wilhelmina meni uudestaan naimisiin isänsä serkun Adolf Fredrik von Willebrandin kanssa. Samoin Eva menetti pian sisarensa jälkeen puolisonsa, C. J. Stjernvallin, joka kuoli helmikuussa vuonna 1815. Evakin meni uudelleen naimisiin ja hänen uudeksi aviomieheksi tuli Carl Johan Walleen. Kyseiset henkilöt, A. F. von Willebrand ja C. J. Walleen, eivät kuitenkaan kuulu tutkimuksen varsinaiseen kohderyhmään.

heidän sisartensa aviomiesten tavoin. Sota-alalla toimineet pojat olivat varsin nuoria verrattuna lankoihinsa Venäjän Suomen valloituksen aikaan, jonka takia heidän lienee ollut vaikeampi sopeutua tilanteeseen, sillä keisarin antamat palkka- ja virkaedut suosivat iäkkäämpiä sotilasvirkamiehiä.³¹ E. F. ja J. R. von Willebrand valitsivatkin asuinpaikakseen Ruotsin Suomen sodan jälkeen.³²

Tämä E. G. von Willebrandin ja hänen tyttärensä ensimmäisten aviomiesten ympärille muodostunut sukuryhmittymä antaa erinomaiset mahdollisuudet tutkia eliitin kansallisen identiteetin uudelleenmuotoutumista autonomian ajan alussa. Kyseiset henkilöt olivat Suomen valloituksen alkuvaiheesta lähtien tapahtumien keskipisteessä, mikä mahdollistaa sen, että eliitin identiteetin uudelleenmuotoutumista voidaan tarkastella heti sodan alusta. von Willebrandin sukuryhmittymään kuuluvat henkilöt olivat ensimmäisinä tekemisissä venäläisten kanssa, minkä seurauksena he eivät vain hyötäneet yhteistyöstä vaan saivat kantaa myös siihen liittyvän vastuun. Hyvän vertailukohdan tähän antaa esimerkiksi se, että myöhemmin monin tavoin Suomen asemaan vaikuttaneet Gustaf Mauritz Armfelt ja Johan Albrecht Ehrenström asettuivat Suomeen pysyvästi vasta vuonna 1811.³³ E. G. von Willebrandin ympärille muodostunut sukuryhmittymä on myös siinä mielessä otollinen tutkimuskohde, että kyseiset henkilöt eivät ole yhtä tunnettuja kuin esimerkiksi G. M. Armfelt, J. F. Aminoff tai Jacob Tengström.

Yllä mainitut G. M. Armfelt, J. F. Aminoff ja J. A. Ehrenström nousevat silti tutkimuksessa keskeisesti esiin, sillä kuten edellä on jo viitattu, kyseiset miehet olivat tiiviissä yhteistyössä ja kirjeenvaihdossa von Willebrandin sukupiirin kanssa. Tutkimuskohteeksi valittujen henkilöiden ja heidän kanssaan kirjeenvaihdossa olleiden henkilöiden katsotaan edustaneen niitä yleisiä reagoimistapoja, joita Suomen johtavan aateliston – poislukien ns. emigranttisuomalaiset³⁴ –keskuudessa esiintyi aikana, jolloin heidän oli sopeuduttava Venäjän Suomen valloitukseen ja uuteen valtioyhteyteen. Tosin on huomattava, että oman värityksensä

³¹ Tarkkiainen 1990b, 18. Sotilasvirat lakkautettiin suurimmaksi osaksi, joten sekä ura että ylenemismahdollisuudet jäivät vähäisiksi Suomessa.

³² Elgenstierna, 771-3. (Ernst Fredrik tosin palasi myöhemmin Suomeen oleskeltuaan ensin Preussissa ja Tanskassa, joihin maihin hän oli paennut Ruotsista velkojensa takia .)

³³ Klinge 1997, 45.

³⁴ Kuten Nikolai Eminé, Gustaf Ladau, G. M. Sprengtporten, K. H. Klick ja J. A. Jägerhorn. Jussila 2004, 50-1.

tutkimuskohteiksi valittuun ihmisryhmään tuo se, että kaikki kyseiset henkilöt edustivat sopeutuvasti uuteen valtioyhteyteen asennoituvaa linjaa.³⁵

Nähdäkseni tällainen tarkastelunäkökulma, yleisten ja yhteisten piirteiden etsiminen erilaisten yksilöllisten reagoimistapojen sijaan, on otollinen siksi, että eliitin jäsenet nähdään helposti yksilöinä ja suurmiehinä, jolloin vähemmälle huomiolle saattaa jäädä se, että eliittiinkin kuuluvat ihmiset ovat aina myös osa yhteisöään ja riippuvaisia muiden ihmisten tapaan yhteisönsä arvostuksista ja mielipiteistä. Tällaisen lähestymistavan puolesta puhuu myös se, että kansallinen identiteetti ei ole ensisijassa yksilökeskeinen identiteetin lähde, vaan kyse on ennen kaikkea jaetusta identiteetistä. Kansallisessa identiteetissä voi katsoa olevan kyse ihmisten samaistumisesta toisiin, heidän riittävän samankaltaisiksi katsomiinsa ihmisiin.³⁶

Kansallisen identiteetin tarkastelun kannalta on myös mielenkiintoista, että kaikki tutkimuskohteena olevat henkilöt olivat taustaltaan aatelisia. Aatelin sääty-identiteettiä on pidetty usein kosmopoliittisena, jonka seurauksena kyseiseen yhteiskuntaryhmään kuuluvien henkilöiden on katsottu samaistuneen ja identifioituneen toisiin aatelisiin asuinmaasta tai äidinkielestä riippumatta. Tätä korostettaessa jää kuitenkin helposti huomioimatta se, että aateliseen säätyidentiteettiin kuului myös heidän paikallisiin ja valtakunnanyhteyteensä liittyneitä samaistumislähteitä. Periaatteessa nämä kaksi identiteettilähdettä ovat kuitenkin ristiriidassa toistensa kanssa. Kansallinen identiteetti ammentaa voimansa alueellisesti riittävän samankaltaisiksi kokevien ihmisten yhteisyydentunteesta, kun taas aateluuteen perustuva säätyidentiteetti pohjautuu syntyperän ja sosiaalisen aseman kautta syntyvään ja valtakuntien rajat ylittävään samaistumiseen. Tutkimuksessa tarkastellaan myös vuosisatoja vanhan sääty-identiteetin ja modernina aikana voiton vieneen kansallisen identiteetin suhdetta toisiinsa.³⁷

³⁵ Tähän joukkoon ei siis kuulu ns. Suomen uuden linjan oppositiomiehiä.

³⁶ Alford 1994, ix, 1-10: "In the beginning was the group. This fundamental truth about human nature and politics, and neither modern nor contemporary political theory has yet come to terms with it. It is an empirical truth. As far as we know, male and female humans have always lived together in groups. The state of nature that Hobbes and Rousseau write about, a bunch of isolated individuals running around either killing each other or ignoring each other, is pure fiction. ... The way in which the traditional state-of-nature theorists, as well as many contemporary political theorists, set aside the facts about man's groupishness makes their theories ideologies: systems of ideas that defend against knowledge of social reality."; Bauman 2002, 210; Elias 1997, 20

³⁷ Korhonen 2001, 44, 53; Liikanen 1998, 65; Lindqvist 1998, 200; Schöpflin 1999, 49; Stearns 1975; Wolff 2004, 285-340.

Kyseessä olevana aikana aateliston säätypohjaisen identiteetin voi katsoa olleen murrosvaiheessa, koska sen tilalle alkoi vähitellen nousta kansalaisidentiteetti (medborgare). Yhteiskunnan ylimmän luokan, aateliston, vahva säätyidentiteetti koki ankaria kolauksia Ranskan Suuren vallankumouksen myötä, vaikka aatelisto onnistuikin säilyttämään vahvan asemansa käytännössä vielä varsin pitkään.³⁸ Useat identiteetin tutkijat ovat todenneetkin, että modernilla ihmisellä ei ole "herraidentiteettiä", vaan monia keskenään kilpailevia identiteettejä, minkä on katsottu johtuvan siitä, että erityisesti luokkaa koskeva "herraidentiteetti" on menettänyt merkityksensä.³⁹ Nyt kyseessä olevan tutkimusjoukon "herraidentiteetin" voikin todeta perustuneen heidän säätyidentiteettiinsä, joka tosin oli tietynlaisessa murrosvaiheessa, mutta joka toisaalta sai myös uudenlaista vahvistusta liityttäessä tässä suhteessa konservatiiviseen Venäjään.⁴⁰

1.3 von Willebrandin sukupiiri

Ernst Gustaf von Willebrand⁴¹ (s. 1751 k. 25/6 1809) oli yksi oman aikansa mielenkiintoisimpia ja samalla ristiriitaisimpia hahmoja. E. G. von Willebrand vihittiin vuonna 1778 Wendla Gustafva von Wrightin (s. 1755 k. 1820) kanssa. Puoliso oli Saaren kartanon rikkaan omistajan, G. H. von Wrightin, tytär. Aviosäätyyn siirtymisen jälkeen von Willebrandin ura oli voimakkaan nousujohteinen – missä vaimon suvun vauraus oli ilmeisesti suureksi avuksi. Tämä alun perin suhteellisen vaatimattomista lähtökohdista tuleva tammelalainen aatelmies kohosi urallaan kenraaliksi, maaherraksi ja valtiosihteeriksi saavuttaen Kustaa III:n suosion. Parhaiten von Willebrand muistetaan kuitenkin taitavana ja häikäilemättömänä liikemiehenä, jolla oli omistamallaan Jokioisten kartanoalueella tiilitehdas, viinanpolttimo, verka- ja rautatehdas sekä useampi saha ja mylly. von Willebrand omisti myös kartanoalueensa ulkopuolella useita sahoja, myllyjä ja kauppalaivoja. Lisäksi von Willebrand kuului Turun tupakkatehtaan perustajiin ja oli myöhemmin tehtaan pääosakas. E.

³⁸ Katajisto 2001, 21.

³⁹ Hall 2002, 28; Sennett 2002, 77.

⁴⁰ Kuisma 1993, 151; Savolainen 1994, 57; Wirilander 1950, 89; Wirilander 1974, 407.

⁴¹ E. G. von Willebrand ei varsinaisesti kuulu tutkimuksen kohdehenkilöihin, koska hän kuoli pian Venäjän Suomen valloituksen jälkeen. Katson kuitenkin, että hänen esittelynsä on oleellista siitä syystä, että hän on merkittävä tutkimuksen kohdehenkilöitä yhdistävä henkilö, joka tuli lisäksi alun toiminnallaan vaikuttamaan Suomen tulevaisuuteen Venäjän vallan alaisuudessa.

G. von Willebrand osallistui myös maatalouden kehittämiseen ja vaikutti Suomen Talousseuran puheenjohtajana sekä otti innokkaasti osaa malmin etsintään.⁴²

E. G. von Willebrandin nopea menestyminen ei jäänyt hänen aikalaisiltaan huomaamatta, ja se herätti niin ihailua kuin kateellista arvostelua. von Willenbrandin perheessä kotiopettajana toiminut Mikael Choraesus kirjoitti: "Hän on utterin ja viisain taloudenpitäjä, mitä voi olla. Jos se mies olisi lukenut, olisi hän tehnyt ihmeitä, nyt tekee hän vain suurtöitä." Henrik Gabriel Porthan sen sijaan valitti kirjeissään Caloniukselle von Willebrandin itsestä voitonpyyntiä ja juonittelua liikeasioissa. Aikalaisten ja jälkimaailmankin silmissä ristiriitaisia tunteita herättänyt E. G. von Willebrand tuokin mieleen Voltaire-tyyppisen hahmon, joka omin keinoin hankkimallaan varallisuudella pyrki varmistamaan paitsi taloudellisen itsenäisyyden niin myös sen mukanaan tuoman ajatuksen- ja toiminnanvapauden.⁴³

Virka- ja liiketoimien ohella von Willebrand oli yksi Turun seurapiirien keskushahmoista, jonka kulttuuriharrastuksiin kuuluivat kirjallisuus ja musiikki. Pinello eli kapteeni Puff kirjoitti muistelmiinsa, että von Willebrand kävi lähes päivittäin Jokioisten kartanon koskisuvannossa sijaitsevalla saarella, jossa edellä mainittu runoilija, Mikael Choraesus, hoiti ja runoili "Kalastajaukon" tuvan päiväkirjaa. Lisäksi E. G. von Willebrand oli Turun soitannollisen seuran puheenjohtaja. Tästä toimesta von Willebrand muistetaan muun muassa sen ansiosta, että hän rikkoi aikansa tabuja antaen naispuolisten henkilöiden, omien tyttäriensä ja näiden ystävättärien, laulaa ja esiintyä julkisesti.⁴⁴

Jälkimaailma muistaa kuitenkin von Willebrandin nimen etupäässä "Willebrandin liigasta", jota myöhemmin alettiin kutsua myös "Mannerheimin" tai "Armfeltin liigaksi". Kuten edellä on jo mainittu, oli E. G. von Willebrand ensimmäisiä henkilöitä, jotka ryhtyivät yhteistyöhön venäläisten kanssa. von Willebrand saavutti ylipäällikkö Buxhoevidenin suosion toimittamalla valloittajille ruokaa ja rehua hyötyen kaupankäynnistä niin taloudellisesti kuin poliittisesti. Vaikutusvaltaista virallista asemaa von Willebrand ei kuitenkaan saavuttanut puutteellisen kielitaitonsa ja oman maan kansalaisilta saamansa vähäisen luottamuksen takia, mutta hän sai

⁴² Aaltonen 1931, 264, 266-281; Cygnaeus 1897, 128-9; Hedvig 1907, 317; Heinricus 1914, 27-9; Kansallinen elämäkerrasto 1934, 628-9.

⁴³ Aaltonen 1931, 262-7; Buruma 1999, 32; Gray 1997, 18-20; Kansallinen elämäkerrasto 1934, 628-9; Heinricus 1914, 27-9, 151; Lagus 1903; Nikula 1970, 149.

⁴⁴ Andersson 1952, 57, 66, 140-1; Koskimies 1956, 115.

silti osallistua Pietarin lähetystöön ylimääräisenä jäsenenä. von Willebrand osallistui sukunsa edustajana myös Porvoon maapäiville, ja hänet valittiin siellä finanssivaliokuntaan. Pian tämän jälkeen von Willebrand kuitenkin sairastui, ja hän kuoli Turussa kesäkuussa 1809.⁴⁵

E. G. von Willebrand vaikutti omalta osaltaan siihen, millaisista lähtökohdista Suomen suuriruhtinaskunnan tuleva eliitti alkoi rakentaa maan tulevaisuutta. von Willebrandin yhteistoiminta venäläisten kanssa vaikutti epäilemättä hänen vävyjensä käsityksiin ja suhtautumiseen venäläisiin – kuten myös näiden tulevaan asemaan Venäjän keisarin alaisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Raimo Savolainen on todennut väitöskirjassaan *Suosikkisenaattorit*, että Venäjän keisarikunnalle kuuliainen eliitti valikoitui jo sodan aikana. Valikoituminen tähän eliittiin tapahtui sen kautta, miten henkilöt suhtautuivat valloituksen alussa venäläisiin. Yhteistyöllä oli puolestaan pitkät vaikutukset kauas tulevaisuuteen, sillä tulevaisuudessa oli tapana suosia aluksi yhteistyössä olleiden henkilöiden sukulaisia ja lähipiiriin kuuluneita henkilöitä.⁴⁶

Appeansa vastahakoisemmin venäläisten kanssa yhteistyöhön ryhtynyt Carl Erik Mannerheim oli syntynyt Ruotsin Taalainmaalla. Hän oli aloittanut 15-vuotiaana opiskelut Upsalan yliopistossa, mutta opinnot olivat jääneet kesken, koska Mannerheim oli siirtynyt sotilasalalle päättämättä kansliatutkintoon tähänneittä opintojaan. Suomeen Mannerheim oli muuttanut vuonna 1783 tultuaan Turun läänin rykmentin alimajuriksi. Mannerheimin lupaavasti edennyt sotilasura kariutui kuitenkin Anjalan liittoon, johon hän oli osallistunut enemmänkin ylempien määräyksestä kuin omasta poliittisesta aktiivisuudestaan. Rangaistukseksi liittoon osallistumisesta Mannerheim oli tuomittu mestattavaksi, mutta hänet armahdettiin, kun hän anoi "anteeksiantoa ja lain ankaruuden lievennystä". Ylenemistie armeijassa oli silti tukkeutunut pysyvästi, minkä takia Mannerheim haki eroa sotilaspalveluksesta vuonna 1795. Näihin aikoihin Mannerheim meni myös kihloihin Wendlan von Willebrandin kanssa ja osti asuinsijakseen Louhisaaren kartanon. Siellä hän eli rauhallista kartanonherran elämää keskittyen maanviljelykseen kunnes ajautui uuden valtiotyhteyden kautta valtiollisiin tehtäviin.⁴⁷

⁴⁵ Castrén 1879; Kansallinen elämäkerrasto 1934, 628-9; Inkeri 1993, 108; Lesch 1924, 127-145; Savolainen 1994, 59.

⁴⁶ Savolainen 1994, 339-341.

⁴⁷ Lesch 1924, 86-117; Kansallinen elämäkerrasto 1932, 4-7; Savolainen 1994, 59. Kts. myös Choraëus 1903, 11-12.

C. E. Mannerheim vaikutti edellä mainitun Suomen Pietarin lähetystön puheenjohtajuuden lisäksi aatelissäädyn jäsenenä Porvoon maapäivillä, vaikka hän epäröikin aluksi ottaa osaa maapäivätyöhön ennen rauhan solmimista. Mannerheim toimi maapäivillä puheenjohtajana raha-asiain valiokunnassa ja vaikutti komiteassa, joka valmisti ehdotuksen Suomen hallintolaitoksen järjestämiseksi. Mannerheimista tuli myös Suomen hallituskonseljin talousosaston jäsen ja sen ohella kansliatoimiston päällikkö. Jälkipolville on välittynyt kuva Mannerheimista sangen tiukkana virkamiehenä. Mannerheim muistetaan kuivahkon asiallisena ja byrokraattisena henkilönä, joka tapasi korostaa puheissaan ja teoissaan Suomen aseman perustuslaillisia lähtökohtia. Tosin voi myös katsoa, että C. E. Mannerheimin ansio nimenomaan Suomen hyväksi työskennelleenä valtiomiehenä on jäänyt jonkin verran pimentoon hänen "ruotsalaisuutensa" takia.⁴⁸

Toinen E. G. von Willebrandin vävyistä, Carl Johan Stjernvall, oli syntynyt Padasjoella. Hänen isänsä, Eric Johan, oli toiminut Uudenmaan ja Hämeen läänin rakuunarykmentin kapteenina ja sittemmin everstinä. Stjernvall oli kuitenkin menettänyt isänsä nuorena, vain kahdentoista vuoden ikäisenä. Stjernvallin äiti oli stralsundilaisen kauppiaan tytär Catharina E. Nonnemann, joka omasi varsin laajan sivistyksen. Isänsä jalanjalkia seuraten C. J. Stjernvall oli kirjoittautunut Uudenmaan ja Hämeen läänin rakuunarykmenttiin, mistä hän kuitenkin siirtyi varsin pian Ranskaan saaden paikan La Marckin rykmentissä. Suomeen Stjernvall palasi vuonna 1789, ja hän taisteli venäläisiä vastaan Kustaan sodassa. Myös sodan jälkeen Stjernvall hankki elantonsa sotilaana. Stjernvall toimi muun muassa Suomen armeijan ylipäällikön, W. M. Klingsporin, adjutanttina vuosina 1794-97. Suomen sodan syttyessä Stjernvall toimi everstiluutnanttina Porin rykmentissä.⁴⁹

C. J. Stjernvall joutui heti Suomen sodan alussa venäläisten vangiksi. Sodan jälkeen Stjernvall otti aluksi osaa valtiollisiin harrastuksiin ilman vakinaista virkaa ja työtä. Ennen kaikkea hänen osallistumisensa Pietarin upseerilähetystöön muistetaan tältä ajalta. Vakinaisen viran Stjernvall otti vastaan vuonna 1812, jolloin hänestä tuli muuhun Suomeen yhdistetyn Viipurin läänin maaherra. Myös Stjernvallin veli, Gustaf Fredrik Stjernvall, toimi maaherrana. Hämeenlinnassa vaikuttanut G. F. Stjernvall osallistui veljensä tavoin innokkaasti Suomen

⁴⁸ Kansallinen elämäkerrasto 1932, 4-7; Lesch 1924. Tosin Osmo Jussilan voi katsoa korostaneen uudessa kirjassaan C. E. Mannerheimin roolia: Jussila 2004, 57-66.

⁴⁹ Carpelan 1903, 2088-90; Kansallinen elämäkerrasto 1934, 257-8;

hallinnon järjestämiseen ja Suomen uuden aseman vahvistamiseen. Siviilivirkatehtävien ohella jälkimaailma muistaa C. J. Stjernvallin "sielultaan ja mieleltään oikeana sotilaana", joka otti innokkaasti osaa Suomen uuden sotavoiman perustamiseen vuonna 1812. Lisäksi Stjernvall oli varsin pidetty henkilö aikalaisten keskuudessa, sillä hänen katsottiin olevan edustuskykyinen, työteliäs ja antelias sekä hyvä seuramies. Kyseiset piirteet olivatkin varmasti suureksi avuksi Stjernvallin noustessa G. M. Armfeltin ja Aleksanteri I:n suosioon.⁵⁰

Myös E. G. von Willebrandin kolmas vävy, August Fredrik Palmfelt, hallitsi aikakauden seuraelämän koukerot sekä omasi miellyttävän ulkonäön – vaikka häntä ei aivan Pohjolan Alkibiadeena muistetakaan kuten G. M. Armfeltia. Mainittujen ominaisuuksien ja ylhäisten sukulaissuhteidensa ansiosta Palmfelt oli onnistunutkin etenemään nopeasti sotilasurallaan, sillä tämä Augustin Ehrensvärdin veljentyttären poika oli nimitetty jo Kustaan sodan aikana kapteeniksi, minkä jälkeen ylennykset olivat seuranneet toinen toisiaan ripeään tahtiin. Jo kaksikymmentäyhdeksän vuotiaana Palmfelt oli eversti ja Turun rykmentin päällikkö. Palmfelt toimi 1800-luvun alussa vähän aikaa myös siviilivirkamiehenä appensa, E. G. von Willebrandin, viransijaisena Turun ja Porin läänin maaherrana. Palmfelt ei kuitenkaan jäänyt siviilivirkamiehen uralle, vaan hän jatkoi sotilasalalla. Palmfelt otti osaa Pommerin taisteluihin prikaatinpäällikkönä, ja Suomen sodan puhjetessa hänet nimitettiin Suomen kenttäarmeijan ensimmäisen prikaatin päälliköksi.⁵¹

Suomen sodasta Palmfelt muistetaan ennen kaikkea Kainuun sopimuksesta, jonka seurauksena hänet on luettu niiden upseerien joukkoon, jotka teoillaan ja mielipiteillään toimivat Venäjän keisarin hyväksi. Palmfeltin ei ole kuitenkaan todistettu osallistuneen mihinkään maanpetokseen, vaan hänen on vain katsottu suhtautuneen monien kollegojensa tavoin varsin pessimistisesti sodan lopputulokseen. Asemansa takia, ylimpänä ranskan kielen taitoisena sotilasvirkamiehenä, Palmfelt oli joutunut hoitamaan Kainuun aseluovutukseen johtaneet neuvottelut venäläisten kanssa. Näiden neuvottelujen lopputuloksena syntynyt Kainuun sopimus herätti vihaa joissakin hänen aikalaisissaan, varsinkin nykyisen Ruotsin puolella. Palmfeltiin tukeutunut ylipäällikkö Gripenberg, joka ei osannut ranskaa, haastettiin sopimuksen takia sota-oikeuteen Ruotsissa. Palmfelt välttyi kuitenkin tältä kohtalolta Haminan rauhansopimuksessa olleen pykälän takia, jossa todettiin, että teoillaan tai

⁵⁰ Carpelan 1903, 2088-90; Hirn 1931, 154; Kansallinen elämäkerrasto 1934, 257-8;

⁵¹ Carpelan 1903, 1644-46; Kansallinen elämäkerrasto 1932, 322-24; Ramel 1998, 357.

mielipiteillään Venäjän keisarin hyväksi sodan aikana vaikuttaneet henkilöt vapautettiin kaikesta vastuusta. Suomen sodan jälkeen Palmfelt osallistui lankojensa tavoin Suomen asioiden järjestämiseen. Upseerilähetystö Pietariin oli saanutkin alkunsa Palmfeltin erityisestä myötävaikutuksesta. Myöhemmin Palmfeltista tuli Suomen sotaväen ylitarkastaja ja sen ohella hallituskonseljin talousosaston ylimääräinen jäsen.⁵²

1.4 Kirjeet aikansa valottajina

Tutkimuksen pääasiallisina lähteinä on käytetty edellä mainittujen henkilöiden, C. E. Mannerheimin, A. F. Palmfeltin ja C. J. Stjernvallin yksityiskirjeitä. Kyseessä ovat siis sekä näiden henkilöiden lähettämät että vastaanottamat kirjeet (kts. lähdeluettelo).⁵³ Kirjeitä on säilynyt varsin runsaasti, mutta tästä huolimatta kirjekokoelmat eivät ole läheskään täydellisiä. Esimerkiksi kyseisten henkilöiden keskinäistä kirjeenvaihtoa on säilynyt suhteellisen vähän. Lisäksi joidenkin henkilöiden välinen kirjeenvaihto puuttuu kokonaan, kuten esimerkiksi C. E. Mannerheimin kirjeenvaihto G. M. Armfeltin kanssa. Kirjeenvaihdossa on myös ajallisia aukkoja – silloinkin kun kirjeenvaihdon mahdollisen tyrehtymisen syynä eivät ole henkilöiden väliset kiistat tai riidat.⁵⁴ Varsinkin valloituksen alkua ajoilta on säilynyt hyvin vähäisessä määrin kirjeenvaihtoa, mikä herättää epäilyksen mahdollisesta itsesensuurista. Olivatko kyseisten henkilöiden ensireaktiot myöhempään poliittiseen kehitykseen verrattuna sen kaltaisia, että niitä ei ole haluttu säilyttää jälkipolville?⁵⁵ Tosin on myös huomattavissa, että muidenkin aikalaisten kirjeenvaihtoa on säilynyt hyvin niukasti valloituksen alusta.⁵⁶

Myös E. G. von Willebrandin arkistot on käyty lävitse, mutta hänen arkistonsa sisältävät pääasiassa taloudellisiin toimiin liittyviä papereita ja asiakirjoja, jotka ovat tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta epärelevantteja. von Willebrandin yksityiskirjeitä ei ole säilynyt juuri lainkaan myöskään muissa henkilö- tai sukuarkistoissa. Lisäksi von

⁵² Carpelan 1903, 1644-46; Danielson-Kalmari 1922, 474; Kansallinen elämäkerrasto 1932, 322-24.

⁵³ Työssä on käytetty alkuperäislähteissä esiintyviä päivämääriä. Joskus kirjeiden kirjoittajat merkitsivät vain yhden päivämäärän, Suomessa käytetyn gregoriaanisen kalenterin mukaisesti, ja joskus merkittiin myös Venäjällä käytetyn juliaanisen kalenterin mukaisesti.

⁵⁴ Vrt. Hirn 1931, 277.

⁵⁵ Ainoa todella voimakkaan sävyinen kirje valloituksen alkua ajoilta on A. F. Palmfeltin vaimon kirje anopilleen Tukholmaan. Minette Palmfelt (synt. von Willebrand) Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensward), 20.3.1810, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensward vol. 2., 436, RA.

⁵⁶ Tekijä on myös kartoittanut Riksarkivetissa tunnetuimpien suomalaisten kirjeitä Ruotsiin valloituksen alkuvaiheessa, mutta tällaisia ei ole juurikaan löydettävissä.

Willebrandin kuolema heti tutkimusajankohdan alkuvaiheessa rajoittaa luonnollisestikin mahdollisuutta tutkia hänen asennoitumistaan ja sopeutumistaan uuteen valtioyhteyteen. Omana aikanaan laajasti yhteiskuntaan vaikuttanut E. G. von Willebrand onkin varsin kuvaava esimerkki siitä, miten lähteiden puute voi rajoittaa historiantutkimuksen antamaa kuvaa menneisyydestä. Vielä enemmän kuin E. G. von Willebrandia koskee lähteiden puute kuitenkin hänen tyttäriään, joilta on jäänyt jälkeen vain muutama kirje.

Edellä mainituista puutteista huolimatta von Willebrandin sukupiiriin kuuluvien henkilöiden kirjeenvaihdon kautta on mahdollisuus saada laaja katsaus Suomen suuriruhtinaskunnan johtomiesten ajatuksiin ja tuntemuksiin autonomian ajan alussa. Kirjeiden kirjoittajien joukossa olivat muun muassa G. M. Armfelt, J. F. Aminoff, R. H. Rehbinder ja G. F. Stjernvall. Mainittujen henkilöiden kirjeenvaihdossa käsiteltiin pääasiassa yleisiä ja viralliseen hallintoon liittyviä asioita, mutta usein varsin vahvoin tunnelatauksin. Kirjeistä on havaittavissa millaisia asioita kyseiset henkilöt pitivät henkilökohtaisesti, eivätkä vain virkansa puolesta, tärkeinä.⁵⁷ Edelliseen nähden on tosin lisättävä, että yksityisten ja julkisten asioiden välillä ei ollut vielä kovinkaan selkeää rajaa kyseisenä aikana.⁵⁸ Lisäksi kirjeiden sisältöön voi katsoa vaikuttaneen niin henkilön aseman paitsi virkahierarkiassa niin myös itsevaltaisen keisarin tahdittamassa suosikkierarkiassa.⁵⁹

Samalla kyseisten henkilöiden välisestä kirjeenvaihdosta on havaittavissa uudenlaisen suomalaisen identiteetin hahmottumisprosessi niin suoraan kuin rivienkin välistä. Kyseisten henkilöiden kirjeistä on löydettävissä yhteisiä kokemus- ja ajattelutapoja, joiden avulla uudenlaista identiteettiä rakennettiin sekä tietoisella että tiedostamattomalla tasolla heidän aikansa varsin sekavissa olosuhteissa. Samoin kirjeistä on havaittavissa, että ne olivat hyvin tärkeitä niin kirjeiden kirjoittajille kuin niiden vastaanottajille. Kirjeissä jaettiin epävirallista informaatiota, kerrottiin ja varoiteltiin tulevista tapahtumista, sekä arvioitiin eri ihmisten reaktioita ja mielipiteitä päivänpolttaviin asioihin. Kirjeiden merkitys ei kuitenkaan muodostunut pelkästä informaatioarvosta, sillä yhtä tärkeällä sijalla näyttäisi olleen niiden suoma psykologinen kannattelevuus ja tuki. Toisen vastaamatta jättäminen kirjeeseen aiheutti helposti hämmennystä, ahdistusta ja epäluuloja. Kirjeiden kautta pyrittiin antamaan ja

⁵⁷ Tosin hyvä kirje edellytti ajan vaatimusten mukaan ”henkeä ja sydäntä”: Parland-von Essen 2005, 170.

⁵⁸ Hirn 1931, 277; Wolff 2004, 168, 191.

⁵⁹ Savolainen 1994, 168, 183.

saamaan henkistä turvaa ja tukea. Kirjeissä myös kannustettiin toisia ja niissä pyrittiin hakemaan oikeutusta ja vahvistusta omille ajatuksille ja teoille.⁶⁰

Välillä kyseisistä henkilöistä tuntui, että koko maailma oli mennyt sijoiltaan, kun Napoleonin kaltainen paholainen – kuten aikalaiset häntä kutsuivat – onnistui saamaan koko Euroopan kartan sekaisin. Välillä taas palava into ja usko Suomen tulevaisuuteen innoittivat kirjeiden kirjoittajia, kun taas huonoina päivinä masennus ja epäusko valtasivat alaa. Yhdessä kyseiset henkilöt milloin iloitsivat ja milloin manasivat Suomen tilaa ja tulevaisuutta, eikä myöskään sisäisiltä ristiriidoilta ja erimielisyyksiltä voitu välttyä. Kirjeiden tulkinnassa onkin pyritty antamaan pääpaino tutkimushenkilöiden omille kuvauksille ja tuntemuksille, sille miten he itse ymmärsivät ja kokivat tilanteensa. Edellisestä johtuen tutkimus saattaa antaakin varsin erilaisen kuvan kuin hallintohistoriallisesti painottunut tutkimus, jossa institutionaalishallinnollinen kehys luo hyvin erilaisen perspektiivin aikauden ilmiöihin kuin tutkimuskohteena olevien henkilöiden ”oma kertoma”. Tästä syystä nyt kyseessä oleva tutkimus saattaa luoda kuvan, että tutkimushenkilöiden annetaan vain puhua omasta puolestaan, eikä heihin suhtauduta kriittisesti. Näkökulma on kuitenkin tarkoituksellinen - ja se on hyvä pitää mielessä tutkimusta lukiessa -, sillä tällainen näkökulma tuo mielestäni esiin myös sen, että tutkimuskohteena olleet aikalaiset eivät olleet aina täysin tietoisia esimerkiksi venäläiseen hallintokulttuuriin kuuluvista realiteeteista.

Tällainen tarkastelunäkökulma lähteisiin poikkeaaakin perinteisestä lähdekritiikistä siinä mielessä, että oleellisinta ei ole selvittää, miten asiat oikeasti tapahtuivat tai ketkä olivat oikeassa – jälkitiedon varassa tarkasteltuna. Sen sijaan tärkeintä on yrittää jäljittää henkilöiden omakohtaisia ja jaettuja uskomus- ja kokemustapoja. Ylipäätensä ei ole edes syytä olettaa, että tutkimuskohteena olevilta henkilöiltä olisi löydettävissä täysin pysyviä, selkeitä tai tutkimusajanjaksona tiukan johdonmukaisesti eteneviä ajatus- tai kokemustapoja. Täysin tavallisissakin olosuhteissa ilmenevien mieliala- ja mielipidevaihtelujen lisäksi on otettava huomioon, että kyseiset ihmiset elivät suurten henkilökohtaisten ja yhteiskunnallisten muutosten keskellä, eikä heillä ollut varmuutta kehityksen tulevasta suunnasta. Kirjeiden tulkinnassa onkin otettava huomioon ajatuksiin ja kokemuksiin sisältyvä epämääräisyys ja

⁶⁰ Esim. C. J. Stjernvall F. G. Stjernvallille, 8.12.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 380, KA; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 15.1.1812, C. E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 111, KA; Gustaf F. Stjernvall Carl J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA; Gustaf M. Armfelt Carl J. Stjernvallille, 5.1.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

ailahtelevaisuus. Tutkimuksessa on ennemminkin kyse ajatuksellisten ääriviivojen hahmottamisesta kuin niiden selkeäpiirteisestä rajaamisesta tai kategorisoimisesta.

Lähdemateriaalia lukiessa on myös otettava huomioon kyseiselle ajalle ominainen kirjeiden salatarkastus, ns. perlustratio, joka rajoitti kirjeiden kirjoittajien ilmaisuvapautta.⁶¹ Tämän ilmiön huomaa esimerkiksi siitä, että kirjeiden kirjoittajat totesivat puhuvansa lisää tai tarkemmin suullisesti jostain tärkeäksi katsomastaan asiasta – vaikka pitkien välimatkojen takia henkilökohtaiseen yhteydenpitoon ei ollut kovinkaan usein mahdollisuutta.⁶² Kirjoittajat olivat hyvin tietoisia virallisesti harjoitetusta kirjetarkkailusta, ja he myös varoittelivat ja muistuttivat toisiaan tästä.⁶³ ”Willebrandin liigaan” lukeutuva C. J. Walleen ivailikin vuonna 1814, että jos hän kertoi ”syyttävänsä piippunsa, tiedettiin Turussa tuota pikaa, miksi hän sen teki ja mitä siitä seuraisi.” Ja lisäsi: ”En olisi koskaan uskonut, että olen niin merkittävä henkilö.” Kirjetarkkailun takia tärkeimpiä asioita ei aina uskallettukaan laittaa paperille.⁶⁴ Toisaalta on myös yllättävää, miten avoimesti kyseessä olevat henkilöt saattoivat kirjoittaa, vaikka he tiesivätkin, että postitirehtöörin pitkät kynnet saattoivat iskeä heidän kirjeisiinsä. Tästä tuleekin mieleen, että erilaisia mielipiteitä ja tietoja saatettiin vuotaa tahallisestikin julki. Tosin kirjeistä on myös havaittavissa se, että niitä välitettiin luotettaviksi katsottujen matkustajien ja tuttujen kautta.⁶⁵

Eräs mielenkiintoinen piirre kirjeissä on myös se, että kirjeiden kirjoittajat olivat varsin tietoisia jälkimaailmasta ja tulevista sukupolvista. Kirjoittajat saattoivat vedota vaikeina hetkinä jälkimaailman tuomioon, sillä he odottivat saavansa siltä oikeudenmukaisuutta, jota he eivät kokeneet saavansa omalta ajaltaan.⁶⁶ Tällaiset vetoamukset herättävätkin kysymyksen kirjeiden mahdollisesta tarkoitushakuisuudesta, vaikka kirjeiden funktion takia ei

⁶¹ Danielson-Kalmari 1922, 360; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 18.2. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 46, KA: ”...i öfrigt ju mer jag önskade få utgjuta mina bekymmer och tankar för dig ju mer åter hålles jag derifrån, genom farhågan indirecta undersökning af brefven på posten.”

⁶² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, päiväämätön, oletettavasti vuosi 1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA. Kts. myös Korhonen 1963, 147.

⁶³ R. H. Reh binder C. E. Mannerheimille, 7/19.2.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 20, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 19.6.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 367, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 6.4.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 24, KA.

⁶⁴ Korhonen 1963, 147.

⁶⁵ Danielson-Kalmari 1922, 92: C. J. Walleen lähetti Dançonin (?) mukana kirjeen R. H. Reh binderille; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, syyskuu 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 319, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA.

⁶⁶ C. J. Stjernvall Johan F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.2.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 24.1.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA; Bonsdorff 1931, 429.

voi kuitenkin olettaa, että oman kuvan varjeleminen jälkipolville olisi ollut päällimmäinen tai edes kovin tärkeä päämäärä. Ennemminkin kyseisten vetoomusten voi katsoa todistavan kirjoittajien pyrkimyksiä olla vilpittömiä tai ainakin saada kirjeiden vastaanottaja vakuuttuneeksi siitä, että heidän tarkoituksensa olivat pohjimmiltaan hyviä – mahdollisista seurauksista huolimatta. Tällaista jälkipolvien tuomioon vetoamista voikin pitää kyseiselle ajalle tyypillisenä ilmiönä, joka todisti aikalaisten itsensä mielestä heidän tekojensa ja päämääriensä aitoutta ja hyvyyttä. Toisaalta voi myös katsoa, että kirjeiden kirjoittajat todella pyrkivät vetoamaan jälkipolvien tuomioon, mutta tätä ei ollut suunnattu niinkään tuleville historiankirjoittajille, vaan kyseisten ihmisten omille jälkeläisille. Aatelasideologiaan kuului, että erilaiset sukutraditiot ja perheen historia pyrittiin välittämään seuraaville sukupolville.⁶⁷

Yksityisen kirjeenvaihdon lisäksi ”lähdeaineistona” on voitu käyttää autonomian ajan alkua käsittelevää runsasta tutkimuskirjallisuutta, sillä sen avulla on ollut mahdollisuus saada kattavampi kuva kyseisen ajan yhteiskunnasta. Monet näistä tutkimuksista ovat vanhoja, ja aikaisemman tieteenmetodin mukaisesti niiden sisällöllinen anti on pitkälti lähteiden siteerausta ja tapahtumien kuvausta. Raimo Savolaisen mukaan monet näistä tutkimuksista ovatkin lähinnä lähdejulkaisuja.⁶⁸ Myös muiden kuin varsinaisena tutkimuskohteena olevien henkilöiden kirjeitä on tarkasteltu tarpeen vaatiessa siltä osin, kun ne ovat auttaneet ymmärtämään tutkimuskohdetta. Kirjeiden lisäksi myös muunlaista lähdemateriaalia on käytetty paikkaamaan ja täydentämään kirjeiden antamaa kuvaa. Kyseeseen ovat tällöin tulleet lähinnä virallisista toimista jääneet asiakirjat, kuten Porvoon maapäivien asiakirjat, sekä erilaiset muistelmat ja päiväkirjat, joista monet ovat löydettävissä painetussa muodossa.⁶⁹

Tutkimusaihetta lähestytään temaattisesti, jolloin monet lähdeviittaukset sopisivat useaan eri kohtaan. Tästä syystä tutkimusta onkin syytä lukea kokonaisuutena, jonka eri luvut täydentävät ja vahvistavat toisiaan.⁷⁰ Temaattisella lähestymistavalla on pyritty tuomaan selkeämmin esiin painotuksia, jotka tekijä on halunnut nostaa esiin.

⁶⁷ Danielson-Kalmari 1921b, 77; Blomstedt 1963, 12; Mannerheim 1922, 1.

⁶⁸ Savolainen 1994, 23-4.

⁶⁹ Varsinkin alkuaikojen kirjeiden vähyyden takia on jouduttu turvautumaan muuhun aineistoon.

⁷⁰ Tästä syystä lähdeviitteitä on pyritty mahdollisuuksien mukaan rajoittamaan kohdissa, joissa on katsottu, että kyseiseen asiaan viittaavia lähteitä on siteerattu muissa yhteyksissä.

Tutkimusaiheen aikaraja piirtyy Suomen sodan alusta vuosiin 1814/1815 asti. Tutkimuksen aikarajausta ei ole vedetty kovin tiukasti, koska sen ei ole katsottu olevan relevanttia tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta. Tästä huolimatta voi silti todeta, että tarkastelun polttopisteessä ovat nimenomaan Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäiset vuodet Venäjän vallan alaisuudessa, jolloin suomalaiskansallinen identiteetti alkoi hakea ja saada uudenlaisen muotonsa. Kyseessä on siis aikakausi, jota on kutsuttu rauhoituspolitiikan ajaksi. Tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta on silti syytä tarkastella myös viimeisiä Ruotsin aikaan kuuluneita vuosikymmeniä, sillä aikalaisten aikaisemmat kokemukset ja ajan yleinen ilmapiiri vaikuttivat siihen, miten valloituksen suhtauduttiin ja sopeuduttiin. Tutkimusperiodin päätepisteet, vuodet 1814 ja 1815, tulevat puolestaan vastaan jo siitä syystä, että tutkimuksen kaksi keskeistä henkilöä kuoli näihin aikoihin. Ensin kuoli sairauden nujertama A. F. Palmfelt huhtikuussa 1814, ja seuraavan vuoden helmikuussa menehtyi C. J. Stjernvall. Näiden lisäksi suruviestejä saapui myös muualta. Vain hieman ennen veljeään tammikuun lopulla 1815 päättyi G. F. Stjernvallin maallinen taivallus. Saman kohtalon oli kokenut myös Stjernvall -veljesten suosija G. M. Armfelt, joka oli kuollut elokuussa 1814.⁷¹

1.5 Kansallisen identiteetin konstruktio

Suomen autonomian ajan alkua on tutkittu hyvin runsaasti. Tutkimus on kuitenkin enimmäkseen melko vanhaa, sillä uudempaa autonomian ajan alkua koskevaa kirjallisuutta ei ole ilmestynyt kovinkaan paljon.⁷² Perinteisesti katsottuna autonomian ajan alku on koettu suomalaisessa historiankirjoituksessa tärkeäksi ja merkittäväksi ajankohdaksi, sillä 1800-luvun lopun oikeustaistelun aikana Suomen valtiollisen aseman alettiin katsoa saaneen muotonsa keisarin ja säätyjen välisellä sopimuksella Porvoon maapäivillä. Ns. kansallisen historiankirjoituksen tutkimusperspektiivi muodostui epäkriittiseksi suomalaiskansallisen itsenäisyyden puolustukseksi, jossa Suomen aseman kriittinen ja tieteellinen arviointi jäi poliittisen tarkoitushakoisuuden jalkoihin. Edelliseen nähden voikin todeta, että jo Suomen autonomian ajan alun johtomiehet olivat piinallisen tietoisia siitä, ettei Suomen asemasta ollut juridisesti sitovia takuita.⁷³

⁷¹ Carpelan 1903, 1646; Carpelan 1903, 2090; Carpelan 1903, 2088-92; Tegnér 1894b, 402.

⁷² Tosin Suomen sodan ja Porvoon maapäivien/valtiopäivien 200-vuotismerkkipäivän lähestymisen myötä uusia tutkimuksia on ilmestynyt.

⁷³ Ahtiainen & Tervonen 1996, 29-33; Engman 1999a, 171-2; Jussila 1987, 9; Jussila 2003, 581-2; Liikanen 1998, 60; Tommila 2000, 111-2.

Varsinkin yleisen historian professori J. R. Danielson-Kalmari puolusti tutkimuksissaan Suomen valtiollista asemaa. Silti jo Danielson-Kalmarin omana aikana esiintyi vastakkaisia näkemyksiä, sillä varsinkaan Suomen ruotsinkielisten historiantutkijoiden piirissä ei hyväksytty ns. kansallisen historiankirjoituksen teleologisia näkemyksiä Suomen kehityksestä. Toisaalta on syytä todeta, ettei Danielson-Kalmarinkaan teosten anti jää pelkästään suomalaiskansallisen päätöksen tasolle. Danielson-Kalmarin laaja teossarja koskien Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää Aleksanteri I:n aikana on hyvin pitkälti aikansa historiatieteelle tyyppillinen, lähteitä runsaasti referoiva kuvaus kyseisestä ajasta. Tältä osin en näekään erityisen suurta eroa vanhemmassa suomenkielisessä tai ruotsinkielisessä historiantutkimuksessa, sillä molemmissa pitäydytään varsin tiukasti lähteisiin ja tilanne- ja tapahtumakuvaukseen varsinaisten tulkintojen sijaan. Eron voi kuitenkin nähdä siinä, että ruotsinkieliset historiantutkijat (esim. Carl v. Bonsdorff, Hans Hirn) painottivat enemmän yksittäisiä henkilöitä ja ihmiskeskeistä tarkastelutapaa, kun taas suomenkieliset historioitsijat (esim. Danielson-Kalmari, K. W. Rauhala) korostivat enemmän julkisia instituutioita, jolloin yhteiskuntaa tarkasteltiin ylipäättänsä laajemmasta perspektiivistä.⁷⁴

Historiankirjoituksessa on viime vuosikymmeninä kritisoitu voimakkaasti ns. kansallisen historiankirjoituksen tendenssimäisyyttä, joten tässä tutkimuksessa ei ole katsottu enää olevan tarvetta tällaisen näkökohdan korostamiseen. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa ilmestyneitä autonomian aikaa kuvaavia teoksia, jotka voi jaotella karkeasti ottaen poliittis-hallinnolliseen, sotilaalliseen ja biografiseen⁷⁵ historiantutkimukseen, ei tässä tutkimuksessa arvioida kansallisen umpinaisuuden kertomuksina, vaan ennemminkin niitä hyödynnetään hyvin laajoina ja käyttökelpoisina "lähdekokoelmina".⁷⁶

Uuden polven historiankirjoittajat mursivat tulkinnoillaan kansallisen historiankirjoituksen hegemonian. Erkki K. Osmonsalo viitoitti uutta suuntaa 1940-luvun lopun tutkimuksillaan. 1960-luvulta alkaen varsinkin Osmo Jussila on pyrkinyt kumoamaan varhaisemman historiankirjoituksen näkemyksen Suomen valtion synnystä Porvoon valtiopäivillä, kuten niitä on ollut tapana kutsua, vuonna 1809. Jussila on myös kyseenalaistanut aikaisemmat Suomen

⁷⁴ Engman 1999a, 171-2; Jussila 1987; Savolainen 1994, 9; Torvinen 1965, 8.

⁷⁵ Tutkimuksen keskushenkilöistä ainoastaan C. E. Mannerheimista on kirjoitettu elämäkerta. Lesch 1924.

⁷⁶ Vrt. Savolainen 1994, 23-4. Kansallisen historiankirjoituksen myyttien rikkomisesta kattavasti Osmo Jussilan uudessa teoksessa Suomen historian suuret myytit, Jussila 2007.

autonomian pysyvyyttä ja oikeutusta koskevat tarkoitushakuiset tulkinnat. Myös Keijo Korhonen ja Päiviö Tommila osallistuivat 1960-luvulla ilmestyneillä väitöskirjoillaan kansallisen historiankirjoituksen myyttien rikkomiseen. Tommilan väitöskirjan ansiona on pidetty erityisesti sen kansainvälispoliittista perspektiiviä. Tommila tarkasteli Suomen asemaa autonomian ajan alussa suhteessa yleiseurooppalaiseen politiikkaan, jolloin tutkimuksessa nousivat esiin Venäjän keisarin ajankohtaisista tarpeista syntyvät reaalipoliittiset tavoitteet. Keijo Korhonen tarkasteli puolestaan väitöskirjassaan Suomen asiain komitean syntyä, Suomen korkeimman hallinnon järjestelyjä ja toteuttamista vuosina 1811-1826.⁷⁷

Korhosen väitöskirjan (*Suomen asiain komitea*) voimakkaan hallinnollis-poliittiseen sisältöön viittaavasta nimestä huolimatta hänen tutkimuksessaan tullaan hyvin lähelle nyt kyseessä olevan tutkimuksen kysymyksenasettelua. Väitöskirjan luvussa kolme (*Suomen asiain komitean uusi Suomi-näkemyks*) tarkastellaan komitean jäsenten uutta Suomi-näkemyistä ennen kaikkea kyseisten henkilöiden omista lähtökohdista ja ajatuksista käsin. Nähdäkseni Korhonen rajoittaa kuitenkin tämän uuden Suomi-näkemyksen liian tiukasti nimenomaan Suomen asiain komiteaan, mikä on toisaalta varsin luonnollista, kun ottaa huomioon hänen varsinaisen tutkimusaiheensa. Voi myös katsoa, että Korhosen nimitys tälle uudennlaiselle poliittiselle ajattelutavalle on varsin kuiva ja etäännyttävä ainakin nyt kyseessä olevan tutkimuksen lähdemateriaalin valossa tarkasteltuna, sillä Korhonen nimittää tätä kirjassaan "byrokraattis-patrioottiseksi" Suomi-ideaksi.⁷⁸

Matti Klinge on myös purkanut tutkimuksissaan ongelmattomina nähtyjä käsityksiä Suomen kansakunnan synnystä. Klinge lieneekin korostanut kaikkein voimakkaimmin kansakunnan muodostumisen pohjimmiltaan konstruktivistista luonnetta.⁷⁹ Klinge on todennut kirjassaan *Kaksi Suomea* autonomian muodostumisesta seuraavasti: "Suomi oli tehty, ei syntynyt". Klinge on myös Korhosen tavoin kiinnittänyt huomiota autonomian ajan alun johtohenkilöiden merkitykseen Suomi-idean synnyssä, sillä Klingen mukaan "suomalaisuusohjelma rakentui aluksi hallinnon ja byrokratian varaan". Klinge onkin

⁷⁷ Ahtiainen & Tervonen 1996, 29-33; Jussila 1987; Jussila 2004; Korhonen 1963; Osmonsalo 1947; Tommila 1962; Tommila 2000, 111-2.

⁷⁸ Korhonen 1963, 190-207. Antikainen, Rinne & Koski 2000, 20: "Byrokraattisuus ymmärretään usein Weberin tavoin siten, että siihen kuuluvat kirjoitetut toimintatavat, ja että virkamiehen yksityinen elämä on erillään hänen virallisesta roolista ja ettei virkamies omista niitä resursseja, joilla hän työskentelee." Tällaiset ehdot täyttyvät heikosti, jos niitä yritetään soveltaa nyt tutkimuksessa kyseessä oleviin Suomen johtomiehiin.

⁷⁹ Todettakoon, että sama pätee myös muihin kansakuntiin. Billig 1995, 28.

katsonut, että suomalaisuusohjelman ”muistomerkkinä oli erityisesti uusi pääkaupunki Helsinki asemakaavoineen ja monumentaalirakennuksineen”. Mutta aivan kuten Klingen edellisestä lainauksesta on havaittavissa, on Klinge keskittynyt tarkastelemaan 1800-luvun kehitystä ennen kaikkea pitkässä aikalinjassa. Klinge on korostanut sitä, että käsitys *Olkaamme siis suomalaisia* hahmottui vasta vähitellen 1800-luvun aikana – mikä pitkässä historiallisessa aikaperspektiivissä tarkasteltuna pitääkin paikkansa, vaikka nyt kyseessä olevan tutkimuksen näkökulmasta katsottuna tällainen näkemys on toisaalta liian kapea.⁸⁰ Klinge on korostanut varsinkin yliopiston roolia ideologisen suomalaisuuden rakentamisessa samalla, kun hän on (de)konstruoinut oppineiden ennen kaikkea kulttuuriselle pohjalle rakentamaa suomalaista identiteettiä.⁸¹

Yllä mainituista tutkijoista Klingen ja Jussilan tutkimuksien voi katsoa olevan lähellä kyseessä olevan tutkimuksen filosofis-teoreettisia lähtökohtia siinä, että suomalaiskansallisen identiteetin katsotaan olevan varta vasten rakennettu ja että se olisi voitu rakentaa toisinkin.⁸² Nyt kyseessä oleva tutkimus poikkeaa kuitenkin aikaisemmasta tutkimuksesta siinä, että aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty huomiota erityisesti Suomen autonomian ajan alun johtomiesten kansallisen identiteetin rakentumiseen. Siihen, miten ruotsinkielisistä aatelisista tuli aatteiltaan ja mieleltään suomalaisia. Kun Jussilan mukaan olennainen kysymys oli perimmältään se, että ”oliko Suomi Venäjän valtiosta erillinen ”valtio” vai ei?”, niin nyt kyseessä olevassa tutkimuksessa perimmäiseksi kysymykseksi nousee se, että millaiseksi Suomen autonomian ajan alun johtomiehet näkivät ja ymmärsivät Suomen ja suomalaisten aseman – eikä Suomen tosiasiallinen asema, Pietarin perspektiivistä tarkasteltuna, Venäjän valtakunnan yhteydessä.⁸³

Aikalaisten itsensä, Suomen johtomiesten, omien käsitysten sivuuttaminen on johtanut muun muassa siihen, että Suomen autonomian ajan alun ensimmäiset vuodet eivät ole integroituneet laajan yleisön historiakäsityksessä osaksi suomalaista identiteettiä (lukuun ottamatta Porvoon maapäivien merkitystä Suomen valtion synnylle), vaan pääpaino on annettu Runebergin ja Topeliuksen kaltaisille oppineille kirjoittajille ja myöhempänä aikana vaikuttaneille

⁸⁰ Viitataan tällä Suomen autonomian ajan alun johtomiesten käsityksiin.

⁸¹ Klinge 1999; Klinge 1997; Klinge 1988; Klinge 1982, 15; Klinge 1978a; Klinge 1978b; Liikanen 1998, 62-3; Pulkkinen 2003, 141.

⁸² Klinge 1982; Liikanen 1998, 62-3; Pulkkinen 2003, 141; Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 30.

⁸³ Jussila 2004, 16-7.

fennomaaneille. Tässä mielessä tutkimus tulee – tahtomattaankin – rakentamaan uudella tavalla suomalaisen identiteetin historiallisia perustuksia, vaikka samalla tutkimus pyrkiikin ennen kaikkea osoittamaan kansallisen identiteetin rakentunutta luonnetta.⁸⁴ Ja juuri tässä suhteessa, kansallisen identiteetin rakentuneen luonteen tarkastelussa, nyt kyseessä oleva tutkimus poikkeaa varhaisemmista mm. J.R. Danielson-Kalmarin ja Carl von Bonsdorffin tutkimuksista, joissa on käytetty laajasti samaa lähdemateriaalia kuin nyt käsillä olevassa tutkimuksessa.

Autonomian ajan alun suomalaiskansallisen identiteetin konstruoimisen jääminen unohduksiin suomalaisessa historiankirjoituksessa tuokin mieleen nationalismitutkija Ernest Renanin klassikoksi muodostuneen kysymyksen: *"Qu'est que c'est une nation? L'oubli et je dirai même l'erreur historique, sont un facteur essentiel de la formation d'une nation et c'est ainsi que le progrès des études historiques est souvent pour la nationalité un danger."*⁸⁵ Suomalaisen identiteetin rakentumisprosessi, joka on ollut varsin pitkälti sidoksissa suomen kieleen ja talonpoikaiseen kansaan, tai ainakin kyseisen kansan puolestapuhujiksi katsottuihin edustajiin, näyttääkin vaatineen sen ”unohtamista”, että ensimmäisinä valtiollis-poliittisesti legitiimin suomalaiskansallisen identiteetin omaksuneet ja sen siten myös hyvin pitkälti konstruineet henkilöt olivat pääosin paikalliseen eliittiin kuuluneita, äidinkieleltään ruotsalaisia, aatelismiehiä. Kyseisen tekijän ”unohtaminen” on varsin ymmärrettävää ainakin siitä perspektiivistä tarkasteltuna, että ajallisesti katsottuna suomalaiskansallinen identiteetti on yhä melko nuori. Ymmärrettävää se on siksikin, että suomalaista identiteettiä on jouduttu ja pyritty rakentamaan usein ennen kaikkea suhteessa Ruotsiin ja että juuri kielestä alkoi tulla merkittävä kansallinen tekijä 1800-luvun lopusta lähtien.⁸⁶

Konstruktionistislähtöisen tarkastelutavan kautta suomalaiskansallisen identiteetin tarkastelu liittyy myös kansainväliseen nationalismi -tutkimukseen. Nationalismitutkimuksen konstruktionistisille tutkimuslähtökohdille on ollut ominaista, että niissä on korostettu kansakuntien, valtioiden, kansallisuuksien ja etnisyyden rakennettua luonnetta. On

⁸⁴ Vrt. Billig 1995, 29; Hall 1998, 43; Mylly 2002, 24; Pulkkinen 2003, 156: Tuija Pulkkinen mukaan pitäisikin "tavoitella näkemystä, joka ei hylkäisi erilaisuuden, identiteetin ja kansakunnan ajatusta, mutta joka -- samalla kun se pitäisi sen voimassa -- joka hetki dekonstruoi jokaisen tällaisen identiteetin tietoisena sen kontingentista luonteesta".

⁸⁵ Lainattu Hobsbawm 1993, 12. Lainattu suomennus Hobsbawm 1994a, 21: "Mikä on kansakunta? Unohdus ja sanoisin miltei historiallinen erehdys ovat oleellisia tekijöitä kansakunnan muodostamisessa ja siten historiatieteiden eteneminen on usein uhka kansakuntaisuudelle."

⁸⁶ Vrt. Billig 1995, 29.

kyseenalaistettu essentialistinen näkemys kansallisuuksien luonnollisuudesta. Niin sanottujen alkuperäisteorioiden (primääriteorioiden) näkemys kansakuntien synnystä orgaanisina ja ristiriidattomina prosesseina on kyseenalaistettu. Kansakuntien muodostumista ei enää nähdä mystisinä kansallisuus- ja kieliryhmien heräämisenä tietoisuuteen itsestään, jollaisena Suomenkin 1800-luvun "kansallinen herääminen" on perinteisessä kansallisessa historiankirjoituksessa hyvin pitkälti nähty. Kansallisten heräämiskertomusten sijaan on alettu korostaa sitä, miten tietoisia ja tarkoitushakuisia kansakuntien ja valtioiden rakentamisprosessit ovat olleet.⁸⁷

Katsotaan, ettei esimerkiksi ole olemassa mitään itsestään selviä kriteerejä kuten yhteistä kieltä, joiden perusteella kansakunnat tai valtiot voitaisiin määritellä. Benedict Andersson onkin kuvannut tätä vaikeasti tavoitettavaa ja vaikeasti kuvattavaa ilmiötä laajasti vastakaikua saaneen sanaparin "*imagined communities*" avulla. Kansakunta voitaisiin Anderssonin mukaan määritellä seuraavasti: "*it is an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign*". Samoin nationalismi-tutkijat Ernest Gellner ja E. J. Hobsbawm ovat korostaneet kansakuntien tehtyä ja rakennettua luonnetta.⁸⁸

Nyt kyseessä olevan tutkimuksen kannalta nationalismi-tutkimuksen⁸⁹ suurin anti onkin nimenomaan sen konstruktionistispainotteisissa tutkimuslähtökohdissa eli siinä, ettei kansallista identiteettiä voi ottaa itsestään selvänä ja luonnollisena ilmiönä, vaan on ennemminkin kiinnitettävä huomiota identiteetin rakentuneeseen luonteeseen. Tutkimuksen lähtökohtana toimii siis ajatus siitä, ettei kansallista identiteettiä voi lähteä tarkastelemaan etukäteen määriteltyjen kriteerien kautta, vaan että kansallinen identiteetti on kulttuurisesti ja historiallisesti määräytyvä. Nyt kyseessä oleva tutkimus poikkeaa kuitenkin kansainvälisestä konstruktionistispainotteisesta nationalismitutkimuksesta varsinkin siinä suhteessa, että tutkimuksessa keskitytään varsin lyhyeen aikaperiodiin ja ennen kaikkea aikalaisten omiin käsityksiin ja tuntemuksiin. Kansainvälisessä nationalismi-tutkimuksessa on sen sijaan ollut

⁸⁷ Anderson 2002, Billig 1995, 9-10, Gellner 1983, 1; Gellner 1998; Komulainen 2002a, 7-8; Pulkkinen 2003, 140-1.

⁸⁸ Anderson 2002, 5-7; Gellner 1983; Hobsbawm 1993; Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 9.

⁸⁹ Nationalismia koskevia kirjallisuuskatsauksia esim. Hall 1998, 22-44; Hobsbawm 1993, 1-13; Sörlin 2001, 9-17; Yuval-Davis 1997, 1-3 Kts. myös <http://www.nationalismproject.org/about.htm>, joka on kattava sivusto nationalismia koskevasta kirjallisuudesta, määritelmistä ja teorioista.

tyypillistä tarkastella pitkiä ajanjaksoja, ja pyrkimys etsiä nationalismiin liittyvien ilmiöiden kansalliset rajat ylittäviä yhteisiä nimittäjiä.⁹⁰

Vertailevasta tutkimusotteesta nousevien yleistämisyökkimysten lisäksi on löydetävissä myös muita syitä, miksi nationalismia ja kansallista identiteettiä koskevissa tutkimuksissa aikalaisten omakohtaisesti kokema näkökulma on jäänyt varsin vähälle huomiolle. Aikalaisten henkilökohtaiset kokemukset ja ajatukset ovat useimmiten varsin hitaan ja huomaamattoman muutoksen alaisia. Ajattelutavoissa tapahtuvat muutokset ovat usein myös eriaikaisia siten, että ne koskettavat eri ihmisryhmiä eri tavoin ja eri aikaviiveellä. Ongelmana on myös se, että tällaiset kokemukset ja muutokset ovat yleensä vaikeasti tavoitettavissa aikalaisten jälkeensä jättämistä lähteistä. Aikalaisten omakohtaisten kokemusten ja tuntemusten vähäiseen huomioonottamiseen on vaikuttanut sekin, että tutkijat ovat keskittyneet enimmäkseen julkiseen tasoon kuten erilaisiin instituutioihin, yhteisiin symboleihin ja myytteihin, kun he ovat tutkineet nationalismiin ja kansalliseen identiteettiin liittyviä ilmiöitä.⁹¹

Julkisen tason korostumisen voi havaita myös Suomen autonomian ajan alkua koskevassa historiantutkimuksessa, vaikka kyseistä aikakautta ei olekaan tarkasteltu erityisesti nationalismi-tutkimuksen perspektiivistä. Autonomian ajan alkua koskeva vanhempi kirjallisuus on ollutkin Raimo Savolaista lainaten institutionaalisesti sävyttynyttä. Nähdäkseni myös uudempi Suomen autonomian ajan alkua koskeva tutkimus on ollut varsin hallinnollisesti painottunutta, vaikka viimeaikaisessa tutkimuksessa onkin toisaalta pyritty painottamaan valtion ja hallinnon rakenteen identtisyttä yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen kanssa. Raimo Savolainen on tuonut uutena näkökulmana Suomen suuriruhtinaskunnan keskushallinnon perustamiseen ja miehittämiseen senaatin juridisen aseman tarkastelun sijaan sen toimijat eli senaattorit. Savolaisen mukaan senaattoreiden asema ei perustunut heidän viralliseen rooliinsa, vaan henkilökohtaiseen asemaan keisarin suosikkeina ja jäsenyyteen vaikutusvaltaisissa sukuverkostoissa.⁹²

Osmo Jussila on puolestaan korostanut uutena näkökulmana Venäjän valtakunnan hallintohistorian tuntemista, jonka kautta on vasta mahdollista tuntea Suomen erillishallinnon todellinen luonne. Jussila on myös siirtänyt Suomen ”valtion synnyn” Porvoon valtiopäivistä

⁹⁰ Anderson 2002; Billig 1995; Gellner 1983; Hobsbawm 1993; Komulainen 2002a, 8-9; Sörlin 2001, 11.

⁹¹ Komulainen 2002a, 9.

⁹² Savolainen 1994, 8-12.

eli hänen mukaansa oikeammin sanottuna maapäivistä ”hallituskonseljin ohjesäännön laatimiseen jaonseljin perustamiseen”. Seppo Tiihosen hallitsemista ja herruutta käsittelevät tutkimukset ovat tuoneet uutta eurooppalaista perspektiiviä Suomen suuriruhtinaskunnan asemaan Venäjän yhteydessä. Lars Westerlund on puolestaan tutkinut autonomian alkua paikallisesta, Varsinais-Suomen, näkökulmasta tarkastellen muun muassa sen alueellista identiteettiä. Kristiina Kalleinen on tuonut esiin henkilöhistoriallista näkökulmaa Lars Gabriel von Haartmanista kirjoittamassaan elämäkertateoksessa. Lisäksi autonomian ajan alkua koskevia uusia näkemyksiä ja tulkintoja on tuotu esiin useissa Suomen historiaa koskevissa yleisteoksissa, kuten Markku Kuisman teoksessa *Metsäteollisuuden maa*.⁹³

Myös Suomen sodasta on ilmestynyt uusia teoksia. Jussi T. Lappalaisen, Lars Ericson Wolken ja Ali Pykkäsen massiivinen teos *Sota Suomesta* käy taistelu taistelulta läpi Suomen sodan kulun aina Haminan rauhaan asti.⁹⁴ Martin Hårdstedtin kirja *Suomen sota 1808-1809* on yleisteos sodasta, jossa tulee hyvin esiin varsinaisten taistelujen lisäksi sodan arki muun muassa huolto-ongelmineen sekä Ruotsin valtakunnan perspektiivi Suomen sotaan.⁹⁵

Nyt kyseessä oleva tutkimus poikkeaa edeltävistä tutkimuksista erityisesti siinä, että tutkimuksen lähtökohtina ovat – kuten edellä on jo todettu – ennen kaikkea yksittäisten ihmisten omakohtaiset ajatukset ja kokemukset, jolloin hallinnollisen ja tapahtumahistoriallisen puolen kuvaaminen on pyritty jättämään mahdollisimman vähiin.⁹⁶ Tutkimuksessa ei ole katsottu tarpeelliseksi lähteä käsittelemään aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta löydettävissä olevia tapahtuma- ja hallintohistoriallisia kuvauksia.⁹⁷ Valitun näkökulman poikkeavuudesta kertoo myös se, ettei tekijä ole onnistunut löytämään suomalaista tai ulkomaista tutkimuskirjallisuutta, jossa kansallisen identiteetin muutosta olisi vastaavalla tavalla tarkasteltu ennen kaikkea aikalaisten omasta ajatus- ja kokemusmaailmasta käsin.⁹⁸ Tosin voi myös todeta, että autonomian ajan alun Suomi tarjoaa tähän

⁹³ Jussila 2007; Jussila 2004; Kalleinen 2001; Kuisma 1993; Savolainen 1994, 9, 11, 18; Tiihonen 1994a; Tiihonen 1994b; Westerlund 2002.

⁹⁴ Lappalainen, Wolke, Pykkänen 2007.

⁹⁵ Hårdstedt 2007.

⁹⁶ Kansallisen identiteetin rakentumista tarkastellaan siis ennen kaikkea henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa ilmenevien, kulttuurisesti ja historiallisesti määräytyneiden, seikkojen kannalta, eikä virallisista asiakirjoista ilmenevien tekijöiden kautta.

⁹⁷ Näiden kuvaaminen olisi sitä paitsi paisuttanut tutkimuksen sivumäärää.

⁹⁸ Suomen aseman hallintohistoriallinen vertailu (esim. Puolaan tai Bessarabiaan tai mahdollisesti Norjaan) olisi kuitenkin ollut mahdollista, mutta se on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, koska nyt kyseessä olevassa tutkimuksessa ei ole kyse Suomen hallinnollisen aseman tarkastelusta. Suomen asemasta Venäjän valtakunnan yhteydessä muihin alueisiin verrattuna esim. Jussila 2004.

poikkeuksellisen hyvän lähtökohdan, sillä useimmissa Euroopan maissa kansallisen identiteetin muodostumisprosessi ei ole joutunut yhtä jyrkän ja nopean muutoksen alle kuin 1800-luvun alun Suomessa, jonka seurauksena useimmissa muissa maissa kansallisen identiteetin rakentumisesta on luonnollisestikin ollut helpompi tarkastella julkisella ja hallinnollisella tasolla.

Tutkimuksen tarkasteluperspektiivistä johtuen sen voi katsoa saaneen vaikutteita myös feministisesti painottuneesta tutkimuksesta, jossa on kritisoitu julkiseen tasoon ja hallintoon keskittyntä nationalismitutkimusta. Feministisesti painottunut tutkimus on tarjonnut poikkeavan näkökulman nationalismitutkimuksen valtavirtaan kritisoimalla sen sukupuolisoikeutta. On huomautettu, että konstruktionistisestikin suuntautunut nationalismitutkimus on ollut varsin kyvytöntä näkemään sitä, miten kansallisvaltiot ja kansalliset identiteetit ovat olleet – ja ovat yhä – hyvin pitkälti maskuliinisia konstruktioita. Tästä syystä muun muassa naisten enemmän ruohonjuuritasolla näkyvä vaikutus on jäänyt huomioimatta. Samoin nationalismitutkimusta on kritisoitu siitä, että kansallisuuteen modernina aikana usein varsin läheisesti liittynyt käsitys kansalaisuudesta on historiallisesti katsottuna ollut ennen kaikkea mies- kansalaisuutta. Yhä tänä päivänäkin historiantutkimuksissa voidaan rakentaa sellaista käsitystä, vaikkakin tahattomasti, että oletusarvoltaan suomalainen on ennen kaikkea mies.⁹⁹

Voikin havaita, että myös Suomen autonomian ajan alkua koskevassa tutkimuksessa sukupuolihistoriallinen näkökulma ei ole juurikaan noussut esiin, jonka seurauksena tutkimukset ovat omalta osaltaan jatkaneet maskuliinisesti painottuneen kansallisuuskonstruktion kehyskertomusta vahvistaen sitä yhä uudelleen. Nähdäkseni kansallista identiteettiä käsittelevissä tutkimuksissa onkin yhtä oleellista pyrkiä dekonstruoimaan kansallisuuskonstruktioiden maskuliinisia sisältöjä – tulemaan tästä tietoiseksi – kuin myös pyrkiä siihen, että naiset tuodaan entistä selkeämmin esiin kansallisuuskonstruktioiden arjen ja ruohonjuuritason rakentajina.¹⁰⁰ Näkisin, että huomion kiinnittäminen enemmän miessukupuolen yksityiseen ja henkilökohtaiseen tasoon – kuten esimerkiksi tässä tutkimuksessa käytetyt henkilökohtaiset kirjeet – auttaa näkemään

⁹⁹ Hall 2002, 54; Björnsson 2001, 35; Komulainen 2002a, 10; Gordon, Komulainen & Lempiäinen 2002, 10-16; Offen 2000; Pulkkinen 2003, 135-6; Yuval-Davis 1997, 79.

¹⁰⁰ Vrt. Komulainen 2002a, 9-11.

kansallisuuskonstruktioihin liittyvän sukupuolisidonnaisuuden, joka julkisella ja hallinnollisella tasolla tarkasteltuna näyttäytyy helposti sukupuolineutraalina alueena.

Feministisesti painottuneen nationalismitutkimuksen lisäksi tutkimuksen voidaan katsoa saaneen vaikutteita myös kansainvälisestä eliitin, varsinkin aateliston, tutkimuksesta. Aatelin tutkimus on auttanut ymmärtämään paremmin kyseenä olevan aatelistopohjaisen hallintoeliitin sääty pohjaista ja maskuliinispainotteista aateliskulttuuria ja aatelasideologiaa, joilla voi katsoa olleen merkitystä uuden suomalaiskansallisen identiteetin muodostumiselle.¹⁰¹ Viime vuosina myös Suomessa on alkanut ilmestyä yhä useampia aatelistoa koskevia tutkimuksia, joista tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimpia ovat Jessica Parland-von Essenin (2005) ja Charlotta Wollfin (2004) väitöskirjat sekä Johanna Ilmakunnaksen lisensiaattitutkielma (2004).¹⁰²

Tutkimus on saanut vaikutteita myös psykohistoriallisesta tutkimuksesta. Yhtymäkohta psykohistorialliseen tutkimukseen nousee lähinnä siitä, että tutkimuksen keskeisenä tarkastelukohteena on identiteetin uudelleenmuotoutuminen. Erityisesti C. Fred Alfordin tekstit ovat vaikuttaneet siihen käsitykseen, että identiteetin muotoutumiseen vaikuttavat ennen kaikkea ryhmät, eikä identiteetti muotoudu individualistisessa tyhjiössä, vaikka nykyaikana pyritäänkin usein korostamaan ennen kaikkea yksilöä ja yksilön merkitystä. Suomessa tehdyssä psykohistoriallisessa tutkimuksessa onkin kiinnitetty huomiota joukkoilmiöiden, siis yleensä sosiaaliseen identiteettiin liitettyjen ilmiöiden, kuten kansallisuuden ja isänmaan merkitykseen yksilöpsykologisesta näkökulmasta.¹⁰³

Tutkimuksen identiteettiä koskevinä teoreettisina lähtökohtina toimivat Stuart Hallin kulttuurista identiteettiä, erityisesti juuri kansallista identiteettiä, koskevat kirjoitukset.¹⁰⁴ Hallin käsitykset identiteetistä tarjoavat erinomaisen lähtökohdan kansallisen identiteetin tarkasteluun eliitin keskuudessa autonomian ajan alussa, sillä hänen tärkein lähtökohtaodotuksensa identiteettejä tarkastellessa liittyy siihen, miten käsitys identiteetistä pohjautuu *eroon* ”toisiin”. Hallin mukaan se, ”mikä hän oli – hänen todellinen minänsä –

¹⁰¹ Katajisto 2001; Albertoni 1987.

¹⁰² Ilmakunnas 2004; Parland-von Essenin 2005; Wolff 2004.

¹⁰³ Alford 1994; Alford 1989, 57-103; Siltala 2001, 143; Siltala 1999; Ala 1995; Ala 1999; Vrt. myös Billig 1995, 18; Burr 2004, 87; Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 311-2.

¹⁰⁴ Tutkijoiden keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä koskien identiteettikäsitteen määrittelyä. Esim. Fornäs 1998, 280-2; Mucchielli 2002, 6-7; Pulkkinen 2002, 3.

muotoutui suhteessa kokonaiseen joukkoon toisia kertomuksia”. Hall katsoo identiteettien rakentuvan ennen kaikkea eron kautta, jolloin on nähtävissä myös se, miten identiteettien julistama ”yhtenäisyys” on konstruoitu osana valtaan ja poissulkemiseen liittyviä teemoja. Identiteettejä voidaan ikään kuin lukea ”vastakarvaan” – sitä mitä ne eivät ole. Käytännössä tämä tarkoittaa nyt kyseessä olevassa tutkimuksessa sitä, miten eliitti alkoi luoda uudenlaista identiteettiään suhteessa Ruotsiin ja Venäjään, eli miten se alkoi ymmärtää oman identiteettinsä erona ruotsalaisuuteen ja venäläisyyteen. Miten Suomen johtava eliitti alkoi näkemään/näki ruotsalaiset ja venäläiset ”toisina”, jotka eivät kuuluneet ”meihin”.¹⁰⁵ Kyseessä on siis oikeastaan sama ajatus, joka on laitettu niin G. M. Armfeltin kuin A.I. Arwidssonin suuhun: ruotsalaisia emme enää ole, venäläisiksi emme voi tulla, olkaamme siis suomalaisia.¹⁰⁶

Hallin identiteetikäsitykseen liittyy vahvasti myös hänen oivalluksensa siitä, että identiteetit ovat alusta alkaen "keksintöä". Hallin mukaan identiteetit muodostetaan siinä epävakaassa pisteessä, missä "ääneenlausumattomat" subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset. Kaikki identiteetit rakentuvat eroille, jotka paikantuvat kieleen, kulttuuriin ja historiaan. Kyse on siis ”kuvitteellisista yhteisöistä”, joiden ei voi kuitenkaan katsoa olevan vähemmän todellisia niiden symbolisen luonteen vuoksi. Subjektiiivisella tasolla identiteetit koetaan tai ainakin voidaan kokea hyvin todellisiksi huolimatta niiden rakentuneesta luonteesta. Identiteeteillä on myös todellisia poliittisia ja materiaalisia vaikutuksia.¹⁰⁷

Hallin näkemys identiteetistä eron perustuvana konstruktiona ei ole mikään radikaali, teoreettinen uutuus, vaan nähdäkseni tällainen käsitys on varsin yleisesti hyväksytty. Nykytutkimuksessa identiteettejä ei nähdä täysin vakaina, alkuperäisinä tai ehjinä kokonaisuuksina, vaikka monet tutkijat eivät hyväksykään konstruktivistisen tarkastelutavan ääri näkemystä siitä, että identiteetti olisi täydellistä fiktiota. Identiteetin tietynlaisen hajanaisuuden ja konstruktivistisen luonteen hyväksyminen ei nähdäkseni edellytäkään postmodernia käsitystä identiteetin perimmäisestä hajanaisuudesta ja pirstaleisuudesta. Voikin todeta, että äärikonstruktivistinen näkemys identiteetistä on ongelmallinen siihen sisältyvän arvosubjektivismiin ja sitä seuraavan relativismin takia. Äärikonstruktivistisen postmodernin

¹⁰⁵ Hall 2002, 9-11, 251-2.

¹⁰⁶ Virtanen 2001, 63-4.

¹⁰⁷ Hall 2002, 9-13, 251; Pulkkinen 2003, 157.

identiteettiteorian soveltaminen käytäntöön johtaa niin moraalien kuin tieteenteon itsensäkin kannalta ylitsepääsemättömiin ongelmiin.¹⁰⁸

Hallin identiteetikäsitysten konstruktionistisissa lähtökohdissa on nähtävissä yhtymäkohta konstruktionistiseen nationalismitutkimukseen, mutta niistä poiketen Hallin kirjoitukset tarjoavat ainakin kyseenä olevan tutkimuksen kannalta parempia metodisia välineitä kansallisen identiteetin tarkasteluun. Nähdäkseni Hallin identiteettiä koskevat teoreettiset näkemykset tarjoavat riittävän joustavan, yksinkertaisen, ja ennen kaikkea käytäntöön sovellettavan metodin tarkastella kansallista identiteettiä empiirisen aineiston valossa. Hallin eron pohjautuva käsitys identiteetin rakentuneesta luonteesta auttaa huomioonottamaan empiirisessä aineistossa sen, ettei identiteettiä voi ottaa itsestään selvänä ja muuttumattomana vakiona, vaan että se on jatkuvasti alttiina muutoksille ja heilahduksille.¹⁰⁹ Ja tästä johtuen myös identiteetin tunnistaminen eron kautta täysin aukottomassa mielessä on mahdotonta, sillä identiteetin rakentuminen eron kautta vaatii myös keinotekoisia sulkeutumia. Esimerkiksi kansakunta, etninen ryhmä ja perhe ovat keinotekoisia sulkeutumia, joita on mahdotonta määritellä aukottomasti. Määriteltäessä eri identiteettejä kyse on siis siitä, miten "historian, kielen ja kulttuurin tarjoamia resursseja on käytetty tultaessa joiksikin eikä niinkään oltaessa joitakuuta".¹¹⁰

¹⁰⁸ Hall 2002, 245-71; Mucchielli 2002, 73; Puolimatka 1997, 291-302.

¹⁰⁹ Onkin nähdäkseni vaarana, että historiantutkijat pitävät identiteettejä itsestäänselvinä, jolloin helposti heijastetaan tiettyjä identiteetikäsityksiä menneisyyteen.

¹¹⁰ Hall 2002, 13-14, 250; Pulkkinen 2002.

2 VOIMISTUVA PROVINSSI-IDENTITEETTI?

2.1 Menneisyyden painolasti ja nykyisyyden katse

Suomen ja suomalaisten asema Ruotsin valtakunnassa on vanha kiistakysymys, joka herättää yhä mielenkiintoa ja ristiriitaisia tunteita. Erityisesti viime vuosina on herännyt uudelleen keskustelua koskien tätä monitahoista ongelmaa, ja puheenvuoroja on käytetty Suomenlahden molemmin puolin. Voikin havaita, että kyseisen kysymyksenasettelun painolastina on Suomen kipeäksi koettu ero Ruotsista. Vuosi 1809 on ollut maiden välinen kipupiste, jota on ollut mahdotonta sivuuttaa jo siitä syystä, että historiaa tarkastellaan aina nykyisyydestä käsin. Suomen ja Ruotsin ero toisistaan koettiin molemmissa maissa traumaattisesti, jonka seurauksena myös 1700-luvun loppua ja 1800-luvun alkua koskeviin tulkintoihin suomalaisten asemasta Ruotsin valtakunnassa on reagoitu molemmissa maissa hyvin herkästi. Vanhemmassa, suomalaiskansallisessa, historiantutkimuksessa on korostettu yleensä Suomen huonompaa asemaa ja erillisyyttä suhteessa Ruotsiin, kun taas ruotsalaisessa historiantutkimuksessa on samaan aikaan painotettu suomalaisten hyvää asemaa ja tasavertaisuutta ruotsalaisten kanssa.¹¹¹

Viileän "objektiivinen" suhtautuminen Suomen asemaan Ruotsin valtakunnanyhteydessä on ollut koetuksella myös sen takia, että kysymyksenasettelun taustalla kummittelee aina jossain määrin Suomen historiaan liittyvä perustavanlaatuinen kysymys siitä, olisiko Suomesta koskaan tullut itsenäistä valtiota, jos Venäjä ei olisi valloittanut Suomea. Tutkijat ovat asiasta eri mieltä. Kiistelyä on käyty myös siitä, että muodostuiko Suomen asema paremmaksi vai huonommaksi Venäjän vallan alaisuudessa kuin se olisi mahdollisesti ollut Ruotsin vallan alaisuudessa.¹¹² Itse näkisin, että vastaus kyseisiin kysymyksiin riippuu siitä, että mistä perspektiivistä tai keiden aikalaisten näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Tosin on myös todettava, että selvittämättä on yhä esimerkiksi se, millaisena Suomen alueellinen ja kulttuurinen erilaisuus näyttäytyvät, kun niitä verrataan Ruotsin valtakunnan muihin alueisiin ennen vuotta 1809.¹¹³

¹¹¹ Blomstedt 1985; Carlsson 1985; Jutikkala 1985; Klinge 1985, 27; Lennersand 2002, 97; Manninen 2000; Nordin 2000; Suominen 2002; Talvitie 2002. Uudemmassa tutkimuksesta myöhemmässä kohdin.

¹¹² Häikiö 2003, 23-41; Karonen 1999, 430; Luntinen 2002, 109; Penttilä 2006, 46-52, Sunell 1997.

¹¹³ Carlsson 1985, 8; Lennersand 2002, 96-7.

Laaja yksimielisyys vallitsee niin Ruotsissa kuin Suomessakin, että Suomi¹¹⁴ ei muodostanut mitään erillistä tai erityistä aluetta Ruotsin valtakunnassa, vaikka tähän käsitykseen antoikin oman värityksensä Suomen erityisyyttä korostava nimitys suuriruhtinaskunnaksi sekä Suomen geopoliittinen asema vahvistuvan Venäjän vieressä. Kansallisen historiankirjoituksen tavasta korostaa Suomen erilaisuutta ja heikompaa asemaa suhteessa muuhun Ruotsiin on siis enimmäkseen luovuttu.¹¹⁵ Omalta osaltaan tästä kertoo myös historian tutkimuksessa käytettyjen termien muuttuminen. Termiä Ruotsi-Suomi ei enää juurikaan käytetä, vaan puhutaan Ruotsin valtakunnasta, johon Suomi kuului.¹¹⁶ Tähän nähden onkin mielenkiintoista havaita, että laajan kiinnostuksen kohteeksi noussut eriävä käsitys Suomen asemasta Ruotsin valtakunnassa on tullut viimeksi ruotsalaisen tutkijan taholta.

Väitöskirjassaan *Ett fattigt men fritt folk* (2000) Jonas Nordin esittää ”uusvanhan” käsityksensä Suomen alueen erityisestä ja poikkeavasta asemasta Ruotsin valtakunnassa. Nordinin teos onkin onnistunut herättämään paljon keskustelua, mutta ei laisinkaan varauksetonta hyväksyntää. Suomessa tosin samantapaisia ajatuksia on esittänyt Juha Manninen teoksessaan *Valistus ja kansallinen identiteetti* (2000). Mannisen näkemyksen mukaan Suomessa olisi esiintynyt 1700-luvulla paikallisen oppineiston keskuudessa ajattelua, joka olisi luokiteltavissa ”varhaisnationalismiksi”. Mannisen tapa soveltaa Anthony D. Smithin nationalismi-käsitteitä 1700-luvun suomalaisuuden tutkimukseen on koettu kuitenkin ongelmalliseksi, sillä niiden ei ole katsottu auttavan ymmärtämään kyseistä aikaa, vaan ennemminkin hämärtävän ja vaikeuttavan sen ymmärtämistä entisestään.¹¹⁷ Nordinin ja Mannisen teoksista kuvastuukin hyvin se, miten vaikea on soveltaa modernisaation aikaa kuvaavia nationalismia -käsitteitä vanhempiin aikoihin.

1700-luvun Suomesta voi nähdäkseni todeta, että Suomi ei muodostanut selkeän erillistä saatikka homogeenistä aluetta poliittisesti, taloudellisesti, geografisesti tai kielellisesti. Mutta on myös viitteitä siitä, että entistä selvempää tietoisuutta Suomesta omana kokonaisuutenaan alkoi esiintyä kyseisen vuosisadan jälkipuoliskolla.¹¹⁸ Mielestäni tämä problematiikka

¹¹⁴ En tässä yhteydessä lähde käsittelemään sitä, miten Suomi kyseisenä aikana määriteltiin. Käsitettiinkö esimerkiksi Pohjanmaa osaksi Suomea. Engman on esittänyt katsauksen Suomen määrittelyyn 1700-luvulla kirjassaan *Pietarin suomalaiset*. Engman 2004, 113.

¹¹⁵ Engman 1999a, 173; Karonen 1999, 506; Lennersand 2002, 96.

¹¹⁶ Tosin termi ei ole ollut ruotsalaisillekaan täysin vieras. Kts. Carlsson 1985, 9.

¹¹⁷ Ihalainen 2001; Lennersand 2002; Manninen 2000; Nordin 2000; Nurmiainen 2003.

¹¹⁸ Blomstedt 1986, 244-6, 257-9, 271-81; Tommila 1984, 66-7.

palautuukin viime kädessä siihen, mitkä kriteerit olisivat riittäviä osoittamaan, että Suomi olisi muodostanut jotenkin erillisen tai poikkeavan alueen Ruotsin valtakunnassa. Jos tällaisia kriteerejä on löydettävissä, niin oliko niillä todellista merkitystä aikalaisten omien käsitysten ja Suomen tulevan kehityksen kannalta. Tällaisen pohdinnan kannalta on syytä pitää mielessä se, että patriotismi ja kansallinen identiteetti ymmärrettiin 1700-luvulla hyvin eri tavalla kuin nykyään.¹¹⁹

Ihmiset ymmärsivät kansallisen ”identiteettinsä” säätyjakoon ja yhteen tai useampiin kansallisuuksiin perustuvissa valtakunnissa hyvin eri tapaan kuin moderneissa kansallisvaltioissa. Onkin vaikea päästä käsiksi siihen, miten yksittäiset ihmiset kokivat ja ymmärsivät kansallisen identiteettinsä, sillä ei voi olettaa, että pelkästään säätyasema, uskonto tai synnyin- ja asuinpaikka olisivat määränneet yksiselitteisesti aikalaisten käsityksiä heidän kansallisuudestaan – moni ei varmasti edes koskaan pohtinut tällaisia kysymyksiä. Yhä nykyäänkin kansoihin, kansallisuuksiin, kansallisiin omakuviin, valtiorakennukseen ja nationalismiin liitetyt ilmiöt ovat kiistanalaisia ja niiden sisältöjen määrittely on vaikeaa. Käsitteiden määrittelyn ongelmallisuus ilmenee niin arkikielessä kuin tieteellisissä teksteissä, ja se vaikeuttaa keskustelua ja eri tutkimusten vertailua keskenään. Onkin sanottu, että termille *nation* ei ole olemassa tieteellistä määritelmää, ja silti kyseinen ”ilmiö” on ollut ja on yhä olemassa.¹²⁰

Tämän tutkimuksen lähtökohta-ajatuksena on, että kansallisen identiteetin tai kansakunnan tyhjentävä selittäminen ajasta ja paikasta riippumattomana on käytännössä mahdotonta. Sen sijaan on mielekkäämpää tarkastella kansakuntaa tai kansallisuutta käsittekompleksina, jonka eri aspektit saavat eri paikoissa erilaisia muotoja.¹²¹ Seuraavassa kappaleessa pyritäänkin tarkastelemaan tältä pohjalta Suomen ja suomalaisten asemaa Ruotsin valtakunnassa. Tarkoituksena on jäljittää etupäässä ylempien säätyläisten ja varsinkin juuri aateliston kokemushorisonttia Suomen ja sen asukkaiden asemasta Ruotsin valtakunnassa.¹²²

¹¹⁹ Patriotismin erilaisesta, teoreettisesta, käsittämisestä myös Nygård 2005, 70.

¹²⁰ Anderson 2002, 3-4; Balibar 1991a, 45-6; Desai 1990, 191; Sörlin 2001, 12.

¹²¹ Balibar 1991a, 46; Komulainen 2002a, 8.

¹²² Onkin syytä todeta, että tällaisesta tarkastelunäkökulmasta johtuen tekstissä painottuu Suomen ”erillisyyttä” Ruotsin valtakunnassa ja että tekstissä ei myöskään käsitellä esimerkiksi Pohjanmaan erillisyyttä, sillä tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea sellaiset aikakaudella ominaiset pääpiirteet, joilla voi olettaa olleen merkitystä nyt tutkimuskohteena oleville henkilöille.

Tarkastelun kohteena ovat aikalaisten omat käsitykset ja pelot Suomen asemasta sekä sellaiset tapahtumat, joiden voi olettaa vaikuttaneen ratkaisevasti aikalaisten näkemyksiin ja odotuksiin maan silloisesta ja tulevasta asemasta. Lisäksi pyrkimyksenä on yrittää selvittää aikalaisten käsityksiä kansalaisuudesta, kansallisuudesta ja patriotismista. Pääimmäisenä pyrkimyksenä on kuitenkin luoda taaksepäin luotaava perspektiivi vuotta 1808/1809 edeltävään aikaan, sillä varhaisempien kokemusten voi katsoa vaikuttaneen siihen, miten paikallinen eliitti suhtautui ja sopeutui Suomen uuteen asemaan.¹²³

2.2 Venäjän varjo Suomen yllä?

On sangen kyseenalaista kirjoittaa Venäjän varjosta Suomen yllä, vaikka nykyisen Suomen perspektiivistä katsottuna onkin totuttu ajattelemaan, että Venäjän vallan uhka koski erityisesti Suomea. Todellisuudessa Venäjän poliittinen ja sotilaallinen vahvistuminen uhkasi koko Ruotsin valtakuntaa 1700-luvulla, jolloin Venäjä nousi sisäisestä heikkoudesta eurooppalaiseksi valtatekijäksi. Suuren Pohjan sodan seurauksena solmitussa Uudenkaupungin rauhassa (30.8.1721) Ruotsi menetti Venäjälle Liivinmaan, Viron ja Inkerin sekä Suomen kaakkoisosan Viipuriin saakka. Samalla Ruotsi menetti asemansa suurvaltana. Suomi joutui sodan seurauksena miehitettyksi, mutta Ruotsissa ei mietitty niinkään Suomen kärsimyksiä, vaan koko Ruotsin valtakunnan tulevaisuutta. Yksinvaltius oli ajanut Ruotsin pahoihin vaikeuksiin, minkä seurauksena vallan painopiste siirtyi valtiosäädöille.¹²⁴

Sisäpoliittisista uudistuksista huolimatta suurvalta-aseman menetys oli ajan myötä liian vaikea pala nieltäväksi Ruotsille, mitä voikin pitää tyypillisenä reaktiona kaikille valtioille tai vastaaville sosiaalisille yhteisöille.¹²⁵ Ruotsalaisten keskuudessa vallinneet revanssipyrkimykset kävivät ilmeiseksi Arvid Hornin johtaman myssyhallituksen kukistuttua. Valtaan nousseiden hattujen mieliaate oli ryhtyä sotaan Venäjää vastaan hyvityksen hankkimiseksi menetetyistä alueista. Ruotsi aloitti kehnoin valmisteluin sodan kesällä 1741. Suomessa sotaan suhtauduttiin alusta alkaen kielteisesti ja Ruotsin aseiden tappiot vain vahvistivat tätä näkemystä. Myös venäläiset huomasivat Suomessa vallitsevat asenteet. Sodan aiheuttaman sekasorron avulla valtaan noussut keisarinna Elisabet antoi maaliskuussa 1742

¹²³ Elias 1997, 23: "Todellisuudessa tietyn ryhmän ajankohtaisiin ongelmiin vaikuttaa ratkaisevasti ryhmän aiempi kohtalo, kehitys, jolla ei ole varsinaisesti alkua."

¹²⁴ Karonen 1999, 325-7; Virrankoski 2001, 286-7.

¹²⁵ Elias 1997, 9-11. Vrt. myös Karonen 1999, 404.

manifestin, jossa ensimmäisen kerran lausuttiin julkisesti ajatus itsenäisen Suomen muodostamisesta Venäjän suojeluksessa. Sodassa voitolle päässyt keisarinna ei kuitenkaan kunnioittanut kyseistä manifestia, mutta Suomea ei silti liitetty Venäjään. Venäjän Ruotsille asettamia rauhanehtoja onnistuttiin lieventämään sillä ehdolla, että Ruotsin kruununperijäksi valittiin keisarinna Elisabetin sukulainen, Adolf Fredrik. Koko Suomen menettämisen sijaan Ruotsin valtakunnan raja vedettiin Kymijoen ja sieltä Saimaan länsipuolta Savonlinnaan ja itään vanhan Uudenkaupungin rajalle.¹²⁶

Uudenkaupungin rauhan jälkeen Suomen menetyksen pelko – tai kenties sittenkin toive revanssisodasta¹²⁷ – kiinnitti aikaisempaa enemmän Ruotsin johtavien piirien huomion valtakunnan itärajaan. Suomen puolustusta vahvistettiin ja talous elpyi. Suomessa taas ei osoitettu kiinnostusta itsenäisyysajatuksia kohtaan. Hattupoliitikkojen sotilaallinen kunnianhimo suuntautui puolestaan vuosisadan puolivälissä etelään, Pommeriin, mikä osoittautui tosin uudeksi sotilaalliseksi katastrofiksi. Ruotsin valtakunnan itäraja säilyi silti kriittisenä pisteenä, eikä vähiten siksi, että Venäjä yritti ajan tavan mukaan vaikuttaa Ruotsin sisäpolitiikkaan. Myöskään suurvalta-ajan muistot eivät kadonneet, sillä haavekuvitelmat entisen kaltaisesta suuruudesta vaivasivat vielä vallan itselleen kaapannutta Kustaa III:ta. Vuonna 1783 Suomessa liikkui myös huhuja siitä, että Kustaa III yritti saada serkkunsa keisarinnan vaihtokauppaan, jossa Venäjä saisi Suomen ja Ruotsi saisi puolestaan luvan valloittaa Norjan. Suomessa kuninkaaseen loukkaantunut G. M. Sprengtporten alkoi puolestaan väittää samoihin aikoihin Ruotsin sortaneen Suomea samaan tapaan kuin Englanti sorti Amerikan siirtokuntia. Sprengtporten oli myös vakuuttunut siitä, ettei Suomella olisi muuta vaihtoehtoa kuin itsenäisyys tai liittyminen Venäjään, sillä Venäjä tavoittelisi Pietarin turvaamista ja Suomenlahden herruutta, eikä Venäjä voisi siksi sallia Suomen pysyvän Ruotsin yhteydessä.¹²⁸

Sprengtportenin ilmaiseman käsityksen Venäjän kehityssuunnasta havaitsee hyvin, kun sitä tarkastelee pitkän keston ilmiönä. Pietarin perustamisen (v. 1703) jälkeen Suomenlahden historia muutti kurssiansa. Klingen mukaan Lännen 800-luvulta aina 1600-luvun loppuun asti jatkunut ekspansio Itään vaihtoi suuntaa ja alkoi Idän ekspansio Länteen.¹²⁹ Pietari Suuren

¹²⁶ Danielson-Kalmari 1921a; Juntunen 1986, 188-191; Karonen 1999, 388-92.

¹²⁷ Klinge 2006, 426.

¹²⁸ Blomstedt 1986, 244-7; Kuisma 1993, 143-5; Virrankoski 2001, 294-6, 322-333.

¹²⁹ Klinge 1982, 160; Virrankoski 2001, 333.

johdolla Venäjä alkoi eurooppalaistua. Samalla Venäjän maantieteelliset rajat alkoivat hivuttautua kohti länttä. Venäjä alkoi ikään kuin vääjäämättömästi vyöryä kohti Suomea. Kyseinen kuva ei kuitenkaan vastaa erityisen hyvin 1700-luvun sotilaspoliittista todellisuutta, vaikka kuvatun kaltaista pitkän keston historiallista kehityssuuntaa ei olekaan syytä kieltää kokonaan. Oleellista on kuitenkin ottaa huomioon myös se, että Ruotsin ja Venäjän välisissä sodissa 1700-luvulla, vuosisadan alun Suurta Pohjansotaa lukuun ottamatta, tosiasiallinen hyökkääjä ei ollut kohti länttä vyöryvä Venäjä, vaan sinnikkäästi itään päin puskeva Ruotsi.¹³⁰

Ruotsi aloitti uudelleen sodan Venäjää vastaan vuonna 1788 Kustaa III:n johdolla. Kustaa III:n haaveena oli valloittaa takaisin vuosina 1721 ja 1743 menetetyt osat Suomea. Ruotsin kuninkaan aloittama sota oli laitton ja huonosti johdettu. Sen seurauksena pieni upseerijoukko laati Liikkalan nootin, joka oli keisarinna Katariina II:lle osoitettu kirje rauhan aikaansaamiseksi. Muutama päivä nootin jälkeen sotilashenkilöstön tyytymättömyys ilmeni myös laajemmin. Yli sata upseeria allekirjoitti Anjalan liiton julistuksen, jossa korostettiin perustuslaillista näkemystä. Kustaa III:n itsevaltaiset elkeet olivat nostattaneet kuningasvastaista oppositiohenkeä, sillä perustuslaillisen näkemyksen mukaan kuningas oli aloittanut sodan vastoin hallitusmuotoa. Kustaa III:n vastustuksen takana ei siis ollut suomalainen separatismi, vaikka erilaiset spekulatiot Suomen asemasta olivat olleet yleisiä 1780-luvun alkupuolella. Suomessa oli epäilty Ruotsin halua ja kykyä pitää Suomi osana valtakuntaa, ja Ruotsissa oli puolestaan epäilty suomalaisten uskollisuutta.¹³¹

Suomen tulevan kehityksen kannalta onkin mielenkiintoista, että separatismi-ajattelun jäljet juonsivat kyseenä oleva aikana myös hallitsijoihin.¹³² Sprengtportenin suunnitelmat tunteva Katariina II oli haluton yllyttämään upseereita kapinaan kuningasta vastaan hallitsijoiden välisen solidaarisuuden nimissä, sen sijaan keisarinna saattoi tukea Suomen kansan itsenäisyyspyrkimystä. Tällaisella propagandalla ei tietenkään ollut todellisuuspohjaa, mutta se palveli keisarinnan etuja. Täpärästi sodasta selvinnyt Kustaa III näki myös itsenäisyysajatuksessa oivan propaganda-aseen sodan jälkeen. Anjalanmiehet esitettiin Kustaa

¹³⁰ Karonen 1999, 309-12, 388-90, 413; Vahtola 2003, 168; Zlobin 1880, 85.

¹³¹ Birck 1944, 130-1; Pulma 1997, 396-7; Virrankoski 2001, 334. Vrt. myös Tarkiainen 1999, 71: ”Ända sedan stora nordiska kriget i början av 1700-talet förekom i Sverige den uppfattningen att de transmarina besittningarna – Finland, Livland, Pommern – drog in riket i krig som det kunnat undvika om det inte hade innehaft dessa provinser.”

¹³² Separatismi -päämäärästä: Blomstedt 1986, 271.

III:n propagandassa juonikkaina separatisteina eikä suinkaan perustuslain puolustajina.¹³³ Kansan kuningasmielisyyteen vetoava propaganda edesauttoi epäilemättä Kustaa III:n sen hetkisiä tilannepoliittisia tarpeita, mutta pidemmän päälle kuninkaan propagandapolitiikan voi katsoa olleen kovin lyhytnäköistä.

Hattujen sodan aikana vireillä ollut puhe Suomen erottamisesta Ruotsista nousi jälleen ajankohtaiseksi puheenaiheeksi. Lisäksi Kustaa III:n propaganda ja rangaistustoimenpiteet jättivät tahallisesti väärin ymmärrettyjä sotilashenkilöitä Venäjän vastaiselle raja-alueelle. Anjalan liitossa ryvettyneet upseerit pitäytyivät kuitenkin aikaisemmissa perustuslaillisissa periaatteissaan ja pysyivät siten myös kuuliaisena lailliselle hallitsijalleen. Inhimilliseltä kannalta katsoen on kuitenkin vaikea uskoa, ettei tällaisista syytöksistä olisi maksettu myöhemmin kalliisti – jos ei muuten niin lamaantuneena sotahenkenä Suomen sodassa. On myös huomionarvoista, että Suomen säätyläistön keskuudessa esiintyi sympatiaa Anjalan liittoon osallistuneita kohtaan kuninkaan ankarien toimenpiteiden takia. Esimerkiksi C. J. Stjernvallin äiti totesi ymmärtävänsä Anjalan liittoon osallistuneiden patrioottisia motiiveja, vaikkei hyväksynytäkään heidän toimintatapaansa.¹³⁴

Kukaan Stjernvallin veljeksistä ei osallistunut Anjalan liittoon, mikä johtui enemmänkin olosuhteista kuin veljesten erityisestä kuningasuskollisuudesta. C. J. Stjernvall oli ollut kyseiseen aikaan Ranskassa La Marckin rykmentissä, josta hän ei ollut pystynyt palaamaan huonon rahatilanteensa takia ennen kuin vasta kesällä 1789. Everstinna Stjernvallin mielestä hänen poikansa poissaolo oli ollut onni, sillä kirjeessään sisarelleen everstinna arveli, että Carl Johan olisi varmastikin ajautunut rykmenttinsä mukana Anjalan liittoon.¹³⁵ Sen sijaan C. J. Stjernvallin tuleva lanko, C. E. Mannerheim, ei ollut yhtä onnekas.

Mannerheim osallistui Anjalan liittoon, vaikka hän noudattikin enemmän ylempiensä käskyjä kuin osallistui aktiiviseen politikointiin. Perustuslaillista ajattelua edustanut Mannerheim oli

¹³³ Fahlbeck 1969, 34; Virrankoski 2001, 335-6; Koskimies 1956, 222: Aikalaiset epäilivät myös, että kuningas olisi itse valmistaakseen perääntymistien ja mahdollisuudet rauhanneuvotteluihin provosoimut Anjalan liiton ottamat askeleet.

¹³⁴ Hirn 1931, 80-1: Everstinna Stjernvall kirjoitti: "Det är besynnerligt huru i inbördes oroligheter ingen kan vara neutral. Rousseau har rätt: så snart vi inte ledas av passion så äro vi rätrådiga och anse med indignation, när någon lider orätt. Det måtte vara orsaken varför jag tager så mycken del i den oförrätt, som befälet lidet; det chagrinerar mig att höra dem calomnieras. Det går så långt, att bönderna säga inge herre var trogen, och det som värre är, soldaterna bestyrka det. Då de gå här och köpa mjölk, säga det till mitt folk: om vi finge, så ginge vi nog på och sloge ryssen, men herrarne vill inte. Men nog om falska rykten och förtal."

¹³⁵ Hirn 1931, 82-3.

toivonut ensisijassa säätyjen koolle kutsumista, ja hän oli tuominnut jyrkästi petolliset neuvottelut vihollisen kanssa. Mannerheim sai kuitenkin maksaa kalliisti osallistumisestaan, sillä hänet tuomittiin mestattavaksi huhtikuussa 1790. Mannerheimin armonanomus tuotti kuitenkin tulosta, ja hänet vapautettiin kaikesta rangaistuksesta ja vastuusta mainitun vuoden syyskuussa. Mannerheim ei silti päässyt unohtamaan virhettään, sillä hänen lupaavasti alkanut sotilasura katkesi kuin seinään. Lopulta Mannerheim pyysi ja saikin eron sotilaspalveluksesta vuonna 1795.¹³⁶ C. J. Stjernvallin toinen lanko, A. F. Palmfelt, nautti sitä vastoin kyseiseen aikaan kuninkaan suosiota, mihin oli epäilemättä vaikuttanut hänen äitinsä Anna-Maria Palmfeltin (synt. Ehrensvärd) asema Ruotsin hovissa.¹³⁷

Käytännöllisesti katsoen kaikki Suomen autonomian ajan tulevat johtomiehet olivat jollain tavalla sidoksissa joko sukulais- tai ystävyysuhteiden kautta Anjalan liittoon sotkeutuneisiin henkilöihin, vaikka he itse olisivatkin pysyneet ulkopuolisina. Esimerkiksi E. G. von Willebrandin veljen, J. F. von Willebrandin, katsottiin toimineen erittäin ”rikollisesti”. Appensa, piispa Gadolinin, ”alamaisen esirukouksen” ansiosta J. F. von Willebrand siirrettiin kuitenkin ankaran rangaistuksen sijaan vain rykmenttiin Ruotsin puolelle.¹³⁸ E. G. von Willebrand oli myös sukua J. A. Jägerhornille. Samoin E. G. von Willebrandin vävy, C. J. Stjernvall, oli sukua mainitulle Jägerhornille.¹³⁹ Myös G. M. Armfeltilla ja J. F. Aminoffilla oli lähisukulaisia, jotka olivat sekaantuneet Anjalan liittoon. Sukulais- ja ystävyysuhteet eivät kuitenkaan määränneet suhtautumista Anjalan liittoon, vaan mielipiteet saattoivat mennä voimakkaastikin ristiin.¹⁴⁰

Suomessa oli sekä kuningasvastaisia ”perustuslaillisia patriotteja” että uskollisia ”rojalisteja”.¹⁴¹ Kustaa III itsevaltaiset elkeet olivat herättäneet myös Suomessa aatelisrepublikaanista henkeä, joka oli ollut ominaista ns. vapauden ajalla ja joka oli sittemmin saanut yllykettä valistusfilosofien kuten Voltairen, Helvétiusen, de la Mettrien, Raynalin ja Rousseauin ajatuksista.¹⁴² Yrjö Blomstedtin mukaan vuoden 1786 valtiopäivillä

¹³⁶ Kansallinen elämäkerrasto 1932, 4-5.

¹³⁷ A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensvärd), 15.7.1790, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensvärd vol. 2., RA: "Konungen har varit mycket nådigt emot mig vid alla tilfällen...". Myös Blomstedt 1963, 120.

¹³⁸ J. F. von Willebrandista: Danielson-Kalmari 1933, 324-5.

¹³⁹ Hirn 1931, 86.

¹⁴⁰ Kts. Danielson 1896, 28.

¹⁴¹ Vrt. Danielson-Kalmari 1921b, 509.

¹⁴² Klinge 2006, 201-2; kts. Blomstedt 1963, 50.

suomalaiset aatelismiehet olivat kuitenkin olleet taipuvaisempia asettumaan Kustaa III:n puolelle kuin ruotsalaiset säätyveljensä.¹⁴³ Usein itsenäisyysajatuksen liitetty Valhalla-seurakin oli Blomstedtin mukaan ollut pohjimmiltaan hyvin rojalistinen, vaikka seurassa saatettiin pohtia kuninkaaseen ja isänmaahan liittyviä velvollisuuksia myös kriittisessä hengessä. Valhalla-seurassa haluttiin kunnioittaa Ruotsin maineikkaita kuninkaita, kuten juuri vuoden 1772 hallitusmuodon aikaansaanutta Kustaa III:tta. Seuran hajoaminen liittyi tosin siihen, että vuoden 1786 valtiopäivät nostattivat oppositiomielialaa, koska Kustaa III:n katsottiin osoittautuneen hallitsijaksi, joka ei ollut palvonnan arvoinen.¹⁴⁴

Onkin vaikea arvioida, miten aikalaiset yhdistivät sukulaistensa ja ystäviensä, kotiseutunsa ja koko Ruotsin valtakuntaa koskevat yhteiset intressit omiin näkemyksiinsä. Voi esimerkiksi pohtia sitä, että tuliko innokkaasta rojalistista, E. G. von Willebrandista, vähemmän kuningasmielisempi Anjalan liitosta langetettujen ankarien tuomioiden jälkeen. Ainakin von Willebrand salli tyttärensä mennä naimisiin C. E. Mannerheimin kanssa. Vai yhtyikö von Willebrand kenties varsinkin oppineiden keskuudessa vallinneeseen ajattelutapaan, että: "Me täällä Suomessa asuvat, jotka olemme vaaraa lähempänä kuin maanmiehemme Ruotsin puolella, olemme kahdenkertaisesta syystä – ollaksemme uskollisia Kustaa III:lle ja kammoen Venäjän ylivaltaa – lujasti sitoutuneet uskaltamaan kaikkemme yhteyden säilyttämiseksi Ruotsin kruunun kanssa. ..." ¹⁴⁵ Tai kenties von Willebrand ajautui ajattelemaan Kustaa III:n heikon sotamenestyksen takia – kuten jotkut hänen aikalaisensa olivat väläyttelleet –, että Venäjä olisi joka tapauksessa miehittävä Suomen Ruotsin heikkouden takia.

Sotilasalalla vaikuttavana von Willebrand tunsu varmasti Suomen sotalaitoksen kunnon, sillä hän oli yhdessä Klingsporin kanssa vastuussa Suomen puolustuksesta. G. M. Armfelt ei kuitenkaan arvostanut von Willebrandin ja Klingsporin työtä Ruotsin (Suomen) hyväksi, vaan hän suhtautui hyvin epäilevästi Suomen puolustuksen vahvistamiseksi tehtyihin toimenpiteisiin niin kauan niiden johdossa olivat nämä kaksi "verenimijää" – kuten Armfelt heitä nimitti. Armfeltin mukaan kyseisten herrojen toimenpiteet eivät hyödyttäneet Suomea,

¹⁴³ Blomstedt 1986, 248.

¹⁴⁴ Blomstedt 1986, 246-7.

¹⁴⁵ Danielson-Kalmari 1933, 91, 68, 78, 163 (Danielson-Kalmarilta lainattu sitaatti on Tukholmassa painetusta lehtisestä, jonka kirjoittajasta ei ole varmuutta. Porthan tosin ilmaisi hyvin samankaltaisia ajatuksia). Vrt. Hirn 1931, 85; Vrt. myös Ahtokari 2000, 92-3: Vapaamuurarien toiminnasta Suomessa: "Loosien toiminta hiipui vähitellen; Turussa se päättyi kokonaan huhtikuussa 1802, jolloin maaherra E.G.von Willebrand ilmestyi seuran kokoukseen, ilmoitti ryhtyvänsä seuran protektoriksi ja vaati kaikkien asteiden sitoumusten, lupauksen ja valojen kaavojen toimitettavaksi Tukholmaan. Veljien kiinnostus riitti tämän jälkeen enää yhteen "trähtööri-iltaan".

vaan pelkästään herrojen omia kukkaroja.¹⁴⁶ Tosin Armfeltin kritiikki saattoi juontaa juurensa henkilökohtaisista kaunoista, sillä on arvioitu, että Klingspor pyrki täyttämään velvollisuutensa Suomen puolustuksen vahvistamiseksi ja että siinä ilmenevät ongelmat johtuivat pääasiassa maanomistajien (besuttna befolkning) vastahakoisuudesta. Tosin Klingsporin sotasuunnitelmat olivat siinä mielessä aikansa eläneitä, että ne perustuivat ison vihan aikaisiin käsityksiin ainoastaan kesäsodan mahdollisuudesta Suomessa.¹⁴⁷ Samoin von Willebrand vaikuttaisi yrittäneen parhaansa Suomen puolustuksen turvaamiseksi.¹⁴⁸

Puolustussuunnitelmiin oli todella myös aihetta, sillä Värälän rauha 1790 ei ollut ratkaissut Venäjän ja Ruotsin välisiä suhteita. Maiden välillä ilmeni vähän väliä ristiriitoja, jotka uhkasivat muuttua avoimiksi vihollisuuksiksi. E. G. von Willebrandin mukaan myös tavallinen kansa oli tietoinen uhkista. von Willebrand kirjoitti G. A. Reuterholmille, että kun postinkulku oli ollut hetken aikaa pysähdyksissä, niin heti oli syntynyt huhuja siitä, että venäläiset kasakat olisivat tulleet rajan yli ja että venäläiset vakoojat, jotka oli saatu kiinni, olisivat saastuttaneet Sveaborgin ja että oikea G. M. Armfelt olisi pidätetty. von Willebrand vakuutti kuitenkin, että ainakin hänen läänissään kansa oli rauhallista ja siunasi hallitsijaa, joka tärkeillä hallintotoimillaan oli onnistunut säilyttämään sekä sisäisen että ulkoisen rauhan. Lisäksi von Willebrand vakuutti kommentoidessaan Ranskan ja Ruotsin mahdollista allianssia, että ”kanssa (nation) vihaa rajattomasti venäläisiä ja toivoo siksi sen (Venäjän) romahdusta”.¹⁴⁹

Ruotsin valtionjohdossa venäläisviha ei kuitenkaan sanellut poliittisia ratkaisuja, sillä seuraava vuosisata alkoi Venäjän hallitsijanvaihdoksen ja Euroopan yleispoliittisen tilanteen takia Ruotsin ja Venäjän välillä kaksikymmentä vuotta sitten tehdyn neutraliteettisopimuksen uusimisella. Sopimus tarjosi silti vain lyhytaikaisen hengähdystauon. Liitto lakkautettiin 1802 Aleksanteri I:n tultua keisariksi, jolloin sodanuhka Ruotsin ja Venäjän välillä aktualisoitui jälleen kerran. Voikin todeta, että varsinkin poliittisista suhdanteista perillä olevat ja Ruotsin

¹⁴⁶ Bonsdorff 1931, 174.

¹⁴⁷ Bonsdorff 1931, 175-6. Kts. myös Blomstedt 1986, 321.

¹⁴⁸ Ernst Gustaf von Willebrandin muistio kamarikollegiolle *om krigsmaktens ökande i Finland* 20.5.1803, Skrivelser till Kungl. Maj:t, Kammarkollegium till Kungl. Maj:t 1803 Juni, 471, RA; E. G. von Willebrand 4.9.1806, Skrivelser til Kungl. Maj:t, Direktion över arméns pensionkassa till Kungl. Maj:t, vol. 695. Kts. myös Blomstedt 1986, 321.

¹⁴⁹ E. G. von Willebrand G. A. Reuterholmille 2.4.1795, G. A. Reuterholm samling 27, Brev till Reuterholm T-Å och osignerade, E 5146. Willebrand toteaa myös: ”Öker bitterheten emot Gustaf Mauritz för det de tro honom vara derstädes vistande.”

puolustuslaitoksen heikkouden tuntevat säätyläiset saivat elää jatkuvassa Venäjän pelossa.¹⁵⁰ Venäjän pelko sitoikin osan entistä tiukemmin Ruotsiin, sillä Ruotsin toivottiin pelastavan Suomen. Tällainen oli todennäköisesti Venäjän ja Ruotsin välisen sodanuhan aktualisoituessa 1790 -luvun alussa vielä varsin yleinen kanta, vaikka ajan myötä Ruotsiinkin turvautuvat joutuivat miettimään Venäjää reaalisenä, vaikkakin hyvin vastenmielisenä vaihtoehtona.¹⁵¹

Ääritapauksissa Venäjän pelko johti siihen, että Suomesta pyrittiin muuttamaan Ruotsin valtakunnan ydinalueille. Kenraalimajuri G. H. Jägerhorn kertoi ostaneensa vuonna 1802 turvapaikakseen Tukholman läheisyydessä sijaitsevan maatilaa.¹⁵² Kaikkia mahdollinen tulevaisuus Venäjän alaisuudessa ei silti kauhistuttanut yhtä paljon. Valistuksen ja hyödyn aikakauden aatteet olivat vaikuttaneet siihen, miten Venäjään suhtauduttiin. Suurin osa säätyläisistä lieneekin suhtautunut maltillisen realistisesti Venäjän uhkaan. Porthanin tavoin Venäjän ennustettiin valtaavan Suomen, haluttiin sitä tai ei, mutta erityisiin toimenpiteisiin ei ryhdytty.¹⁵³ Päiviö Tommila onkin todennut, että Ruotsin käymien sotien valossa suomalaiset alkoivat nähdä maansa tulevaisuuden uudesta näkökulmasta. "Suomi oli vallattu ennenkin, Ruotsin hallitus ei osoittanut suomalaisten mielestä riittävän suurta harrastusta maan turvaamiseen, Venäjän mahti kasvoi. Eikö tulevaisuudessa ollut ennen pitkää edessä joutuminen Venäjän valtaan."¹⁵⁴

2.3 Taloudellinen patriotismi Suomessa

Myös talous oli merkittävä Suomen asemaan vaikuttanut tekijä. Taloudellinen ja sotilaallinen kehitys liittyivät toisiinsa, mutta selkeyden vuoksi ne voidaan käsitellä erikseen.

Isänmaanrakkaus ja kotiseuturakkaus käsitettiin kyseisenä aikana usein sisällöltään taloudellisiksi. Niiden oikeana ilmenemismuotona pidettiin huolehtimista sekä omista että yhteiskunnan taloudellisista asioista. Onkin arvioitu, että taloudellisten harrastusten nousulla 1700-luvun jälkipuoliskolla oli suuri merkitys koko sivistyselämän luonteeseen.

Käytännöllisenä tieteenä talousoppia pyrittiin levittämään mahdollisimman laajalle.

Talousopin yhteydessä pyrittiin kiinnittämään myös huomiota erityisesti kotiseudun

¹⁵⁰ Bonsdorff 1918, 1-7; Danielson 1896, 41; Hirn 1931, 177; Rein, 1921, 101-9.

¹⁵¹ Vrt. Kuisma 1993, 144.

¹⁵² Bonsdorff 1918, 5-6: Kyseinen mies yritti myös vaikuttaa kuninkaaseen Suomen puolustuksen vahvistamiseksi, mutta ei nähnyt asiassa syntyvän tulosta.; kts. myös Danielson 1896, 34-5.

¹⁵³ Kuisma 1993, 143.

¹⁵⁴ Tommila 1984, 59.

tutkimiseen, jolloin sen on katsottu luoneen pohjaa H. G. Porthanin ja hänen oppilaidensa Suomeen kohdistuneille tieteellisille harrastuksille.¹⁵⁵

Talouselämän ja ylipäätään talouteen kohdistuneen kiinnostuksen patrioottinen luonne oli kuitenkin ”kaksijakoista” kuten aikakauden patriotismi ylipäänsä. Toisaalta patriotismi viittasi koko Ruotsin valtakuntaan ja toisaalta sellaiseen rajoitetumpaan alueeseen, joka käsitettiin joko koti- tai synnyinseuduksi. Paikallisella tasolla taloudellinen kiinnostus kohdistui ennen kaikkea omaan alueeseen. Taloudellisen patriotismin kaksisuuntaisen luonteen huomioonottaen ei olekaan yllättävää, että siihen sisältyi myös jännitteitä, jotka voidaan nähdä Ruotsin (valtakunnallisen tason) ja Suomen (paikallisen tason) väliseksi eturistiriidoiksi tai jopa kilpailuksi. Tällaisesta on löydettävissä esimerkkejä muun muassa Suomen Talousseuran toiminnasta.¹⁵⁶

Suomen Talousseura perustettiin vuonna 1797 Ruotsin kuningashuoneeseen liittyneiden juhllallisuuksien yhteydessä. Seuran syntyhistoria kuvastaa hyvin aikakauden patriotismin tyypillistä kaksijakoisuutta, sillä Suomen alueen taloudelliseen kohentamiseen tähtäävä seura syntyi samassa yhteydessä, jolloin juhlittiin kaikkia Ruotsin valtakunnan alueita yhdistäviä kuninkaallisia. Myös Suomen Talousseuran ensimmäisessä pöytäkirjassa on nähtävissä patriotismin paikallinen ja valtakunnallinen ulottuvuus sekä siitä syntyvä jännite. Pöytäkirjan alkutekstissä todettiin: ”Suomen suuriruhtinaskunta on kauan aikaa ollut sotilaiden tappelutantereena. ... Hirveä on se kavaus, minkä historia antaa noista kuluneista onnettomista ajoista.” Sen jälkeen todettiin, että sittemmin vallanpitäjät olivat huomanneet, että Ruotsin kruunulle oli Suomesta myös hyötyä, jonka tähden maan vaurastumista alettiin edistää. Suomessa viimeksi käydyn sodan todettiin olleenkin paljon siedettävämpi kuin aikaisempien sotien – olihan se levittänyt maahan runsaasti myös rahaa. Talousseuran pöytäkirjassa ei kuitenkaan pohdittu pelkästään paikallista tasoa, sillä pöytäkirjan lopussa seuran toiminta sidottiin edelleen valtakunnalliseen tasoon. ”Sellaiseen aikaan ja kun valtakunnan hallitsijana on kuningas, joka kaikella tavoin koettaa viisaalla taloudenpidolla tehdä valtakuntansa itsenäiseksi ja edistää alamaistensa todellista hyötyä, ovat muutamat suomalaiset miehet näiden suosiollisten asianhaarain johdosta muodostaneet yhdistyksen nimellä Suomen

¹⁵⁵ Cygnaeus 1897, 79-81; Kerkkonen 1935, 471-9; Klinge 1997, 25.

¹⁵⁶ Kts. Cygnaeus 1897, 98-9, 128, 177; Kerkkonen 1935, 471-2. Kts. myös Klinge 2006, 134.

Talousseura (Finska Hushållssällskapet / Huononpidon Seura) ylläpitääkseen ja kehittääkseen kansassa herännyttä taloudellista harrastusta maan yleisen hyödyn edistämiseksi."¹⁵⁷

Suomen Talousseuran teksteissä on silmiinpistävää myös se, että Suomen (Suomen suuriruhtinaskunnan) talous nähtiin yhtenä kokonaisuutena, vaikka käytännössä Suomi ei muodostanut taloudellisesti yhtenäistä aluetta. Suomen elinkeinorakenne vaihteli alueittain ja maan eri alueet olivat eri tavoin sidoksissa Ruotsiin. Suomessa käytyjen sotien muistot riittivät nähtävästi yhtenäisen Suomi-käsityksen aikaansaamiseksi, vaikka toisaalta voi nähdä, että tällaista Suomi-ajattelua syntyi pelkältä taloudelliseltakin pohjalta. Suomessa voitiin valittaa esimerkiksi sitä, että Ruotsin taloudellisia oloja silmällä pitäen säädetyt lait ja määräykset ulotettiin samanlaisina myös Suomeen.¹⁵⁸

Tosin käsitykset Suomesta omana alueenaan eivät välttämättä tulleet suomalaisten itsensä taholta. Kustaa III oli kääntynyt Suomen asukkaiden puoleen – muutama päivä Anjalanmiesten vangitsemisen ja Tukholmaan lähettämisen jälkeen – kuuliaisuutta korostavalla julistuksella, jossa todettiin seuraavasti:.. "Missä kiitollisuudenvellassa Te olette erikoisesti Meille, sen sanokoon Teille jokaisen teidän omatuntonne. Muistakaa, mitä etuja yhteytenne Ruotsin kanssa on Teille hankkinut: oikean tiedon suuresta Jumalasta, oppia ja valistusta, hyödyllisiä laitoksia, tuottavia elinkeinoja ja elämäntapojen paremmuuden. Muistakaa, kuinka usein Svean veri on vuotanut Teidän puolustukseksenne ja kuinka Teidän oma voimanne on aina oleva siihen riittämätön."¹⁵⁹

Yhtenäisen Suomi-käsityksen kannalta oli myös merkittävää – varsinkin Suomen tulevaisuutta ajatellen –, että Suomen Talousseurassa eri säätyjen jäsenet toimivat yhteistyössä toistensa kanssa ja että heidän päämääränään oli nimenomaan työskentely Suomen hyväksi. Kyseisenä aikakautena ei ollut lainkaan itsestään selvää, että Turun ylhäisiksi kutsutut henkilöt kuten E. G. von Willebrand ja hänen lähipiiriinsä kuuluvat henkilöt olisivat seurustelleet aatelittomien oppineiden kanssa. Suomen Talousseurassa Akatemian oppineet ja aatelisherrat kuitenkin kohtasivat toinen toisensa yhteisen edun nimissä. Turun ja Porin läänin maaherrana toiminut E. G. von Willebrand olikin Suomen Talousseuran perustajajäseniä, ja hän toimi sittemmin seuran puheenjohtajana. Ja juuri von

¹⁵⁷ Cygnaeus 1897, 94-101; vrt. myös 116, 118, 165-6, 224, 230.

¹⁵⁸ Kts. Danielson-Kalmari 1920, 260; Cygnaeus 1897, 230. Vrt. Viikuna 2005.

¹⁵⁹ Lainaus Danielson-Kalmari 1921b, 535-6. Vrt. myös Klinge 2006, 147.

Willebrandin toiminnan ansiosta Suomen Talousseura sai kuninkaallisen suojeluskirjeen – vastoin Porthanin odotuksia. Suomen Talousseura vaikuttaakin olleen hengeltään varsin rojalistinen, vaikka seuran huomio keskittyi ennen kaikkea Suomen omiin etuihin. von Willebrandin lisäksi Suomen Talousseurassa vaikuttivat myös hänen vävynsä A. F. Palmfelt ja C. E. Mannerheim. Lisäksi seuraan kuului useita korkeita virkamiehiä ja oppineita. Autonomisen Suomen tulevat hallintomiehet olivatkin lähes järjestään seuran jäseniä.¹⁶⁰

Kiinnostavan näkymän talouteen ja kotiseuturakkauteen antaa myös Gustaf Mauritz Armfeltin kirjoitus vuodelta 1796. Armfelt totesi ystävälleen Peyronille Sprengtportenin itsenäisyshankkeitten johdosta, että Suomi ei milloinkaan voisi tulla itsenäiseksi valtioksi köyhyytensä ja epäedullisen maantieteellisen asemansa takia.¹⁶¹ Kuningasmielisyydestä tunnettu Armfelt ei siis pitänyt mahdollisena ajatuksena, että Suomen asemaa tarkasteltaisiin maan omista lähtökohdista käsin, vaikka periaatteessa lojaalisuuden Ruotsin kuninkaalle ja ruotsalaiselle isänmaalle olisi pitänyt salvata tällaiset spekulatiot. Armfeltin lausunto herättääkin kysymään, että jos Armfeltin kaltainen henkilö saattoi pohtia Suomen tulevaisuutta taloudellisten ja maantieteellisten tekijöiden kannalta, niin minkälaisia ajatuksia mahtoi liikkua Suomessa asuvien mielessä. Ja vaikka Armfeltin lausunnolle ei tule antaakaan liiaksi painoarvoa, niin heijastaa se osaltaan sitä, miten Suomen asemaa koskevat taloudelliset ja sotilaspoliittiset pohdinnat liittyivät toinen toisiinsa ja johtivat ehkä huomaamattomastikin valtioideologian kannalta kyseenalaisiin ajatuskuvioihin.¹⁶²

Lisäksi on myös havaittavissa, etteivät valtakunnan keskushallinnosta syrjässä olleet suomalaiset aatelismiehet olleet valmiita alistamaan taloudellisia etujaan ja toimeentuloaan valtakunnan yleisistä eduista lähtevälle sotilaspolitiikalle. Suomalaisten näkemyksen mukaan vahvan sotilaspolitiikan tuli turvata ennen kaikkea rauha, sillä rauhan katsottiin mahdollistavan Suomen taloudellisen kehityksen. Taloudellisen kehityksen katsottiin puolestaan varmistavan riittävän ja vahvan puolustuslaitoksen. Talous- ja sotilaspolitiikan yhteyttä haluttiin korostaa myös Ruotsin hallituksen suuntaan, varsinkin kun välillä epäiltiin, että Ruotsi halusi pitää Suomen taloudellisesti alistetussa asemassa.¹⁶³

¹⁶⁰ Cygnaeus 1897, 128-9, 131, 202, 260.

¹⁶¹ Bonsdorff 1930, 461-2; myös Danielson-Kalmari 1922, 19.

¹⁶² Vrt. Pulma 1997, 408-9.

¹⁶³ Cygnaeus 1897, 98-101, 224-6; Pulma 1997, 397-409.

Epäluuloihin oli nähtävästi myös aihetta. Lokakuussa 1779 hovimies G. J. Ehrensvärd, C. A. Ehrensvärdin serkku, kirjoitti päiväkirjaansa koskien kaupunkien perustamista Suomeen: "Ne, jotka tyynemmin asiata arvostelivat, pitivät suomalaisten kaupunkien perustamista arveluttavampana kun miksi se alussa oletettiin. Suomen voitollaolo kaupassa Ruotsiin verrattuna on jo nykyään niin tuntuva, että Ruotsi luultavasti muutaman vuoden kuluessa on saava siitä vielä surullisemman kokemuksen. Kuta enemmän siinä maassa avataan teitä ja kulkuväyliä, kuta useampia kaupunkeja sinne perustetaan, sitä enemmän se vaurastuu ja rikastuu. Kokemuksesta käy päättäminen, onko tällainen politiikka paikallaan rajamaassa, jossa tätä nykyä ei ole mitään, mikä voisi naapurina houkuttaa. Rikas Skåne ja kalliopohjainen Uusimaa aiheuttavat harkitsevassa naapurissa erilaisia laskelmia; kun tähän lisätään suomalaisten synnynnäinen itsenäisyydenhalu, ne toimenpiteet, joilla Venäjä on koettanut hankkia sen heille, ja heidän perinnäinen vihansa ja kateutensa Ruotsia kohtaan, niin lienee tämä valtiollinen ongelma piankin selvitetty. Kun Suomi ulkomaisen kauppansa ohessa, jossa se sivuuttaa Ruotsin, saa omia sisämaakaupunkeja, paljon teitä ja kulkuväyliä, tulee siitä ennen pitkää maa, joka voi seisoa omilla jaloillaan."¹⁶⁴

Suurin osa suomalaisista – pitäen itseään köyhinä ja kuningasuskollisina – olisi varmastakin ollut ihmeissään Ehrensvärdin pohdinnoista.¹⁶⁵ Mutta Ehrensvärdin kirjoituksessa on toisaalta nähtävissä totuudenhäivähdyksiä siinä, että suomalaisia oli myös syytä vilkuilla epäluuloisesti.¹⁶⁶ Robert Henrik Rehbinder totesi myöhemmissä muistelmissaan: "Jo Sprengtportenin aikana, vaikka todellisia edellytyksiä ei ollut; Suomen kansalla omine kielinensä, traditioinensa, tapoinensa, ja ennakkoluuloinensa sekä maantieteellisesti eristyneenä oli jo niin sanoakseni kansallisuuden vaistoa (l'instinct de nationalité). Juuri tämän takia oli Ruotsi suhtautunut Suomeen jos ei vihamielisesti, kuitenkin halveksivasti. Ruotsalaiset olivat vain pahentaneet ennakkoluuloja sen sijaan että olisivat yrittäneet poistaa ne. Turhamaisina ja pilkallisina he ovat saaneet meidät huomaamaan heidän ylemmyytensä, neroutensa, rikkautensa, historiallisen loistonsa, samalla kun kielemme ja tapojemme yksinkertaisuus on tullut heidän pilkkansa kohteeksi."¹⁶⁷ Vaikka todellisuudessa ruotsalaisten ja suomalaisten välisissä

¹⁶⁴ Lainaus Danielson-Kalmari 1921b, 187-8. Kts. myös Danielson-Kalmari 1922, 35.

¹⁶⁵ Koskimies 1956, 246; Manninen 2000, 222.

¹⁶⁶ Pitkin 1700-lukua suomalaiset olivat tukeutuneet Venäjään epäilyttävällä tavalla (myssyjen toiminta, Liikkalan nootti ja G. M. Armfeltin juonittelu 1700-luvun lopussa).

¹⁶⁷ Lainattu mukaillen Korhonen 1963, 196.

epäluuloissa lienee kuitenkin ollut kyse ennen kaikkea siitä, että ennakkoluulot ruokkivat ennakkoluuloja. Epäluulot vaikuttivat kuitenkin haitallisesti ajan henkiseen ilmapiiriin.

2.4 Patriotismi – kuningas, isänmaa ja kotiseutu

Edellä on jo viitattu aikalaisten patriotismi-käsityksen kaksijakoisuuteen. Käsitys patriotismin kaksijakoisuudesta tai paremminkin monitasoisuudesta johtuu kuitenkin ennen kaikkea siitä, että patriotismi ymmärretään nykyään hyvin eri tavalla. Aikalaisille itselleen patriotismin ymmärtäminen samanaikaisesti sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla oli täysin luonnollista. Ajan patrioottisen ajattelutavan ymmärtämistä on lisäksi vaikeuttanut se, että aikalaisten käyttämät patriotismiin liittyvät käsitteet kääntyvät ruotsin kielestä suomeksi semanttisesti eri tavalla.¹⁶⁸ Vaikeutena on myös se, etteivät aikalaiset itsekään käyttäneet kyseisiä termejä aina täysin tarkassa merkityksessä.

Koko Ruotsin valtakuntaan viitattaessa suomalaiset (Suomessa syntyneet tai Suomessa asuvat henkilöt) käyttivät yleensä ruotsinkielisiä termejä *fädernesland*, *fosterland* ja *la patrie*. Ruotsi oli siis suomalaisten isänmaa. Ruotsi ymmärrettiin tällöin siis valtiona (nykytermein käytännössä valtakuntana), joka henkilöityi Ruotsin kuninkaassa, ja tämän valtion kansalaisina suomalaiset olivat siis ruotsalaisia (samaan tapaan kuin esimerkiksi savolaiset ovat nykyään suomalaisia).¹⁶⁹ Suomi taas oli alueellisesti erottuva osa Ruotsia, josta käytettiin yleensä termejä *fädernesbygd* ja *fosterbygd* (kotiseutu, synnyinseutu).¹⁷⁰ Suomalaisten usein puheessa käyttämä viittaus kuninkaaseen ja isänmaahan (konungen och fädernesland) ei siis tarkoittanut kuningasta ja Suomea, vaan kuningasta ja valtiota (kuninkaan valtakuntaa), joka oli kaikkien kuninkaan alamaisten yhteinen isänmaa.¹⁷¹ Siksi kuninkaan ja isänmaan – jotka oli syytä lausua juuri tässä arvojärjestyksessä – jälkeen mainittiin vielä erikseen Suomi, kun haluttiin viitata suomalaisten omaan kotiseutuun tai synnyinmaahan.¹⁷² Kuninkaan, isänmaan

¹⁶⁸ Jotkut tutkijat ovat osittain sekoittaneet kotiseuturakkauden isänmaanrakkaudeksi, tai nähneet ne jotenkin toisensa poissulkeviksi. Esim. Danielson-Kalmari 1921a, 41-3, 44; Danielson-Kalmari 1921b, 489.

¹⁶⁹ Bonsdorff 1930, 198: Armfelt: "Gustaf III:s död var epoquen, som för alltid deciderade om mine öden som svensk." Vrt. myös Danielson 1896, 27: sillä on varsin ironista, että J. R. Danielson moittii Aminoffia ja muita aikalaisia siitä, että heidän silmissään "kuningas ja isänmaa sulautuivat yhteen, niin että se luuli rakkaudellaan kuninkaaseen antavansa osotteen rakkaudestaan isänmaahan." Isänmaa ja kotiseutu –termien käytöstä: Hirn 1931, 241.

¹⁷⁰ Anthoni 1923, 114; Bonsdorff 1930, 150; Bonsdorff 1931, 177, 185; Hirn 1931, 88; Korhonen 1963, 194-5.

¹⁷¹ Tarkennettakoon varmuudeksi, että termien tällainen käyttö koskee 1700-luvun loppua ja 1800-luvun alkua ennen Suomen liittämistä Venäjään.

¹⁷² Vrt. Dahlström 1942, 49-50.

ja synnyinseudun etujen katsottiin sulautuvan yhteen ainakin virallisen ja julkisen puheen tasolla.

1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa Suomessa vaikuttanut oikeusoppinut Matthias Calonius selittikin vallitsevaa valtioideologiaa siten, että "valtio on perustettu siinä mielessä, että kaikki ne, jotka siihen yhtyvät, itsensä ja omaistensa turvaamiseksi liittävätkin yhteen luonnon heille suomat oikeudet, joten siitä lähtien kaikilla on ainoastaan *yksi tahto*, joka on suunnattava yhteiskunnan tarkoituksen, kaikkien *yhteisen edun* mukaisesti. ... Se, jonka tahdon alaisiksi muut alistivat omansa, tuli tällä sopimuksella *hallitsijaksi; ja hänen tahtonsa alkoi olla sama kuin valtiovalta*. Niistä taas, jotka alistivat tahtonsa hallitsijan tahdon alaisiksi, tuli alamaisia. ... valtion kansalaisia tässä heidän ominaisuudessaan liittävätkin yhteen toiset keskinäiset siteet kuin mikäli he ovat pelkästään ihmisiä, seuraa tästä, että heidän keskenänsä syntyy uusia oikeuksia ja uusi velvoituksia tuon valtion järjestyksen säilyttämiseksi ja täydellistämiseksi. Ja näiden oikeuksien ja velvoitusten siveellisyys riippuu yhteydestä, joka niillä on valtion menestykseen. Sen vuoksi niistä määrää hallitsijan harkinta."¹⁷³

Caloniuksen kirjoituksesta on havaittavissa selkeästi, että valtioideologian tasolla patriotismi oli kuningasjohtoista. Seppo Tiihosen mukaan Ruotsin hallitus olikin rakennettu Axel Oxenstiernasta alkaen valtio- ja hallitsijakeskeisesti.¹⁷⁴ Voikin katsoa, että Ruotsin hallitustavan peruseriaatteesta, monarkiasta, lähestulkoon kaikki suomalaiset olivat yksimielisiä. Sillä muunlaisille hallitusmuodoille, joiksi kyseisenä aikana katsottiin – Caloniuksen mukaan – aristokratia ja demokratia, ei löytynyt käytännöllisesti katsoen lainkaan kannatusta.¹⁷⁵ Aatteellisella ja käytännöllisellä tasolla kuningasjohtoinen patriotismi saatettiin kuitenkin tulkita aikalaisten keskuudessa hyvin eri tavoin.

Keijo Korhonen on todennut, että kyseiseen aikaan ilmeni niin monarkopatriotismia kuin valistuksesta vaikutteita saanutta uudenlaista isänmaa-ajattelua. Valistuksen isänmaakäsitystä kuvaa Korhosen mukaan Voltairen¹⁷⁶ sanonta, että "isänmaa on olemassa hyvän hallitsijan aikana, mutta huonon aikana ei ole minkäänlaista". Voltairelaisen näkemyksen mukaan

¹⁷³ Calonius 1946, 5-11. (Kursivoinnit on tehnyt tekstin kirjoittaja eikä Calonius.)

¹⁷⁴ Tiihonen 1994b, 122-4.

¹⁷⁵ Calonius 1946, 10; Koskimies 1956, 203, 207-8.

¹⁷⁶ Magnus Björkenheimin tutkimuksen mukaan sivistynyt aatelineen lukijakunta "palvoi" Suomessa ennen kaikkea Voltairea ja Rousseaut. Lainattu Koskimies 1956, 322.

isänmaan tarjoamat aineelliset edut, kuten siinä vallitsevat vapaus ja turvallisuus, tekivät siitä rakastamisen arvoisen. Valistusajattelusta vaikutteita saanut isänmaa-ajattelu on liitetty usein Suomen yläluokan ajatteluun, sillä sen on katsottu vaikuttaneen paikallisen eliitin suhtautumiseen Venäjään. Kyseisen näkemyksen mukaan kansalainen saattoi siis itse valita hallitsijansa ja siten myös isänmaansa. Monarkopatriotismia Korhonen pitää taas vanhempana ja laajempien kansalaispiirien omaksumana näkemyksenä, jossa isänmaa -käsite yhdistyi koko valtakuntaa symboloivaan hallitsijaan ja jossa isänmaallisuus käsitettiin hallitsijauskollisuudeksi.¹⁷⁷

Käytännössä monarkopatriotismia ja valistukseen pohjautuvaa patriotismia ei voi kuitenkaan erottaa täysin selkeästi toisistaan Suomen ylempien säätyjen ajattelussa ennen vuotta 1809 tai sen jälkeenkään.¹⁷⁸ On silmiinpistävä, että saman ihmisen kirjoituksista ja toiminnasta voi löytää viittauksia molempiin näkemyksiin.¹⁷⁹ Suurin osa ylhäissäätyisistä ja oppineista oli uskollisia kuningasvallan kannattajia ja isänmaa henkilöityi symbolisella tasolla kuninkaan persoonassa aivan kuten monarkopatriotismissa.¹⁸⁰ Tämä ei kuitenkaan perustunut vain ja ainoastaan patrimonialiseen eliititraditioon perustuvaan herruuteen.¹⁸¹ Yläluokan ajattelussa on havaittavissa valistusajattelun aineksia siinä suhteessa, että kuningasta ja isänmaata voitiin ajatella vaihdettavan. Kuninkaan ja isänmaan legitimaatiopohjaa voitiin pohtia myös hyötynäkökulmasta.¹⁸² Porthan kirjoitti vuonna 1794: "Mutta emme myöskään voi ajatella mitään muuta hallitsemistapaa kuin riittävällä vallalla ja hyvällä tahdolla varustettua kuningasta, jos haluamme edes jotenkin pärjätä ylivoimaista naapuriamme (Venäjää) vastaan..."¹⁸³ Mutta kuten edellisestä lainauksesta on havaittavissa, saattoivat valistusajattelu ja monarkopatriotismi myös limittäytyä varsin ongelmattomalla tavalla toisiinsa.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Korhonen 1963, 203.

¹⁷⁸ Kts. myös Korhonen 1963, 204.

¹⁷⁹ Kts. Koskien H. G. Porthania Manninen 2000, 216, 232; Koskien G. M. Armfeltia Bonsdorff 1930, 94, 428; Bonsdorff 1931, 62, 220.

¹⁸⁰ Koskimies 1956, 246.

¹⁸¹ Vrt. Tiihonen 1994b, 78, 154.

¹⁸² Bonsdorff 1930, 300: "Mätte Gud bevara den unge konungen och låta honom komma till den ålder, att han själv kunde övertaga regeringstygarna, det var alla goda svenskars brinnande önskan. Men om så inte skedde och om hertigen inte mäktade att hejda eller utrota den av jakobinerna propagerade upprorsandan i Sverige, då, förklarade Ehrenstöm patetisk, återstod för dem blott att söka ett nytt fädernesland, om det så var vid Volgas ouplade stränder eller i djupet av Sibirien."; myös 428, 470. Tosin tällaisen ajattelun voi johtaa myös muualta kuin valistusajattelusta. Kts. kappale 4.2.

¹⁸³ Lainattu Manninen 2000, 243. Vrt. myös Savolainen 1994, 27.

¹⁸⁴ Vrt. myös Koskimies 1956, 326-7: On sanottu, että Porthan ensimmäisenä ymmärsi käsittää Suomen itsenäiseksi kokonaisuudeksi, jolla on "omat muistot ja omat toiveet", mutta silti hän tunsikin Ruotsin kuninkaan uskolliseksi alamaiseksi.

Voikin katsoa, että patriotismikäsitusten määrittelemine tarkasti on hankalaa jo siitä syystä, että pelkästään aatteena patriotismi juontaa kauas menneisyyteen. Aatehistoriallisesti patriotismin juuret voi löytää aina antiikista asti. Antiikin teokset ja antiikin historia olivat Suomen yläluokalle yhä ajankohtaisia, sillä niistä ammennettiin ratkaisuja heidän oman aikansa ongelmiin. Lisäksi patriotismikäsitusten määrittelyä vaikeuttaa se, että klassisten teosten ohella aikalaisten ajatteluun vaikuttivat myös uudemmat yhteiskuntateoreettiset ja luonnonoikeudelliset aatteet.¹⁸⁵ Suomen yläluokka tunsi valistusfilosofien teokset antiikin teosten tapaan, mutta on vaikea arvioida sitä, miten paljon näillä teoksilla oli todellista vaikutusta. Lisäksi voi todeta, että aikalaisten patriotismikäsituksiin vaikuttivat yhteiskunnalliset rakenteet kuten hallitusmuoto ja sääty-asema, sillä esimerkiksi aatelistolla oli sääty-yhteiskunnan perintönä erilainen suhde hallitsijaan kuin oppineistolla.

Perinteisen säätyideologian mukaan nimenomaan aateliston tehtävänä oli palvella kuningasta. Aateliston tuli palvella kuningasta auttamalla tätä hallitsemaan valtakuntaansa. Suomessa aatelisto oli hoitanut velvollisuutensa ennen kaikkea sotilaina, sillä Suomen aatelisto muodostui pääasiassa sotilassuvuista.¹⁸⁶ Aatelisto oli sisäistänyt vahvasti heidän ylempään säätyasemaansa sisältyvän velvollisuusetiikan, jonka mukaisesti heidät kasvatettiin toimimaan koko yhteiskunnan ”yleisen hyvän” vuoksi. Teoriassa aatelin ruumis ei edes ollut heidän omassa vaan isänmaan käytössä.¹⁸⁷ Useimmat aateliset katsoivat yhä, että aatelmiehen ensisijainen velvollisuus oli palvella nimenomaan kuningasta, joka yhdisti isänmaan eri alueet (kotiseudut) toisiinsa. Kuningas ja isänmaa tulivat siis hierarkkisessa arvojärjestyksessä ennen kotiseutua.¹⁸⁸

Ajan patrioottinen ajattelu edellytti kaikkien näiden tasojen huomioonottamista, vaikka eri hierarkiatasojen painotukset saattoivat vaihdella erilaisista henkilökohtaisista tai tilannepoliittisista syistä johtuen. Korkeaan virka-asemaan noussut E. G. von Willebrand ja Kustaa III:n suosioon nousseet kustaviaanit, G. M. Armfelt ja J. F. Aminoff, olivat innokkaita

¹⁸⁵ Blücker 2000, 54; Nurmiainen 2003, 264-5; Parland-von Essen 2005, 141; Viroli 1995, 18; Wolff 2004, 291. Myös Korhonen 1963, 204.

¹⁸⁶ Danielson-Kalmari 1921a, 230; Karonen 1999, 161-65; Wirilander 1974, 184-5.

¹⁸⁷ Parland-von Essen 2005, 9, 10, 48, 40, 46, 85, 93.

¹⁸⁸ Tästä lisää myöhemmässä kohdassa.

rojalisteja.¹⁸⁹ Suomeen virkojensa kautta sidotun E. G. von Willebrandin voi kuitenkin katsoa kiinnittäneen enemmän huomiota Suomeen ja sen kehitykseen kuin koko Ruotsin valtakuntaan, kun taas G. M. Armfeltin kaltaisen hovimiehen voi katsoa painottaneen enemmän koko Ruotsin valtakunnan etua.

Aateliston traditionaaliset ja yhä vahvasti vaikuttavat sotilasperinteet vetivät aatelistia rojalismin ja kuningasjohtoisen patriotismin puoleen. Esimerkiksi C. J. Stjernvall oli nuorena miehenä hyvin innokas astumaan sotilaspalvelukseen palvelukseen kuningastaan ja isänmaataan – vaikkakin kenties aluksi ennen kaikkea oman toimeentulonsa ja kunnianhimonsa ajamana. Säätyasema ja sen mukainen elämä velvoittivat nuoria aatelmiehiä palvelemaan kuningasta ja isänmaata. Patriotismi saattoi kuitenkin saada myös uudenlaisia ilmenemismuotoja, sillä C. J. Stjernvallin veli, G. F. Stjernvall, kirjoitti usein kotiseurakkaudestaan Suomeen. Onkin katsottu, että G. F. Stjernvallin teksteissä on havaittavissa Porthanin vaikutus. Kotiseurakkaudesta huolimatta G. F. Stjernvall oli silti täysin lojaali Ruotsin valtakunnalle. Hans Hirnin arvion mukaan G. F. Stjernvallin kotiseurakkaus oli pääasiallisesti maantieteellisesti suuntautunutta ja sen kohteena oli enemmänkin maa kuin sen asukkaat, vaikka ajoittain kirjoituksissa nousi esiin myös arvostus ja ymmärrys tiettyjä suomalaiskansallisia piirteitä kuten yksinkertaisuutta, suorasukaisuutta ja vieraanvaraisuutta kohtaan.¹⁹⁰

Aikakauden patriotismia tarkastellessa huomio kiinnittyy myös siihen, että sekä kotimaassa että ulkomailla tapahtuneet valtiollis-poliittiset muutokset (Ranskan vallankumous ja sen seuraukset) saivat aikalaiset varmasti miettimään patriotismiin liittyviä käsityksiä ja velvollisuuksia (kuningasta, isänmaata ja kotiseutua kohtaan) – ainakin ylempien säätyluokkien keskuudessa.¹⁹¹ Käytännössä aikalaiden patriotismikäsitykset joutuivat koetukselle viimeistään silloin, kun Venäjä valloitti Suomen. Aatteet, ideat ja ajatukset oli käännettävä sanoista teoiksi.

¹⁸⁹ Koskimies 1956, 250; Vrt. myös Danielson-Kalmari 1921b, 94: Jos Sprengtporten ei olisi riitaantunut kuninkaan kanssa, niin hänkään ei kenties olisi esittänyt Suomea koskevia itsenäisyysajatuksia.

¹⁹⁰ Hirn 1931, 14, 92, 101.

¹⁹¹ Vrt. myös Wolff 2004, 288-306: Patriotismin ja kosmopoliittisuuden muuttuvasta suhteesta aikaisemmalta ajalta.

2.5 Yhteen ja erilleen

Voimistuiko suomalainen provinssi-identiteetti viimeisinä Ruotsin vallan aikaan kuuluneina vuosikymmeninä on kysymys, joka on muodossa tai toisessa herättänyt historiantutkijoiden mielenkiinnon vuosikymmenestä toiseen. Edellä on voitu vain lyhyesti tarkastella 1700-luvun kehitystä. Tästä huolimatta kyseistä aikakautta käsittelevään historiantutkimukseen perehtyminen nostaa esiin tähän kysymyksenasetteluun liittyvän perusproblematiikan. Ääneensanomattomana lähtökohtaodotuksena on pidetty sitä, että voimistuvan provinssi-identiteetin ja/tai Suomen erityiskehityksen loogisena seurauksena olisi ollut suomalaisten eronteko Ruotsiin. Esimerkiksi Einar W. Juva ja Pentti Renvall ovat katsoneet, että Suomi kasvoi Ruotsista irti.¹⁹² Varsinkin kansallisen historiankirjoituksen ja "kansallisen heräämisen" suurkertomuksiin tällaiset käsitykset ovat sopineet hyvin. Nähdäkseni Suomessa tapahtuikin 1700-luvulla kehitystä, joka viittaa siihen, että Suomi alettiin käsittää entistä selkeämmin omana kokonaisuutenaan. Tämä on havaittavissa erityisesti sotilas- ja talouspolitiikan saralla, sillä suomalaiset halusivat korostaa näiden suhteen omaa asemaansa. Suomalaisten mielestä heidän asemansa oli turvattomampi ja perifeerisempi kuin ruotsalaisten.¹⁹³ Tämän voi kuitenkin nähdä tyypillisenä keskusta-periferia -akseliin liittyvänä intressiristiriitana.¹⁹⁴

Toisaalta tätä jakoa voi nähdä syventäneen sen, että suomalaisista ja ruotsalaisista puhuttiin eri kansakuntina, vaikka tosiasiaassa puhuminen Tukholmasta ja Ruotsin valtakunnan muista alueista olisi saattanut luoda oikeamman kuvan alueiden painoarvosta.¹⁹⁵ Tosin kansakuntajakoa ei tule korostaa liikaa, sillä ajan patriotismi-käsityksissä kansakunnat ja valtiot eivät sulautuneet yksi yhteen.¹⁹⁶ Merkittävintä suomalaisen provinssi-identiteetin vahvistumisen kannalta onkin nähdäkseni se, että suomalaiset itse kokivat asemansa

¹⁹² Karonen 1999, 419-422; Virrankoski 2001, 512. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1921a, 1-2.

¹⁹³ Bonsdorff 1931, 172, 177-8, 307; Danielson 1896, 43.

¹⁹⁴ Vrt. Wirilander 1950, 171; Choraesus 1903, 21.

¹⁹⁵ Carlsson 1985, 8: Ruotsin valtakunnassa oli paljon niin alueellista kuin sosiaalista eriarvoisuutta. Vrt. Klinge 2006, 121-2, 158.

¹⁹⁶ Vaikka Ruotsin valtakunnan laeista on löydettävissä viitteitä myös tähän suuntaan. Kts. Calonius 1946, 10.

huonommaksi verrattuna ruotsalaisiin. Sillä identiteettien on usein todettu syntyvän juuri epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista.¹⁹⁷

Nähdäkseni suomalaisten voimistuvassa provinssi-identiteetissä ei ollut kuitenkaan kyse eronteosta Ruotsiin, sillä kotiseudun korostaminen oli täysin linjassa ajan patriotismikäsitteen (kuningas, isänmaa ja kotiseutu) kanssa.¹⁹⁸ Suomalaisten kokemus epäoikeudenmukaisuudesta saattoi kuitenkin herättää katkeruutta, mutta katkeruuden ydin oli siinä, että Ruotsin ei katsottu huolehtivan Suomesta riittävän hyvin taloudellisesti ja sotilaallisesti. Suomalaisten mukaan ruotsalaiset eivät siis huolehtineet niistä tekijöistä, joiden katsottiin varmistavan Suomen yhteyden Ruotsiin.¹⁹⁹ Ja juuri tämän yhteyden säilyttämiseksi ja varmistamiseksi Ruotsiin suomalaiset pyrkivät vahvistamaan sotilaallista ja taloudellista asemaansa, jonka seurauksena myös paikallinen identiteetti vahvistui. Onkin historian ironiaa, että suomalaista provinssi-identiteettiä vahvisti nimenomaan se, että haluttiin pysyä Ruotsin yhteydessä – eikä suinkaan erota tai erkaantua Ruotsista.

Usein tulkintoja voimistuvasta suomalaisesta provinssi-identiteetistä on kritisoitu sen takia, että niitä on pidetty teleologisina. Sen mukaan suomalaisen provinssi-identiteetin vahvistuminen on havaittu herkästi sen takia, että Suomesta tuli kansainvälispoliittisten murrosten seurauksena ensin autonominen ja sittemmin täysin itsenäinen valtio.²⁰⁰

Nähdäkseni suomalaisen provinssi-identiteetin vahvistumista ei ole kuitenkaan syytä liittää Suomen myöhempään kehitykseen muuten kuin, että se loi oivan henkismateriaalisen pohjan Suomen autonomian rakentamiselle. Sillä vasta autonomian ajan alussa tapahtui se poliittinen käänös, jolloin Suomen erillisen aseman korostaminen kääntyi eronteoksi Ruotsiin – aikaisemman yhteen lujittamispyrkimyksen sijaan.

¹⁹⁷ Pulkkinen 2003, 155: "Identiteetit ovat tärkeitä sosiaalisessa prosessissa, koska ne syntyvät epäoikeudenmukaisuuksista. Identiteetti merkitsee eron tekemistä tilanteessa, jossa universaalisuus on tukahduttava." Vrt. Vilkuna 2005, 487.

¹⁹⁸ Vrt. myös Koskimies 1956, 273-4; Kemiläinen 1986, 16: "Åbo Tidningar-lehdessä 1700-luvun lopulla puhuttiin paljon Ruotsista ja Suomesta, ja yhteenkuuluvuuden tietoisuutta oli sekä kotimaata että valtakuntaa kohtaan."; Nygård 2005, 199: "Varsin mielenkiintoista on, että Suomen näkeminen selvästi omana kokonaisuutena ja kuningasmielisyys eivät enää näytä olleen toisiaan poissulkevia ilmiöitä."

¹⁹⁹ Kts. Kuisma 1993, 145.

²⁰⁰ Vrt. Nygård 2005, 105: "Suomen puoleisen valtakunnanosan asioiden ja ongelmien korostaminen ei kuitenkaan ole täysin myöhemmän ajan projektio 1700-kuvun lopun historiaan."

3 SUOMEN SOTA – LAPSIPUOLENA BARBAARIN KYNSISSÄ?

3.1 Fatalismia vai valistusrationalismia

*...vår inbillning influerar mera på våra kropps krafter än vi alltid inbilla oss.*²⁰¹

Näin kirjoitti Carl Johan Stjernvall vuonna 1795 veljelleen Gustaf Fredrikille. Kirjoitus ei liittynyt Suomen sotaan tai Venäjän valloituksen uhkaan. Se kuvaa kuitenkin osuvasti, miten uskomukset ja kuvitelmat vaikuttavat todellisuuden käsittämiseen. Suomen sodan tappiollista lopputulosta tarkastellessa onkin kiinnitetty usein huomiota johtavissa asemissa olevien sotilaiden fatalistiseen asenteeseen²⁰², jonka on katsottu vaikuttaneen Ruotsin aseiden häviöön. Sotilashenkilöiden fatalismi on kuitenkin ymmärrettävissä paremmin vasta, kun huomioon otetaan sen 1700-luvun lopun syntyjuuret. Pelko Venäjän Suomen valloituksesta oli koskettanut kaikkia Suomen suuriruhtinaskunnan säätyläisiä aina oppineista virkamiehiin asti.²⁰³ Huolet ja pelot Suomen tulevasta kohtalosta olivat jäytäneet yhtä lailla myös poliittisista suhdanteista perillä olleita ruotsinmaalaisia, sillä olisihan hyökkäys Suomeen ollut samalla hyökkäys heidän isänmaahansa – vaikka Venäjän pelko oli toki ollut konkreettisempi nykyisen Suomen alueella syntyneille ja asuville.

Suomessa oli vedottu 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa Venäjän uhkaan maan puolustuksen kohottamiseksi. Suomen sotilasasioista vastanneet henkilöt E. G. von Willebrand ja Klingspor näyttivät yrittäneen parhaansa Suomen sotilaallisen aseman parantamiseksi. Maaherrana ollessaan von Willebrand oli laatinut muun muassa suunnitelman Suomen puolustuksen vahvistamiseksi, mihin oli myös yhdistetty Suomen puolustusta tukeva ehdotus maan talouden parantamiseksi (ehdotuksessa käytettiin termiä Finland).²⁰⁴ Ja vielä maaherran virasta erotessaan von Willebrand oli sanonut olevansa valmis toimimaan jatkossakin Suomen puolustuksen vahvistamiseksi.²⁰⁵ Usko maan puolustuslaitokseen oli

²⁰¹ C. J. Stjernvall Gustaf F. Stjernvallille 9.7.1795, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 249, KA.

²⁰² Derry 1979, 207; Karonen 1999, 425; Lindqvist 1998, 200; Persson 1986, 8, 250; Pulma 1993, 384: "Fatalismista oli saatu merkkejä jo Anjalan liiton aikana."

²⁰³ Bonsdorff 1918, 4.

²⁰⁴ Tommila 1984, 16: "Oikeudenmukaisuuden nimessä on kuitenkin todettava, että Klingspor oli hyvä huoltoupseeri ja ... huollon toimiminen ensiluokkaisen tärkeää."; Ernst Gustaf von Willebrandin muistio kamarikollegiolle *om krigsmaktens ökande i Finland* 20.5.1803, Skrivelser till Kungl. Maj:t, Kammarkollegium till Kungl. Maj:t 1803 Juni, 471, RA. von Willebrandin ponnisteluista myös Alanen 1964, 611.

²⁰⁵ E. G. von Willebrand 4.9.1806, Skrivelser til Kungl. Maj:t, Direktion över arméns pensionkassa till Kungl. Maj:t, vol. 695: "och om jag varit lycklig nog att under min tjenstetid förvärfva mig Eder Kongl. Maj:ts nådiga

yleisesti ottaen kuitenkin heikko, eikä tätä varmasti auttanut G. M. Armfeltin ivallinen sanailu puolustuslaitoksen kehnosta tilasta. Armfelt kirjoitti marraskuussa 1807 Suomessa asuvalle veljelleen, että ”ekselenssi Klingspor oli valmis matkustamaan Suomeen voidakseen kapituleerata maan venäläisille”. Ja seuraavana vuonna August Armfelt sai jälleen kuulla veljeltään, ”ettei mitään järkevää askelta otettu sen suuntaan, että saataisiin pidettyä rauha tai että oltaisiin puolustuksellisesti valmiissa tilassa”.²⁰⁶ Onkin veteen vedetty viiva, milloin lausunnot Venäjän uhasta voi nähdä pyrkimyksiksi kiinnittää Ruotsin hallituksen tai ylipäätänsä aikalaisten huomio Suomen sotilaallisesti heikkoon asemaan parannuksen aikaansaamiseksi, ja milloin tällaiset lausunnot alkoivat muuttua "fatalistisiksi" ennakkoasenteiksi. Suomessa asuvaa August Armfeltia hänen veljensä, tunnetun maailmanmiehen, ivalliset sanat tuskin ainakaan kannustivat patrioottisiin uhrauksiin, eihän ponnisteluista olisi ollut mitään hyötyä, jos politiikasta perillä olevaan veljeen oli uskominen.

Suomen tulevaisuudesta saattoi muodostua vastaavanlainen käsitys myös ylemmillä tahoilla. Johan Fredrik Aminoff oli antanut G. M. Armfeltin painostamana kuninkaan neuvonantajalle pessimistisen selostuksen Suomen sotalaitoksen puutteellisesta tilasta. Aminoff oli kirjoittanut sotamarski Tollille vuoden 1807 lopulla: ”Tässä maassa on säikähdys ollut suuri, kun on odotettu vihollisen hyökkäystä. Tokko Suomen sotalaitoksesta, puolustustoimista, varoista ja sotatarpeista on annettu todenmukainen kertomus, sitä en tiedä eikä olekaan minun asiani sitä arvostella. Mutta sen tiedän että jos tuo onnettomuus tapahtuu tähän vuodenaikaan, surkuttelen tosiaankin sitä miestä, jolle tämän maan puolustus uskotaan, puolustus, joka loppuu kohta kun hyökkäys alkaa. Köyhyyttä ja kurjuutta, ei mitään makasiineja eikä mitään mahdollisuutta niiden perustamiseen ihmisten tahi elukkojen varalle, vaikka kaikki Perun aarteet olisivatkin käytössä.”²⁰⁷

Koko Ruotsin valtakuntaa tuntui uhkaavan perikato.²⁰⁸ Puolan jakojen säikäyttämänä pelättiin valtakunnan itsenäisyyden menettämistä.²⁰⁹ Ruotsin johtomiehet saattoivatkin katsoa, että

förtroende, så förklarar jag mig villig att uti de värf och ärender Eders Kongl. Maj. i anseende till Finlands upodling och försvar eller eljest finner för godt att mig uppdraga, med all undersätelig nit och trohet den utföra."

²⁰⁶ Linaus Bonsdorff 1918, 6-7.

²⁰⁷ Linaus Danielson 1896, 33-4.

²⁰⁸ J. F. Aminoff Gustaf af Wetterstedt till 8.1.1809, Wetterstedt-Gyldenstolpe samlingen, Brev till Gustaf af Wetterstedt A-C, 3, E 6021, RA. Aminoff kirjoitti: "Längs hela deras finska kust arbetas på en formidable skärgårds flotta, ett stillestånd vore enda som kan frälsa Sverige, och det frälsat anser jag icke Finlands för evigt förlorat."

²⁰⁹ Hemström 2003, 112; Karonen 1999, 400-1; Klinge 2002, 125-6.

koko valtakunnan etujen kannalta oli turha uhrata vähäisiä voimavaroja erityisesti Suomen puolustukseen – varsinkin jos siihen eivät edes Perun aarteet riittäisi. Sitä paitsi eivät kaikki suomalaisetkaan suhtautuneet erityisen sentimentaalisesti muualle Ruotsin valtakuntaan kohdistuvaan mahdolliseen hyökkäysuhkaan. Johan Albrecht Ehrenström kirjoitti 19. helmikuuta 1808: "Niistä kaikista onnettomuuksista, jotka voisivat meitä kohdata, olisi suurin venäläisten hyökkäys Suomeen. Tanskalaisia ja ranskalaisia Etelä-Ruotsissa pelkään vähemmän."²¹⁰ Voi olla, että valitukset Suomen sotailoksen heikosta tilasta kuulostivat Tukholman päässä vuosikymmenten varrella jo liiankin tutuksi tulleelta valitusvirreltä.²¹¹ Ruotsin johtomiehet saattoivat myös kiinnittää kyseiseen aikaan enemmän huomiota Napoleonin miekkojen kalskeeseen kuin Venäjän kotkan hiljaisen synkkään varjoon.

Vaikuttaakin siltä, että Venäjän Suomen valloituksesta tuli ikään kuin itseään toteuttava profetia. Päämääränä oli Suomen säilyttäminen Ruotsin yhteydessä, mutta kun Venäjän uhkaa toistettiin jatkuvasti alkoivat niin suomalaiset kuin ruotsalaisetkin uskoa, että Venäjä todella vääjäämättömästi valloittaisi Suomen. Ruotsalainen Nils v. Rosenstein oli Robert Henrik Rehbinderin Ruotsista lähdön yhteydessä kesän 1807 lopulla todennut tälle: "Te jätätte meidät, rakas paroni. Minä olen vanha ja Jumala tietää, jos enää koskaan tapaamme toisiamme, mutta jos näin käy, pelkään pahoin ettemme tule näkemään toisiamme saman valtion kansalaisina. ..." ²¹² Porthan taas kirjoitti E. Melartinille: "Pietari vetää Suomea puoleensa. Minä en sitä tule näkemään, mutta kylläkin te, joka olette nuori."²¹³ Monien aikalaisten mieliin jäivät varmasti kaikumaan kyseisen kaltaiset ennustukset, joissa vakuuteltiin Suomen tulevaa kohtaloa Venäjän helmassa. Myös von Willebrandin sukupiiriin kuuluneet henkilöt saivat mahdollisesti kuunnella näitä Porthanin usein toistamia käsityksiä Suomen tulevaisuudesta.²¹⁴

Suomalaisia kiusannut pelko Venäjän aikeista ei kuitenkaan tarkoittanut, että suomalaiset eivät olisi ajatelleet koko Ruotsin tulevaa kohtaloa. Kunnon patriootin tavoin esimerkiksi C. J. Stjernvall otti raskaasti Ruotsin joutumisen sotaan Pommerissa. Stjernvall kirjoitti helmikuussa 1807 J. F. Aminoffille: "Jumalan nimessä miekka on nyt vedetty esiin – suurin

²¹⁰ Lainaus Bonsdorff 1931, 395; vrt. myös 362.

²¹¹ Vrt. Vilku 2005, 293.

²¹² Bonsdorff 1918, 5; Robert Henrik Rehbinder, Souvenir de ma vie, VAY 1034, f. 17-8, KA.

²¹³ Lainaus Bonsdorff 1918, 5.

²¹⁴ Bonsdorff 1918, 4. Kts. myös Mäkeläinen 1972, 114; Choraeus 1903, 49; Porthanin ja von Willebrandin piiriin sosiaalisesta kanssakäymisestä.

onnettomuus jota nyt henkilökohtaisesti tunnen on olla naimissa ja olla lapsukaisten isä – Jumala suojelkoon meidän kuningastamme ja meidän köyhää isänmaatamme (fädernesland).²¹⁵ Ja vähän myöhemmin Stjernvall valitti Aminoffille: "Jos joskus minun sydämeni on vuotanut verta, niin varsinkin silloin kuin sain tietää onnettomat uutiset meidän Pommerin asioista..."²¹⁶ Tilsitin sopimus saman vuoden heinäkuussa osoitti jälleen, että syitä pelkoon oli.

Suomalaisten oli kuitenkin työnnettävä pois mielestä synkät profetiat Suomen mahdollisesta kohtalosta Venäjän vallan alla, kun sota lopulta syttyi Tilsitin sopimukseen sisältyneiden ehtojen takia Ruotsin ja Venäjän välille.²¹⁷ Suomessa olevilta ylemmiltä sotilashenkilöiltä edellytettiin, että he täyttäsivät pyhinä nähdyt velvollisuudet kuninkaan ja isänmaan puolustajina. Sotilaina toimivien aatelismiesten henkilökohtainen kunnia ja maine riippuivat näiden velvollisuuksien täyttämisestä. Kaikki eivät silti olleet halukkaita vastaanottamaan vaativina nähtyjä tehtäviä.

Usein innokkaasti kuninkaan ja isänmaan puolesta puhunut G. M. Armfelt oli vähän ennen sodan syttymistä kieltäytynyt Suomen armeijan ylipäällikkyydestä. J. A. Ehrenström oli arvellut J. F. Aminoffille (8.2.1808), että Armfeltin kieltäytyminen oli johtunut Suomen armeijan huonosta tilasta, sillä häviävän armeijan päällikkönä Armfelt olisi joutunut automaattisesti epäsuosioon. Armfelt oli puolestaan itse kirjoittanut iloitsevansa siitä, että puhe hänen nimittämisestään oli lakannut. Armfeltin mukaan "Suomi olisi asioiden nykyisellä tolalla menetetty 14 päivässä, oli päällikkyyden haltija sitten minkä niminen tahansa". Mutta oli Armfeltin kieltäytymisen syynä sitten pelko häviöstä – tai mahdollisesti hänen taloudelliset sidoksensa Venäjälle tai armeijan johdossa vallinneet henkilökysymykset –, niin hän tuli ikävällä tavalla vahvistaneeksi epäluottamusta Suomen puolustusmahdollisuuksiin juuri sodan kynnyksellä.²¹⁸

G. M. Armfeltin kieltäytyminen Suomen armeijan ylipäällikön tehtävästä oli varmasti aika masentava esimerkkitapaus hänen läheiselle ystävälleen J. F. Aminoffille, joka sai

²¹⁵ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 23.2.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

²¹⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 7.5.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

²¹⁷ Vrt. Blomstedt 1963, 236. Ehrenström toteaa Viaporin menetyksen johdosta: "...komentajan sodassa ei tule puuttua mihinkään muuhun kuin hänelle uskotun linnoituksen puolustamiseen, ja että kaikki, mikä kuuluu politiikan kulkuun hänen muuriensa ulkopuolella, on samalla hänen toimipiiriensä ulkopuolella."

²¹⁸ Bonsdorff 1931, 400-4.

tehtäväkseen toimia vt. ylipäällikkö kenraali af Klerckerin apulaisena Suomen sodassa.²¹⁹ Bonsdorffin mukaan Aminoff olikin alusta asti vakuuttunut, että Suomen sota tulisi päättyään huonosti, vaikka Aminoff yrittikin pitää armeijan mielialaa korkealla.²²⁰ Myös ruotsinmaalainen majuri Heribert Konrad Reuterskjöld kirjoitti synkissä tunnelmissa vähän ennen sodan alkua päällikölleen, eversti A. F. Palmfeltille. Tukholmassa matkalla ollut Reuterskjöld totesi sotahuhujen johdosta, että ”Suomen armeija tulisi luultavasti koottavaksi Hämeenlinnan tienoille kulkeakseen sen jälkeen taaksepäin”. Reuterskjöld päätteli myös siitä, ettei kukaan silloin ollut vielä lähtenyt ylipäälliköksi Suomeen, että ”yhden tekevää se lieneekin, sillä kyllä venäläiset pian asiansa suorittavat...”²²¹

Kovin harvassa näyttäisivät olleet sellaiset korkea-arvoiset sotilashenkilöt, jotka olivat lähdössä luottavaisin ja innokkain mieliin sotaan Venäjää vastaan. Suomen joukkojen ylipäälliköksi nimitettiin varovainen Wilhelm Mauritz Klingspor.²²² Poikkeuksen näyttäisi kuitenkin tehneen C. J. Stjernvall, mutta hänen innostukselleen luo varjon tapahtumien kulku sodan alussa. Porilaisten v.t. päällikkö, C. J. Stjernvall, joutui ”onnettoman sattumuksen” kautta Kuuskoskella (24.2.1808) venäläisten vangiksi.²²³ Pian vangitsemisen jälkeen Stjernvall kirjoitti J. F. Aminoffille: ”Suurempi onnettomuus on kohdannut minua kuin se, jonka odotin ja melkein toivoin kohtaavani ja jakavani tovereideni kanssa – olen vangittuna, ja syystä hätiköidyn teon, jota tuskin voidaan antaa anteeksi ottaen huomioon minun ikäni ja vielä vähemmän päällystehtäväni takia, jota minulla oli onni hoitaa. En ole saanut uhrata elämäni isänmaalleni (fädernesland). Eikä se johdu siitä, etten tahtoisin tehdä sitä isänmaalleni tai niille, joilla on tilaisuus ansaita kuninkaansa armo ja oma isänmaansa.”²²⁴ Kunniallisen sotilaan tavoin C. J. Stjernvall vakuutteli haluaan uhrautua kuninkaan ja isänmaan puolesta. Silti voi kysyä, että kuultaako innokkaista vakuutteluista kuitenkin läpi yleisesti vallinnut epäily aikalaisten todellisesta puolustustahdosta.

²¹⁹ Osmonsalo 1947, 105.

²²⁰ Bonsdorff 1931, 429.

²²¹ Danielson 1896, 72-3.

²²² Virrankoski 2001, 394.

²²³ Danielson 1896, 84.

²²⁴ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.2.1808, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 60, KA. Kirjeeseen on todella kirjoitettu 2. helmikuuta, vaikka se ei voi tietenkään pitää paikkaansa. Carl lienee kiireessä ja kiihdyksissä jättänyt vahingossa kakkosen jälkeisen luvun pois. Sitä voisi melkein pitää ns. freudilaisena lipsahduksena, siis että hän olisi jäänyt venäläisten vangiksi jo ennen kuin venäläiset hyökkäsivät maahan.

J. R. Danielson-Kalmarin mukaan ylemmässä päällikkökunnassa vallinnut yleinen epäily sodan lopputuloksesta oli levinnyt myös alempaan upseeristoon. Danielson-Kalmarin mielestä omituisinta tässä oli se, että moni niistäkin upseereista, jotka sittemmin sodan kuluessa parhaiten kunnostautuivat, arvelivat venäläisten voiton varmaksi.²²⁵ Voikin katsoa, että suomalaiset olivat valmiita täyttämään velvollisuutensa kuningastaan ja isänmaataan kohtaan, vaikka heidän omat näkemyksensä sodan lopputuloksesta olisivat olleetkin pessimistiset. Kunnostautumiseen oli varmasti kannustanut sekin, että useimmilla sotilailla olivat jääneet perhe, sukulaiset ja omaisuus kotiseudulle.²²⁶ Sotilasvelvollisuuksien laiminlyöminen olisi ollut hyvin häpeällistä. C. J. Stjernvallkin pyysikin Aminoffilta myöhemmin uudestaan, että Aminoff yrittäisi saada vaihdettua hänet pois sotavankeudesta.²²⁷ Taistelukentillä kunnostautumiseen oli myös saattanut vaikuttaa upseerien luottamus Korkeimman johdatukseen, niin omalta kuin isänmaan kohdalta. Vaikka sodan realiteetit olisivat näyttäneet toivottomilta, niin vielä oli mahdollisuus uskoa kohtalon Suomelle suosiolliseen ratkaisuun.²²⁸

Kohtaloon ja kaitselmukseen (försyn) viittaaminen oli varsin yleistä aikalaisten kirjeenvaihdossa. Varsinkin Napoleonin aiheuttamiin kärsimyksiin viitattaessa toivo laitettiin usein kohtalon käänteentekevään vaikutukseen.²²⁹ Kyse ei ollut kuitenkaan puhtaasta kohtaloudesta, vaan ennemminkin ”machiavelliläisestä” uskosta kohtaloon. Machiavelli kirjoitti tunnetussa Ruhtinas-teoksessaan: "Jotta vapaa tahtomme ei kuitenkaan olisi näin tullut todistetuksi olemattomiin, väitän mahdolliseksi, että kohtalo säätelee vain puolet teoistamme ja jättää meidän itsemme määrättäväksi toisen puolen tai ehkä hieman vähemmän."²³⁰ Ja moni valistuksesta vaikutteita saanut aikalainen olisi saattanut laittaa Machiavellin vähemmän sanan tilalle enemmän, vaikka Napoleon olikin horjuttanut aikalaisten uskoa ihmisten kykyihin ja hyvyyteen.²³¹ Suomalaisetkin olivat saattaneet toivoa vielä sodan kuluessa, että kohtalon suosiollisella avustuksella Ruotsi-Daavid olisi voittanut

²²⁵ Danielson-Kalmari 1908, 3.

²²⁶ Kts. Danielson 1896, 68, 71-2.

²²⁷ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 7.6.1808, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

²²⁸ Vrt. Danielson 1896, 109.

²²⁹ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 9.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; Bonsdorff 1931, 62, 453.

²³⁰ Machiavelli 2001, 100. Vrt. Bonsdorff 1930, 236.

²³¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA. Vrt. toisaalta Bonsdorff 1931, 639. Armfelt kirjoitti 1810: "Vårt liv som övriga öden äro ensamt i Försynens hand och flere dö i sin kammare än på slagfältet, då stunden är kommen. Jag tror på predestination och har under hela mitt levnadslopp haft betydligt tillfällen att fästa mig vid desse idéer."

Venäjän Goljatin – vaikka omat voimat eivät siihen olisi riittäneetkään. Myös se, ettei pelastusta tullutkaan, voitiin katsoa yön synkkinä tunteina kohtalon määräämäksi.²³²

Tietynlainen kohtalousko näyttäisi auttaneen aikalaisia hyväksymään tilanteensa, vaikka esimerkiksi uskonnollisuus ei määrännytään ylempien säätyluokkien elämäntapaa.²³³ Jälkikäteen tarkasteltuna tällainen ajattelu näyttää helposti passiiviselta ja fatalistiselta alistumiselta. On kuitenkin otettava huomioon myös se, että fatalistisilta näyttävät asenteet saattoivat palvella aivan eri tarkoitusta itse tapahtumahetkellä. Danielson on esimerkiksi huomauttanut siitä, että eversti A. F. Palmfelt vaati ja muistutti Klerckeriä siitä edesvastuusta, johon tämä joutuisi, jos kuninkaan sodan alussa antamaa käskyä ei noudatettaisi. Danielson on ihmetellyt: "Mutta pitikö Klerckerin noudattaa sitäkin määräystä, että joukot olivat Hämeenlinnan ympärille koottava ja koko eteläinen osa maata siis taisteluita viholliselle heitettävä?"²³⁴ A. F. Palmfelt ei välttämättä kuitenkaan toiminut tällaisesta näkökulmasta käsin, sillä Palmfeltin kaltaiselle kokeneelle sotilaille lienee ollut tärkeää, että ylempien käskyjä noudatettiin. Palmfelt tiesi varmasti kokemuksesta, että sotilaallisen järjestyksen ja kurin säilyttäminen oli sodankäynnin kannalta ensiarvoisen tärkeää, etenkin tilanteessa, jossa suomalaisia joukkoja olivat vastassa Napoleonin sodissa harjaantuneet venäläiset.²³⁵

Kenraaliadjutantti kreivi Löwenhjelm valittikin sotakurin puutetta, ja sanoi näkevänsä koko ajan henkilöitä, jotka luulivat, että kaikki menee hyvin kunhan vaan tapellaan urhoollisesti.²³⁶ Mahdollisesti Löwenhjelm oli kuullut hänen omaan virkaansa liittyneistä epäselvyyksistä. Klingspor oli alun perin tahtonut uskoa Löwenhjelman viran C. J. Stjernvallille, joka oli eräänä päivänä tullut Klerckerin luo ilmoittaen saaneensa käskyn hoitaa kenraaliadjutanttin tehtäviä, mutta kun Klercker oli vaatinut saada nähdä käskykirjeen, oli Stjernvall vastannut, ettei hänellä ollut kuninkaan antamaa käskykirjaa, vaan ainoastaan Klingsporin antama kirje. Silloin Klercker oli muutta mutkitta passittanut Stjernvallin takaisin rykmenttiinsä.²³⁷ Sodan alkuvaihe vaikuttaakin varsin sekavalta, sillä hiertävät henkilösuhteet, arvovaltataistelut ja Suomessa olevien vaikeus ymmärtää sotilaspoliittista kokonaistilannetta luovat synkän kuvan

²³² Kts. Danielson 1896, 649-52.

²³³ Bonsdorff 1931, 639; Danielson-Kalmari 1920, 146; Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, LXVII, Helsingfors 1905, 1-2.

²³⁴ Linaus Danielson 1896, 70.

²³⁵ Kts. Danielson 1896, 54-55.

²³⁶ Danielson 1896, 137.

²³⁷ Danielson 1896, 69-70.

tapahtumien kulusta. Kyseiset tekijät eivät välttämättä kuitenkaan kerro pelkästä fatalistisesta asennoitumisesta vaan siitä, miten hankalaksi ja epävarmaksi tilanne koettiin.

Myöskään E. G. von Willebrandin ja muiden siviilihenkilöiden yhteistyötä venäläisten kanssa ei ole syytä nähdä pelkkänä fatalistisena alistumisena – eikä myöskään fatalismin vastapuolena eli valistusrationaalisen laskelmointina. Onkin varsin ironista, miten silmänkääntötempun omaisesti fatalismi voidaan nähdä toisaalta valistusrationalismina. Ylempien säätyhenkilöiden valistusrationalismi on ymmärretty yleensä siten, että aatelistolle (tai säätyläistölle ylipäättänsä) oli aivan sama, missä tai kenen hallitsijan alamaisina he asuivat, kunhan vain heillä itsellään asiat oli hyvin, eli heillä oli valtaa ja rikkauksia. Onkin katsottu, että latinankielinen lentävä lause *ubi bene, ibi patria*²³⁸ olisi kuvannut heidän asennoitumisestaan. Ylemmät säätyläiset on siten voitu nähdä joko passiivisina ja pelkurimaisina fatalisteina tai vain kylmästi omaa etuaan laskelmoivina valistusrationalisteina, jotka sopeutuivat kivuttomasti venäläisten tuomaan uuteen valtajärjestykseen.²³⁹ Aikalaisten omasta perspektiivistä tarkasteltuna kumpikin näkemys vaikuttaa kuitenkin kovin yksioikoiselta. E. G. von Willebrandin ja muiden venäläisten kanssa yhteistoimintaan ryhtyneiden henkilöiden motiivit saattoivat olla peräisin aivan muista lähtökohdista kuin itsekkästä valistusrationalismista tai fatalistisesta tosiasioiden hyväksymisestä.

Ennen Suomen sodan puhkeamista 5. helmikuuta 1808 G. M. Armfelt oli kirjoittanut J. F. Aminoffille, että ”maaherrojen ja ylipäättänsä siviilivirkamiesten olisi niillä alueilla, jotka eivät joutuneet sodan kohteeksi, pyrittävä tarpeellisten toimenpiteiden ja neuvottelujen kautta hankkimaan väestölle mahdollisimman hyvä kohtelu”. Armfelt oli lisäksi pyytänyt Aminoffia keskustelemaan asiasta piispa J. Tengströmin ja maaherra K. von Troilin kanssa. Lähemmät ohjeet Armfelt oli sanonut tulevan eversti af Schenbomin kautta tämän saapuessa Suomeen. Armfelt oli myös vakuuttanut, että tällaisessa viisaassa menettelyssä yhdistyisivät niin kuninkaan, valtakunnan kuin yksilön edut (konungens, rikets och individernas väl).²⁴⁰ Suomeen lähetettiin maaliskuun alussa virallinen käsky, että maaherrojen tuli jäädä paikoilleen lieventämään läänien asukkaiden hätää.²⁴¹

²³⁸ "missä hyvä olla, siellä isänmaa"

²³⁹ Korhonen 1963, 191-2, 203-4; Virrankoski 2001, 401.

²⁴⁰ Bonsdorff 1931, 414; Osmonsalo 1947, 86.

²⁴¹ Savolainen 1994, 28.

E. G. von Willebrand oli todennäköisesti kuullut kyseisistä ohjeista joko virkansa seuraajalta von Troililta tai piispa Tengströmiltä, joten hän saattoi toimia nämä ohjeet mielessään, kun hän aloitti yhteistoiminnan venäläisten kanssa. On vaikea kuvitella, että tästä ”ryysyistä rikkauksiin” ponnistaneesta uskaliaasta liikemiehestä olisi tullut yhtäkkiä fatalisti. Ja tuskin entisestä rojalistista, E. G. von Willebrandista, tuli myöskään yhtäkkiä valistusrationalistia *ubi bene, ibi patria* –hengessä, vaikka ei voi toisaalta kieltää sitäkään, että hänen mahdollisesti kuninkaan ja isänmaan edun nimissä alkanut yhteistoiminta ylitti ennen pitkään soveliaisuuden rajat.²⁴² Sitäkin voi silti pitää joko silkkana opportunistina tai rationaalisena reaalipoliittikkana. Tai kenties se oli pelkästään tapahtumien logiikasta seurannut välttämättömyys, sillä kun yhteistoimintaan oli kerran lähdetty, siitä oli vaikea kieltäytyä myöhemmin.²⁴³

3.2 Ruotsin kuningas-isä hylkää?

Ruotsi ja Suomi ovat yhdessä kuningaskunta, jolla on laajuutta noin kaksisataa ranskalaista peninkulmaa ja pituutta kolmesataa. – Voltaire

Kuuluisa valistuskirjailija, François Marie Voltaire, aloitti laajalle levinneen ja suurta suosiota saavuttaneen *Kaarle XII:n historian* kyseisellä lauseella.²⁴⁴ Lauseessa kuvastuu samanaikaisesti Ruotsin ja Suomen välinen yhteys ja erillisyys. Ruotsi ja Suomi olivat yhdessä kuningaskunta, ja silti ne piti mainita erikseen. Ajan virallisissa valtionhallintoon liittyvissä asiakirjoissa Ruotsi ja Suomi²⁴⁵ mainittiin usein erikseen oli kyse sitten esimerkiksi Ruotsin ja Suomen kaupungeista tai rahvaasta. Aikalaiset olivat hyvin tietoisia siitä, etteivät Ruotsi ja Suomi kuuluneet alun perin samaan kokonaisuuteen, vaan katsottiin, että Suomi oli liitetty Ruotsiin vasta myöhemmin. Sten Carlsson on tulkinnut Suomen ja Ruotsin erillisyyden siten, että Suomen asema olisi ollut merkittävämpi kuin esimerkiksi Norrlannin.²⁴⁶ Tällaista näkemystä voi kuitenkin pitää liian optimistisena, sillä kun Suomen

²⁴² Kts. Laaksonen 2000, 63-4, 97.

²⁴³ Vrt. sotilashenkilön, August F. Palmfeltin, näkökulmasta luvussa 5.4.

²⁴⁴ Voltaire 1970, 8, 13. Kts. Mäkeläinen 1972, 24.

²⁴⁵ En lähde tässä käsittelemään Suomi –käsitteen sisältöä tarkemmin. Esimerkiksi Pohjanmaan ei välttämättä katsottu kuuluvan Suomeen. Esimerkiksi vuonna 1789 julkaistiin teos, jonka nimi oli *'Kertomus Suomen suuriruhtinaskunnan ja Pohjanmaan surkeasta tilasta venäläisten julmassa kohtelussa menneinä aikoina'*. Lainattu Vilku 2005, 18.

²⁴⁶ Danielson-Kalmari 1921b, 2; Danielson-Kalmari 1935, 242; Carlsson 1985, 9.

asemaa tarkastellaan aikalaisten, suomalaisten itsensä näkökulmasta, ei tällainen arvio tunnu kovinkaan uskottavalta.²⁴⁷

Suomen sodan alkuvaiheessa ei ilmennyt mitään merkkejä siitä, että Suomi olisi ollut jonkinlaisessa erityisasemassa Ruotsin valtakunnassa. Jo sitä ennen Ruotsin haparoiva sotilaspolitiikka oli luonut ennemminkin päinvastaista kuvaa. Myös Ruotsin suurvalta-ajan peruilta olevassa sotastrategiassa valtakunnan eteläraja oli arvioitu itärajaa uhatummaksi. Suomen puolustuksen pohja oli laadittu siten, että Suomessa olevat joukot puolustaisivat maata yksin, mutta kun vihollisjoukot osoittautuisivat ylivoimaisiksi, olisi armeijan vetäydyttävä Pohjanmaalle odottamaan Ruotsista saatavia apujoukkoja, joiden tuella menetetyt alueet voitaisiin vallata takaisin. Ruotsin kuninkaan, Kustaa IV Aadolfin, asettama salainen sotavalmistelukunta arvioikin 11. tammikuuta 1809, että ennen avovettä Ruotsista ei olisi mahdollista lähettää juuri lainkaan apua.²⁴⁸ Usein yhdistäväksi tekijäksi katsottu meri osoittautuikin erottavaksi tekijäksi talvisodankäynnin alkaessa.

Suomen puolustus näytti varmasti lahden molemmilta puolilta katsottuna hyvin vaikealta. Ruotsin hallitus ei voinut vaikeista olosuhteista johtuen käyttää vähäisiä voimavarojaan Suomen puolustamiseen, sillä resurssit olivat niukat ja niitä oli lähes mahdoton – tai niin ainakin sanottiin – toimittaa perille ennen sula-aikaa. Ruotsin hallitus teki kuitenkin pahan virhearvion siinä, ettei se tajunnut, että Suomessa ei olisi kaivattu ainoastaan taloudellista ja sotilaallista apua, vaan myös henkistä tukea ja ymmärrystä sotaponnistusten lujittamiseksi. Ruotsin hallituksen hyväksymä sotastrategia olikin inhimilliseltä kannalta katsottuna katastrofi ja se osoitti aika täydellistä psykologista ymmärtämättömyyttä suomalaisia kohtaan – mihin saattoi vaikuttaa se, ettei salaisessa sotaneuvostossa ollut ainuttakaan suomalaisjäsentä.²⁴⁹ Suomalaisten oli periaatteessa jätettävä maansa vihollisten armoille ilman ensimmäistäkään miekan kalahdusta.

Porin rykmentin luutnantti, Kustaa af Stenhof, kirjoitti Turun hovioikeuden kanneviskaalille, Carl Johan Walleenille, maaliskuussa 1808: "Tulevaisuutemme näyttää synkältä, erittäinkin

²⁴⁷ Kuten edellä on jo käynyt ilmi, suomalaiset eivät tunteneet asemaansa mitenkään erikoiseksi tai paremmaksi, vaan päinvastoin heikommaksi suhteessa Ruotsiin. Kts. luku 2. Vrt. myös Vahtola 2003, 172.

²⁴⁸ Danielson 1896, 35-6; Karonen 1999, 419-422.

²⁴⁹ Danielson 1896, 35-6, 60. Vrt. myös Lindqvist 1998, 199-200; Klinge 1997, 14-5: ”(vetäytymismenetelmä) ...oli omiaan lisäämään väestön psykologista valmiutta Ruotsista luopumiseen, varsinkin sen jälkeen kun laillinen kuningas oli syösty vallasta.”

meidän sotilaiden. Me jätämme vaimot, lapset, omaisuutemme, ystävät, kaikki vihollisen käsiin ilman että saamme, ilman että voimme täyttää tehtäväämme, puolustaa heitä ja isänmaata."²⁵⁰ Sama ajatus ilmenee myös Johan Fredrik Aminoffin vähän myöhemmältä ajalta olevasta kirjoituksesta (15.2.1809): "Me tässä sotajoukossa, jotka olemme puolisoita ja isiä, mihin ristiriitaan olemmekaan joutuneet, kun luonto puhuu rikkiraadeltujen sydämiemme sisimmästä pohjasta ja velvollisuus vaatii toista! ... Useimmiten luonnon ääni voittaa tavallisen ihmissydämen. Tuomitkoon jälkimaailma, miten Suomen armeija tässäkin kohden on käyttäytynyt."²⁵¹

Tosin käytännössä upseerien vaimojen ja lapsien asema ei olisi ollut ainakaan taloudellisessa mielessä yhtään parempi, jos sotilaat olisivat käyneet henkensä uhalla taisteluun. Monella upseerilla oli kannettavanaan iso velkakuorma, ja heidän velvollisuuksien kanssa oli ristiriidassa se, että upseeri, joka kaatui taistelukentällä, jätti perheensä turvattomampaan tilaan kuin sellainen, joka säästi henkensä myymällä virkansa toiselle.²⁵² Mutta oli tietenkin selvä ero siinä, että kohtasivatko upseerit itse perinteisessä ruotsalaisessa propagandassa kaameiksi kuvatut venäläiset vai jättivätkö he vaimonsa ja lapsensa näiden armoille.²⁵³ Tässä mielessä Carl Johan Stjernvallin vangiksi jääminen ei ollut hänen sotilastoveriensä kannalta niinkään huono vaihtoehto, sillä Stjernvallilla oli siten mahdollisuus huolehtia näiden perheistä. Stjernvall kirjoittikin J. F. Aminoffille, että tämän ja Stjernvallin muiden ”kamraattien perheet ja vaimot voivat hyvin”.²⁵⁴ Perheitä koskevan tiedonvälityksen salliminen olikin varsin viisas veto venäläisiltä.

Sen sijaan samaa ei voi sanoa Ruotsin ylimmän johdon toimenpiteistä – eikä tätä voi selittää pelkästään resurssien puutteella.²⁵⁵ Kyse oli ennemminkin huonosta johtamisesta, jossa unohdettiin itse ihmiset ja näiden tunteet. Kuninkaalla olisi ollut tässä tehtävässä ensiarvoisen tärkeä rooli, varsinkin kun kyseessä oli kriisiaika, jolloin johtajan merkitys usein korostuu. Luutnantti Carl Adolf Brakel kirjoitti veljelleen 11. helmikuuta 1808: "Joudumme sotaan

²⁵⁰ Danielson 1896, 102-3.

²⁵¹ Danielson 1896, 584; kts. myös 104-5.

²⁵² Danielson 1896, 54.

²⁵³ Vilkuna 2005, 349; Virrankoski 2001, 336.

²⁵⁴ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 12.4.1808, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 60, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 7.6.1808, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

²⁵⁵ Vrt. Myös Zlobin 1880, 99-100: ”I Sverige gick det ryktet, att konung Gustaf, efter att hafva förlorat Pommern, hade vant sig vid tanken på Finlands förlust, och att han en gang skulle hafva sagt: "låt Finland falla, jag ska hålla mig skadelös i Norge.”

ryssä vastaan ... Jos asia tosiaan on niin kuin sanotaan, ei tätä sotaa kauan kestä. Kourallinen väkeä ilman ruokaa ja vaatteita ei saane, vaikka se kuinkakin tahtoo, suuria aikaa hyvin varustettua sotajoukkoa vastaan. Mutta ehkä kuningas voi kaikki selvittää; sitä arvelen ja toivon."²⁵⁶

Sääty-yhteiskunnassa kuningas oli koko valtakuntaa yhdistävä symbolinen hahmo, jonka tuli pitää huolta raamattuun pohjautuvan vertauskuvan kaltaisesta alamaisistaan aivan kuin Jumala piti huolta ihmislapsistaan.²⁵⁷ Aikakauden teksteissä käytettiin usein vertauskuvia, jossa maan hallitsija nähtiin koko maan isänä.²⁵⁸ Myös venäläiset olivat luvanneet Suomen sodan alussa, että Venäjä huolehtisi Suomesta kuin isä lapsistaan.²⁵⁹ Tällaista tunteisiin vetoavaa lapsi-vanhempi symboliikkaa voisi pitää aikakaudelle tyypillisenä ontolta kumisevana retoriikkana, jolla pyrittiin legitimoimaan ajan valtakäsityksiä. Retorinen luonne ei silti tee tyhjäksi sitä, että isä-symboliikalla täytyi olla myös todellista vetovoimaa, sillä miksi muuten sitä olisi käytetty aikakauden teksteissä.²⁶⁰

Voikin katsoa, että kuningas isänmaan isänä oli aikalaisia voimakkaasti puhutteleva vertauskuva. Siinä kuvastuu patriarkaalisen sääty-yhteiskunnan hierarkkinen rakenne, jossa patronus–klientti -järjestelmällä oli oleellinen merkitys. Isä-symboliikan vetovoimaa voitaisiin myös selittää psykologisista lähtökohdista siten, että ihmiset myöhemmässä elämässään peilaavat usein ihmissuhteissaan heidän omaa suhdettaan vanhempiinsa.²⁶¹ Kyseistä näkemystä tukevat myös aikalaiden omat kirjoitukset, joissa on havaittavissa erilaisia isähahmoja läpi heidän elämänsä. Nuoret aatelismiehet näkivät usein suosijoissaan, joita tarvittiin heidän uransa vauhdittajiksi, tällaisen isähahmon. Esimerkiksi oman rykmentin johtaja voitiin nähdä isähahmona, jota kunnioitettiin ja jonka apuun voitiin luottaa.²⁶² Kuningas saattoi myös konkretisoitua todellisenä isähahmona aatelismiehille, sillä G. M.

²⁵⁶ Lainaus Danielson 1896, 71-2.

²⁵⁷ Calonius 1946, 9; Danielson 1896, 561.

²⁵⁸ Danielson-Kalmari 1933, 94; Osmonsalo 1947, 88; Rein 1927, 59; Tommila 1984, 68. Vrt. myös Parland-von Essen 2005, 59.

²⁵⁹ Osmonsalo 1947, 115.

²⁶⁰ En näkisikään, että isä-symboliikan vetovoima olisi saanut vetovoimansa pelkästään uskonnolliselta pohjalta vaan että se oli osa aikakauden kulttuurista syvärakennetta.

²⁶¹ Siltala 2001, 108. Myös Alford 1989, 58: "For Freud, the relationship of the group to the leader is like the dependent love of the child for his parents."

²⁶² C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Vrt. myös Bonsdorf 1932, 406; Danielson-Kalmari 1921a, 125; Danielson-Kalmari 1921b, 543.

Armfeltille, J. F. Aminoffille ja J. A. Ehrenströmille Kustaa III oli ollut hartaasti palvottu isähahmo, joka oli ymmärtänyt ja tukenut ”poikiaan”.²⁶³

Silloin kun hallitsija ei ollut ainoastaan etäinen ja tavoittamaton isähahmo, oli todellisessa luuksi ja lihaksi konkretisoituneessa kuningas-isässä kuitenkin se vika, että tämä saattoi osoittautua tai ainakin hänet saatettiin kuvitella lapsensa pettäväksi huonoksi isähahmoksi, kuten Sprengtportenin suhteessa Kustaa III:een oli nähtävästi käynyt.²⁶⁴ Sen sijaan raamatun vertauskuvan kaltaisesti ymmärretyn isähahmon vaikutuksen voi katsoa piilleen sen yli ihmisymmärryksen käyvässä voimassa. ”Isän laki” oli hyväksyttävä, vaikka sen tarkoitusta ei olisi voitu ymmärtääkään – vaikka tästähän on kyse myös pienen lapsen kohdalla. Useimmille talonpojille ”kuningas-isän” valta näyttäytyikin varmasti enemmän Korkeamman Isän vallan vertauskuvana, sillä näinhän heille kirkossa jatkuvasti opetettiin. Talonpoikaisväestö ei todennäköisesti saanut myöskään kuulla kuninkaan inhimillisistä heikkouksista, mikä osaltaan selittänee sitä, miksi suomalaiset talonpojat taistelivat niin urheasti kuninkaansa ja isänmaansa puolesta Suomen sodassa.²⁶⁵

Aateliston ja ylimmän säätyläistön kohdalla piti taas enemmänkin paikkansa vanha sanonta, ’ettei kukaan ole herra kamaripalvelijansa silmissä’. Aatelisto ja ylempi säätyläistö saivat tietoja kuninkaan käyttäytymisestä ja toimenpiteistä. G. M. Armfelt kirjoitti Ruotsin kuninkaasta J. F. Aminoffille 20. maaliskuuta 1808: ”Ei hetkenkään levottomuutta, tuskin edes huolta. Hän ei usko eikä näe vaaraa ja hänellä on sellainen luottamus Kaitsemukseen, että minäkin olen vihdoinkin vakuuttunut siitä, että se apostoli, joka käveli veden päällä ei ollut pelkkä fanfaaroni.”²⁶⁶

Myös vähän aikaisemmin, 4. maaliskuuta 1808, Armfelt oli valittanut Aminoffille Ruotsin kuninkaan ja Ruotsin johtomiesten passiivisuutta. ”Me katsomme täällä asioita kaikessa rauhallisuudessa ja mitä suuremmassa toimetomuudessa. Saa nähdä, mitä Kaitseminen tekee. – Suuri Jumala, miten asiat ovat teillä, tuletteko te toimeen? Hänen Majesteettinsa on

²⁶³ Koskimies 1956, 233: Koskimies kuvaa J.A. Ehrenströmin kirjoitusta Kustaa III:sta: ”Tämä kuulostaa miltei nöyrän ja katuvaan pojan puheelta hänen kertoessaan suhteestaan oikeaan isäänsä ja herättää sen vuoksi melkoista huomiota, ennen kaikkea siksi, että tällaiset vilpittömät äänenpainot mitä suurimmassa määrin yleensä puuttuvat Kustaan intiimien ystävyysuhteiden historiasta. Tosin niitä tapaa toisen suomalaisen, Armfeltin, muistiinpanoista.”

²⁶⁴ Kts. Virrankoski 2001, 328.

²⁶⁵ Persson 1986; Klinge 1997, 15; Virrankoski 2001, 402.

²⁶⁶ Lainaus Bonsdorff 1931, 419-20.

vakuuttunut, ettei kanuunoja tai ammuksia puutu, ja että Suomessa mikään ei ole vialla ja että hänen ekselenssinsä on saanut aikaan ihmeitä, joita ei vain haluta tunnustaa, aivan kuten meidän yhtä hyvin muodostettu ja järjestetty sotakollegiomme. Sokeuteen olemme sidottuja, ja silloin kun saamme näkömme takaisin, tulee siitä ikävä näky, joka lyö meitä silmille.”²⁶⁷

Armfelt oli ivailut kuninkaan toimia myös kirjeessä, jossa hän oli neuvonut Aminoffia viemään eteenpäin sanaa, että siviilivirkamiesten olisi pyrittävä toimimaan yhteistyössä vihollisen kanssa. Armfelt oli todennut ”hallitsijan jättävän Sallimuksen asiaksi huolenpidon, johon hän ei itse ole katsonut oikeaksi ryhtyä ja jota hän ei myöskään ole tätä ennen tahtonut kenellekään toiselle uskoa”.²⁶⁸

On tietysti vaikea arvioida, miten laajalti ylemmät säätyläiset tiesivät Ruotsin kuninkaan käytöksestä ja toimettomuudesta, mutta tuskin Armfeltin kommentit jäivät pelkästään kirjeiden vastaanottajien tietoon. On myös todennäköistä, että Suomessa oli saatu kuulla aikaisemmin liikkeellä olleista huhuista, joiden mukaan Ruotsin kuninkaan mielenterveys olisi järkkynyt.²⁶⁹ Mutta varsinkaan sodan kuluessa suomalaiset eivät voineet olla huomaamatta sitä, että Ruotsista ei lähetetty juuri lainkaan apua sotaponnisteluihin. Itse asiassa voi katsoa, että koko Ruotsin sotastrategia osoittautui alusta lähtien todella kehnoksi, sillä jopa Pietarissa vallitsi yleinen käsitys siitä, että Suomea puolustettiin heikosti, koska Ruotsin oli lähetettävä sotavoimansa Norjaa vastaan.²⁷⁰ Suomalaiset olivat silti toivoneet Ruotsista apua, vaikka avunsaantimahdollisuudet olivat näyttäneet heikoilta. Toivo avunsaantimahdollisuuksista oli kuitenkin alkanut hiipua viimeistään, kun kesä oli alkanut kaartua kohti syksyä. Merireittien avautuminen ei ollut tuonut odotettua muutosta avunsaantiin.

Neljä päivää voittoisan Alavuden taistelun jälkeen (21. elokuuta) J. F. Aminoff kirjoitti vapaaherra von Stedingkille: "...Mutta olettakaamme vain mitä onnellisinta voi tapahtua asiain nykyisellä kannalla, olettakaamme, että vihollinen ei kykene estämään apuvoimain maallenusua Suomen rannikolla eikä niiden yhteistoimintaa tämän armeijan kanssa ja että onni edelleenkin auttaa Kuninkaallisen Majesteetin aseita, niin että vihollinen karkotetaan

²⁶⁷ Bonsdorff 1931, 416-8.

²⁶⁸ Bonsdorff 1931, 414. Vrt. Bonsdorff 1918, 37.

²⁶⁹ Bonsdorff 1931, 464; Karonen 1999, 420-1; Tommila 1984, 9.

²⁷⁰ Osmonsalo 1947, 140.

omien rajojensa taakse. Mitä voimme me sittenkään toivoa, jos Venäjä, jonka valta on niin ääretön Ruotsin voimien rinnalla silloinkin kuin nykyään, on sodassa ainoastaan Ruotsia vastaan? ... Toinenkin yhtä paha, ellei pahempi vihollinen näkyy uhkaavan tätä sotajoukkoa: kaikenlaiset puutteet, ensisijassa ruoan puute. Jo nytkin on surkeata nähdä, kuinka sotajoukko on alaston, eivätkä yksistään suomalaiset joukot, vaan sekin väki, joka tähän saakka on lähetetty tänne Ruotsista. Eihän tässä maassa ole, eikä Ruotsista näy tänne toimitettavan mitään varoja, ei ruoka-aineita, ei jalkineita eikä muuta... En puhu tässä siitä, mitä kesäsodan alusta olisi voitu tehdä Suomen takaisin valloitusta varten, vaan siitä mikä nyt on tehtävä, jos kohtakaan ei maan pelastamiseksi, niin ainakin torjuaksemme sotajoukkoa uhkaavan perikadon."²⁷¹

Suomessa ei silti esitetty varsinaisia syytöksiä, että Ruotsi tai Ruotsin kuningas olisi hylännyt Suomen. Tällainen ajatus väreili kuitenkin ilmassa, ja se vahvistui sodan loppua kohden. G. M. Armfelt kirjoitti tyttärelleen 13. marraskuuta 1808: "Ihailen tätä suomalaista armeijaa, kukaan ei ole ansainnut paremmin isänmaatansa, eikä kukaan ole koskaan ollut näin hylätty."²⁷² Suomen armeijassa vaikuttanut Möllersvärd kirjoitti puolestaan tammikuun alkupuolella 1809 muistiinpanoihinsa: ..."Kävin kaupungissa syömässä itseni ravituksi ja kysymässä uutisia. Silloin henkikaartilainen, sanansaattajan merkki rinnassaan, ajaa karautti minkä hevonen suinkin jaksoi kaupungin ainoata katua kenraaliadjutantien toimistoon. Täynnä toivoa, että hän toi mukanaan rauhan tai rahaa, riensimme me kaikki saapuville, mutta noloina jäimme seisomaan, kun eversti Nyberg luki ääneen Hänen Majesteettinsa armollisen kirjelmän, ettei upseerien Torniossa talvisaikaan tarvitse sekoittaa jauhoja tukkaansa. Se raukka on joutunut hulluksi, ajattelin itsekseni kaikessa alamaisuudessa, ja samaa ajatteli varmaan moni muukin."²⁷³

Suomalaiset alkoivat tuntea tulleen hylätyiksi sodan kuluessa.²⁷⁴ Ei voi myöskään välttyä vaikutelmalta, etteivät he olleet aivan väärässä. Kreivi Trolle-Wachtmeister oli kirjoittanut muistiinpanoihinsa jo 6.12.1807: "Rajalin tuli Helsingborgista. Hän kertoi kuninkaan tahtovan sotaa ja sanovan, että hän antaa hiton Suomelle ja huolii viis sen kadottamisesta."²⁷⁵ Suomen

²⁷¹ Danielson 1896, 403-4.

²⁷² Bonsdorff 1931, 428: "J'admire cette armée finnoise, jamais on a mieux mérité de la patrie, et jamais on a été plus délaissé."

²⁷³ Danielson 1896, 569-70; vrt. myös 571.

²⁷⁴ Vrt. Danielson-Kalmari 1925b, 512.

²⁷⁵ Danielson 1896, 22-23; Bonsdorff 1932, 12-3.

sota näyttikin todistavan suomalaisten pahimmat pelot tosiksi. Pelot, jotka vain Sprengportenin kaltaiset ”tuulihatut” olivat uskaltaneet sanoa ääneen.²⁷⁶ Suomen sodan kuluessa puhe Ruotsista ja Suomesta saikin varmasti erilaisen kaiun kuin aikaisemmin. Sodan kulku tuli osoittamaan, että aikalaisten yleisesti käyttämä ilmaisu 'Ruotsi ja Suomi' alkoi todellakin merkitsemään Ruotsia ja Suomea – erikseen.

Suomalaiset eivät tietenkään olleet voineet ilmaista katkeria tunteita Ruotsia kohtaan sodan aikana, ainakaan kovin avoimesti, sillä se olisi voitu tulkita maanpetturuudeksi. Vasta sodan jälkeen katkerat tunteet vanhaa emämaata kohtaan saattoivat nousta entistä selkeämmin esiin.²⁷⁷ Erityisesti sen jälkeen, kun Suomen liittämistä Venäjään alettiin pitää varmana, ruotsalaisten käytöstä Suomea kohtaan voitiin kritisoida, vaikka tämän jälkeenkin valtiollis-poliittisiin suhdanteisiin liittyvät rajoitukset hillitsivät kritiikkiä entistä emämaata kohtaan.²⁷⁸

Jyrkimmin katkeruuden entistä emämaata kohtaan lienee ilmaissut C. J. Walleen. Walleen kirjoitti piispa Tengströmille: "Ruotsi – ollen jo silloin niiden vallankumousmiesten vaikutuksen alaisena, jotka vähän myöhemmin kukistivat maan entisen laillisen hallituksen ja joiden julkisesti ilmaistuja periaatteita oli sekin, että Suomi olisi siitä valtakunnasta ainiaaksi erotettava – Ruotsi välitti yhtä paljon meistä kuin Kiinan asukkaista..."²⁷⁹ Tunne siitä, että Ruotsi ja varsinkin juuri Ruotsin kuningas hylkäsi Suomen, jäi elämään myös kansan keskuudessa. Tätä kuvaa kansanrunoilija Paavo Korhosen runo:

Gustavus Adolfus kuningas,
Miksis meit ylön annoit,
Heitit pois parhaan kunnias,
Ja turhaan kruunua kannoit,
Keisarille kenkiksi Suomenmaan
Ja langon lahjaks, kunniaks
Ajattelemata annoit?

Eikö me Sinua palvelleet

²⁷⁶ Vrt. myös Danielson-Kalmari 1922, 296; Tommila 1962, 62.

²⁷⁷ Mannerheim 1922, 92.

²⁷⁸ Kts. luku 5.4.

²⁷⁹ Danielson-Kalmari 1925b, 512. Myös Castrén 1951, 63-4.

Ja niinkuin kuninkaalle
Maan edestä veroa maksaneet
Tulan ja varan jälkeen?
Eipä me kruunu pettäneet,
Vaan kruunu on meidän pettänyt
Vierahan vallan alle.²⁸⁰

Pettymyksestä huolimatta voi kuitenkin katsoa, että varsinkin aateliston suhtautuminen entiseen kuninkaaseen ja isänmaahan jäi tietystä mielessä ristiriitaiseksi. Toisaalta oltiin katkeria ja vihaisia, mutta toisaalta tunnettiin kaipuuta vanhoihin oloihin.²⁸¹ C. J. Stjernvall esitti nähtävästi C. J. Adlercreutzille osoitetun pyynnön (ilmeisesti huhtikuun lopussa 1810), jossa hän ilmaisi surunsa ruotsalaisen isänmaan (”svenska fädernesland”) menetyksen takia. Lisäksi Stjernvall pyysi kirjeen vastaanottanutta henkilöä asettamaan hänet entisen kuninkaansa jalkoihin ja sanomaan Stjernvallin ”toimineen omantuntonsa mukaan niin, ettei ollut arvoton tämän armoon ja oikeudenmukaisuuteen kadotettua lastaan kohtaan – odottaen rauhallisesti tämän isällistä tuomiota”.²⁸²

Aateliston ambivalenttia suhtautumista kuvaa myös se, että G. M. Armfelt taisteli pitkään itsensä kanssa, ennen kuin hän osasi varmasti päättää asettautumisestaan Suomeen. Onkin mielenkiintoista, että jo Armfelt itse kuvasi tilannettaan sanonnalla ”ubi bene, ibi patria”. Näin sanoessaan Armfelt vaikuttaisi kuitenkin olleen enemmänkin alistunut tälle ajatukselle (Ruotsin heikkouden takia), kuin että hän olisi todella uskonut siihen.²⁸³ Voikin havaita, että Suomen yläluokka esitti usein itsesyytöksiä, halveksi itseään, Suomen sodan jälkeen.²⁸⁴ Monet tutkijat ovat nähdäkseni ottaneet tällaiset itsesyytökset liiankin kirjaimellisesti, minkä yhtenä seurauksena on ollut se, että Suomen ylemmät säätyläiset on nähty usein varsin kielteisessä valossa joko fatalisteina tai valistusrationalisteina.

²⁸⁰ Lainaus Danielson 1896, 618. Vrt. myös Nygård 2005, 28: Toivo Nygårdin mukaan sotilaallinen menestys oli pitkään alamaisten mielestä yksi hallitsijan vallan legitimaatioperusta.

²⁸¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10/22.2.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22-23. Tästä lisää myöhemmissä kohdassa.

²⁸² Lainattu Hirn 1931, 222.

²⁸³ Lainaus Bonsdorff 1931, 490.

²⁸⁴ Kts. Danielson-Kalmari 1925b, 512; Korhonen 1963, 198. Itsesyytöksistä ja halveksunnasta on lisää useita esimerkkejä myöhemmissä kohdin.

Ylemmän säätyläistön, ja varsinkin aateliston, sopeutumista Venäjän valtaan helpotti kuitenkin suuresti se, että Aleksanteri I:n suhtautui heihin niin suopeasti, mikä oli tietysti keisarin taholta hyvin tietoinen poliittinen valinta. Aleksanteri I:stä Suomen "aatelisoijat" saivat uuden isähahmon²⁸⁵, joka auttoi unohtamaan pintaan nousseet katkerat tunteet entistä emämaata kohtaan. Aikalaisten teksteissä ilmenevä kuningas-isä symboliikka kuvastaakin hyvin sitä tuskaa, millaisena Suomi-lapsen, "lapsipuolen", ero Ruotsista näyttäytyi.²⁸⁶ Raimo Savolainen onkin todennut, että Ruotsin hallitsijoiden huolehtiminen Suomen johtavasta eliitistä oli Kustaa III:n kuoleman jälkeen ollut heikoissa kantimissa ja että Kustaa IV Adolfin kykenemättömyys pitää huolta tästä häneen yleensä lojaalisesti suhtautuneesta eliitistä suorastaan työnsi nämä Aleksanteri I:n "yltäkylläisempään syliin".²⁸⁷ Mutta aivan kuten lapset yleensä ei "Suomi-lapsikaan" olisi halunnut eroon "Svea-mammasta", vaikka suomalaiset tunsivatkin tullessa laiminlyödyiksi. Vaihtoehtoja ei kuitenkaan ollut, sillä takaisin Ruotsin yhteyteen ei ollut enää paluuta.²⁸⁸

3.3 Eron vetäminen barbaariseen Venäjään

Suomessa oli osattu odottaa ja pelätä venäläisten hyökkäystä maahan. Venäjä oli ollut Ruotsin arkkivihollinen jo vuosisatojen ajan, ja tämä oli muokannut asukkaiden käsitystä kyseisestä valtakunnasta.²⁸⁹ G. H. Jägerhorn oli kuvaillut 1800-luvun alussa "Venäjää despoottiseksi kansakunnaksi, jota Suomen kansa oli kokemuksen voimalla vihannut sydämestään asti useita vuosisatoja". Syynä olivat tähän olleet Jägerhornin mukaan ne "monet julmat ja barbaariset todistukset ihan viime aikoihin saakka, joista oli saatu tietoja niiltä kanssaveljiltä, jotka olivat epäonnekseen joutuneet viime vuosisatoina kyseisen kansakunnan vallan alaisiksi ja

²⁸⁵ Bonsdorff 1931, 578; Bonsdorff 1932, 32, 62; G. F. Stjernvall J. F. Aminoffille, 23.5.1810, Riilahti - kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Vrt. myös Relander 2001, 309: Isähahmoista Suomen historiassa myöhemmin.

²⁸⁶ Danielson-Kalmari 1922, 296; Danielson-Kalmari 1927, 378: "Jos Suomen asukasten, ollessaan entisen emämaansa Ruotsin lapsipuolen asemassa kauan täytyi tyhjentää katkera, huonon hoidon ja puutteiden täyttämä malja, niin tulee heidän nyt tämän yhdysiteen katkettua jo tuntea itsessään niin paljon voimaa, että he saaden nauttia Teidän Keis. Majestettinne armollista ja siunauksellista huolenpito...". Siltala 2001, 165: Tällaisen symboliikan kannalta on mielenkiintoista, että "syryjäytymistä vanhempien huomiosta pidetään suurena eksistentiaalisena katkoksenä". Vrt. myös Anthoni 1923, 87.

²⁸⁷ Savolainen 1994, 27. Martin Hårdstedt on puolestaan todennut uudessa kirjassaan *Suomen sota 1808-1809*, että Kustaa IV Aadolf oli enemmän idealisti kuin reaalioliitikko. Hårdstedt 2007, 379.

²⁸⁸ Bondorff 1932, 15: J. F. Aminoff kirjoitti ilmeisesti vuonna 1812 G.G. Adlerbethille varoittaen Ruotsia revanssisodasta: "Må aldrig Sveriges politik föra det i den grymma villa att en dag vilja återta sina förlorade barn genom vapnens bruk. I det fallet skall det här finna våra bröst genomborrade, våra hem förstörde och våra odlade fält ödemarker."

²⁸⁹ Tarkiainen 1986; Vilku 2005.

kohdelluiksi kuin surkeimmat orjat”.²⁹⁰ Tunteiden voimakkuutta kuvastaa hyvin myös se, että Jägerhorn totesi ”imeneensä jo äidin rannoista ankaraa vastenmielisyyttä venäläisiä kohtaan”.²⁹¹ Aikalaiset käyttivätkin usein puheissaan sellaisia sanoja kuin orjuus ja barbaria, kun kyse oli Venäjistä.²⁹² J. F. Aminoff kirjoitti 9. maaliskuuta 1809: ...”Millä se korvataan, mikä on ihmiselämässä kallisarvoisinta: vapaus ja hengen ja omaisuuden turvallisuus? Kaikki, kaikki on kadotettu. Ainoastaan varjo ja muisto ovat jäljellä... Hyvä Jumala, mikä elämä odottaakaan minua, jos minun täytyy vapaasta Ruotsin miehestä muuttua orjaksi!”²⁹³ Myös Aminoffin läheinen ystävä, G. M. Armfelt, nimitteli venäläisiä usein barbaareiksi, joilla ei ollut käsitystä kunniaista eikä kansalaishyveistä.²⁹⁴

Myös Porthan oli nähnyt Venäjässä vastenmielisen barbaarivaltion, jonka alaiseksi joutuminen olisi merkinnyt hänen mukaansa tuhoa Suomelle. Suomen ainoa tulevaisuudenmahdollisuus oli Porthanin käsityksen mukaan jatkuvassa valtiosuhteudessa Ruotsiin, jonka vuoksi hän piti rahvaan venäläisvihaa ja yleistä torjuvaa asennetta Venäjää kohtaan hyvin myönteisenä asiana.²⁹⁵ Myös G. M. Armfelt oli ajatellut samaan tapaan. Armfelt oli kuvannut suomalaisten asenteita kuningas Kustaa III:lle ennen vuoden 1788 sotaa seuraavasti: ”Alueen varakkaat ihmiset toivoisivat varmastikin rauhaa, mutta eivät kuitenkaan pelkää erityisen paljon välirikkoa, sotilaat puolestaan kuvittelevat astuvansa Kaanaan, kun he ylittävät rajan, mistä harhaluulosta heitä ei tulekaan oikaista.”²⁹⁶ Venäjään kohdistetun vihan ja pelon lietsonnassa oli tarkoitushakuisia piirteitä, sillä myös Kustaa III oli pyrkinyt maalailemaan propagandassaan kauhukuvia venäläisistä.²⁹⁷

Säätyläistön Venäjän pelko oli Armfeltin edellisestä kommentista huolimatta hyvin todellista Suomen sodan kynnyksellä, vaikka esimerkiksi Suomen akatemian piirissä uskottiin venäläisten sodankäynnin olevan valistuneempaa siviiliväestöä kohtaan kuin aikaisemmissa sodissa.²⁹⁸ Myös J. F. Aminoff oletti, että venäläisten sodankäynti olisi valistuneempaa. Silti Aminoff kirjoitti vaimolleen maaliskuussa 1808: ”Jääkää hyvästi, rakastettu syntymäseutu,

²⁹⁰ Bonsdorff 1918, 6.

²⁹¹ Danielson 1896, 34-5. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1921b, 287.

²⁹² Vrt. Vilku 2005.

²⁹³ Danielson 1896, 592.

²⁹⁴ Bonsdorff 1931, 423, 430, 431, 577.

²⁹⁵ Anthoni 1923, 83; Korhonen 1963, 205; Koskimies 1956, 212-3.

²⁹⁶ Bonsdorff 1930, 93.

²⁹⁷ Virrankoski 2001, 336.

²⁹⁸ Bonsdorff 1931, 413-4.

vaimo, lapset ja ystävät! ... Hyvä Jumala! Minä, joka olen syntynyt vapaana Ruotsin miehenä, ruotsalaisilla periaatteilla ihmisen todellisesta arvosta ja oikeuksista, mikä elämä minua odottaakaan niinä päivinä, joita minulle vielä on suotu! Elämä orjana, täytymys tukehduuttaa se vapaa ajatustapa ja ne periaatteet, jotka ovat perintönä veressäni ja joita hyväavainen isä vahvisti, kehitti ja jalosti ja jotka sitten ovat vakaantuneet kuolemattoman kuninkaan rinnalla. Tahdon unohtaa itseni. Mutta lapseni! Tuleeko minun täytymys kasvattaa heidät orjiksi, tukehduuttaa ja polkea heidän synnynnäisiä, jaloja, oikeita tunteitaan ja heidän heimonsa arvoa! Sulje, oi Jumala, ennemmin minun ja heidän silmänsä! Tuossa, oma Eva, näet sen pelon, joka hivuttaa sieluani. ... Tämä tunteitteni uskominen sinun helmaasi on näyttänyt minusta välttämättömältä ja on minua lohduttanut. Despoottisen vallan alla hyveet ja vapaat ajatukset ovat rikoksia. Mikä toivo jää meidän lapsillemme tässä odotettavassa, julmassa asemassa? Mutta älköön kuitenkaan sydämemme pakahtuko epätoivoon! Jumala on voimakas, hän suo lopulta hyveelle voiton."²⁹⁹

Barbaarisiksi kuviteltujen venäläisten pelko kiusasi aikalaisten mielikuvitusta. Pelon väristyksiä aiheuttaneet kuvitelmat raaoista barbaareista eivät kuitenkaan realisoituneet Suomen sodassa tai sen jälkeenkään. Suhtautumisessa venäläisiin onkin havaittavissa myös toisenlainen tendenssi, sillä käytännössä venäläisiin voitiin suhtautua täysin luontevasti, varsinkin kun huomattiin, että suomalaisia vastassa eivät olleet mitkään ”villieläimet” vaan ihan tavalliset ihmiset.³⁰⁰ Pian valloituksen jälkeen esimerkiksi Turun ylimmät säätyläiset huvittelivat yhdessä korkeiden venäläisten sotilashenkilöiden kanssa tanssiaisissa (*assembléissa*).³⁰¹ Maarajat ylittävä säätyläiskulttuuri oli yhä varsin yhtenäistä 1800-luvun alussa. Realistisemmasta suhtautumistavasta venäläisiin kertoo myös se, että barbaareiksi venäläisiä nimitellyt G. M. Armfelt oli itsekin tukeutunut aikaisemmassa politiikassaan Venäjään ja asunut sittemmin maassa pakolaisena. Sodan alkaessa Armfelt nautti yhä eläkettä Venäjältä. Kaiken lisäksi Armfelt oli aikonut yhdelle pojalleen uraa Venäjällä niin, että tämä voisi tulla venäläiseksi (”bliva ryss”).³⁰²

²⁹⁹ Danielson 1896, 109.

³⁰⁰ Vrt. myös Vilkuna 2005, 519. 1700-luvun lopulla viholliskuva venäläisistä muuttui inhimillisemmäksi, ”joskin julmuus ja epäoikeudenmukaisuus pysyivät venäläisten tuntomerkkeinä.”

³⁰¹ Danielson-Kalmari 1928, 28; Nikula 1972, 506; Lindqvist 1998, 232. Vrt. Myös Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 321: ”Tutkimus on kuitenkin osoittanut, että kontakti yleensä parantaa asenteita vain kontaktiin osallistuvia kohtaan, ilman että se yleistyisi koskemaan koko ryhmää (Amir 1976, Cook 1978).”

³⁰² Bonsdorff 1930, 332-54; Bonsdorff 1931, 287, 350.

Erityistä venäläisten pelkoa ei osoittanut sekään, että vain yksi upseeriperhe (Klerckerin³⁰³) oli mukana armeijan vetäytymismatkalla Pohjanmaalle. Vaimot ja lapset uskallettiin jättää tämän ”barbaarisen” vihollisen armoille. Edellä siteerattu J. F. Aminoffkin vain kehotti vaimoaan pysymään lujana sodan alkaessa: "Rakenna toivosi oikeutta tekevään Jumalaan, niin olet vahva hädänkin hetkellä. Minä olen levollinen toivossa, että vielä tapaamme toisemme. ... Muuten pyydän, että Sinä ihan tynesti ja rauhassa jätät lapsiemme kera Saariisiin. Jumala Teitä kaikkia siunatkoon ajassa ja iankaikkisuudessa."³⁰⁴ G. M. Armfelt neuvoi puolestaan kälyään seuraavasti (8. helmikuuta 1808): "Mikä Suomen kohtalo lienee tietää yksin Jumala. Mutta kaikkien teidän, joilla ei ole mitään tekemistä sodan kanssa, tulee olla hiljaa paikoillaan omistuksillanne, ja kun vihollinen saapuu, niin lähettäkää edustajia, jotka pyytävät isoimmille possessionaateille turvatakuita, jotka ovat aina kalliita, mutta ei niin kalliita kuin totaalinen tuho. Hankkikaa varasto viinaa (brännvin), jota veteen sekoitettuna kutsutaan votkaksi ja joka on venäläisten lempijuoma. Tämä on minun neuvoni ..."³⁰⁵

Voikin katsoa, että ylempien säätyläisten Venäjän pelko oli hyvin pitkälle imaginääristä. Edellisten vuosisatojen ja vuosikymmenten muistot ahdistivat mieltä, vaikka toisaalta osattiin odottaa, ettei vastassa ollut mikään raaka barbaari – toisin kuin aikalaisten puheista olisi usein voinut kuvitella.³⁰⁶ R. H. Rehbinder totesikin myöhemmissä muistelmissaan, että vaikka Venäjä olikin naapurimaa, niin suomalaisilla oli ollut vain epätäydellisiä ja sekavia käsityksiä tästä valtakunnasta, sen hallinnosta ja hallitsijan luonteesta.³⁰⁷ Venäläisiin kohdistetun barbaari -retoriikan juuret voi löytääkin aina antiikista asti, sillä eurooppalainen identiteetti oli rakentunut vuosisatojen ajan vastakkainasettelusta toisiin kulttuureihin ja maanosiin. Jo antiikin kulttuuri oli korostanut eroa sivistyksen ja barbarian välillä.³⁰⁸ Aikalaiset eivät nähneetkään Venäjää täysin eurooppalaisena valtiona, vaan puoliksi eurooppalaisena ja puoliksi aasialaisena.³⁰⁹

³⁰³ Danielson 1896, 109.

³⁰⁴ Lainausta Danielson 1896, 75; Vrt. myös 74: C. J. Adlercreutz kirjoitti vaimolleen (ilmeisesti 20. tai 21. helmikuuta 1808): "Lähetän nyt kenraalille erään venäläisten julistuksen Suomen kansakunnalle, jossa he muun muassa kutsuvat Suomen säädetyt valtiopäivät Turkuun ynnä muita tuollaisia hullutuksia. Mutta suojelusta ja kaikellaista turvaa hengen ja omaisuuden puolesta luvataan niille, jotka pysyvät hiljaisesti kotonaan."

³⁰⁵ Bonsdorff 1931, 415.

³⁰⁶ Vrt. Vilku 2005.

³⁰⁷ R. H. Rehbinder, *Souvenir de ma vie*, VAY 1035, f. 313, KA.

³⁰⁸ Salmi 2002, 139.

³⁰⁹ Mannerheim 1922, 76; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19.

Suomen ylempien säätyläisten suhtautumisessa venäläisiin voi havaita häivähdyksen eurooppalaisesta ylemmydentunnosta, eurosentristä.³¹⁰ Vaikka toisaalta ei tule väheksyä sitäkään, että venäläisiä kohtaan koettu pelko oli aitoa ja todellista. Pelon syvimpänä syynä lienee kuitenkin ollut epävarmuus, sillä aikalaiset eivät voineet tietää varmasti, millaiseksi heidän tulevaisuutensa mahdollisesti muodostuisi Venäjän vallan alla. Suomalaiset eivät voineet luottaa täysin venäläisten antamiin lupauksiin, sillä maiden välinen menneisyys oli osoittanut, että lupaukset voitaisiin rikkoa.³¹¹ Myös venäläisten kulttuuri ja tavat aina kielestä ja uskonnosta lähtien olivat vieraita suomalaisille, vaikka Venäjä olikin länsimaistunut viimeisen sadan vuoden aikana.³¹²

Pahimmissa pelkokuvitelmissaan suomalaiset aatelismiehet olivat suorastaan uskoneet päätyvänsä venäläisten orjiksi.³¹³ Todellisuudessa tällaiset puheet olivat kuitenkin vain vilkkaasti laukkaavan mielikuvituksen tuotetta, sillä Venäjä oli yhä vahvasti aatelisvaltainen yhteiskunta, jossa ei varmastikaan olisi orjuutettu omia säätyveljiä. Taustalla saattoi kuitenkin vaikuttaa pelko omien privilegioiden ja poliittisten oikeuksien menettämisestä.³¹⁴ Aatelismiesten peloissa lienee ollut kyse myös henkisen orjuuden pelosta, sillä heidän oma identiteettinsä oli vaakalaudalla murroksessa, jossa he siirtyivät Ruotsin vallan alaisuudesta Venäjän vallan alle. Käsitys ruotsalaisen yhteiskunnan lainalaisesta vapaudesta verrattuna Venäjän despoottiseen ja orjamaiseen järjestelmään oli henkisesti tärkeä tekijä aikana, jolloin eurooppalaiset yhteiskunnat olivat vähitellen siirtymässä staattisesta ja yhteisöllisestä säätykulttuurista entistä yksilökeskeisempään aikakauteen.³¹⁵

Yksilöllisyyden ja vapauden kaipuu näkyi myös Suomen aatelismiesten kirjoituksissa. C. J. Stjernvallin veli, Gustaf Fredrik, kirjoitti vuonna 1794 muutaman kuukauden vanhasta veljenpojastaan: "Hänen tittelinsä tulevat olemaan: Hindric Gustaf ihminen; oman itsensä herra; ei kenenkään tyranni; ei kenenkään orja; kansalainen ja ystävä; äitinsä hyvän sydämen ja tasaisen olemuksen perillinen; ja isänsä miehisten ominaisuuksien, arvostelukyvyn, kestävän ruumiinrakenteen sekä ahkeruuden ja huolenpidon (perillinen)..."³¹⁶

³¹⁰ Vrt. myös Tarkiainen 1986, 16.

³¹¹ Bonsdorff 1931, 431.

³¹² Vrt. Hall 2002: "Historioitsija John Roberts on huomauttanut, että eurooppalaiset ovat jo kauan olleet epävarmoja siitä, mihin Eurooppa 'päätyy' idässä."

³¹³ Bonsdorff 1931, 487; Danielson 1896, 592.

³¹⁴ Vrt. Klinge 2006, 201.

³¹⁵ Vrt. Jalava 2005, 18.

³¹⁶ Lainaus Hirn 1931, 119.

Valistusfilosofiasta (ja Ranskan vallankumouksen alkuvaiheista) vaikutteita saaneille aatelisille venäläinen hallintotapa näyttäytyikin varmasti vastenmielisenä, varsinkin kun se kaukaa katsottuna nähtiin herkästi vain vanhojen stereotyyppien kautta.³¹⁷

Suomalaisten aatelisten ruotsalainen identiteetti oli rakentunut – kuten identiteetit yleensä – vastakuvina viholliseen, siis ennen kaikkea venäläisiin. Lisäksi tämä identiteetti oli saanut vahvistusta kulttuurisesta ylemmydentunteesta.³¹⁸ Venäläiset oli nähty huonompina ”toisina”, joiden avulla oli rakennettu omaa positiivisesti sävytynyttä identiteettiä. Suomalaisten aatelisten stereotyyppiset käsitykset venäläisistä kertovat kuitenkin myös heistä itsestään. Suomen johtomiesten suhtautumisessa venäläisiin on havaittavissa myös vainoharhaisia ja narsistisia piirteitä. G. M. Armfelt jopa katsoi, että (22.12.1807) ei ollut ”ainuttakaan aitoa venäläistä, joka ei olisi havitellut Suomea”. Armfelt oletti myös ”venäläisten olevan niin hyvin perillä suomalaisten asemasta, että vain harvat olivat tietämättömiä siitä, miten helppoa Suomen valloitus olisi ollut vallitsevan järjestyksen puitteissa”.³¹⁹ Tosin suomalaiset ovat myöhempinäkin aikoina sortuneet ajatteluun, että Venäjän tai Neuvostoliiton poliittinen mielenkiinto olisi keskittynyt ennen kaikkea Suomeen, vaikka Suomeen kohdistunut paine olisi johtunut ennen kaikkea kansainvälispoliittisista tilannetekijöistä.³²⁰

Ruotsin (ja siis Suomen) ja Venäjän välinen historian painolasti ei kuitenkaan ollut ainoa määräävä tekijä suomalaisten suhtautumisessa Venäjään, sillä 1800-luvun alun muuttunut kansainvälispoliittinen tilanne oli aiheuttanut uudelleenarviointia.³²¹ Venäjä ei näyttänytkään enää pelkältä uhalta tilanteessa, jossa Napoleonin joukot myllersivät Eurooppaa uuteen uskoon. Vanhoillinen ja konservatiivinen Venäjä oli alkanutkin näyttää vallankumouksen vastaiselta voimavaralta. C. J. Stjernvall kirjoitti 29. toukokuuta 1807, että ”poliittinen tilanne oli sellaisessa kaaoksessa, että oli vaikea arvioida asioiden menoa ja lopputulosta, ja että hän alkoi pelätä venäläisten puolesta”.³²² G. M. Armfelt ja J. A. Ehrenström olivat myös olleet sitä mieltä, että pelastus jakobinismista pitäisi tulla Venäjältä.³²³ Tällaisten näkemysten voi

³¹⁷ Vrt. Klinge 1997, 15.

³¹⁸ Hall 2002, 189-92; Sennett 1978, 222.

³¹⁹ Lainaus Bonsdorff 1931, 400.

³²⁰ Jakobson 2001, 195.

³²¹ Vrt. Billig 1995, 81: "Public opinion polls suggest that there is nothing static in the stereotyped judgements. Foreign stocks can rise and fall, in accord with the movements of political crises."

³²² C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 29.5.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 60, KA.

³²³ Bonsdorff 1930, 310.

kuitenkin katsoa olleen ennen kaikkea omaan etuun tähtäävää poliittista laskelmointia, eivätkä ne kerro aidosta asennemuutoksesta Venäjän suhteen, sillä Ruotsi oli yhdessä muun Euroopan kanssa uhattuna ranskalaisten valloittaessa mantereella yhä laajempia alueita. Ruotsin omat voimat eivät olisi yksinkertaisesti riittäneet ranskalaisten aseiden ja vallankumousaatteiden pysäyttämiseen, joten siihen olisi kaivattu avuksi suurta ja voimakasta Venäjää.

Oman isänmaan, ensin Ruotsin valtakunnan ja sitten Suomen, etu määräsi aatelismiesten suhtautumista Venäjään, jonka seurauksena myös vanhat ennakkoluulot voitiin työntää ajoittain syrjään. Tosin Suomen sodan jälkeen on myös havaittavissa viitteitä siitä, että venäläisten toiminta oli alkanut herättää aitoa ihailua. B. H. Aminoff kirjoitti Viaporin menetyksen jälkeen: "Oi, minun rakas isänmaani, itke kohtaloasi, ainoa toivosi on hävinnyt, ainoa pelastus, jonka turvissa vielä saatoit odottaa voivasi kutsua itseäsi vapaaksi kansaksi!...Kuinka olemmekaan ylenkatsoeet vihollisiamme muka raakalaisina, orjina ja valistumattomana kansakuntana; tämä ylenkatse on ollut meissä synnynnäinen. Ja kuitenkin kuinka paljon olemme heitä alemmalla! Milloin tuo kansa on tällä tavoin pettänyt keisarinsa ja isänmaataan? ... Synnynnäinen vihani heihin alkaa lauhtua, sillä toivoisin, että meissä ainakin olisi se suuri avu, joka näissä slaavilaisissa, se että he eivät koskaan ole isänmaansa pettäjiä."³²⁴

³²⁴ Lainaus Danielson 1896, 414.

4 EPÄVARMAT OLOT JA LUOTTAMUKSEN MUODOSTUMINEN KEISARIIN

4.1 Suomen Pietarin lähetystö

"... ihmiset täytyy joko ottaa armoihin tai tuhota kokonaan, sillä vähäiset loukkaukset he kostavat mutta suurille he eivät mahda mitään." Machiavelli³²⁵

Voisi hyvinkin ajatella, että Aleksanteri I sovelsi Machiavellin oppeja Suomen valloitukseen. Suomalaiset, ainakin maan ylemmät säätyläiset, oli otettava armoihin, sillä Venäjän oli pyrittävä pääsemään mahdollisimman nopeasti eroon Suomen sodasta, jotta sotajoukot olisi voitu keskittää päärintamalle.³²⁶ Päämäärä pyrittiin saavuttamaan rauhoituspolitiikan avulla, sillä pelkkä aseellinen valloitus olisi ollut riittämätön. Aleksanteri I:n oli valloitettava myös suomalaisten "mielet ja sydämet". Suomalaisten mielten valloituksen voi katsoa olleen täysin linjassa Machiavellin ajatusten kanssa: "Mahtavinkin armeijan komentaja tarvitsee maan asukkaiden kannatusta ennen kuin pystyy ottamaan alueen haltuunsa."³²⁷

Suomen valloitus seurasikin tuttua Venäjän länsisuunnissa käyttämää "valloituskaavaa", jonka ääriviivat Osmo Jussila on hahmottanut kirjassaan *Suomen suuriruhtinaskunta* ennen kaikkea B. E. Noldenin ja Andreas Kappelerin teoksiin nojaten. "Kaavan" mukaan alue vallattiin ensin sotilaallisesti luvaten samalla säilyttää alueen entiset lait, privilegiot ja oikeudet, ja tämän jälkeen tehtiin maan edustajien kanssa ns. "herruussopimus" ennen virallista rauhansopimusta sotivien valtioiden kesken. Herruussopimuksessa vallatun alueen edustajat vannoiivat uskollisuuden valan hallitsijalleen, ja keisari puolestaan vahvisti heidän uskontonsa, lakinsa ja privilegionsa. Kappeler on myös korostanut, että valloitukset länsisuunnassa tapahtuivat yhteistyössä paikallisten eliittien, ylemmän aateliston, kanssa.³²⁸

Aleksanteri I:n rauhoituspolitiikkaan Suomessa kuuluikin, että hän hurmasi johtavan säätyläistön lukuisilla uusilla viroilla, palkkioilla ja muilla armonosoituksilla. Aleksanteri I:n anteliaisuudesta johtuen Suomen autonomian ajan alun johtava eliitti onkin saanut maineen

³²⁵ Machiavelli 2001, 19.

³²⁶ Savolainen 1994, 29.

³²⁷ Machiavelli 2001, 17.

³²⁸ Jussila 2004, 33, 52; Kappeler 1992, 94-5.

opportunisteina, jotka vain juoksivat omien etujensa perässä.³²⁹ Tosin tähän käsitykseen nähden on mielenkiintoista havaita, että jo itse eduista nauttimaan päässeet aikalaiset kirjoittivat venäläisten "kultaisesta ruudista" tai "kultaisista silloista".³³⁰ Suomen johtomiehille tyypilliseen tapaan he syyttivät jo itse itseään, tai ainakin muita heidän aikalaisiaan, opportunistista.³³¹

Korkearvoisten virkamiesten täytyi kuitenkin elättää laajat perheensä, eikä säätyläisperheen elättämiseksi riittänyt pelkkä leipä ja katto pään päälle, sillä säädynmukainen elämä edellytti ylemmiltä säätyläisiltä, varsinkin aatelistolta, tiettyä elintasoja.³³² Kun Venäjä valloitti Suomen, suomalaisilta virkamiehiltä lakkasivat heidän ruotsalaiset virkansa, eikä heillä ollut mitään takuita uusien saamisesta Ruotsista. Suomen johtomiesten kannalta myöskään venäläisten tarjoama "kultainen ruuti" ei ollut niin varma ja houkutteleva ratkaisu kuin se nykypäivästä tarkasteltuna helposti näyttää. Suomen johtomiehillä ei ollut mitään takuita siitä, että Suomi jäisi Venäjän yhteyteen pysyvästi. Sitä paitsi varsinkin upseerit olivat hankalassa asemassa, sillä he saivat odottaa virkamiehiin nähden kiusallisen kauan ennen kuin heidän taloudellinen asemansa turvattiin (Upseerimanifesti 27.3.1810). Upseerien ja virkamiesten sopeutuminen uuteen valtioyhteyteen kävikin Raimo Savolaisen sanoja lainaten loppuun asti eri tahdissa.³³³

Kovin opportunistiselta ei vaikuta sekään, miten vastahakoisesti monet Suomen tulevat johtomiehet lähtivät aluksi yhteistyöhön venäläisten kanssa.³³⁴ Carl Erik Mannerheim oli vältellyt niin kauan kuin mahdollista kontakteja venäläisten valloittajien kanssa. Erottuaan sotilasvirastaan Mannerheim oli keskittynyt pääasiassa maanviljelykseen omistamallaan Louhisaaren kartanoalueella, jossa hän oli uskonut viettävänsä lopun elämäänsä kaikessa rauhassa ("husliga lugnet").³³⁵ Suomen sodan aiheuttamassa murrostilanteessa Mannerheim joutui kuitenkin ottamaan osaa maan poliittisiin järjestelyihin, vaikka enemminkin tilanteen sanelemasta pakosta kuin omasta vapaasta tahdosta. Voi hyvinkin kuvitella, ettei

³²⁹ Korhonen 1963, 191-2; Savolainen 1994, 27, 42-4; Jussila 2004, 109.

³³⁰ Bonsdorff 1931, 547; Armfelt: "On me fait un pont d'or pour aller en Finland."; Korhonen 1963, 192.

³³¹ Korhonen 1963, 198; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

³³² Ilmakunnas 2004; Ilmakunnas 2001; Wirilander 1974, 67-8.

³³³ Tästä tarkemmin Savolainen 1994, 38-44.

³³⁴ Hirn 1931, 194, 197; Mannerheims memoires, sidos 2, 58; Mannerheim 1922, 90; C. E. Mannerheim kieltäytyi korkeasta virasta Pietarissa.

³³⁵ Lesch 1924, 125-9.

yhteistoimintaan ryhtyminen ollut kovin mieluisaa Anjalan liitossa pahasti siipensä polttaneelle Mannerheimille – varsinkin kun hänen oma roolinsa oli ollut siinä sangen mitätön. Turun ja Porin läänin maaherran, Knut von Troilin³³⁶, kutsumana Mannerheim joutui kuitenkin osallistumaan kyseisen läänin aateliskokoukseen, jonka tarkoituksena oli valita edustajat keisarin määräämään lähetystöön Pietariin. Kyseisen lähetystön oli määrä edustaa kaikkia neljää säätyä, ja sen oli tarkoitus neuvotella Suomen uudesta valtiollisesta asemasta.³³⁷ Paikalle oli kutsuttu myös Mannerheimin appi, E. G. von Willebrand, ja tämän sukulainen, laamanni Adolph von Willebrand.

Turkuun kokoontuneiden (1.8.1808) aatelismiesten kokous ei kuitenkaan sujunut aivan odotetulla tavalla, sillä kokousväki totesi, että keisarin määräämää vaalia ei voitu suorittaa. Päätöstä perusteltiin sillä, että venäläiset olivat luvanneet säilyttää suomalaisten omat lait ja privilegiot ja että vaalitapa ei ollut aatelin privilegioiden mukainen. Kokouksessa muistutettiin siitä, että aatelin edustus tuli lain mukaan perustua capita familiarum –periaatteeseen, eikä tämä periaate toteutunut, koska kaikki paikalle kutsutut henkilöt eivät olleet sukunsa päämiehiä tai ylipäätänsä kuuluneet eri sukuihin. Samaan aikaan myös Turun läänin porvariston valitsijakokouksessa esitettiin vastaväitteitä vaalin takia. Heidän vastustuksensa ei kuitenkaan liittynyt niinkään perustuslaillisiin näkökohtiin kuin siihen, että läänin kaupungeilla oli niin erilaisia intressejä valvottavanaan, ettei yksi edustaja pystyisi sellaiseen tehtävään. Lisäksi porvaristo esitti jo tässä vaiheessa, että Suomeen olisi kutsuttava koolle oikeat maapäivät. Aateliston ja porvariston ohella myös talonpoikaissäädyn edustaja oli esittänyt vastalauseensa vaalikokouksen johdosta.³³⁸

Epävarman sotatilanteen on arvioitu vaikuttaneen vaalikokouksen osanottajien kielteiseen asennoitumiseen. Venäläisten ratkaiseva vastahyökkäys ei ollut vielä alkanut, ja Suomen armeija oli päässyt jatkamaan etenemistään.³³⁹ Vielä elokuun 17. päivänä venäläiset joukot oli voitettu Alavudella. Taistelujen johdossa oli toiminut C. E. Mannerheimin lanko, August Fredrik Palmfelt, jolle Mannerheim oli armeijasta erotessaan myynyt sotilasvirkansa.³⁴⁰ A. F. Palmfeltin onkin katsottu toimineen erittäin ansiokkaasti kyseisessä taistelussa. Eräiden

³³⁶ Knut von Troil oli C. E. Mannerheimin tapaan syntyperältään ruotsalainen. Danielson-Kalmari 1921b, 364.

³³⁷ Castrén 1879, 73-4; Virrankoski 2001, 404-5.

³³⁸ Castrén 1879, 20-4.

³³⁹ Osmonsalo 1947, 322-5.

³⁴⁰ Lesch 1924, 116.

arvioiden mukaan Palmfeltin ansiot olisivat jopa olleet merkittävämmät kuin Adlercreutzin.³⁴¹ On kuitenkin hyvin vaikea arvioida sitä, miten tarkasti Turussa tiedettiin suomalaisille suotuisaksi kääntyneestä sotatilanteesta, mutta ainakaan J. F. Aminoffin edellä siteeratusta kirjeestä (21.8.1808) päätellen viivytyksiin ei ollut silti aihetta.

Kun lähetyskuntavaaliin ryhdyttiin uudestaan Turun ja Porin läänissä, oli yleinen tilanne muuttunut selvästi venäläisten eduksi.³⁴² Aateliston vaaliedustajat kokoontuivat uudelleen 5. syyskuuta valitsemaan ehdokastaan Pietariin. C. E. Mannerheim totesi tilaisuudessa, että ”vaikka hän oli yhä sitä mieltä, että paikalle kokoontuneet ritariston ja aatelin edustajat eivät voineet toimia koko säädyn ominaisuudessa, eivätkä olleet oikeutettuja yksipuolisesti neuvottelemaan asioista, jotka koskivat kaikkien yhteisiä oikeuksia, niin oli hän valmis noudattamaan uudelleen tullutta määräystä”. Muistelmissaan Mannerheim kirjoittikin uudesta lähetyskuntavaalikehotuksesta, että ”tätä mahtipuhetta vastaan ei ollut enää mitään tehtävissä.” Muualla päin Suomea vaalit olikin jo suoritettu määräysten mukaisesti. Turun aateliskokous valitsi edustajakseen Mannerheimin. Ennen valinnan suorittamista edustajalle oli kuitenkin laadittu ohje, jossa kehoitettiin kiinnittämään huomiota oman säädyn ja muiden suomalaisten perustuslaillisiin oikeuksiin.³⁴³ Tämä oli nähtävästi varatoimenpide siltä varalta, että Mannerheimin venäläisystävällisenä pidetty appi, E. G. von Willebrand, olisi valittu toimeen.

C. E. Mannerheim saikin täpärästi vain yhden äänen enemmän kuin hänen appensa E. G. von Willebrand.³⁴⁴ Mannerheim ei silti ollut innoissaan tästä tärkeästä tehtävästä, mikä ilmenee Mannerheimin myöhemmistä muistelmista. Mannerheimin mukaan valituksi tuleminen oli arveluttavaa, ja siksi hän oli yrittänyt kaikin keinoin vetäytyä tästä riskaabelista tehtävästä, varsinkin kun oli henkilöitä, jotka olivat katsoneet tehtävän imartelevammaksi. Mannerheimin yritys vetäytyä tehtävästä ei ollut kuitenkaan onnistunut, ja hänen oli lopulta ollut täytettävä kreivi Buxhoevedenilta saapunut kirjallinen määräys. Määräyksen mukaisesti Mannerheimin oli viivyttelämättä matkustettava Pietariin, eikä pelkästään Turun ja Porin läänin aateliston edustajana, vaan koko suomalaisen lähetystön puheenjohtajana. Ja Mannerheim totesi

³⁴¹ Danielson 1896, 401.

³⁴² Osmonsalo 1947, 322-5.

³⁴³ Castrén 1879, 29-30; Mannerheim 1922, 59; Mannerheimin muistelmien, sidos 2, 42-4.

³⁴⁴ Castrén 1879, 29-30.

muistelmissaan, että vaikka tehtävä oli epämieluisen, täytyi hänen mukautua olosuhteisiin ja valmistautua matkaan.³⁴⁵

C. E. Mannerheim ei siis sortunut muistelmissaan jälkiviisauteen siinä, että hän olisi jo tapahtumahetkellä nähnyt kyseisen tehtävän tärkeyden Suomen tulevaisuuden kannalta. Paljon myöhemminkin Mannerheim näki itsensä vain olosuhteiden uhriksi, vaikka vastuunalaisen tehtävän muistelemisen olisi antanut mahdollisuuden luoda kuvan kauaskatseisesta valtioviisaudesta.³⁴⁶ Mannerheim olisikin nähtävästi ollut valmis luopumaan Pietarin lähetystön puheenjohtajan tehtävästä appensa von Willebrandin hyväksi, vaikka tämä ei ollutkaan näkemyksiltään yhtä perustuslaillinen kuin Mannerheim itse. von Willebrand ei silti jäänyt lähetystön ulkopuolelle, sillä Buxhoevidenin suosikkina hän pääsi mukaan Pietarin lähetystöön ylimääräisenä edustajana.³⁴⁷

E. G. von Willebrandia on pidetty omaa etuaan tavoittelevana opportunistina, mutta hänen suhteitaan venäläisiin voi kuitenkin tarkastella myös siitä näkökulmasta, että von Willebrand toimi vain ajan tapojen ja sen kokemuksen mukaisesti, joka hänelle oli kertynyt vuosien mittaan yhteistyössä Ruotsin ylimpien vallanpitäjien kanssa. Ruotsissa vallinnut suosikkijärjestelmä oli vauhdittanut von Willebrandin omaa uraa, joten hän oli saattanut ajatella, että suomalaisten edut olivat parhaiten saavutettavissa sopeutumalla Venäjällä vallitsevaan suosikkijärjestelmään. Tällaisesta sopeutumisstrategiasta voisi kieltä se, että vastakkaisista näkemyksistään huolimatta C. E. Mannerheim oli valmis luottamaan appensa. Mannerheimin valintaan puheenjohtajaksi saattoi tosin vaikuttaa sekin, että hän oli ajan sivistysihanteiden mukaan mitattuna päätä pitempi appeaan. Pelkästään ruotsia puhuva von Willebrand olisi varmastikin vaikuttanut aikamoiselta aatelismoukalta Pietarin seurapiirien silmissä, ja se taas olisi vaikuttanut heikentävästi suomalaisten asemaan, hänen oppimattomuuttaan oli pilkattu aikoinaan jo Tukholman seurapiireissä.³⁴⁸

Pietarin lähetystön puheenjohtajaksi valittiin siis jo kerran aikaisemmin valtiollis-poliittisiin seikkailuihin ajautunut ja seikkailuistaan kuolemantuomion saanut C. E. Mannerheim. Tämä

³⁴⁵ Mannerheim 1922, 59; Mannerheimin muistelmien, sidos 2, 43.

³⁴⁶ Vrt. Jussila 2004, 57.

³⁴⁷ Lesch 1924, 132-5.

³⁴⁸ Heinricus 1914, 29, 151, 160; Lesch 1924, 133. Koskimies 1956, 235: Tosin on myös huomautettava, että ilkeämielinen juoruilu 'médisance' kuului aikakauden yleispiirteisiin. Kts. myös du Terrail 1963: Terrailin mukaan venäläiset olettivat Anjalan liittoon sekaantuneen Mannerheimin olleen Ruotsin vanha vihollinen.

saattoi kuitenkin vain antaa Mannerheimille entistä enemmän pontta pysyä perustuslaillisten näkemystensä takana, ettei häntä olisi voitu syyttää jälleen kunnianttomasta ja laittomasta toiminnasta. Mannerheim ei antanut myöskään E. G. von Willebrandin sekaantua Pietarin lähetystön toimintaan, mikä lienee tullut ainakin Buxhoevedenille yllätyksenä.³⁴⁹

Mannerheimin kokemuksista Pietarissa ovat säilyneet hänen päiväkirjamuotoon muokkaamansa muistiinpanot.³⁵⁰ Muistiinpanoista käy ilmi, että Pietariin suuntasi ruotsalainen mies, joka katseli surullisin mielin vanhoja Ruotsin ja Venäjän välisiä rajakohtia. Matkalla Pietariin Mannerheim oli huomaavinaan, että jo Porvoosta lähtien oli nähtävissä venäläisten kova ja despoottinen jälki siinä, miten Suomen aiemmin vapaata talonpoikaa kohdeltiin. Matkan vastenmielisyys näkyi myös siinä, että Mannerheim totesi kääntyneensä heti takaisin kotiseudulleen sen enempää ajattelematta, kun he olivat kuulleet keisarin matkasta Erfurtiin. Pietarin lähetystön edustajien oli annettu valita, että odottaisivatko he keisarin paluuta kotiseudullaan vai Pietarissa.³⁵¹

Kun Mannerheim suuntasi uudelleen kohti Pietaria, katseli hän yhä haikein mielin Ruotsin ja Venäjän välisiä vanhoja rajapaaluja. Mannerheim suhtautui myös hyvin kriittisesti kaikkeen venäläisenä pitämäänsä. Mannerheimin mukaan kaikista venäläisistä postituvista löytyi kyllä tapetoitu kamari matkustajille, mutta ei sänkyjä ja huonosti ruokaa. Myös maa-alueet Viipurin ja Pietarin välillä olivat Mannerheimin mukaan huonosti viljeltyjä. Näkymä ylpeästä Pietarista teki sen sijaan vaikutuksen. Mannerheim kirjoitti: "Ruotsalaiselle herättää tämä näky muistoja Pietari Suuren suuruudesta ja Kaarle XII:n mielettömyyksistä." Pietarissa Mannerheim kohtasi kenraali, paroni Sprengtportenin, jonka keisari oli määrännyt toimimaan yhdessä Suomen lähetystön kanssa. Entisen maanmiehen tapaaminen ei kuitenkaan ilahduttanut Mannerheimiä, sillä hänestä oli voimille käyvää tavata tämä omalle isänmaalleen niin paljon pahaa aiheuttanut mies.³⁵²

Pietarissa lähetystön edustajiin yritettiin tehdä vaikutus kaupungin upeilla nähtävyyksillä ja rikkauksilla. Suurimman vaikutuksen Mannerheimiin näyttäisi tehneen 15 000 miehen sotilasparaati, joka pidettiin Aleksanteri I:n saavuttua tapaamasta Ranskan keisaria. Mannerheim kirjoitti: "Vaikuttava näytelmä minulle, joka en ole koskaan nähnyt niin suurta

³⁴⁹ Mannerheim 1922, 136.

³⁵⁰ Mannerheim 1922, 6.

³⁵¹ Mannerheim 1922, 60-2; Mannerheims memoirer, sidos 2, 44-5.

³⁵² Mannerheim 1922, 60-3; Mannerheims memoirer, sidos 2, 45-6.

armeijaa yhdellä kertaa." Lisäksi lähetystön edustajille esiteltiin venäläisten "voittotrofeja" ruotsalaisista ja muita kansallisaarteita. Kaikki nähtävyydet eivät kuitenkaan tehneet erityisen suurta vaikutusta. Pietari Suuren tuolista Mannerheim totesi, että se näytti huonommalta kuin suomalaisten talonpoikien tuolit. Mannerheim kirjoitti myös, että lähetystön jäsenillä oli pääsy joka paikkaan ja kaikkialla vastaanotto oli hyvin kohtelias. Mannerheimin pitkistä päiväkirjakuvauksista päätellen "mielten valloitus" onnistuikin varsin hyvin, varsinkin kun ottaa huomioon lähetystön puheenjohtajan kriittisen asenteen. Mannerheim suhtautui muiden maanmiestensä tavoin ylemmydentuntoisesti ja ennakkoluuloisesti venäläisiin.³⁵³

Oltuaan jo lähes kuukauden ajan Pietarissa Mannerheim esitti 12. marraskuuta lähetystön edustajille puheluonnoksen, jonka hänen oli tarkoitus esittää keisarille. Mannerheim katsoi, että lähetystön jäsenten oli tärkeää säilyttää yksimielisyys. Mannerheim korosti puheluonnoksessaan valloitetun Suomen perustuslaillisia³⁵⁴ oikeuksia, jotka hänen keisarillinen majesteettinsa oli luvannut säilyttää valloituksen alkuhetkestä lähtien. Mannerheim totesikin, että kaikki lainsäädäntöä, verotusta, jakolaitosta, hallintoa ja yms. sellaista koskeva tulisi jättää koskemattomaksi siihen asti, kunnes keisari kutsuisi laillisessa järjestyksessä Suomen säädetyt koolle kuullakseen näitä asioissa, jotka keisari isällisessä huolenpidossaan näkisi tarpeelliseksi. Mannerheim pyrki myös todistamaan menneisyyden esimerkkeihin vedoten, ettei lähetystöä voisi koskaan verrata todellisiin maapäiviin ("landtdag"). Mannerheimin puhe edusti kokonaisuudessaan tiukan perustuslaillista linjaa, ja ajoittain teksti oli kovin suorasukaista. Mannerheim piti Turun ja Porin läänin vaalikokousta epätavallisena ja sitä seurannutta uutta käskyä valita edustajat mielivaltaisena, vaikka heille olikin selitetty, etteivät kyseessä olleet valtiopäivät ("riksdag"). Mannerheimin mukaan lähetystö saattoikin ainoastaan tuoda alamaiset kunnianosoitukset ja tervehdykset keisarille, eikä se voisi käsitellä laisinkaan lainsäädännöllisiä asioita. Ja keisarin niin halutessa, edustajat voisivat myös antaa neuvoja sodan ollessa yhä käynnissä, miten sodasta seuraavia taakkoja voitaisiin helpottaa Suomessa.³⁵⁵

Mannerheimin mukaan kaikki edustajat yhtyivät hänen näkemyksiinsä lukuun ottamatta erästä kauppiasta, joka katsoi olevansa laillisesti valittu valtiopäiväedustaja ("riksdagsman"). Porvoota edustanut kauppias Linderth katsoi oikeudekseen esittää keisarille ainakin

³⁵³ Mannerheim 1922, 63-67; Mannerheims memoier, sidos 2, 46-50.

³⁵⁴ Eli käytännössä suomalaisten aikaisempia lakeja ja oikeuksia. Jussila 2004, 773-4.

³⁵⁵ Castrén 1879, 60-1; Mannerheim 1922, 67-9; Mannerheims memoier, sidos 2, 50-1.

taloudellisissa asioissa esityksiä maan ja kaupungin parhaaksi. Linderthille kuitenkin vastattiin, että se mitä hän sitten aikoikin esittää oli hänen yksityinen asiansa, eikä sillä olisi mitään tekemistä lähetystön toimien kanssa.³⁵⁶ Linderthin toiminta olisikin ollut hyvin kyseenalaista, sillä se olisi voinut muodostua ennakkotapaukseksi siitä, miten Ruotsin lait voitiin syrjäyttää.

Mannerheimin viralliseen tarkastukseen jättämä puhe ei kuitenkaan jäänyt yhtä suorasukaiseen muotoon kuin alkuperäinen teksti, mutta myös uudemmassa versiossa korostettiin vahvasti perustuslaillisia näkökohtia ja kiitettiin keisaria siitä, että tämä oli luvannut säilyttää Suomen asukkaiden uskonnon, vapaudet ja oikeudet. Tarkastettavaksi jätetty puhe ei mennyt kuitenkaan sellaisenaan läpi, sillä korkeammalta taholta tuli käsky, jota Mannerheim ei omien sanojensa mukaan katsonut voivansa vastustaa, sillä ennen muutoksia lähetystö ei olisi saanut audienssia keisarin luokse. Mannerheimin käsityksen mukaan puheen ensisijainen vika oli siinä, että puheessa mainittiin suomalaisen kansakunnan uskollisuus aikaisemmalle hallitukselle ja kaipaava muisto siitä, miten tämä side oli nyt katkennut ja miten tämä side voitaisiin poistaa vasta vähitellen ajan kuluessa valloittajan jalomielisyyden myötä. Myöskään epäsuosioon joutunutta Buxhoevdenia ei ollut enää soveliasta kehua puheessa. Lähetystö päätti kuitenkin kirjoittaa hylätyksi tulleen puheen sellaisenaan protokollakirjoihinsa, ja tehdä vasta sen jälkeen vaaditut muutokset.³⁵⁷

Jälkikäteen tarkasteltuna voikin katsoa, että lähetystö oli yllättävän rohkea sanavalinnoissaan. Pietarissa ei ollut mikään nöyristelevä edustajisto, joka olisi ollut valmis taipumaan ylivoimaisen valloittajan edessä. Omista oikeuksista pidettiin hyvin tiukasti kiinni. Keisarin annettiin myös ymmärtää, että Suomessa ei saavutettaisi mitään väkivallalla. Sen sijaan kun suomalaisia kohdeltaisiin hyvin ja lainmukaisesti, heistä saataisiin uskollisia alamaisia, jollaisia he olivat aina olleet lailliselle ylivalloitukselle. Nähdäkseni suomalaiset (lähetystön edustajat) olivat viitoittamassa oikeaksi katsomaansa suuntaa Venäjän Suomen politiikalle eli ns. rauhoituspolitiikalle. Voi hyvinkin olla, että myös lähetystön edustajat tunsivat Machiavellin opit, sillä he totesivat keisarille: "Vaikka aseiden valloittama, niin vain armeliaisuuden ja hyvien tekojen kautta Teidän Imperiaalinen majesteettinne voi varmistaa ja vakauttaa valtansa ja valloittaa meidän sydämemme. Muisto meidän suuresta ja paljon

³⁵⁶ Castrén 1879, 61; Mannerheim 1922, 69; Mannerheims memoier, sidos 2, 51.

³⁵⁷ Castrén 1879, 64-6; Mannerheim 1922, 69-74; Mannerheims memoier, sidos 2, 52-4.

rakastetusta monarkista on tuleva näin siunatuksi ja kaiverretuksi meidän lastemme muistoihin siirtyen siten kaukaiseen tulevaisuuteen."³⁵⁸ Myös myöhemmin suomalaiset vetosivat useasti keisarin armeliaisuuteen saadakseen tämän taivutetuksi Suomelle suosiolliseksi.³⁵⁹

Pelko Ruotsin hallituksen mielipiteestä saattoi vaikuttaa suomalaisten edustajien suoraselkäisyyteen Pietarissa. Lähetystön edustajilla ei ollut mitään takeita siitä, että uudet kansainvälispoliittiset heilahdukset eivät olisi vieneet Suomea takaisin Ruotsin yhteyteen. Ruotsin ja Venäjän välinen sota oli yhä käynnissä. Mannerheimia vaivasi varmaankin ajatus siitä, että liiallinen kumartelu venäläisten edessä saattaisi tuoda jälleen tuomion Ruotsissa.³⁶⁰ Lähetystössä mukana olleen Haartmanin mukaan Mannerheim olikin ”suomalaisten joukossa se, joka ajoi oppositiohenkeä uutta hallitusta kohtaan ja joka teeskenteli olevansa päällisin puolin hyvä ruotsalainen”.³⁶¹ Tosin lähetystön jäsenille ei varmastikaan ollut vielä valjennut – ainakaan kovin selkeästi – , että vaikka Suomi liitettäisiin Venäjään, niin heistä itsestään ei tarvitsisi tulla kammoksuttavina pidettyjä venäläisiä.

Suomalaiset saattoivat kuvitella aluksi, että heidän olisi muututtava ruotsalaisista venäläisiksi. Vielä syksyllä 1808 G. M. Armfelt oli kirjoittanut valitsevansa mieluummin kuoleman tai maasta lähdön, jotta hänen ei tarvitsisi tulla venäläiseksi (inte bliva ryss). Saman vuoden lopulla Armfelt oli kuitenkin todennut haluavansa tulla täysin suomalaiseksi (finnois tout à fait), jos venäläiset kunnioittaisivat hänen omistuksiaan Suomessa.³⁶² Ja kapteeni Brakel oli puolestaan kirjoittanut Torniossa 3. maaliskuuta 1809: "Nyt täytyy minun palvella, niin kauan kuin voin tehdä sitä ruotsalaisena sotilaana. Venäläisenä upseerina en palvele koskaan, mihin tilaan muuten joutunenkaan. Mutta jos Suomi ainaisiksi ajoiksi joutuu Venäjän valtaan ja minulle on ikää suotu, aion elää rauhallisena kansalaisena heidän lakiensa alaisena. ... On

³⁵⁸ Castrén 1879, 66; Mannerheim 1922, 75; Mannerheims memoirer, sidos 2, 55: "Soumis par les armes, c'est par sa clemence et ses bienfaits que V.M.I. affermira et consolidera sa puissance et gagnera nos coeurs. Le souvenir de notre grand et bien aimé monarque sera alors beni et gravé dans la memoire de nos enfants et par eux transmis jusqu' à la posterité la plus reculée." Vrt. myös Jussila 2004, 57-8.

³⁵⁹ Upseerideputaation puheenjohtajan, J. F. Aminoffin alamainen kirje keisari Aleksanteri I:lle, Riilahti - kokoelma, 602-51, n:o 32, KA. "Les empires se conserve plutot en gagnant les couers des sujets, que par la force des armes et la nation Finoise gardant ses loix, droit et coutume, sera elle même la plus forte rempart á l'est pour l'empire de Russie. J'aime á croire Sire! que la nation finois sera gouvernee par vous, par vos successeur de maniere qu'elle ne voudra jamais rentrer sous l'ancienne domination."

³⁶⁰ Vrt. C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 22.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA.

³⁶¹ Lesch 1924, 158.

³⁶² Linaus Bonsdorff 1931, 488-9. Kts. myös Ehrenström 1883, 636.

kuitenkin kauheata ajatella muuttumista ryssäksi; yksin nimikin jo pelottaa." ³⁶³ Voikin katsoa, että keisarin poliittiset lupaukset Suomen asemasta vaikuttivat vasta viiveellä. ³⁶⁴

Vaikka keisari vakuutti hyväntahtoisuuttaan Suomea kohtaan ja lupasi säilyttää suomalaisten oman uskonnon, lait ja vapaudet sekä tukea maan hyvinvointia, säilyi lähetystön puheenjohtajakin epäileväisenä Suomen tulevaisuuden suhteen. ³⁶⁵ Lähetystö sai myös Suomen silloiseksi kenraalikuvernööriksi nimitetyltä Sprengtportenilta lupauksen, että Suomeen kutsuttaisiin maapäivät ("landtdag") koolle. Sprengtporten painotti, että maapäivälupaus oli erityinen armonosoitus Suomen kansalle, joka oli useita vuosisatoja ollut Ruotsin hallitukselta unohduksissa. Maapäiväsuunnitelmien johdosta lähetystöltä pyydettiin myös tietoja siitä, miten hallitsija voisi tulla uusien alamaistensa avuksi. Lähetystön edustajat katsoivatkin, että he voisivat antaa neuvoja koskien epäkohtia, vaikka he eivät voineetkaan toimia suomalaisen kansan virallisina edustajina. ³⁶⁶

Neuvojen pyytäminen olikin erinomainen veto venäläisiltä ³⁶⁷, sillä tähän asti lähetystön edustajat olivat keskittyneet korostamaan etupäässä Suomen asemaan liittyviä perustuslaillisia näkökohtia. Epäkohtia koskevan listan laadinnan yhteydessä lähetystön edustajat joutuivat sen sijaan ottamaan kantaa siihen, miten Suomen Ruotsista erillinen asema voitaisiin järjestää käytännössä. Suomen liittäminen Venäjään konkretisoitui aivan uudella tavalla, kun edustajien oli suunniteltava Suomen tulevaisuutta valtiosuhteiden katkettua Ruotsiin. Edustajien oli mietittävä muun muassa rahakursseja, kyytirasituksia ja suomalaisten käytännön kieliongelmiä venäläisten kanssa. Lukuisten toimenpidesuosittelujen ohella edustajat pyysivät myös yleistä anteeksiantoa niille Suomen asukkaille, jotka olivat siirtyneet ruotsalaisten joukkojen puolelle tai auttaneet näitä tai muuten vain menettäneet keisarin armon, sillä ehdolla, että tällaiset henkilöt siirtyisivät vapaaehtoisesti keisarin valtaan ja

³⁶³ Danielson 1896, 595.

³⁶⁴ Vrt. esim. Savolainen 1994, 285: "Suomen aseman Venäjän yhteydessä määritteli tosiasiaassa Aleksanteri I:n 1.12.1808 vahvistama suunnitelma, jolla laskettiin perusta Suomen suuriruhtinaskunnan kolmiyhteydelle, kenraalikuvernöörille, kotimaiselle "hallitukselle" ja ministerivaltiosihteerille."

³⁶⁵ Mannerheim 1922, 75-6; Mannerheims memoires, sidos 2, 55: Vaikka keisari on hyvä, niin valitettavasti hän on myös kuolevainen. Vrt. myös Danielson 1896, 595: Kapteeni Brakel 22.2.1809: "He näyttävät (venäläiset) siis ratkaisseet Suomen kohtalon, mutta Bonaparte ei liene vielä vahvistanut isoa jakoa."

³⁶⁶ Mannerheim 1922, 77-8; Mannerheims memoires, sidos 2, 57-8. Kts. myös Jussila 2004, 66.

³⁶⁷ Tosin kuten edellä todettiin, oli Mannerheim sanonut, että edustajat voisivat antaa neuvoja sodan ollessa yhä käynnissä, miten sodasta seuraavia taakkoja voitaisiin helpottaa Suomessa.

suojaan. Kadotetut henkilöt uskottiin saatavan näin takaisin isänmaan helmaan – ja jälleen myös vakuutettiin, että keisarin lempeys vaikuttaisi enemmän kuin ankaruus.³⁶⁸

Aleksanteri I vastasi epäkohtien poistamiseksi laadittuun ohjelmaan hyvin myönteisesti. Lisäksi keisari totesi, että hän katsoi mielihyvällä sitä, miten side hänen ja kuuliaisien ja uskollisten kansan välillä lujittui päivä päivältä, ja että hän tiesi antaa tälle arvoa.³⁶⁹ Keisarin vakuutukset Suomen asemasta ja pyrkimykset parantaa Suomen asukkaiden asemaa edesauttoivat edustajia käsittämään entistä selkeämmin sen, että keisari todella aikoi tehdä Suomesta "itsenäisen maan", vaikka tulevaisuudesta ei ollutkaan varmoja takeita.³⁷⁰ Ei olekaan ihme, että suomalaisten oli aluksi vaikea luottaa keisarin hyvyteen, sillä aikaisemmissa kauhukuvitelmissa venäläisten oli pelätty alistavan suomalaiset suorastaan orjiksi. Ja vaikka kauhukuvitelmiä alettiin vähitellen päästä eroon, niin uhkakuvaksi jäi yhä se, että Suomen asema saattaisi muuttua milloin tahansa.

Pietarin lähetystön ja sen puheenjohtajan pyrkimys Suomen aseman turvaamiseksi oli kuitenkin saavutettu. Suomen "itsenäiselle" kehitykselle oli onnistuttu luomaan vahva kivijalka pitäytymällä perustuslaillisissa periaatteissa, sillä jos tässä vaiheessa olisi luovuttu suomalaisten oikeuksista, olisi vetoaminen niihin ollut jälkikäteen myöhäistä.³⁷¹ Pietarin lähetystön ja sen puheenjohtajan roolia ei ole kuitenkaan nostettu kovinkaan paljon esiin suomalaisessa historiantutkimuksessa. Mahdollisesti suomalaiskansallisessa historiankirjoituksessa ei ole haluttu korostaa erityisesti C. E. Mannerheimin roolia, koska Mannerheim oli syntyperältään ruotsalainen (syntynyt nykyisen Ruotsin puolella). Tosin syytä voi löytää myös Mannerheimistä itsestään, sillä hän ei koskaan korostanut merkitystään lähetystön puheenjohtajana, vaikka hän olisi myöhemmissä muistelmissaan voinutkin korostaa asemaansa Suomen lakeja puolustaneena valtiomiehenä. Mannerheimin roolin lähetystön puheenjohtajana voikin nähdä kuvastavan osaltaan sitä hämmentävää prosessia, jossa uudenlainen suomalaisuus alkoi muodostua ruotsalaisen menneisyyden ja venäläisen tulevaisuuden epävarmassa välimaastossa. Vielä ei ollut varmaa, mikä oli menneisyyttä ja

³⁶⁸ Castrén 1879, 72-4; Mannerheim 1922, 79-82; Mannerheims memoires, sidos 2, 58-60.

³⁶⁹ Mannerheim 1922, 82-7; Mannerheims memoires, sidos 2, 60-2. Kts. myös Jussila 2004, 63-5: Tässä tarkemmin vastauksen laatimisesta.

³⁷⁰ Mannerheim 1922, 87. Vastaus lähetystön muistioon kuului: "Det har ej varit honom (Keisaren) mindre behagligt att se, det alla deras göromål, alt deras bemödande under deras korta härvaro ej haft annan föremål än deras medbröders förmån och deras fäderneslands sjelfbestånd."

³⁷¹ Vrt. Jussila 2004, 57-8.

mikä tulevaisuutta. Tilanteen epämukavuutta kuvastaa myös se, että piittaamatta kohteliaisuussäännöistä Mannerheim lähti tammikuun puolivälissä 1809 pois Pietarista, ennen kuin keisari oli edes antanut vastauksen Suomen aseman epäkohtia koskevaan muistioon.³⁷²

4.2 Porvoon maapäivät

Porvoon maapäivät avattiin 25. maaliskuuta 1809. C. E. Mannerheim oli korostanut maapäivien koolle kutsumisen tärkeyttä selostaessaan Pietarissa ulkoministeri Soltykoffille kustavilaisia perustuslakeja ja niissä säädyille luvattuja oikeuksia. Mannerheimin mukaan maapäivät olivat ainoa keino rauhoittaa mielet, jotka eivät vielä olleet tottuneet uuteen hallitukseen, sillä keisari voisi läsnäolollaan ja hyvyydellään voittaa useimpien sydämet enemmän kuin aseet ja proklamaatiot ja että suomalaiset oppisivat siten rakastamaan Aleksanteria yhtä paljon kuin hänen muut alamaisensa. Mannerheim oli kuitenkin epäröinyt osallistua maapäiville, sillä ne pidettiin hänen mukaansa liian aikaisin, koska Ruotsin ja Venäjän välinen sota oli yhä käynnissä. Mannerheimin mukaan ylemmältä taholta oli kuitenkin jälleen tullut kehoitus, joka oli pakottanut hänet Porvooseen.³⁷³ Monet Suomen tulevat johtomiehet eivät olleet läsnä Porvoon maapäivillä. Molemmat Mannerheimin langot, C. J. Stjernvall ja A. F. Palmfelt, olivat poissa. Ainoastaan hänen appensa, E. G. von Willebrand, oli läsnä. Myöskään kukaan vanhoista kustaviaaneista (Armfelt, Ehrenström, Aminoff) ei ollut paikalla.³⁷⁴

Porvoon valtiopäiviä (maapäiviä) on pidetty tapahtumana, jossa Suomen valtio sai alkunsa. Valtio-oikeudellis-juridisesti tarkasteltuna tähän ei ole kuitenkaan perusteita. Valtio-opin tutkija Jussi Teljo totesi jo vuonna 1949, että Suomen asema oli jäänyt määrittelemättä selkeästi ja sitovasti Porvoon valtiopäivillä. Tästä huolimatta suomalaisten keskuudessa yleisesti vallinneen historianäkemyksen valossa voi todeta, että käsityksen Suomen valtion synnystä Porvoon valtiopäivillä (maapäivillä) voi katsoa pitävän paikkansa siinä mielessä, että suomalaiset ovat itse uskoneet ja kuvitelleet sen todeksi.³⁷⁵ Kansainvälisestikin tarkasteltuna on ongelmallista yrittää määritellä valtio yksiselitteisesti.³⁷⁶ Tässä tutkimuksessa ei ole

³⁷² Lesch 1924, 143-4. Koskien hallintoautonomian saavuttamista kts. myös Jussila 2004, 69.

³⁷³ Mannerheim 1922, 92-3; Mannerheimin memoirit, sidos 2, 63, 67; Lesch 1924, 177-84, 206.

³⁷⁴ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, ix-xii.

³⁷⁵ Jussila 2004, 70-3; Virrankoski 2001, 407-8.

³⁷⁶ Billig 1995, 140-1.

kuitenkaan tarkoitus perehtyä valtio-opillisiin näkökohtiin, joita on tutkittu perinpohjaisesti jo aikaisemmissa tutkimuksissa.³⁷⁷ Sen sijaan nyt kyseessä olevan tutkimuksen kannalta on tärkeämpää tarkastella sitä, miten aikalaiset itse näkivät ja ymmärsivät maapäivien merkityksen.

C. E. Mannerheimin tapaan useimmat aikalaiset vaikuttaisivat olleen sitä mieltä, että Porvoon maapäivät pidettiin liian aikaisin. Vähän yli kahdella sadalla suomalaisella aatelissuvulla olisi ollut osallistumisoikeus aatelissäädyn kokouksiin, mutta 130 sukua jäi pois – joko varovaisuuden tai kalliiden kustannusten takia.³⁷⁸ Mannerheimin lanko, A. F. Palmfelt, kirjoitti Tornioista maaliskuun alussa, että ”valtiopäivät (riksdagen)³⁷⁹ kokoontuisivat maaliskuun 22. päivä Porvoossa ja että myös keisarin väitettiin saapuvan valtiopäiville”. Palmfelt arvelikin, että jos näin oli, niin tarkoitus oli ilmeisesti vannoa uskollisuudenvala keisarille. Palmfelt sanoi kuitenkin toivovansa, että keisari lykkäisi vielä valtiopäiviä. Palmfelt arveli myös, että Englannista oli saatu rahaa (Ruotsin sotaponnistelujen tukemiseksi), mutta totesi heti perään sulkuihin laitettuna, että ehkäpä meidän epäonneksi. Palmfelt ei uskonut, että Suomen hyväksi olisi voitu tehdä enää mitään, vaan totesi: ”Meidän kohtalomme näyttää täten olevan päätetty seurata sitä samaa onnetonta tietä kuin aikaisemminkin. Jumala antakoon meille kärsivällisyyttä ja päivittäisen elannon.”³⁸⁰

Uskollisuudenvalan vannominen uudelle hallitsijalle Porvoon maapäivillä olisi ollut aikalaiden mukaan hyvin kyseenalaista, koska sitä pidettiin liian aikaisena. Tosin periaatteista oli jouduttu tinkimään olosuhteiden takia jo aikaisemmin.³⁸¹ Lainopin professori Matthias Calonius oli todennut valojen vannomisesta, että vaikka sotaa oli käyty ajan sivistyneiden käsitysten mukaisesti ja että Suomen asukkaat olivat saaneet elää lakiensa suojissa, niin masensi tämä asia mielet. Caloniuksen mukaan oli muistettava, että kaikissa hyvin järjestetyissä valtioissa vallitsivat hienoista säikeistä muodostuneet siteet alamaisten ja hallitsijan välillä, eivätkä nämä siteet voineet katketa ensimmäisestä iskusta, jolloin sotaonni määräsi ihmiset vihollisen vallan alle, koska mielet pysyisivät uskollisena aikaisemmalle lailliselle hallitsijalle. ”Sillä niin kauan kuin taistelun tulos on epävarma ja kunnes on syntynyt

³⁷⁷ Jussila 1987; Jussila 2004.

³⁷⁸ Savolainen 1994, 36; Jussila 2004, 73.

³⁷⁹ Lähetystö käytti termiä lantdagen.

³⁸⁰ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 9.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

³⁸¹ Valojen vannominen, vaikkakin eri muodossa, oli kuulunut venäläisten rauhoituspolitiikkaan sodan alusta lähtien. Näin oli menetelty myös pikkuvihan aikana, vaikka Suomi oli luovutettu takaisin Ruotsille.

sopimus, jolla hallitsija itse luopuu oikeuksistaan, eivät alamaiset halunsa mukaan voi luopua alamaisuudestaan ja irrottautua isänmaastaan, elleivät he tahdo häpäistä itseään kunnianttomalla petoksella." Caloniuksen oli kuitenkin itse ollut taivuttava tähän kunnianttomaan petokseen jo toukokuussa 1808, jolloin hän oli yhdessä yliopiston muun virkakunnan kanssa vannonut uskollisuudenvalan. Caloniuksen voi nähdä viitanneen puheessaan sekä oikeudellisiin että moraalisiin syihin valan vannomisen esteenä.³⁸²

Porvoon maapäivien sitoumukset voi nähdä vahvan moraaliluonteisina, sillä aikalaiset olivat tietoisia siitä, ettei Suomen asemaa oltu määritelty niissä selkeästi ja varmasti.³⁸³ Itse asiassa tarkka määrittely olisi ollut kyseenalaista, koska Porvoon maapäivillä suomalaista kansakuntaa edustaneiden henkilöiden joukko ei ollut kattava ja koska Ruotsin ja Venäjän välinen sota oli yhä käynnissä. Edustajilla ei ollut myöskään selkeää käsitystä siitä, miten Ruotsin valtakunnan aikaisia lakeja olisi tullut soveltaa yksistään Suomeen. Voikin katsoa, että Porvoon tuomiokirkossa maaliskuun 29. päivänä tapahtunut yhdistysakti – jossa kenraalikuvernööri vahvisti säädylle keisarin lupauksen, että Suomen konstituutio ja eri säätyjen oikeudet säilytettäisiin, ja jonka jälkeen säädyt vanhoivat uskollisuuden- ja alamaisuudenvalan Hänen Keisarilliselle Majesteetilleen – oli tilaisuutena hyvin pitkälti seremoniallinen ja symbolinen.³⁸⁴

Epävarmoissa olosuhteissa olisi ollut hankala soveltaa tarkkoja juridisia määritelmiä Suomen asemaan ilman, että niitä olisi voitu myöhemmin mahdollisesti kiistää erilaisten laintulkintojen kautta. Myös itse perustuslain käsite oli Venäjällä vieras, sillä keisarin yksinvalta ei perustunut valtiosopimukseen, vaan jumalalliseen järjestykseen.³⁸⁵ Maapäivillä olleisiin Suomen johtomiehiin saattoivat myös tehdä syvemmän vaikutuksen "Herran huoneessa" tehdyt moraaliluonteiset ja symboliset sitoumukset kuin vaikeasti tulkittavissa olevat juridiset faktat Suomen asemasta, sillä Ranskan vallankumous ja sitä seuranneet vallankumoussodat olivat luoneet pohjaa uudentalaiselle "uskonnollisuuden" arvostamiselle. Vanhat eliitit alkoivat korostaa uskonnon merkitystä traditionaalisen yhteiskuntajärjestyksen säilyttämisen nimissä.³⁸⁶ Myös aateliston kunnia kulttuuri edellytti hallitsijauskollisuuden ja

³⁸² Osmonsalo 1947, 268-9; Klinge 1997, 21.

³⁸³ Mannerheim 1922, 102; Mannerheims memoires, sidos 2, 76; Torvinen 1965, 144.

³⁸⁴ Jussila 1987, 16-8; Jussila 2004, 78; Savolainen 1994, 35-6.

³⁸⁵ Mannerheim 1922, 102; Mannerheims memoires, sidos 2, 76; Virrankoski 2001, 408.

³⁸⁶ Vrt. Parland-von Essen 2005, 149.

erilaisten sopimusten noudattamista. Isänmaan pettureita katsottiin vihollismaissakin, jotka petoksesta mahdollisesti hyötyivät, hyvin karsaasti.³⁸⁷

Jopa aina tiukan perustuslaillinen Mannerheim liitti keisarin maapäivälupaukset "Herran alttariin", vaikka hän samalla yhdisti ne myös oikeudellisiin sopimusnäkökohtiin.³⁸⁸

Kuvattuaan ensin muistelmissaan Porvoon tuomiokirkon tapahtumia Mannerheim totesi: "Näin päättyi tämä Suomen historiassa merkittävä päivä, ja toivottavasti Suomen asukkaiden ei koskaan tarvitse syystä tai toisesta nähdä peruuntuvan tätä sopimusta, joka Herran alttarin edessä sovittiin. Keisarin armollinen vakuutus, tämä Suomen magna charta, löytyy painetussa muodossa kaikista maamme kirkoista." Mannerheim kirjoitti myös huomanneensa, että keisari oli merkillisen liikuttunut pitäessään puhetta Porvoon tuomiokirkossa, ja varsinkin juuri siinä kohdassa, jolloin keisari oli kääntynyt alttaria kohti ja kutsunut kaitselmuksen armoa ja siunausta siinä, että voisi oikeudenmukaisesti ja lempeästi hallita Suomen rehtiä kansaa ja valmistaa sen tulevaa onnea.³⁸⁹ Suomen johtomiehiä huolestutti silti jatkossa se, että Suomen perustuslaillinen asema oli jäänyt määrittelemättä selvästi – tosin mikä olisi estänyt Venäjän itsevaltiasta rikkomasta myös tarkasti määriteltyä sopimusta.³⁹⁰

Keisarin suomalaisystävälliselle toiminnalle on löydetty useita selityksiä. On katsottu, että keisarin oli pyrittävä rauhoittamaan Venäjän Suomen vastainen raja sotilaspoliittisista syistä. Keisarin on myös arveltu paikanneen omaa mainettaan korottaessaan lähisukulaiseltaan anastamansa Suomen "kansakuntien joukkoon", sillä Suomen riistäminen oli tapahtunut ruhtinaiden oikeuksia pilkkanaan pitävän Napoleonin myötävaikutuksella. On myös todettu, että Suomen autonomian ajan alku sijoittui Aleksanteri I:n liberaalin reformipolitiikan aikaan. Toisaalta on myös viitattu siihen, että jo käytännön syistä Suomen hallinnon jättäminen entiselleen oli vaivattominta, koska Venäjä oli "alihallittu" valtakunta, jolta puuttui päteviä siviilihallintomiehiä.³⁹¹

Venäjän keisarin motiiveja tärkeämpää nyt kyseessä olevan tutkimuksen kannalta on kuitenkin se, että ainakin maapäivillä olleet aatelismiehet alkoivat todella luottaa Aleksanteri

³⁸⁷ Savolainen 1994, 29.

³⁸⁸ Porvoon valtiopäivillä Mannerheim pyrki pitämään tiukasti kiinni perustuslaillisista muodoista. Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809.

³⁸⁹ Mannerheim 1922, 96; Mannerheims memoirer, sidos 2, 70-1.

³⁹⁰ Vrt. Tiihonen 1994b, 227-9.

³⁹¹ Tiihonen 1994b, 217-8; Jussila 2004, 42; Virrankoski 2001, 408.

I:n aikeisiin Suomea kohtaan. C. E. Mannerheim kirjoitti myöhemmissä muistelmissaan, että hänellä ei ollut mitään syytä epäillä jalon keisarin hyvää tahtoa ja aikomuksia, vaikka hän pelkäsi, että tämä despoottisen maan hallitsijana joutuisi varomaan liiaksi loukkaamasta venäläisten mielipiteitä.³⁹² Myös Porvoon maapäivien aatelissäädyn edustajien puheenvuoroissa on nähtävissä luottamuksen lujittuminen uuteen hallitsijaan, vaikka osittain tässä saattoi olla kyse pelkästä retoriikasta. Ilmeisesti Aleksanteri I:n isällinen ja kunnioittava (faderliga hjerta, faderliga omsörg) suhtautuminen oli tehnyt vaikutuksen aatelismiehiin, jotka olivat tunteneet itsensä Ruotsin kuninkaan hylkäämiksi. Merkittävimmäksi piirteeksi maapäiväpuheissa nousee kuitenkin se velvoite, jonka aatelismiehet katsoivat muodostuvan uuteen hallitsijaan siitä, että tämä oli kohdellut Suomea, heidän rakasta kotiseutuaan (våra kära Fosterbygd), niin lempeästi.³⁹³

Aatelissäädyn pöytäkirjoissa korostettiin vastavuoroisuudesta syntyvää moraaliluonteista sidettä keisarin ja suomalaisten välillä, ja siihen yhdistettiin myös Kaitselmuksen ohjaus. Aatelissäädyn maamarsalkka R. W. de Geer totesi Suomen Venäjään liittämistä aatelissäädyn avajaiskokouksessa: "Me emme voi tätä muistellessa muuta kuin antaa kiitoksemme Korkeimmalle Taholle, joka tämän muutoksen saattamiseksi on valinnut lievimmät keinot." Aleksanteri I:stä kiitettiin, että hän ainoastaan oikeudenmukaisuudella, lempeydellä ja lakien voimalla oli halunnut voittaa sen kansan, jonka Sallimus oli laskenut hänen valtikkansa alle, sekä voittanut heidän sydämensä. Lisäksi vakuutettiin, että: "Se ei ole ainoastaan imartelun matala ääni, niin tuntematon jokaiselle suomalaiselle aatelismiehelle, joka tässä tilaisuudessa kohotetaan, vaan se on totuus, jonka olemme velkaa koko Euroopalle, jälkimaailmalle ja oikeudenmukaisuudelle."³⁹⁴

Luottamuksen synty keisariin oli kaiken kaikkiaan kuitenkin hidas prosessi, eikä suhdetta sinetöity Porvoon maapäivillä. G. M. Armfelt ei esimerkiksi kiinnittänyt juuri lainkaan huomiota Porvoon maapäiviin, ja hän epäili vielä kyseisen vuoden loppussakin keisarin aikeita Suomea kohtaan.³⁹⁵ Maapäivät lujittivat silti suomalaisten uskoa keisariin varsinkin siitä syystä, että keisari näytti pitävän kiinni lupauksistaan säilyttää Suomen omat lait ja

³⁹² Mannerheim 1922, 102; Mannerheims memoier, sidos 2, 76; Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 67.

³⁹³ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 2, 6, 7, 15, 27, 89, 118, 160, 162, 227, 250, 261, 264, 267, 294.

³⁹⁴ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 1-2.

³⁹⁵ Bonsdorff 1931, 431-2, 567.

oikeudet.³⁹⁶ Ja lupaukset myös konkretisoituivat maapäivillä siinä, että Suomen omaa, Venäjältä erillistä hallintoa, ryhdyttiin toteuttamaan. Porvoon maapäivien yhteydessä luotiin pohja Suomen tulevalle hallinnolle. Tärkeimpänä toimenpiteenä oli Suomen hallituskonseljin perustaminen.³⁹⁷ Hallituskonseljin asettamisessa säädyt saivat tosin vain ehdottaa jäseniä sinne, sillä ohjesääntö laadittiin säätyjen ulkopuolisessa erityisessä komiteassa.³⁹⁸ Lisäksi Suomi sai oman keskushallinnon, hallituskonselji ja keskusvirastot, ohella myös oman valtiontalouden (budjetti eli tulo- ja menoarvion).

Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarpeellista lähteä käsittelemään Porvoon maapäivillä käytyjä laajamittaisia keskusteluja, jotka koskivat Suomen hallinnon järjestelyjä. Aateliston maapäiväasiakirjoista voi silti tuoda esiin muutamia merkittäväksi nousevia piirteitä, jotka viitoittivat Suomen tulevaa kehitystä. Suomen uutta aikaa, jota kuvattiin seuraavasti: "Tästä päivästä lähtien Suomi voi alkaa laskea uuden aikakauden alkaneen kansallisessa (borgerliga) olemuksessaan: jo tällä hetkellä tekee sen onnelliseksi Monarkki, jonka lempeys on ihailtua niin monien kansojen parissa. Teidän Keisarillisen Majesteetin hyveet ovat siitä takuuna."³⁹⁹

Aateliston maapäiväasiakirjoissa Suomi käsitettiin omaksi kokonaisuudekseen, jonka puolustamista pidettiin itsestäänselvyytenä. Suomi oli aatelistolle kotiseutu (fosterbygd), jonka rakastaminen oli täysin luonnollista. Ja nimenomaan kotiseudun katsottiin olevan se yhdistävä tekijä, jonka kautta suomalaiset aatelismiehet sitoutuivat keisariin.⁴⁰⁰ Saattaa kuulostaakin triviaalilta, että aatelisto sitoutui keisariin ennen kaikkea kotiseutunsa kautta, mutta ei voi kuitenkaan pitää itsestään selvänä, että ainakin periaatteessa kosmopoliittinen aatelisto toimi näin. Perinteisesti katsottuna aatelisto oli ensisijassa kuninkaan ja (kuninkaan) isänmaan (eli aikaisemmin Ruotsin valtakunnan) palvelijoita, ja vasta toissijaisesti kiinnittyneitä kotiseutuunsa (eli Suomeen). Venäjään liittämisen yhteydessä tämä – ilmeisesti aina jonkin verran kiistanalainen – hallitsijan ja hallitsijan koko isänmaan hyväksi ollut suhde

³⁹⁶ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 2: "Dess faderliga omsärg visar sig tydeligen uti Ständernas sammankallande till detta möte samt i följe deraf fölgdt vår Constitution ..."

³⁹⁷ Mannerheim 1922, 102; Mannerheims memoirer, sidos 2, 76.

³⁹⁸ Jussila 2004, 77-8.

³⁹⁹ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 15. Näkisin, että termi 'borgerliga' viittaa kansalaisuuteen, jolle on tässä tapauksessa vaikea löytää hyvää suomennusta.

⁴⁰⁰ Bonsdorff 1932, 49; Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 1, 65, 100, 325.

kallistui kuitenkin selkeästi kotiseudun (Suomen) hyväksi.⁴⁰¹ Ja melko nopeasti kotiseutu (eli Suomi) alettiin käsittää varsinaisena isänmaana (fosterland), vaikka Suomen uuden aseman käsittäminen olikin aluksi vaikeaa.⁴⁰²

Porvoon maapäivien aatelissäädyn viimeisessä puheenvuorossa keisarin alaisesta Suomesta käytettiin jo nimitystä isänmaa. "Kun jälkimaailma joku päivä tarkastelee näitä sivuja, jotka vakuuttavat hänet siitä, että Suomen säädyillä kokoontuessaan vuonna 1809 oli ainoana ja todellisena pyrkimyksenään isänmaansa (Foster Landets) hyvä, ja että he yksimielisesti pyrkivät tähän päämäärään; silloin hän toivomme mukaan tekee ritaristolle ja aatelistolle oikeudenmukaisuutta, että rakkaus isänmaahan (fäderneslandet), asiallinen kunnioitus esivaltaa kohtaan, on yhdistynyt pyhässä tarkoituksessa näissä totiseen kunniaan pyrkivissä määräyksissä..."⁴⁰³

Mielenkiintoinen piirre aateliston maapäiväasiakirjoissa on myös se, että kun Suomen omaa hallintoa ryhdyttiin järjestelemään⁴⁰⁴, niin tultiin samalla myös määrittelemään suomalaisuutta erona Ruotsiin ja Venäjään. Suomen hallintoa koskevien järjestelyjen kautta Porvoon maapäivillä ilmaistiin käsityksiä "luonnollisena" pidetyn suomalaiskansallisen identiteetin rajoista ja ulottuvuuksista. Eronteko Ruotsiin ja Venäjään ilmeni käytännön toimenpiteiden kautta, sillä esimerkiksi kauppapoliittisten järjestelyjen seurauksena Ruotsi, entinen isänmaa, alettiin nähdä vähitellen ulkomaana. Käsitys Ruotsista vieraana valtiona tuli esiin myös keskustelussa, jossa pohdittiin Suomen uuden hallintopääkaupungin sijaintia, sillä joidenkin mielestä Turku alkoi näyttää kaukaiselta rajakaupungilta.⁴⁰⁵ Sen sijaan eron säilyttäminen ja ylläpitäminen Venäjään koettiin "luonnolliseksi".⁴⁰⁶ Perustuihan koko maapäiväidea käsitykseen Suomesta Venäjästä erillisenä kulttuuris-hallinnollisena alueena, jonka perustana

⁴⁰¹ Stearns 1975, 27. Vrt. Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 12, 65.

⁴⁰² Kts. Bonsdorff 1930, 150; Danielson-Kalmari 1927, 498; Korhonen 1963, 194-5.

⁴⁰³ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 411.

⁴⁰⁴ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 277.

⁴⁰⁵ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 106: Ruotsin raha oli nyt vierasmaalain rahaa, ja veronkannossa ei saisi käyttää sitä.; 51, 128, 155, 384-5, 408 : Suomalaisien aatelisten ero Ruotsin ritarihuoneesta ja Suomeen oma ritarihuone; 205&274: Turku nähtiin rajapaikkana, joten sinne ei haluttu tulevaa ritarihuonetta, Suomen pankkia tai hallituskonseljiä.; 189&258: Palkollisten muuttopäivä nyt Suomen olosuhteiden ei Ruotsin olosuhteiden mukaan.

⁴⁰⁶ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 104: E. G. von Willebrand katsoi, että sitten kun Suomeen jälleen armeija 50 vuoden tauon jälkeen, niin sitä ei saisi käyttää kuin Suomen rajojen puolustukseen.; 29: Suomen hallituskonseljiin Suomessa syntyneitä; 368: Suomen hallituskonseljiin vain Suomen kansalaisia ja luterinuskoisia virkamiehiä; 226: Venäläisten sotilaiden noudatettava Suomessa Suomen lakeja, jotka "deras och vår" mahtava keisari luvannut säilyttää.

katsottiin olevan Suomen "oman konstitutsioonin". Maapäiväpuheissa viitattiinkin usein Aleksanteri I:n lupauksiin säilyttää maan uskonnon, lait ja oikeudet.⁴⁰⁷

C. E. Mannerheim kirjoittikin Porvoon maapäivistä: "Pääasiallinen hyvä Porvoon maapäivistä oli kuitenkin keisarin juhlallinen vakuutus maan lakien, vapauksien ja oikeuksien säilyttämisestä sekä maan oma hallitus, joka hallituskonseljin perustamisella oli erotettu kaikesta yhteydestä Venäjän hallituksen kanssa."⁴⁰⁸ Todellisuudessa Suomen "itsenäisyydellä" olivat kuitenkin tietyt rajat, joita ei voinut ylittää ilman, että olisi poljettu Venäjän valtaoikeuksia. C. E. Mannerheim yritti vaikuttaa maapäivillä siihen, että suomalaiset olisivat voineet osallistua Ruotsin ja Venäjän välisen rauhansopimuksen laadintaan, mutta se ei onnistunut. Haminan rauhansopimus solmittiin syksyllä 1809 Venäjän ja Ruotsin kesken, eikä suomalaisten mielipiteitä sen sisällöstä otettu huomioon.⁴⁰⁹

Porvoon maapäivien merkityksestä on todettu, että siellä sinetöitiin uuden hallitsijan ja valloitetun alueen säätyläistön suhde.⁴¹⁰ Ratkaisevaksi nähty kysymys sotilaiden asemasta ja tulevaisuudesta jäi silti yhä ilman vastausta. Knut von Troil lausui maapäivillä: "... on voimakkaasti kannettava vastuuta meidän onnettomien ja ennen kaikkea kunnioitusta ansaitsevien sotilashenkilöiden tulevasta kohtalosta (ehkä minun pitäisi lisätä meidän oman säätyimme tulevasta tilasta), on annettava alamainen adressi Hänen Keisarilliselle Majesteetilleen, joka täyttää Hänen Keisarillisen Majesteetin arvon ja hyvää tekevän tarkoituksen ja joka on meidän itsemme arvoinen, sekä meidän maamme onnellisesti säilyneiden lakien ja tapojen mukainen. On ehdotettava keinoja armeijan toimeentulon takaamiseksi niin, että se takaa pysyvästi heidän olemassa olonsa kansalaisina ja on kaikille henkilöille oikeudenmukainen... tuhansien perheiden ainut pelastus riippuu tästä... ja ei kai keisari rankaisisi heitä siitä rohkeudesta ja uskollisuudesta, joita omilta joukoiltaan vaatii... sillä pian näistä tulisi yhtä uskollisia keisarin alamaisia kuin he olivat entiselle ylivallalle."⁴¹¹

Myös C. E. Mannerheim yhtyi von Troilin näkemyksiin: "Kuka aatelismies ei jakaisikaan kanssani näitä tunteita, jotka pyrkivät rintaani herra Troilin lukeman memoriaalin johdosta;

⁴⁰⁷ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809.

⁴⁰⁸ Mannerheim 1922, 102; Rauhala 1910a, 231.

⁴⁰⁹ Lesch 1924, 217-8.

⁴¹⁰ Savolainen 1994, 35.

⁴¹¹ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 64-70.

sellainen olisi kuin kylmä marmori, kova kuin kallio, joka ei lämpimällä sydämellä haluaisi osaltaan helpottaa sitä kohtaloa, joka näyttää uhkaavan meidän työllä ja vaivoilla uuvutettua, ja ainoastaan ylivoiman voittamaa ja nyt takaisin saapuvaa sotamiestä. Uhraamalla omat etunsa ovat he kunnian vaivalloisella, usein hedelmättömällä tiellä, antaneet elämänsä ja verensä mitään säästämättä rakastetulle isänmaalleen (fädernesland) tarkoituksenaan ainoastaan velvollisuuksiensa täyttäminen... Niin kauan kuin miehekkyyttä ja hyvettä löytyy näiden seinien sisältä, katsotaan Suomen armeijaa sillä jakamattomalla ihailulla, jonka sen urheus ansaitsee."⁴¹²

Vaikka kysymystä sotilaiden asemasta ei ratkaistu Porvoon maapäivillä, voi niiden silti katsoa olleen ratkaiseva käännekohta, jolloin Suomen itsehallintoa ja ”itsenäisyyttä” alettiin toden teolla rakentaa. Porvoon maapäivät lujittivat myös hallitsijan ja Suomen säätyläistön suhdetta, vaikka käytännössä tämä kehitys oli asteittaista ja eriaikaista, sillä esimerkiksi C. J. Stjernvall kirjoitti vasta elokuussa 1809, että "meidän poliittisen kohtalon sanotaan olevan pian ratkaistun".⁴¹³ Monet aikalaiset eivät myöskään antaneet Porvoon maapäiville erityistä arvoa ja maapäivillä tehtyjä päätöksiä saatettiin moittia ankarasti.⁴¹⁴

4.3 Upseerilähetystö

Upseerien asema oli jäänyt ilman lopullista ratkaisua Porvoon maapäivillä. Myöskään Haminan rauhansopimuksessa ei ollut sovittu upseerien asemasta, vaikka esimerkiksi Carl Johan Stjernvall oli uskonut, että Ruotsi huolehtisi suomalaisten upseerien eduista.⁴¹⁵ Kenraali M. A. Barclay de Tolly määräsi Ruotsin ja Venäjän allekirjoitettua rauhansopimuksen, että armeijan palkkamäärärahat lakkautettaisiin ja että armeijan ylläpitovarot ja tulot siirrettäisiin muuhun käyttöön.⁴¹⁶ Suomen aateliston keskuudessa vallitsi kuitenkin yksimielisyys siitä, että upseerien asema olisi turvattava. Sen nähtiin olevan kohtalonkysymys koko Suomen aatelistolle. Kohtalonkysymys se myös oli siinä mielessä, että suomalaiset aatelissuvut olivat enimmäkseen sotilassukuja. Armfeltit, Palmfeltit ja von Willebrandit olivat useiden muiden aatelissukujen tavoin taistelleet Ruotsin armeijan lippujen alla jo useiden vuosikymmenten

⁴¹² Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 64-70. Lesch 1924, 219: Huomionarvoista on, että Mannerheim vaati myös alemman miehistön turvaamista.

⁴¹³ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 5.8.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁴¹⁴ Bonsdorff 1931, 432, 566; Ehrenström 1883; Jussila 2004, 77.

⁴¹⁵ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 5.9.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁴¹⁶ Savolainen 1994, 42.

ellei vuosisatojen ajan. Hovimiehenä mainetta saavuttanut Gustaf Mauritz Armfeltkin identifioi itsensä ensisijassa sotilaaksi.⁴¹⁷

Aateliston identiteetti pohjautui yhä vahvasti maskuliiniseen soturi-ideaaliin. Myös aatelissäädyn puheenjohtaja, maamarsalkka R. W. de Geer, oli viitannut aateliston sotilasihanteisiin Porvoon maapäivien avajaispuheessa: "Kautta aikojen on suomalainen aatelismies aina kunnostautunut; sama intohimo, siitä olen vakuuttunut, valtaa myös nyt jokaisen mielen; meidän esi-isiemme miehekkäiden suurtekojen tavoin valvomaan kansalaisten oikeuksia..."⁴¹⁸ Maapäivillä olleet aatelismiehet eivät kuitenkaan onnistuneet valvomaan säätyoveriensä etuja, sillä upseerien oli itse ryhdyttävä toimeen elantonsa varmistamiseksi. Päätösten tekeminen oli kuitenkin vaikeaa ja monet upseerit olivat ymmällään, koska he eivät olleet varmoja siitä, miten heidän olisi tullut toimia vallitsevissa olosuhteissa. C. J. Stjernvall kirjoitti päällikölleen Johan Fredrik Aminoffille, "ettei hän voinut kuvailla sitä kaipuuta, miten paljon hän olisi halunnut tavata tämän ja kysyä neuvoa koskien lukuisia eri asioita". Stjernvall myös totesi, "ettei hän sallinut itselleen poliittisia mietteitä, sillä hän katsoi Aminoffin näkevän ne korkeammalta ja syvemmin". Stjernvallia vaivasivat myös Adlercreutzin syytteet Aminoffia ja Palmfeltia kohtaan.⁴¹⁹ Adlercreutz oli syyttänyt A. F. Palmfeltia Kainuun antautumissopimuksesta, joka oli solmittu juuri ennen Porvoon maapäiviä. Varsinkin Tukholmassa sopimus oli aiheuttanut ankaraa kritiikkiä ja syytöksiä maanpetoksellisesta toiminnasta.⁴²⁰

Aikalaiset pitivät Kainuun sopimusta enemmän eversti A. F. Palmfeltin kuin kenraali Gripenbergin syynä. Palmfelt toimi asioiden johdossa käytännön syistä, sillä Gripenberg ei pystynyt ottamaan osaa antautumissopimuksen laadintaan puutteellisen ranskan kielen taitonsa takia, joten ranskan kielen hallitseva Palmfelt johti neuvotteluja.⁴²¹ Ei olekaan todisteita siitä, että Palmfelt olisi osallistunut maanpetokselliseen toimintaan. Sen sijaan Palmfelt saattoi syyllistyä samankaltaiseen pessimismiin Suomen puolustuksen

⁴¹⁷ Bonsdorff 1930, 541: Armfelt: "värjan har alltid varit mig kärare än pennan."; Bonsdorff 1931, 606; Wirilander 1950, 38. Vrt. myös Hans Hirn 1931, 101.

⁴¹⁸ Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 1-3.

⁴¹⁹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 5.8.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 5.9.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA..

⁴²⁰ Jussila 2004, 72.

⁴²¹ Danielson 1896, 621; A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensverd), 29.11.1786, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensverd vol. 2., RA: Palmfeltin äiti oli aikoinaan vaatinut poikaansa kirjoittamaan kirjeensä äidille ranskaksi, mistä nyt oli ilmeisimminkin hyötyä.

mahdollisuuksista kuin useat hänen sotilastoverinsa – ja mihin hänellä olisi myös ollut aihetta varsinkin sodan loppuvaiheessa. Voi vain kuvitella, että miten esimerkiksi Viaporin menetys jo 3.5.1808 oli vaikuttanut Palmfeltiin, Ehrensvärdin veljentyttären poikaan. Palmfelt oli silti kunnostautunut taistelukentillä vielä Viaporin menetyksenkin jälkeen.⁴²²

A. F. Palmfeltin haluun saattaa sota päätökseen oli saattanut vaikuttaa myös se, että suurin osa hänen Suomessa asuvista sukulaisistaan ja tuttavistaan oli alkanut sopeutua Suomen uuteen asemaan. Myöhemmin Palmfelt perusteli kuitenkin itse Kainuun sopimuksen syntyä seuraavasti: "Jos olisin kysynyt ainoastaan omaa etuani ja pitänyt vain omaa mainettani silmällä, olisin varmaan uhrannut viimeisenkin miehen ja antanut kohtalon ratkaista. Mutta tämä sotajoukko ansaitsi tosiaankin inhimillisempää ja arvokkaampaa kohtelua kuin joutua kunnianhimon uhriksi, sitten kun se ei voinut valtiota enää hyödyttää."⁴²³ Palmfeltin vetoaminen inhimillisiin tekijöihin ei kuitenkaan herättänyt liiemmin vastakaikua, vaikka hänen toimintaansa saatettiin ymmärtää Suomessa.⁴²⁴

J. F. Aminoff oli esittänyt ylipäällikölle jo 2. syyskuuta 1808 samankaltaisia ajatuksia kuin Palmfelt. Aminoff oli kirjoittanut: "Jos armeija saarretaan, niin ettei sillä ole pääsyä pohjoiseen eikä etelään, ei ole muu edessä kuin ryhtyminen neuvotteluihin vihollisen kanssa kunniallisesta aselevosta, sillä kun apua ei ole enää missään ja kaikki vastustus on turhaa, olisi julmaa ja sotisi Jumalan, ihmisten ja moraalin lakeja vastaan, jos sotajoukko, jolle kuningas ja isänmaa ovat kiitollisuuden velassa, ilman hyötyä teurastettaisiin viimeiseen mieheen." Myös keskeneräiseksi jääneessä kirjoituksessaan, jossa Aminoff käsitteli (6.9.1808) todellista sankaruutta, päädyttiin samankaltaisiin aatoksiin. Aminoff totesi "kasvatuksen kautta ja lukemalla etevimpiä ja jaloimpia sotahistoriallisia teoksia vakaantuneensa siihen mielipiteeseen, ettei hurja, epätoivoinen heittäytyminen varmaan kuolemaan osoita yksityisessä ihmisessä eikä sotilasjoukossa todellista urhoollisuutta". Ja Aminoff jatkoi: "Kuollut sotilas on mennyt valtiolta hukkaan, mutta sotilas, joka miehuullisen puolustuksen jälkeen, sittenkin hänellä ei enää ole voimia vastustukseen, antautuu sotavangiksi, voi myöhemmin vielä palvella isänmaataan. Sotilas, joka kylmäverisesti astuu taisteluun, on

⁴²² Danielson 1896, 641-9, 515, 527-8, 578-9, 622-3, 628-9, 640.

⁴²³ Lainaus Danielson 1896, 638-9. Vrt. A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 22.5.1809, Gustaf Carl Palmfelt - kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁴²⁴ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Vrt. myös Danielson 1896, 325, 515.

tosiaan sankari, jota vastoin päihdyttävien juomien synnyttämä miehuus on ainoastaan teeskenneltyä, kadoten kuin päihtymys haihtuu. Ja juopuneeseen sotilaaseen on se päällikkö verrattava, joka sitten kuin kaikki pelastuksen toivo on jo kadonnut, uhraa hävitykseen sen väen, jonka valtio on hänen käsiinsä uskonut."⁴²⁵

A. F. Palmfelt ei toiminut juopuneen sotilaan tavoin, vaan hän oli pyrkinyt säilyttämään sotilaidensa henget. Palmfelt oli onnistunut myös varmistamaan Suomen armeijan sotilaille syyteturvan ja toimentulon rauhaan asti⁴²⁶, joista viimeisen de Tolly oli sittemmin kumonnut Haminan rauhan (17.9.1809) jälkeen. Huoli Suomen armeijan tulevaisuudesta oli painanut Palmfeltia kuitenkin myös Kainuun sopimuksen jälkeen. Palmfelt oli epäillyt elokuussa 1809, että rauha olisi vielä ainakin parin kuukauden päässä, vaikka hän oli samalla todennut tällaiset arvelut uskaliaiksi hänen kaltaiselleen miehelle, joka eli pimennossa kaikista asioista ja joka ei ollut koskaan ollut tekemisissä politiikan kanssa. Palmfeltin mukaan rauhan puuttumisen ikävänä puolena oli se, että "sillä välin meitä kiusaa epätietoisuus kohtalostamme, tarkoitan meitä armeijalaisia (militairer), koska Suomea ei varmastikaan palautettaisi (Ruotsille) useaan vuoteen tai ainakaan niin pitkään aikaan kun Venäjä antaisi Napoleonin käyttää itseään hyväkseen ja Napoleon tarvitsisi Venäjää".⁴²⁷

A. F. Palmfelt kirjoitti tilanteestaan myös Tukholmassa olevalle äidilleen: "Olen nyt pakotettu toimimaan vertaisteni hyvinvoinnin tähden, Jumala suokoon, että olisin niin onnellinen, että voisin tehdä jotain heidän hyväkseen, sillä muuten he tulevat enemmän kuin onnettomiksi, tarkoitan minun köyhiä aseveljiäni, jotka ovat tuhlanneet elämänsä, terveytensä ja omaisuutensa palveluksessa ja jotka nyt näkevät itsensä hylättyinä ja kenties pakotettuina vaimojensa ja lastensa kanssa kerjäämään leipänsä. Ne, jotka ovat tulleet Ruotsista tänne, eivät anna meille lohdutusta tai toivoa, mikä asettaa meidät siihen surulliseen tilanteeseen, että jäämme odottamaan pelastusta voittajaltamme. Jumala auttakoon minun köyhää isänmaatani (fosterland), joka heiluu täydellisen tuhonsa partaalla ja repii itse itsensä kappaleiksi."⁴²⁸

⁴²⁵ Laina Danielson 1896, 437.

⁴²⁶ Danielson 1896, 630-1.

⁴²⁷ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 22.8.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

⁴²⁸ A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensward), 13.11.1809, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensward vol. 2., 43a, RA.

A. F. Palmfelt pyrki vaikuttamaan myös rauhan jälkeen siihen, että Suomen armeijan asiat olisi saatu kuntoon. Palmfelt kirjoitti lokakuussa 1809 J. F. Aminoffille: "Oma ystäväni! Rauha on tehty, mutta armeijan kohtalo on kokonaan ratkaisematta. Olen puhutellut kenraalikuvernööriä, joka ei anna paljon, melkein ei ollenkaan toivoa. Hän luuli, että keisari ehkä tahtoisi pitää huolen niistä, jotka jäävät maahan, mutta koska täällä on ylläpitäminen venäläistä väkeä, täytyy sitä varten turvautua niihin varoihin, joista Suomen entinen sotajoukko on saanut toimeentulonsa, eikä siten ainakaan kaikkia voitaisi ylläpitää. Luullakseni käy sentähden tarpeelliseksi, että sinä veljeni saavut tänne mitä pikemmin puhumaan hänen kanssaan meidän yhteiseksi hyväksemme. Luulen, että se vaikuttaisi, sillä paljon riippuu kenraalikuvernööristä. Ehkäpä myös matka Pietariin on oleva tarpeen, ja olen vakuutettu, ettet kieltäydy lähtemästä, jos köyhien toveriemme menestys sitä vaatii." Aminoff myös noudatti Palmfeltin kehotusta, hän saapui 6. marraskuuta Turkuun ja alkoi järjestää sotilaskysymystä.⁴²⁹ Myös aikaisemmin Palmfelt oli joutunut kehottamaan syrjään vetäytyvää Aminoffia toimintaan Suomen armeijan hyväksi.⁴³⁰

Samaan aikaan C. J. Stjernvall puolestaan kiitteli Aminoffia oikean suunnan osoittamisesta armeijaa koskevassa kysymyksessä. Stjernvall kirjoitti: "Herra kenraalin korkea sielu ja kunnollinen sydän ovat useammin kuin kerran ohjanneet minut oikealle tielle, en ole laisinkaan epäillyt sen jälkeen kun herra kenraali sai minut vakuuttuneeksi, olenkin tyytyväinen itseeni, kun kuljen sitä tietä, jonka herra kenraali osoittaa." Sen sijaan Stjernvall oli tyytymätön siihen, että Gripenberg oli aikeissa erottaa oman kohtalonsa armeijan kohtalosta. Stjernvall vakuuttikin, että hän itse pysyisi uskollisena armeijalle. Stjernvall informoi Aminoffia myös siitä, että hänelle ja Palmfeltille oli tehty tarjous lääneistä ja että he olivat päättäneet kieltäytyä niistä niin kauan kuin armeijassa olevien toimeentulo olisi turvattu.⁴³¹ Upseerilähetystön vaikutusvalta olisikin varmasti vähentynyt, jos Palmfelt ja Stjernvall olisivat tyytyneet turvaamaan toimeentulonsa maaherran viroissa.

J. F. Aminoffin kääntyminen kenraalikuvernöörin puoleen armeijan toimeentuloa koskevassa kysymyksessä tuotti toivotun tuloksen, sillä 4. joulukuuta 1809 annettiin lupaus siitä, että

⁴²⁹ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 26.10.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; Danielson 1896, 711-3.

⁴³⁰ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 24.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 17.4.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA. Vrt. myös A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 9.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

⁴³¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 23.11.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

keisari ottaisi upseerilähetystön vastaan. Keisarille aikaisemmin lähetetyssä kirjeessä oli todettu varsin suorasukaiseen sävyyn, että upseerit olivat valmiita jäämään Suomeen, mutta ilman taattua ylläpitoa heidän olisi pakko lähteä Ruotsiin toimeentulonsa turvaamiseksi. Aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole nostettukaan esiin sitä, että suomalaisten upseerien oli itse taivuteltava keisari heitä kohtaan suosiolliseksi. Tämä edellytti myös matkaa Aleksanteri I:n luokse. Pietariin matkaavaan lähetyskuntaan kuului Aminoffin itsensä lisäksi kenraalimajuri Gripenberg, kenraaliadjutantti A. F. Palmfelt, everstiluutnantti C. J. Stjernvall, everstiluutnantti H. C. Reuterskiöld ja majuri G. F. Stjernvall sekä luutnantti F. von Knorring Aminoffin adjutanttina.⁴³²

Barclay de Tolly lähetti etukäteen valtiosihteeri Speranskille arvion upseerilähetystön jäsenistä. Aminoffia ja Gripenbergia koskeva arvio ei ollut kovinkaan mairitteleva, sillä edellistä pidettiin sotilaspelkurina ja jälkimmäistä vähän yksinkertaisena. Everstiluutnantti Reuterskjöldiä de Tolly ei puolestaan katsonut voivansa arvioida, koska hän ei tuntenut kyseistä henkilöä. Myöskään nuori mies von Knorringista ei de Tollyn mukaan voinut sanoa vielä mitään varmaa. Sen sijaan Palmfelt ja molemmat Stjernvallit saivat de Tollylta kehuja. "Kenraaliadjutantti Palmfelt, urhoollinen ja ansiokas upseeri, nauttii yleistä ja suurta kunnioitusta. Hänellä on hyvät tiedot, mutta hän esiintyy erittäin vaatimattomasti. Ensimmäinen sivusta-adjutantti everstiluutnantti Stjernvall ja hänen veljensä majuri Stjernvall ovat hyvin kasvatettuja miehiä ja heillä on laajat tiedot, nimenomaan viime-mainitulla, jonka minä erittäinkin suljen teidän ylhäisyytenne suosioon."⁴³³ Palmfeltin ja Stjernvallin veljesten suosioon oli vaikuttanut varmasti myös heidän sukulaistensa, E. G. von Willebrandin ja C. E. Mannerheimin, jo aikaisemmin saavuttama suosio, mutta ilmeisesti Palmfeltin ja Stjernvallin veljesten hyvät käytöstavat ja laaja yleissivistys nostivat myös heidän arvoaan.

Pietarissa upseerilähetystö otettiin hyvin vastaan. Vapaaherra Aminoffin päiväkirjoista voi havaita, että hän seurusteli usein keisarikunnan korkeimpien ylimysten ja virkamiesten kanssa. Lähetystön jäsenillä oli runsaasti aikaa tutustua Pietarin seurapiireihin ja itse tähän kuuluisaan kaupunkiin, jossa he joutuivat viettämään lähes neljä kuukautta.⁴³⁴ Läsna olivat

⁴³² Danielson-Kalmari 1920, 112-4; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 4.12.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: Kirjeessään Aminoffille C. J. Stjernvall suositteli nuorta Knorringia mukaan, ja lupasi että nuori mies olisi hänen "lastinsa".

⁴³³ Danielson 1896, 719.

⁴³⁴ Danielson-Kalmari 1920, 117.

myös C. J. Stjernvallin ja A. F. Palmfeltin vaimot.⁴³⁵ Paikan päällä oli myös ennestään tuttuja henkilöjä. Robert Henrik Reh binder toimi Suomen valtiosihteerinä Pietarissa, ja hänen kotinsa oli avoinna maanmiehille.⁴³⁶ G. F. Stjernvall kirjoitti vaimolleen, että "eilen, jouluaattona olimme me kaikki ruotsalaiset tai oikeammin sanottuna suomalaiset Reh binderin luona, jossa oli tarjolla joulupuuroa, lipeäkalaa ja joululahjoja yllin kyllin." Vähitellen, kuten G. F. Stjernvallin kirjoituksesta on havaittavissa, Suomessa asuvat ruotsalaiset alkoivat ymmärtää itsensä Suomessa asuviksi suomalaisiksi – sanan valtiollis-poliittisessä merkityksessä.⁴³⁷

Ennen keisarin päätöstä suomalaisten upseerien tulevaisuus oli kuitenkin epävarma. G. F. Stjernvall arveli vaimolleen, että "aivan osattomiksi upseereita ei varmastikaan jätettäisi". Mutta Stjernvall ei ollut lainkaan varma siitä, että "vastaisiko saatava korvaus heidän oikeuksiaan ruotsalaisen lain ja tavan mukaisesti, sillä vain siinä tapauksessa voitaisiin estää maastapako, joka hajottaisi perheemme ja ajaisi ydinosaan niistä Ruotsiin". "Meidän Carlimme", arveli G. F. Stjernvall veljestään, "ei varmastikaan jää tänne, jos hakemukseemme ei täysin suostuta, eikä tämä johdu hänen ahneudestaan vaan säädyllisistä odotuksista meidän kohtelemiseksi armollisesti ja oikein." Eikä G. F. Stjernvall – kirjoittaessaan vaimolleen – sanonut itsekään olevansa varma siitä, mitä hän tekisi suuren perheensä kanssa, jos hakemus hylättäisiin. Stjernvall lopetti silti kirjeensä sanoen olevansa lähes varma, "etteivät mitkään epätoivoiset tiet tulisi kysymykseen ja että Aleksanteri I:n politiikka vastaisi tämän jaloa ja hyvää sydäntä".⁴³⁸

G. F. Stjernvallin arvelut osuivat oikeaan, vaikka vastauksen saaminen kesti kiusallisen kauan. Lähetyskunnan viimeisessä kokouksessa (10.3.1810) keskusteltiin pitkään, sillä keisari olisi tahtonut Suomen armeijan upseerien myöntävän olevan hänen sotapalveluksessaan ja sen mukaisessa käytössä, mutta lopulta Aleksanteri I oli hyväksynyt J. F. Aminoffin prinssiin, ettei Aminoff voinut tällä tavoin luovuttaa Suomen, aina uskollisen kansan, oikeuksia. Aminoff oli uskaltanut hylätä Venäjän itsevaltiaan pyynnön "otsa hiessä" kuten hän itse

⁴³⁵ Minette Palmfelt (synt. von Willebrand) Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrens v ärd), 20.3.1810, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrens v ärd vol. 2., 436, RA: Minette Palmfelt kirjoitti Pietarista: " ...det lärer onekligt vara den vackraste stad i Europa, staten depenserar enorma summor på alla möjliga fabriker och inrättningar, men i synnerhet på barnupfostran, som kostar miljoner, Enke Kejsarinnan måtte vara den mäste välgörande varelse som finnes här på jorden."

⁴³⁶ Danielson-Kalmari 1920, 118.

⁴³⁷ G. F. Stjernvall Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 25.12.1809, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 291, KA.

⁴³⁸ G. F. Stjernvall Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 20.12.1809, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 306, KA.

myöhemmin kirjoitti tästä elämänsä vaikeimpana pitämästään päivästä. Keisari oli suostunut säilyttämään upseerien palkkaedut, vaikka heidät vapautettiin samalla sotapalveluksesta. Aminoffin ja keisarin sopimus tehtiin kahdenkesken, à moi à moi, ohi Venäjän sotaministerin hallitsijan itsensä pyynnöstä. Tällaista "salaista" menettelytapaa on pidetty merkinä siitä, että keisari halusi hoitaa Suomen asiat omana alanaan, kokonaan erillään Venäjästä.⁴³⁹

Syy tällaiseen menettelytapaan saattoi kuitenkin johtua myös siitä, että Venäjän keisari ei halunnut myöntää julkisesti arvovaltatappiotaan. Määräämällä erityisen käsittelytavan kontrolli pysyi ainakin muodollisesti keisarilla itsellään. Aikaisemmassa tutkimuksessa onkin kiinnitetty huomiota siihen, että hävinneen armeijan upseerien käännäminen järjestämällä heidän palkka-asiansa oli keisarille hyödyllinen ele.⁴⁴⁰ Vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt se, miten vahvasti upseerit itse vaikuttivat tämän lopputuloksen aikaansaamiseen.

Aluksi saamattoman oloinen J. F. Aminoffkin oli suorastaan kiristänyt keisaria myönteisen päätöksen aikaansaamiseksi. Aminoff tunnusti sanoneensa aikaisemmin de Tollylle, että jos upseerien pyynnöt evättäisiin, niin kyllä Suomen sotajoukon taitavat upseerit otettaisiin muualla suosiolla vastaan. Aminoff sanoi myös todenneensa Alopaeukselle, että jos huonosti kävisi, niin hän aikoi kääntyä Ranskan lähettilään Coulaincourtin puoleen pyynnöllä, että suomalaiset upseerit saisivat astua Napoleonin palvelukseen. Aminoff arveli itse, että tämä oli vaikuttanut siihen, että keisari oli kutsunut upseerit luokseen sinä maaliskuun iltana, jolloin ratkaisu oli saatu aikaan.⁴⁴¹

On kuitenkin vaikea uskoa, että suomalaiset upseerit olisivat olleet valmiita astumaan Napoleonin palvelukseen, sillä G. F. Stjernvall oli pitänyt mahdollista siirtymistä Ruotsiinkin ”epätoivoisena tienä”. Ja tuskin edes Ruotsista olisi löytynyt kovin monia vapaita virkoja suomalaisille.⁴⁴² Upseerien uhittelun voi katsoakin kuvastavan enemmän sitä tukalaa tilannetta, jossa he kokivat olevansa. Silti voi ihmetellä, että suomalaiset upseerit uskalsivat olla näinkin uhmakkaita Venäjän itsevaltiaan edessä, vaikka heillä ei ollut oikeastaan mitään, mihin he olisivat voineet turvautua, jos neuvottelut olisivat osoittautuneet tuloksettomiksi.

⁴³⁹ Danielson-Kalmari 1920, 130-2. Vrt. myös A. F. Palmfelt Johan F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

⁴⁴⁰ Savolainen 1994, 43.

⁴⁴¹ Danielson-Kalmari 1920, 130-1.

⁴⁴² C. J. Adlercreutz 17.11.1809, konsepti tuntemattomalle, Carl Johan Adlercreutz' samling, E 3115, Koncept I, RA.

Useimmille Ruotsin tie oli jo tukkeutunut, sillä jos heitä ei ollut leimattu siellä maanpettureiksi ja pelkureiksi, niin ainakin upseerilähetystöön osallistumisen jälkeen heidän maineensa oli varmasti mennyttä.

Tosin nimenomaan tieto siitä, ettei heillä ollut mitään menetettävää, saattoi antaa upseereille rohkeutta pysyä "ruotsalaisissa prinssiipeissään". Lisäksi upseerien uhmakkuuden voi katsoa heijastavan sitä, kuinka voimakkaasti eronteko Venäjään oli sisäistetty, koska ero venäläisiin haluttiin säilyttää hinnalla millä hyvänsä. Toisaalta upseereilla oli toki ollut syytäkin olettaa, että Aleksanteri I osoittaisi hyväntahtoisuutta myös heitä kohtaan. Venäjän itsevaltiaan näkökulmasta katsottuna suomalaiset upseerit olivat silti kiusallisen ehdottomia. Upseerien tinkimättömyys kuitenkin kannatti, koska Aleksanteri I suostui upseerien vaatimuksiin ja ”valloitti heidän mielensä” heidän vaatimallaan tavalla.

Upseerit saivat pitää palkkansa ilman sotapalvelusvelvollisuutta. Täydet palkkaedut luvattiin elinajaksi kaikille vakinaisessa virassa olleille upseereille ja aliupseereille niin ruotuväessä kuin pestatuissa rykmenteissä. Lisäksi luvattiin, ettei palkkoja lakkautettaisi tai vähennettäisi, vaikka upseeri tai aliupseeri astuisi uuteen virkaan ja saisi siitä palkan. Mahdollisille perillisille annettiin myös oikeus kantaa palkkaa lokakuun alkuun vuoteen 1821 asti. Upseereille luvattiin myös, ettei Suomen armeijan sotilaiden tarvitsisi taistella Venäjän rajojen takia kaukana koti-Suomestaan ja etteivät he myöskään taistelisi nyt entisiksi asetovereiksi muuttuneita ruotsalaisia vastaan. Upseereille luvattuja etuja voikin pitää runsaampina kuin C. J. Stjernvallin vaatimat pelkkä "kohtuullisuus ja säädyllisyys" edellyttivät.⁴⁴³

A. F. Palmfelt kirjoitti Tukholmassa asuvalle äidilleen upseerimanifestin jälkeen: "Minun viimeisen kirjeen aikoihin, jonka lähetin Pietarista baroni Oxenstjernan matkassa ei meidän kohtalomme ollut vielä ratkaistu, tarkoitan suomalaista armeijaa, mutta nyt se on varmistettu tavalla, joka takaa meille toimeentulon meidän koko loppuelämäksi." Palmfelt kuvasi ratkaisun syntymistä: "Pitkän ja vaivalloisen työskentelyn jälkeen – vaikka oleskelumme Pietarissa tulikin kalliiksi – olemme me täysin tyytyväisiä siihen onnelliseen tulokseen, johon neuvottelut päättyivät sekä niihin siunauksiin, joilla kamraattimme ja veljemme ovat meidät vastaanottaneet. Ja olenkin vakuuttunut, ettei edes itse kateus, ei edes Adlercreutz voi syyttää

⁴⁴³ Danielson 1896, 743; Danielson-Kalmari 1920, 132, 138.

meitä mistään koskien käytöstämme ja neuvottelujamme. Jos ekselenssi Stedingk haluaa olla oikeudenmukainen, voi hän paikalla olleena todistaa tämän, mutta meillä on ainakin tärkein, meidän puhdas omatunto." Ja kirjeen lopussa Palmfelt vielä totesi: "Olen jättänyt eronpyyntöni ja minusta tulee nyt maanviljelijä voidakseni piiloutua ja unohtua maailmalta, viettäkseni näin loput päiväni, älköön mitkään mullistukset ajako minua pois tästä onnestani, se on minun hartain toiveeni. En ole koskaan ollut onnenonkija, olen ainoastaan yrittänyt palvella isänmaatani ja tovereitani, ja en aio koskaan etsiäkään mitään muuta kunniaa."⁴⁴⁴

Viimeistään upseerimanifestin myötä voi katsoa tapahtuneen merkittävän aatteellisen muutoksen, jota ei aluksi tunnutta tiedostettavan täysin edes aikalaisten itsensä keskuudessa. Upseerien ja ylipäätensä aateliston tärkeimpänä vaalilauseena oli ollut *kuningas ja isänmaa*⁴⁴⁵, ja nimenomaan kyseisessä järjestyksessä. Nyt tämä vaalilause alettiin kuitenkin ymmärtää niin, että isänmaa (siis Suomi) tuli ennen hallitsijaa. Aateliston uskollisuus ja velvollisuudet alkoivat kohdistua ennen kaikkea Suomeen, eivätkä hallitsijaan ja hallitsijan valtakuntaan

Aatteellista siirtymää ei kuitenkaan nähty dramaattisena tai erityisen jyrkkänä muutoksena. Aikalaiset eivät näyttäneet kiinnittävän erityistä huomiota siihen, että Suomen korottaminen isänmaaksi – ja arvossaan ohi jopa hallitsijan – oli ristiriidassa aikaisemman periaatteen kanssa. J. F. Aminoff totesikin puheessaan Porin rykmentin upseerien viimeisessä kokouksessa toukokuussa 1810: "Rykmentin itselleen valitsema vaalilause: Jumala! kuningas, isänmaa ja rykmentin kunnia, on ollut pyhä johtoajatus, joka on johtanut kaikkien teidän askeleita niin sotilaina kuin kansalaisina ..." Eikä tämä ajattelutapa voinut Aminoffin mukaan "menettää voimaansa ja vaikutusta myöskään niissä tunnollisissa rinnoissa, jotka omistivat isänmaan (fädernesland) ja Aleksanteri I:n kaltaisen hallitsijan".⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensward), 17.4.1810, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensward vol. 2., 43c, RA.

⁴⁴⁵ Vrt. Jouanna 1989, 50-51.

⁴⁴⁶ J. F. Aminoffin puhe Porin rykmentin upseerien viimeisessä kokoontumisessa 11.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 43, KA. Vrt. Bonsdorff 1930, 200; Bonsdorff 1932, 414; Danielson 1896, 745-6; Danielson-Kalmari 1921a, 86; Danielson-Kalmari 1921b, 117.

4.4 Keisari-isän alamaisia – Suomen kansalaisia

Upseereilta, kuten myös muilta Suomen maan asukkailta, oli viety heidän entinen isänmaansa Ruotsi. Aleksanteri I oli kuitenkin lahjoittanut heille uuden isänmaan, Suomen, heidän entisen kotiseutunsa.⁴⁴⁷ Hyvästellessään keisarin upseerilähetystön puheenjohtaja, Johan Fredrik Aminoff, oli vakuuttanutkin, että suomalaiset pyrkisivät olemaan Aleksanteri I:n hyvyiden arvoisia. Aleksanteri I oli puolestaan vastannut Aminoffille, että "te ette voisi tehdä sitä paremmin kuin palvelemalla hyvin teidän isänmaatanne". Ja Aminoff oli vastannut: "Teidän Majesteettinne, olkaa aina isänmaani hyväntekijä (bienfaiteur de ma patrie) ja vapaan kansan ensimmäinen kansalainen."⁴⁴⁸ Pietarista palasikin Suomeen erittäin tyytyväinen upseerijoukko. Vähän yli kolmekymmentävuotias Aleksanteri I oli onnistunut hurmaamaan anteliaisuudellaan ja karismallaan häntä itseään selvästi vanhemmat suomalaisupseerit.⁴⁴⁹

Toimeentulokysymys oli ollut erittäin tärkeä upseereille, mutta myös sillä oli ollut merkitystä, että upseerit olivat voineet säilyttää kunniansa ja maineensa. Ja tämä oli tarkoittanut omasta, "ruotsalaisesta", sotilasmenneisyydestä ylpeille oleville upseereille ennen kaikkea sitä, ettei heidän ollut tarvinnut yhdistyä heidän luonnollisina pitämiinsä vihollisiin eli venäläisiin. A. F. Palmfelt kirjoitti toukokuussa 1810 loukkaantuneena siitä, että keisarin hyvyys sotajoukkoa eli "oikeammin sanottua kansakuntaa" kohtaan oli aiheuttanut nurinaa suomalaisten itsensä keskuudessa. Palmfelt totesi: "Totuuden ääni on vahva, ja se on kyllä tavallista tyhmempi tai ilkeämpi, joka ei näe tai tahdo nähdä keisarin yhtä armollista kuin viisasta ja jaloa tarkoitusta kansan yhdistämiseksi ja onnellistuttamiseksi. Millaiseksi sen kansan kohtalo olisi muodostunut, jos huomattava määrä sen poikia (dess söner) olisi pakotettu viha sydämessään luopumaan isänmaastaan (fäderneslandet) liittyäkseen sen luonnollisiin vihollisiin ja suuri joukko kunniallisia perheitä olisi saatettu suurimpaan kurjuuteen. Jumala, olkoon meidän keisarimme ikuisesti ylistetty ja siunattu siitä, että tämä tapahtui meidän onneksemme ja niin täydellisesti hoidettuna. Lopun voi tehdä meidän oma viisautemme, mutta siihen tarvitaan kaikkien kunnollisten keskeytymätöntä ponnistelua."⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Nähdäkseni Suomi alettiin ymmärtämään isänmaana juuri sen takia, että keisari säilytti Suomessa omat, Ruotsin vallan aikaiset lait ja privilegit, ja koska Suomi sai oman keskushallintojärjestelmän.

⁴⁴⁸ Lainaus Danielson 1896, 745-6, 749. Kts. myös Blomstedt 1986, 199: Aminoff käytti selvästikin kustavilaista retoriikkaa vastatessaan keisarille.

⁴⁴⁹ Mannerheims memoirer, sidos 2, 55.

⁴⁵⁰ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

Upseerimanifestia voi pitää aateliston aseman kannalta ratkaisevana koetinkivenä, joka oli poistanut viimeisetkin esteet siltä, että Suomen uusi valtiollis-poliittinen asema voitiin hyväksyä. Upseerimanifestilla oli siis samankaltainen vaikutus kuin Porvoon maapäivillä. Keisari takasi aatelistolle Venäjältä erillisen isänmaan, joka puolestaan velvoitti aateliston kiitollisuuteen ja uskollisuuteen heidän uudelle hallitsijalleen. A. F. Palmfelt kirjoittikin liittyen upseerimanifestin merkitykseen, että ”keisari oli halunnut tehdä kansakunnan (nationen) tyytyväiseksi ja onnelliseksi pelastamalla onnettoman virkamieskunnan kurjuudelta ja kerjyysauvalta”. Keisarin armo ja hyvyys vaati Palmfeltin mielestä vastapalvelukseksi ”meidän kiitollisuutemme ja siunauksemme”. Ja Palmfelt totesi: ”Omalta osaltani toivon palavalla sydämellä, että meidän Herramme säilyttäisi hänet (Aleksanteri I) meidän varmimpina tukenamme, ja että kansakunta tuntisi ja tietäisi arvostaa tämän hyveellisen Monarkin hyvää sydäntä ja jaloja ominaisuuksia.”⁴⁵¹

Carl Johan Stjernvall puolestaan perusteli eroaan Ruotsin kuninkaalle – olosuhteiden luoman pakon ohella – uutta hallitsijaa kohtaan syntyneellä kiitollisuudella. Stjernvall kirjoitti eroanomuksessaan: ”Palvelleena kansallisessa suomalaisessa rykmentissä, Suomessa syntyneenä ja kasvaneena, omistaen siellä kaiken omaisuuden, johon voin laittaa toivon tulevasta toimeentulosta, ja ollen velvollinen säilyttämään sen myös lapsilleni, olen ollut yhtä kuin pakotettu hyväksymään ja vannomaan kuuliaisuutta kotiseutuni (fosterbygd) uudelle hallitsijalle. Se armollinen huolenpito, jota Venäjän Keisarillinen majesteetti on osoittanut Suomen armeijalle takaamalla sille palkat eliniän ajaksi, on kasvattanut tätä yhteyttä kiitollisuuden siteellä.”⁴⁵²

Kyse ei siis ollut weberiläisestä patrimonialisesta hallitsemismallista siinä mielessä, että suomalaisten uusi hallitsija olisi saanut asemansa tradition siunauksella eli siksi, että ”näin on aina ollut” ja uskonnollisin perustein.⁴⁵³ Suomalaisten puolelta kyse oli vastavuoroisesta kiitollisuudesta, sillä Suomen johtavan eliitin uskollisuuden edellytyksenä uudelle hallitsijalle oli oma, Venäjältä erillinen isänmaa, jonka hallitsija-isäksi Venäjän keisari voitiin kuitenkin hyväksyä. Tämän taustalla voi nähdä yhteiskuntasopimusteoreettiset käsitykset hallitsijan ja

⁴⁵¹ A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 19.5.1810, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁴⁵² C. J. Stjernvall 9.6.1810, Skrivelser til Kungl. Maj:t, Direktion över arméns pensionkassa till Kungl. Maj:t, vol. 700. Myös C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 8.6.1812, Stjernvall-suku-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 308, KA.

⁴⁵³ Pekonen, 124-5.

alamaisten suhteesta, vaikka Suomen johtomiehet eivät nimenomaisesti viitanneetkaan luonnonoikeuden teoreettikkoihin tai valistusfilosofien kuten Rousseau'n näkemyksiin.⁴⁵⁴ Suomen kehitys muistuttaakin muualla Euroopassa Ranskan vallankumouksen jälkeen tapahtunutta siirtymää patrimoniaalisesta absolutismista kohti patrimoniaalista byrokratismia.

Tiihosen mukaan patrimoniaalinen byrokratismi tarkoittaa Ranskan vallankumouksen ja valistuksen innoittamaa hallitsemistapaa, joka ajoittuu 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun. Patrimoniaalinen byrokratismi on määritelty elitistiseksi, muusta yhteiskunnasta eristäytyneen ja muiden yläpuolelle nousseen virkamiehistön vallaksi, joka sai oikeutuksensa monarkin asemasta ja valtaoikeuksista. Siihen mukauduttiin tradition voimasta, eikä rationaalisesti argumentoiden, joten sen uskomusperusta oli vanha ja aikaisempaan pohjautuva. Toisaalta tämä uusi hallitsemistapa ei ollut kuitenkaan täysin immuuni vallankumouksen aatteille, sillä virkamiehet irrotettiin siinä uskollisuudesta kuninkaalle ja heidät sidottiin ainakin ideologisella tasolla kansakuntaan, valtioon ja lakiin.⁴⁵⁵

Suomen autonomian ajan alun johtomiesten voikin katsoa sitoutuneen – eikä pelkästään ideologisella tasolla – Suomen kansakuntaan, valtioon ja lakiin. Samoin autonomian ajan alun Suomessa voi katsoa vallinneen elitistisen virkamiehistön vallan, joka sai oikeutuksensa monarkin asemasta ja valtaoikeuksista. Uuteen valtajärjestykseen ei kuitenkaan mukauduttu pelkästään tradition voimasta, sillä takana vaikuttivat myös – valistuksestakin vaikutteita saaneet – rationaaliset argumentit. Mutta vaikka aateliston ja keisarin suhde perustui periaatteessa molempien osapuolien oikeuksia kunnioittavaan sopimukseen, sai se paternalistisia ja patriarkaalisia ilmaisumuotoja ja sisältöjä. Suomen johtavan eliitin keskuudessa vallitsi yhä varsin patriarkaalinen ajattelutapa.⁴⁵⁶ Autonomian ajan alun Suomessa ei ollut etäännytty vielä kovin kauas patriarkalismista⁴⁵⁷ periytyneestä

⁴⁵⁴ Inger 1980, 128-9; Vrt. Nygård 2005, 38, 116-7.

⁴⁵⁵ Tiihonen 1994b, 78-9.

⁴⁵⁶ Vrt. Bonsdorff 1931, 339: Armfelt koskien poikiensa kasvatsohjeita: "Frukta Gud, älska och lyda kung, föräldrar och förmän, aldrig raisonnera, men aldrig tåla vanära, vara färdig att dö för sine principer och anse livet som ett lån -det blir min moralitet för mine cavailler."; G. F. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 11.8.1812, Armfelt - arkisto II a 27, mf. VAY 401, KA.

⁴⁵⁷ Pekonen 2003, 124: "Patriarkalismi tarkoittaa isän, aviomiehen tai talon vanhimman valtaa talouden muihin jäseniin, isännän herruutta ja patronuksen (vrt. patruuna) valtaa suojatteihinsa, orjiinsa ja palkollisiinsa, läänitysherran valtaa palvelijoihinsa ja virkakuntaansa, ruhtinaan valtaa talonsa ja hovinsa ihmisiin, aateliin ja vasalleihinsa nähden sekä patrimoniaalisen herran, maanisän, valtaa ruhtinaiisiinsa ja alamaisiinsa."

patrimoniaalisesta ja siihen liitetystä paternalistisesta⁴⁵⁸ hallitsemistavasta – jos niitä ylipäättänsä voi käytännössä erottaa toisistaan kyseisenä aikana.⁴⁵⁹ Valistusfilosofien kirjoitukset ja Ranskan vallankumous olivat tosin saattaneet horjuttaa Suomessakin patriarkaalis-paternalistisen valtajärjestyksen legitimaatiopohjaa, mutta varsinkin emotionaalisella tasolla sillä oli yhä vahva vetovoima, sillä vallankumouksen myöhemmät veriset vaiheet kauhistuttivat Suomen johtomiehiä.⁴⁶⁰

C. J. Stjernvallin nuorena miehenä kirjoittamasta kirjeestä J. F. Aminoffille on havaittavissa hyvin ajan patriarkaalis-paternalistiset ihanteet. Stjernvall kirjoitti Aminoffille hakiessaan everstiluutnantin paikkaa: "Se hyvyys ja ystävyys, jolla herra kenraali on kohdellut minua, on totuttanut minut näkemään herra kenraalin pikemminkin *isänä ja hyväntekijänä* kuin johtajanani, ja tämän tunteen jaan yhdessä kaikkien tovereideni kanssa."⁴⁶¹ Sittenmin Stjernvall alkoi nähdä myös Aleksanteri I:n vastaavan kaltaisena isänä ja hyväntekijänä. Myös muille Suomen johtomiehille Aleksanteri I oli hyvä hallitsija-isä, jonka apuun voitiin luottaa ja turvata.⁴⁶² Kustaviaaneille Aleksanteri I tulikin ikään kuin täyttämään Kustaa III:n jättämän paikan, sillä Kustaa IV Adolf ei saavuttanut koskaan samanlaista asemaa, sen sijaan Aleksanteri I:stä tuli yhtä hyvä ja armollinen hallitsija-isä kuin Kustaa III oli ollut aikoinaan.⁴⁶³ Ajan henkeen kuuluvasti patriarkaalinen järjestys levittäytyi myös pyramidin tavoin alaspäin.⁴⁶⁴ Keisarin palvelukseen Pietariin asettuneesta ja tämän suosion saavuttaneesta G. M. Armfeltista tuli isähahmo Suomessa vaikuttaville virkamiehille kuten C.

⁴⁵⁸ Pekonen 2003, 124: "Paternalistisen valtiokäsityksen mukaan Kuningas ja Jumala miellettiin isinä, joilla tuli olla autoritaarinen valta lastensa ja kansalaistensa ylitse, ja alamaisten oletettiin luottavaisesti totelevan heitä." Myös Tiihonen & Ylikangas 1992, 25.

⁴⁵⁹ Pekonen 2003, 125-128.

⁴⁶⁰ Offen 2000, 72: "To Burke, the revolution seemed to threaten not only the notion of monarchical authority but the very principle of male authority in the family." (Tai voi myös ajatella, että Ranskan vallankumous nimenomaan vahvisti vanhan järjestyksen legitimaatiopohjaa.)

⁴⁶¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Myös esim. A. F. Palmfelt C. J. Walleenille 24.2.1813, Stjernvall-Walleen -arkisto, mf. VA Y 1171, f. 228, KA: "Förlåt alt det besvär jag gör och gjort, och var öfvertygad att den vänskap herr stats rådet behagat visa mig genom den faderliga omvördnad som blifvit lemnad de min fosterson, skall bevara uti all last samt minne..."

⁴⁶² G. F. Stjernvall J. F. Aminoffille, 23.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Bonsdorff 1932, 32: Carl Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Armfelt är inviterad till P:burg; i vad ändamål, vet man ej; det är ändå bra bevis, att kejsaren vill söka opp landets barn och höra dem."; Robert H. Rehbinder, Souvenir de ma vie, VAY 1035, f. 369, KA. Vrt. myös Jalava 2005, 110-11.

⁴⁶³ Bonsdorff 1931, 578, 609; Danielson-Kalmari 1922, 32-41; Koskimies 1956, 233.

⁴⁶⁴ Danielson-Kalmari 1925a, 466; Parland-von Essen 2005, 60: "Den patriarkala samhällsstrukturen byggde på en serie analoge maktrelationer, där var och en hade ansvar för dem som var underställda honom."

J. Stjernvallille.⁴⁶⁵ C. J. Stjernvall oli puolestaan eräänlainen isähahmo, ainakin Armfeltin mukaan, Viipurin läänin maaherrana kyseisen läänin asukkaille.⁴⁶⁶

Suomen johtomiehille keisarijohtoisen patriarkaalis-paternalistisen yhteiskuntajärjestyksen voi katsoa sopineen oikein hyvin, sillä se tuki heidän omaa asemaansa.⁴⁶⁷ Samalla siinä voi katsoa heijastuneen myös Venäjän itsevaltaisen hallitsemisvallan ja suosikkeihin perustuvan hallintokulttuurin olemassaolon.⁴⁶⁸ Keisarijohtoinen patriarkaalis-paternalistinen yhteiskuntajärjestys sopi Suomen aatelisille johtomiehille myös aatteellisessa mielessä, koska aateliston perinteisiin velvollisuuksiin oli kuulunut ja kuului yhä hallitsijan ja isänmaan palveleminen. Suomen johtomiehet olivat halukkaita palvelemaan hallitsijaa ja isänmaata myös uudessa valtioyhteydessä, vaikka pääpaino olikin hallitsija sijaan isänmaan (eli Suomen) kohdalla. Pyrkinessään täyttämään uuden hallitsijansa toiveet – koskien suomalaisten antamaa apua Venäjän sotavarusteluissa – C. J. Stjernvall totesi veljelleen: "Myönnän oma Fredrikini, että minun viisikymmentä ikävuottani eivät ole haalistaneet minun innostustani osoittaa, että miten isänmaan (fäderneslandets) hyväntekijällä on oikeus ja kohtuus meidän kiitollisuutemme, minä olisin valmis laittamaan henkeni ja vereni alttiiksi ollakseni sellaisten johtaja, jotka tuntevat omaavansa isänmaan (fädernesland) ja jotka ymmärtävät mitä yhteisiä uhrauksia tällä hetkellä tarvitaan yleisen hyvän takia (almänna bästa), mukaan lukien meidän turvallisuutemme ja tulevaisuuden odotukset."⁴⁶⁹

Hyvän ja armollisen hallitsijan palveleminen oli aatelistomiehille kunnia-asia eikä pelkkä velvollisuus tai taakka. Periaatteessa hallitsija ei ollut aatelistolle etäinen ja tuntematon vaan ennemminkin "isä" ja "ystävä" – vaikka ei kuitenkaan Venäjällä.⁴⁷⁰ Traditionaalisesti hallitsija olikin ollut yleiseurooppalaisen aatelistideologian mukaan *primus inter pares*, paras

⁴⁶⁵ Bonsdorff 1932, 78; Bonsdorff 1934, 146: Ehrenström Armfeltille: "...at man hedrade honom med namn av Finlands andre far..."; 348; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 22.10.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 66, KA: "Armfelts person, såsom vår första medborgare och första embetsman vid foten af H.Ms. Thron, är på detta sätt, närmast förbunden med finska nation..." Vrt. myös Westerlund 2002, 64: "Också personligen tycks Armfelt ha upfattat sig som ett slags "Finlands far".

⁴⁶⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 12.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.2/9.3.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1922, 80, 82.

⁴⁶⁷ Aatelistokulttuuri oli muutenkin hyvin patriarkaalinen, mitä kuvaa hyvin sukujen miehinen perimysjärjestys ja *capita familiarum* -periaate.

⁴⁶⁸ Savolainen 1994, 169.

⁴⁶⁹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 8.6.1812, Stjernvall-suku-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 308, KA. Vrt. myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille 21.8.1813, Armfelt –arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 128, KA.

⁴⁷⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.1.1812, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA; Bonsdorff 1932, 24.

vertaistensa joukossa. 1800-luvun alussa käytettiin myös termiä *första medborgare*, jonka voi katsoa viittaneen samaan asiaan vaikkakin modernimmassa muodossa.⁴⁷¹ Aatelisideologiaan kuului silti myös oikeus kapinoida hallitsijaa vastaan, jos tämä oli "tyranni".⁴⁷² Hallitsijalta oli oikeus vaatia oikeudenmukaisuutta ja hyvyttä. G. M. Armfelt oli kirjoittanutkin 1800-luvun alussa: "Olen syntynyt vapaana ruotsalaisena, kunniantuntoisena ja tunteilla varustettuna, ja vaikka minä kunnioitan ja rakastan kuningasvaltaa, vaadin ruhtinailta, että nämä osoittavat niille henkilöille, jotka ansaitsevat heidän kunnioituksensa ja myötätuntonsa, että tällainen huomataan..."⁴⁷³ Suomen aatelistolla ei ollut kuitenkaan mitään tarvetta kapinointiin, koska Aleksanteri I oli osoittautunut hyväksi hallitsijaksi.

Suomen johtomiehille Aleksanteri I oli jalo ja huoltapitävä isähahmo. Aleksanteri I:n käytös ei vastannut ainoastaan aatelismiesten perinteisiä arvoja ja käsityksiä, vaan hän oli myös paikannut sitä katkeruuden tunnetta, jonka "lapsipuolen" asema Ruotsin valtakunnassa oli suomalaisissa herättänyt.⁴⁷⁴ Suomen johtomiehet katsoivatkin, että keisarin lempeä huolenpito auttaisi unohtamaan tuskalliset kokemukset. J. F. Aminoff totesi C. J. Stjernvallille Aleksanteri I:stä: "Monarkki, jonka taivas on meille lahjoittanut ei ainoastaan lieventämään, vaan pyyhkimään pois kivuliaat muistot".⁴⁷⁵ "Itsensä orvoksi tunteva kansakunta", kuten Armfelt asian ilmaisi, "oli löytänyt keisarissa isän, joka oli yhtä hyvä kuin oikeudenmukainen".⁴⁷⁶ Voikin havaita, että isänmaantunne (fosterlands känsla) ja rakkaus uutta hallitsijaa kohtaan motivoivat Suomen johtomiehiä työskentelemään Suomen hyväksi vaikeiksikin koetuissa olosuhteissa.⁴⁷⁷ Suomen johtomiehet uskoivat, että Suomen ja keisarin edut kulkisivat käsi kädessä.⁴⁷⁸ Edellä mainittu ei kuitenkaan sulje pois sitä, että Suomen

⁴⁷¹ Bonsdorff 1931, 610; Danielson-Kalmari 1921a, 102; Danielson-Kalmari 1922, 173; Scott & Storrs 1995, 39. Vrt. myös Alm 2002, 118; Parland-von Essen 2005, 60; Ramel 2003, 226.

⁴⁷² Bonsdorff 1931, 220, 493. Armfelt kirjoitti 1804: "Du har rätt, att man ibland kan falla på tankan el. smaken att frondera, men utom den stora principen, som förbjuder att göra det, är vår egen ära och amour-propre ett befallande skäl att i tålmod och tystnad bravera orättvisan och oppfylla alla sine plikter för sin egen satisfaktions skull utan avseende på allt vad som händer."; Constant 1991, 201; Dewald 1996, 16, 134. Kts. Danielson-Kalmari 1921a, 343-5: Kapinointioikeus tyrannimaista kuningasta vastaan on luettavissa toisaalta myös filosofien kuten Raynalin, Rousseauin ja Helvetiuksen vaikutukseksi. Vrt. myös Pulma 1997, 398: Anjalan liiton voi nähdä tällaisena yleiseurooppalaisena perinteisenä aateliskapinana (*révolte nobiliaire*).

⁴⁷³ Linaus Bonsdorff 1931, 280.

⁴⁷⁴ Bonsdorff 1931, 559: Armfelt moitti Ruotsin valtiopäivien tapaa kohdella Suomen armeijan Ruotsiin jääneitä sotilaita, ja sanoi näiden aikovan näyttää näille "styvvars hjärta"; Bonsdorff 1932, 44; Jouanna 1989, 397.

⁴⁷⁵ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA; Bonsdorff 1931, 559.

⁴⁷⁶ Bonsdorff 1931, 609; Danielson-Kalmari 1922, 32-41.

⁴⁷⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 28.7.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA: "Vi lifvas bägge af fosterlands känsla och kärlek till Monarken."

⁴⁷⁸ J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 33, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 24.6.1814, Stjernvall-suku --arkisto 602:58, kansio 1, f. 124, KA: "...vi hafva ett stort nationalt och

johtomiesten sopeutumista uuteen valtioyhteyteen helpottivat luonnollisesti myös keisarin lahjoittamat virat, arvonimet, kunniamerkit ja lahjapalkkiot, joiden merkityksen Raimo Savolainen on tuonut hyvin esiin teoksessaan Suosikkisenaattorit – vaikka Suomen johtomiesten henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa ei luonnollisestikaan tätä materiaalista puolta haluttu erityisesti korostaa.⁴⁷⁹

Patriarkaalis-paternalistiset ihanteet näkyivät myös siinä, että Suomen johtomiehet viittasivat usein kirjoituksissaan samaan aikaan sekä Kaikkivaltiaaseen että keisariin.⁴⁸⁰ Aikalaisten oli varmastikin helpompi hyväksyä Suomen ero Ruotsista Jumalan johdatuksena kuin ihmisten aikaansaannoksena. J. F. Aminoff kirjoitti 13. toukokuuta 1810 C. J. Stjernvallille: "Ne pyhät siteet, jotka läpi vuosisatojen liittivät järkkymättömästi suomalaisen kansakunnan Ruotsiin, ovat nyt Kaikkivaltiaan määräyksestä ratkenneet." Ja Aminoff jatkoi kysyen: "Onko kansakunnan mahdissa karistaa päältänsä uusi ylivalta? Missä on siis niiden isänmaantunne (fäderneslands känsla), jotka kaikkoavat seudulta, jossa he ovat kasvaneet? Eikö heidän oikealla isänmaalla (rättä fädernesland⁴⁸¹) ole säilyäkseen oikeutta heidän sielunsa ja ruumiinsa voimiin? Kansalainenko (medborgare) kerran ase kädessä vuodattaa kansalaisen verta viedäkseen takaisin rauniot entiseen veljesmaahan Ruotsiin? Kun sen sijaan yhdistynyt kansa (folk) on vahva hyveessään ja isänmaantunteessaan (fosterlandskänslan)."⁴⁸²

C. J. Stjernvall lohdutti puolestaan huolien painamaa veljeään muistuttaen tätä siitä, että isänmaan (vårt fädernesland) tulevaisuus olisi Korkeimman käsissä. Carl kehottikin veljeään luomaan katseen historiaan: "Kun me vähänkin seuraamme historiaa niin huomaamme lähes kouriintuntuvasti, miten jotkut hyvinvoivat korkeakulttuurit menevät alas, ja jotkut taas tietynlaisesta matalasta alhosta nousevat ilman että me varsinaisesti huomaamme käänkökohtaa, en aio todellakaan sanoa kumpi on meille aiottu, mutta joko me nousemme tai putoamme kurjuuteen, ehkä jopa puolittaiseen barbariaan, ja jos jälkimmäinen on

intresse der uti att på våra armar uppbära hos vår ädla kejsare för att han sedan i sin tour må kunna uppbära våra affairer..."

⁴⁷⁹ Savolainen 1994, 45-51, 99-134.

⁴⁸⁰ Perustuihan patriarkaalisen yhteiskuntajärjestyksen pohja raamattuun.

⁴⁸¹ Vrt. Bonsdorff 1932, 62.

⁴⁸² J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA. Vrt. Danielson-Kalmari 1920, 146: Danielson-Kalmari käyttää kansakunta termin sijasta termiä kansa. Myös Danielson-Kalmari 1920, 147: Tässä kohtaa, jossa alkuperäiskirjeessä luki söner, Danielson Kalmari käyttää suomennosta lapsia. Alkuperäiskirje: A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA. Danielson-Kalmarin suomennoksissa rakentuu liian yhtenäisen kuvan antaminen Suomen kansasta, kun tarkemmin ottaen kyseessä oli lähinnä maskuliinen kansakunta. Vaikka toisaalta viittauksia myös koko kansaan on löydettävissä, ja on toisaalta kontekstisidonnaista miten eri termit voi suomentaa.

kohtalomme, voimme tiemme lopussa sanoa antautuneena; Voi meidän isänmaatamme (fädernesland)! Mutta ainakin me aiomme pyrkiä ja toivoa parempaa, emmekä me väsy tai masennu huolienne tai taloudellisten vaikeuksien takia, se on meidän päämäärämme ja usko minua oma ystäväni, että sillä on enemmän valitettavaa, jolla ei ole huolia kannettavanaan."⁴⁸³

Suomen johtomiesten patriarkaalis-paternalistisessa ajattelussa ei ollut kuitenkaan kyse perinteisestä tavasta käsittää velvollisuudet hallitsijaa kohtaan, sillä kuten edellä on jo todettu, velvollisuudet kohdistuivat ennen kaikkea suomalaisten omaan isänmaahan, josta käytettiin joko nimitystä *fädernesland* tai *fosterland*.⁴⁸⁴ Suomen johtomiehet eivät katsoneet itseään pelkästään Aleksanteri I:n alamaisiksi, sillä alamainen viittaisi käsitteenä pelkästään alamaissuhteeseen hallitsijaan. Suomalaiset määrittyivät myös hallitsijan valtakunnasta erilliseksi erottuvan isänmaan eli Suomen kautta. Ja isänmaan eli Suomen "valtion" kautta Suomen asukkaat määräytyivät ensisijassa kansalaisuuden (*medborgare*) eikä alamaisuuden kautta, sillä kansalaisuus – johon sekoittui käytännössä myös käsityksiä kansallisuudesta⁴⁸⁵ – viittasi ennen kaikkea "valtioon", joka ymmärrettiin Suomeksi – eikä suinkaan Venäjäksi.

Uudenlaiselle kansalaisuus –ajattelulle voi katsoa luodun pohjaa jo Ruotsin vallan aikana. Monika Edgrenin mukaan Ruotsin valtakunnassa oli tapahtunut 1700-luvulla kvalitatiivinen muutos, jonka myötä asukkaiden lojaalisuus oli alkanut kohdistua hallitsijan, suvun ja paikallisyhteisön sijasta valtion ja lainsäädännön suuntaan.⁴⁸⁶ Toivo Nygårdin mukaan 1700-luvun lopun Suomessakin voitiin vaatia, että tuomioistuimet toimivat kansalaisuuteen sisältyvien vaatimusten mukaisesti, kohdellen ihmisiä tasa-arvoisina varallisuuteen ja syntyperään katsomatta.⁴⁸⁷ 1700-luvun jälkipuoliskoa tutkinut Mikael Alm on puolestaan todennut, että Kustaa III käytti puheissaan vanhojen ja vankasti vakiintuneiden arvojen ohella myös uudempia ja enemmän kiisteltyjä käsitteitä kuten kansalainen (*medborgare*), vapaus ja tasa-arvo.⁴⁸⁸ Usein varsin konservatiiviseksi leimatun kustavilaisen valtioajattelun voi siis katsoa jatkuneen myös sen ”modernimmassa” muodossa autonomian ajan alun Suomessa.

⁴⁸³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

⁴⁸⁴ Vrt. Edgren 2001, 70-1, 131. Kyse oli tietysti mielessä paluusta entiseen. 1600-luvulla termiä *fädernesland* ei voinut yhdistää suoraan samaksi asiaksi kuin termi *rike*. *Fädernesland*-termillä oli useita sisältöjä.

⁴⁸⁵ Kts. luku 5 Suomalaisuuden määrittäminen.

⁴⁸⁶ Edgren 2001, 70-1. Myös Nordin 2000, 97; Engman 1995, 21: ”Det är svårt att göra en klar terminologisk skillnad mellan undersåtskap och medborgarskap.”

⁴⁸⁷ Nygård 2005, 149.

⁴⁸⁸ Alm 2002, 118, 130, 176. Vrt. Korhonen 1963, 204; Nygård 2005, 101-2.

Suomen johtomiehet käyttivätkin kirjoituksissaan usein termejä kansalainen ja vapaus.⁴⁸⁹

Suomen ”itsenäisen” kehityksen kannalta ajateltuna olikin onni, että Ruotsin valtakunnassa oli alkanut ilmetä käsityksiä, joissa lojaalisuussuhteet ymmärrettiin erikseen hallitsijaa ja valtiota kohtaan.

Aluksi kaikkien suomalaisten ei kuitenkaan ollut helppo käsittää Suomea isänmaana, sanan laajemmassa merkityksessä (fädernesland), tai "valtiollisena" kokonaisuutena omine lakeineen ja hallintoinstituutioineen. Tämän ymmärtäminen vaati tietoista asenteiden muutosta. Gustaf Mauritz Armfelt kirjoitti 25. heinäkuuta 1811 R. H. Rehbinderille: "Meidän onnemme, meidän hyvinvointimme riippuu siitä, että meistä rehellisesti ja täydestä sydäimestä tulee suomalaisia, sillä meidän on nyt yhtä vähän sallittua poliittisessa mielessä hutiloida ruotsalaisilla aatteilla kuin olisi kunniallista ja mielipiteittemme mukaista olla venäläisiä. Keisari tahtoo, että olemme suomalaisia; täyttäkäämme Jumalan nimessä tehtävämme." Suomen autonomian ajan alun johtomiehet olivatkin vakuuttuneita siitä, että keisari ei ollut ainoastaan lahjoittanut suomalaisille uutta isänmaata, vaan että nimenomaan keisarin tahtona oli, että heistä tulisi suomalaisia. Vähän myöhemminkin Armfelt tähdensi N. G. Af Schulténille Suomen asukkaiden velvollisuutta "elää ja kuolla suomalaisina, ei venäläisinä eikä ruotsalaisina – sillä olla suomalainen on kaikkein suurin kunnia meille." Armfelt sanoikin J. F. Aminoffille kutsuvansa "kanaljoiksi" sellaisia, jotka "eivät tahdo olla suomalaisia, vaan pitävät itseään venäläisinä tai ruotsalaisina ja siten kieltävät oikean isänmaansa".⁴⁹⁰

Armfeltin tapaan myös August Fredrik Palmfelt korosti keisarin merkitystä muutosprosessissa, jossa Suomen alueen asukkaista oli määrä tulla suomalaisia. Palmfelt kirjoitti: "Keisari haluaa tehdä meistä onnellisia ja aitoja suomalaisia (ägta finnar); Jumala suokoon, että emme itse estä hänen hyviä aikomuksiaan. Monet luulevat yhä, että heidän velvollisuutensa on olla ruotsalaisia eikä suomalaisia, joka sotketaan venäläiseen. Venäläisiä

⁴⁸⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 13.7.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 33, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 22.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁴⁹⁰ Lainaukset Korhonen 1963, 195-6.

meidän ei tule kuitenkaan olla muuten kuin, että toivomme heille kaikkea onnea ja menestystä meidän oman parhaamme takia, sillä meidän etumme ovat niin läheisesti yhdistetyt."⁴⁹¹

Ei olekaan ihme, että aikalaisilla oli vaikeuksia hahmottaa Suomen uutta valtiollis-poliittista asemaa. Suomeen oli vasta rakentumassa uudenlainen valtiollinen systeemi ja uudenlaiset hallitsemistavat, jotka eivät sopineet kovin helposti aikaisempiin käsityksiin valtiosta ja hallinnosta. C. J. Stjernvallin käsityksen mukaan (20.11.1811) Suomi olikin "kuin pieni itsenäinen valtio monarkin vaikutuksen alla, joka oli eri asia kuin venäläinen provinssi tai pieni vapaavaltio". Stjernvall valitti myös sitä, että "vielä ei moni meistä tiedä, mikä on meidän oikea isänmaamme (rätta fädernesland), muutamat valitsevat Venäjän, toiset Suomen, ja useimmat toivovat vielä Ruotsia."⁴⁹² Ja vähän aikaisemmin moittiessaan piispa Tengströmin ylläpitävän suhteita sekä Tukholmaan että Pietariin Stjernvall oli todennut: "Harvassa ovat ne, jotka tajuavat mahdollisuuden olla suomalaisia – miksi myös niin vähän on laskettavissa patriotismin varaan."⁴⁹³

Suomalaisten keskuudessa vallitsevaa hämmennystä kuvaa myös Carl Erik Mannerheimin kirje J. F. Aminoffille: "Laskeutukoon vaivannäköni aina minun herra veljeni kuin muidenkin kunniallisesti ja rehellisesti ajattelevien maanmiesteni huomioon ja suosioon – muiden tuomio on omien etujen ohjaamaa ja esikuvien mukaista ja minulle täysin yhdentekevää – tyytyväisenä aion jättää tien, jolle en koskaan itse pyrkinyt, rauhallisen vakuuttuneena siitä, että niin pitkälle kuin olen ymmärtänyt, olen ainakin halunnut minun *adoptoidun isänmaani* (adopterade fäderneslandets) hyvää, ja aikana jolloin se oli ehkä vaarallista ja jolloin suuri joukko henkilöitä vain vetäytyi syrjään. Kritiikkiä olen toimistani aina odottanut, mutten koskaan pelännyt, toivonani on että kunnollisten kansalaisten (medborgare) tuomio on edukseni, sillä se minulle jää aina, ja tämä palkinto on minulle enemmän kuin riittävä vaivoistani."⁴⁹⁴

Suomen uuden aseman käsittäminen oli hankalaa, koska sen omaksuminen vaati ajatuksellista notkeutta ja irtautumista vanhoista käsityksistä, sillä vielä vähän aikaa sitten Suomen

⁴⁹¹ A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 28.7.1811, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁴⁹² C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

⁴⁹³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 1.10.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 290, KA.

⁴⁹⁴ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 22.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA. (Kursivointi on tutkimuksen kirjoittajan tekemä.) Vrt. Ramel 2003, 232: Sprengtporten kutsui Venäjää adoptoiduksi isänmaakseen.

näkeminen erilliseksi ja ”itsenäiseksi” alueeksi olisi ollut mitä pahinta isänmaan (Ruotsin) petturuutta. Kaiken lisäksi Venäjä oli ollut yksi Ruotsin pahimmista vihollisista. Ruotsin ns. sisäisiin vihollisiin olivat taas kuuluneet Liikkalan nootin laadintaan osallistuneet aatellisoppositiolaiset, jotka olivat nojanneet toiminnassaan Venäjään.⁴⁹⁵ Suomen aikaisempaan asemaan verrattuna olisi myös ollut loogisempaa, että Venäjältä olisi tullut uusi, Ruotsin kaltainen isänmaa, ja että Suomi olisi pysynyt kotiseutuna. Aikalaisten oli varmastikin vaikea käsittää sitä, että Aleksanteri I tahtoi tehdä Suomen asukkaista nimenomaan suomalaisia eikä venäläisiä. Ja keisarin lukuisista lupauksistakin huolimatta useiden suomalaisten oli vaikea uskoa myös siihen, että Aleksanteri I todella halusi tehdä suomalaiset onnellisiksi ja tyytyväisiksi.⁴⁹⁶ Useisiin Suomen johtomiehiin näytti vaikuttaneen varsinkin se, että he olivat saaneet tavata Aleksanteri I:n henkilökohtaisesti, jolloin he olivat voineet vakuuttua omakohtaisesti keisarin hyvistä aikeista Suomea kohtaan.⁴⁹⁷

Suomen uuden aseman käsittäminen oli ongelmallista myös siksi, että se edellytti henkisten siteiden katkaisemista Ruotsiin. Varsinkin G. M. Armfeltin oli aluksi ollut vaikea irrottautua voimakkaan tunnepohjaisesta lojaalisuussuhteesta Ruotsiin. Vielä vuonna 1798 Armfelt oli kirjoittanut: ”Viimeisenä tuntinakin aion olla ja pysyä ruotsalaisena ja omassa vaikutuspiirissäni palvelen ja rukoilen Jumalaa Kustaa III:n pojan puolesta sekä katson ujostelematta mitä olen kärsinyt – aina enemmässä määrin seuraan vakaumustani ja kunniaa kuin kaikkea sitä, mikä olisi muuten voinut olla loistavaa ja imartelevaa.”⁴⁹⁸ Armfeltille oli ollut vaikeaa luopua Ruotsista siitäkin huolimatta, että myös kotiseutu (Suomi) oli ollut hänelle tärkeä ja rakas.⁴⁹⁹ G. M. Armfeltin identiteetti oli perustunut hyvin vahvasti ruotsalaisuuteen. Ruotsin 1800-luvun alussa nauttima vähäinen arvostus muiden maiden keskuudessa oli saanut Armfeltin valittamaan: ”Minun sieluni on järkyttynyt, sillä minä olen ruotsalainen, minä tunnen ruotsalaisena velvollisuuteni ja sen arvostuksen mikä meillä on

⁴⁹⁵ Kts. Alm 2002, 98.

⁴⁹⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁴⁹⁷ C. E. Mannerheim, C. J. Stjernvall ja A. F. Palmfelt, kuten myös useat heidän lähimmät toverinsa, olivat henkilökohtaisesti tavanneet keisarin. R. H. Rehbinder, *Souvenir de ma vie*, VAY 1035, f. 369, KA: Rehbinder totesi tapaamisestaan keisarin kanssa, että aivan kuin olisin nähnyt isän tai veljen, josta on ollut kauan erossa ja joka lohdutti. Rehbinderin mukaan myös Aleksanterin kysymykset olivat suoraan sydämestä, eivätkä mistään etikettikirjasta.

⁴⁹⁸ Lainaus Bonsdorff 1930, 502.

⁴⁹⁹ Bonsdorff 1931, 177, 185-6: ”Jag älskar min födelseort, jag ej vill göra den independent annat än till jouissance och då jag tänker på finnarnes enskilte väl och lycka, så tyckes mig att några tusende riksdal. förlust av min egendom är en vinst för mitt hjärta.” ...”den mänskliga svagheten att tro sig kunna utträta något gott för sin fädernebygd.”; 425-6: Suomen sodan aikana Armfelt oli kirjoittanut: ”Om mitt fädernesland skall styckas och förlora sin självständighet, så ber jag Gud att icke överleva en sådan förbannelse.”

ollut Euroopassa, vaikkakin ilman kaikkia muita resursseja kuin rautaa ja miehiä, ja nyt meitä katsotaan niin alas, nähdään niin kurjina, niin mitättöminä, se ottaa minua lihasta ja verestä (det kostar på kött och blod).⁵⁰⁰

G. M. Armfeltin aina luissa ja ytimissä asti tuntema "kansallinen iho" oli kuitenkin täytynyt luoda uudelleen autonomian ajan alussa.⁵⁰¹ Armfeltin pyhiksi näkemät siteet hänen itsensä ja Ruotsin kuninkaan ja isänmaan (fosterland) välillä oli katkaistava. Armfeltin vaikeaa päätöstä oli kuitenkin helpottanut se, että hänen aikaisempi käsitys Venäjän kurjasta keisarista oli alkanut muuttua hänen vierailtuaan Pietarissa. Armfelt kirjoitti: "Keisari ymmärtää asiat tuhat kertaa paremmin kuin hänen ministerinsä, jotka luulevat, että raha ja korkeat virat tukahduttavat kaikki muut tunteet." Kansallisen ihon uudelleenluominen oli silti kompleksinen prosessi, sillä vielä vuonna 1810 Armfelt pyristeli "venäläiseksi" tuloa vastaan, vaikka hän oli jo vuoden 1808 lopulla todennut, että hänestä voisi tulla "finnois tout á fais", kokonaan suomalainen.⁵⁰²

4.5 Jumalainen ja niin kuolevainen

Aikaisemmissa tutkimuksissa on usein kiinnitetty huomiota siihen, että Aleksanteri I valloitti Suomen ylemmän säätyläistön mielet lupaamalla näille virkoja ja taloudellisia etuuksia.⁵⁰³ Huomion kiinnittäminen taloudellisiin tekijöihin on kuitenkin jättänyt varjoonsa sen, että Aleksanteri I herätti Suomen johtomiehistä myös todellista henkilöpalvontaa.⁵⁰⁴ Suomen johtomiesten sopeutumista keisarin alamaisiksi ei voi nähdäkseni katsoa pelkästään rationaaliseksi valinnaksi, sillä Aleksanteri I:n tapa kohdella suomalaisia aatelismiehiä vastasi heidän emotionaalisia, ajan yhteiskunnasta ja kulttuurista nousevia tarpeitaan ja ihanteitaan.⁵⁰⁵ Aivan kuten Armfeltin edellä lainatusta lausunnosta on nähtävissä: "Keisari ymmärtää asiat

⁵⁰⁰ Lainaus Bonsdorff 1931, 62. Vrt. Elias 1997, 145. Elias on todennut, että kuva, joka yksityisellä kansalaisella on kansakunnastaan, on samalla heidän omakuvansa tekijä. Kansan hyvät ominaisuudet, arvot ja merkitykset ovat samalla myös minän ominaisuuksia.

⁵⁰¹ Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 362: "Jopa meille tärkeä fyysinen ympäristö (kotimme, kotiseutumme) tai omaisuutemme voivat olla osa minäkäsitystämme (Dittmar 1992, Prohansky ym. 1983)."; Siltala 1999, 51.

⁵⁰² Lainaukset Bonsdorff 1931, 431, 489-90, 548, 601. Vrt. Danielson 1896, 720-2: "Oltuani viisikymmentäkolme vuotta vapaa mies, en rupea leivän tähden orjaksi. Ennemmin teen itse lopun elämästä, joka ei voi tuottaa hyötyä minulle eikä muille. -- Jos sitä vastoin saatan hyödyttää Suomea, jos näen, että tuloni siihen maahan voi auttaa sen menestystä, eivät mitkään asianhaarat pidätä minua täällä Ruotsissa."

⁵⁰³ Esim. Bonsdorff 1931, 686; Korhonen 1963; 191-2; Savolainen 1994, 27-44.

⁵⁰⁴ Lähtökohtana on siis ajatus, ettei materiaalisia ja psykologisia tekijöitä voi erottaa toisistaan.

⁵⁰⁵ Vrt. Alford 1989, 78.

tuhat kertaa paremmin kuin hänen ministerinsä..." Vaikka samaan aikaan Aleksanteri I henkilöpalvonnan taustalla voi nähdä vaikuttaneen myös venäläisen, itsevaltiuteen perustuvan, hallitsemiskulttuurin, jonka mukaisesti keisari hallitsi keskeisille virkapaikoille sijoittamiensa henkilökohtaisten suosikkiensa kautta.⁵⁰⁶

Myös Aleksanteri I:n itsensä kannalta aitoon henkilöpalvontaan pohjautuva itsevaltius oli parempi lähtökohta ajatellen hänen rooliaan hallitsijana. Gustaf Fredrik Stjernvall kirjoittikin ollessaan Pietarissa upseerilähetystön aikaan: "Olen lähestulkoon vakuuttunut, että Aleksanteri Ensimmäisen politiikka tulee vastaamaan hänen jaloa ja hyvämielistä sydäntään: varmastikaan hän ei katso olevan tarpeeksi hänen valtikkansa loistolle ja hänen jalojen periaatteidensa kanssa yhdenmukaiseksi, että hän on ainoastaan valloittanut itselleen maan. Hän haluaa varmasti myös sieltä löytää alamaisia, jotka rakastavat ja siunaavat häntä."⁵⁰⁷

Aleksanteri I:n voi katsoa vastanneen aateliston "myyttiseen" käsitykseen hyvästä hallitsija-isästä, joka ottaa "aatelispoikansa" valtikkansa suojiin.⁵⁰⁸ Aleksanteri I:ssä konkretisoitui fantasia hyvästä ja oikeudenmukaisesta hallitsija-isästä, varsinkin jos hänen tekojaan verrattiin entisen hallitsijan, Kustaa IV Adolfin, toimintaan.⁵⁰⁹ Ruotsin kuningas oli "hylännyt" suomalaiset aatelispoikansa, kun sen sijaan Venäjän vahva keisari-isä oli nostanut heidät voimattomuuden tilasta rinnalleen antaen kaiken lisäksi heille oman, venäläisistä erillisen, isänmaan.⁵¹⁰ Hyvän ja oikeudenmukaiseksi koetun keisari-isän suojeluksessa Suomen "pikku-aleksanterit" olivat voineet ryhtyä rakentamaan uutta suomalaista isänmaataan.⁵¹¹ Gustaf M. Armfelt arvelikin Suomen asiain komitean aloittaessa työnsä, että "Suomen asioiden edistyminen riippui vain maan hallitusmiehistä, sillä keisari hyväksyisi kyllä kaikki toimenpiteet Suomen olojen kohentamiseksi."⁵¹²

⁵⁰⁶ Vrt. Savolainen 1994, 235.

⁵⁰⁷ G. F. Stjernvall Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 20.12.1809, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 306, KA. Vrt. myös R. H. Rehbinder A. F. Palmfeltille 24.7/6.8.1812, Armfelt -arkisto a 27, VAY 397, f. 1, KA.

⁵⁰⁸ Bonsdorff 1931, 548: Tosin vielä marraskuussa 1809 Armfelt pelkäsi, liittyen venäläisen sotajoukon pitämiseen Suomessa, että "meitä kohdellaan jo kuin lapsipuolta (styvbarn)".

⁵⁰⁹ Vrt. Alford 1989, 95.

⁵¹⁰ J. F. Aminoffin puhe Porin rykmentin upseerien viimeisessä kokoontumisessa 11.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 43, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 2/20.1.1815, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 64, KA: "...store kejsare kan anförtro Dig, wara honom och Finland nyttig!".

⁵¹¹ Hallituskonseljin jäseniä nimiteltiin "pikku-aleksantereiksi". C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Bonsdorff 1934, 77.

⁵¹² Korhonen 1963, 122-3.

Aleksanteri I saavuttikin lähes rajattoman luottamuksen ja kunnioituksen Suomen johtomiesten keskuudessa. Vahva luottamus keisariin johti myös siihen, että kun Suomen ”itsenäinen” asema ja suomalaisten oikeudet oli saatu varmistetuksi Porvoon maapäivien ja ns. upseerimanifestin kautta, niin Suomen johtomiesten suhde hallitsijaan kääntyikin perinteisen patriarkaalis-paternalistisen ajattelun suuntaan. Suomen johtomiehet saattoivat jopa katsoa, että Aleksanteri I ymmärsi Suomen parhaan paremmin kuin suomalaiset itse.⁵¹³ Suomen johtomiehet olivat myös hyvin vakuuttuneita siitä, että ainoastaan keisari takasi ja tulisi vastaisuudessaakin takaamaan Suomen erityisaseman, sillä he olivat kiusallisen tietoisia siitä, että Suomen perustuslaillinen asema oli jäänyt määrittelemättä selkeästi Porvoon maapäivillä. Samoin Suomen johtomiehet olivat hyvin tietoisia siitä, että Suomi oli liitetty osaksi "kolossaalista ja despoottista" Venäjää, jossa keisarin sana oli ylin laki. Periaatteessa keisari olisi valloittajana voinut kohdella Suomea miten tahtoi. Suomalaisten onneksi Aleksanteri I:n oli kuitenkin sortajan sijasta noussut Suomen suojelusenkeliksi – kuten C. J. Stjernvall asian ilmaisi.⁵¹⁴

Suomen johtomiehet pitivät Aleksanteri I:n tapaa kohdella Suomea todella ihmeellisenä ja jalona. Joidenkin mielestä se oli suorastaan poikkeuksellista ollakseen totta. C. J. Walleen kirjoitti vuonna 1814: "Se tapa jolla Suomi juuri valloitettuna maana on saanut kokea Venäjän vallan on vailla vastaavaa esimerkkiä maailmanhistoriassa ja samanlaista esimerkkiä ei ehkä koskaan tulekaan. – Meidän kohtalomme tuli muutamassa kuukaudessa peruuttamattomasti ratkaistuksi ja absoluuttisen riippuvaiseksi kyseisen vallan mielivallasta, joka valloitti meidät. Meillä ei ollut esittää mitään puolustukseksenne, eikä mitään mihin turvautua."⁵¹⁵ Suomen johtomiesten ajattelussa onkin silmiinpistävää se, etteivät he pitäneet Aleksanteri I:n politiikkaa reaalipolitiikkana, johon Napoleonin uhka olisi tämän pakottanut. Tosin tähän saattoi vaikuttaa se, että Suomen johtomiehillä oli heikosti tietoa kansainvälispoliittisista tapahtumista.⁵¹⁶

⁵¹³ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; F. G. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.12. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 87, KA.

⁵¹⁴ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Bonsdorff 1932, 117: ”G. M. Armfelt: ”*Det kan lätt taga slut, efter ett människoliv utgör hela vår säkerhet.*” Vrt. myös Bonsdorff 1932, 44: Armfelt: ”Kejsarn är en ängel, och en klok ängel.”

⁵¹⁵ Lainaus Bonsdorff 1932, 10-11. Myös Anthoni 1923, 101.

⁵¹⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22.

Suomen johtomiehet eivät myöskään nähneet keisarin pyrkimyksiä keinona, jolla Suomen alueen asukkaat olisi pyritty erottamaan tunnepohjaisesta lojaalisuussuhteesta entiseen isänmaahansa Ruotsiin. Ennemminkin Suomen johtomiehet olivat vain hyvin kiitollisia siitä, ettei heidän tarvinnut muuttua heidän kammoksumikseen venäläisiksi. Ei ole myöskään viitteitä siitä, että Suomen johtomiehet olisivat pitäneet Suomen liittämistä Venäjään venäläiseen hallintokulttuuriin tyyppillisesti kuuluvana ns. ”herruussopimuksena”, vaikka itse Venäjällä näin saatettiin ajatella.⁵¹⁷

Suomen autonomian ajan alun johtomiehet näyttivät vain yksinkertaisesti luottavan siihen, että Aleksanteri I todella halusi Suomen parasta. Suomen johtomiehillä oli myös tapana vakuutella tätä toisilleen. G. M. Armfelt kirjoitti (26.11.1811) G. F. Stjernvallille: ”Keisarin todellista kiintymystä Suomeen ei tule epäillä.”⁵¹⁸ Suomen johtomiehet kantoivat myös huolta siitä, etteivät kaikki suomalaiset näyttäneet antavan arvoa keisarin hyvyydelle tai eivät ainakaan vastanneet siihen asiaan kuuluvalla tavalla.⁵¹⁹ Tosin Suomen johtomiesten oli pakko luottaa keisariin jo oman mielenrauhansakin takia. R. H. Rehbinder kirjoitti C. E. Mannerheimille heinäkuussa 1812: ”Mitä me olisimme voineet olla ilman Aleksanterin liberaalia ajattelutapaa, ja mitä meistä tulee jos onnettomuus meitä kohtaa tai jos me menetämme ansiomme olla itsenäinen kansa (sjelfständigt folk) Aleksanteri I:n ja lakien suojassa.”⁵²⁰ Suomen johtomiesten mukaan Aleksanteri I oli heidän isänmaansa todellinen hyväntekijä, eikä häntä ylistetty ainoastaan juhlapuheissa, vaan yhtä hyvin myös yksityisessä kirjeenvaihdossa.⁵²¹

Suomen johtomiesten keisarin palvonnassa korostuivatkin traditionaalisen hallitsijajohtoisen sääty-yhteiskunnan arvostukset ja ihanteet. Ranskan vallankumouksen jälkeisessä, yhteiskunnan perinteisiä rakenteita repineessä, ja Napoleonin sotien riivaamassa maailmassa aatelisto oli erityisen altis nojaamaan perinteisiin arvoihin ja käsityksiin yhteiskunnasta. G. F.

⁵¹⁷ Kts. Jussila 2004, 35-8.

⁵¹⁸ Lainaous Bonsdorff 1932, 122. Myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1811, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA.

⁵¹⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.7/1.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22, KA; Danielson-Kalmari 1922, 365-5.

⁵²⁰ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 19/31.7.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 26, KA.

⁵²¹ A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 19.5.1810, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekoelma, n:o 602:44, KA; A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 6.4.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 24, KA: ...”den ädlaste människa, den bästa herre, den loijalaste Monarque...”.

Stjernvall kirjoitti veljelleen C. J. Stjernvallille: "Katso vain meidän yleistä asemaamme, katso sitten vaaraa, missä Eurooppa taistelee viimeisessä taistelussa joka nyt avautuu sen vapaudesta ja itsenäisyydestä. Katso millaisessa epävarmuudessa kokonaisten valtioiden kohtalo on, missä jokaista yksilöä uhkaa tuho niin omaisuuden kuin henkilökohtaisen turvallisuuden suhteen, ja pian ehkä, ovat pakotettuja luopumaan ajattelutavoistaan ja niistä asemista, jotka heillä yhteiskunnissaan oli."⁵²² Valistuksen kritiikin kohteeksi joutunut "vanha feodaalinen maailma" ei näyttäneenkään enää niin kehnolta vaihtoehdolta Ranskan vallankumouksen ja sieltä muihin maihin asti levinneiden vallankumoussotien valossa tarkasteltuna.⁵²³

Suomen johtomiehet katsoivat, että muun Euroopan tapahtumiin verrattuna he saivat olla hyvin kiitollisia hyvästä ja armollisesta hallitsijastaan. Epävarma kansainvälispoliittinen tilanne vahvisti entisestään Suomen johtomiesten käsitystä keisarin ja Suomen kohtalonyhteydestä. G. M. Armfelt kirjoitti: "Jumala suojelkoon keisaria. Hänestä riippuu Euroopan hyvä ylipäänsä ja varsinkin juuri köyhän Suomen olemassaolo."⁵²⁴ Paikoittain Aleksanteri I:een kohdistetut odotukset ja hänen jaloihin toimenpiteisiinsä kohdistunut ihailu saikin suorastaan uskonnollisen palvonnan piirteitä.⁵²⁵ Ehkä kaikkein kiihkeimmäksi keisarin ihailijaksi osoittautunut Armfelt kirjoitti: "Toistan sen, mitä en voi kylliksi toistaa; että keisari on jumalainen; hän ansaitsee, että hänen vuokseen uhraa kaiken."⁵²⁶ Armfeltin mukaan Aleksanteri I oli suorastaan Suomen toinen Kaitselmus: "Yksin Aleksanteri I on meille kaikki kaikessa ja emmekä voi häntä muuna nähdä kuin toisena Kaitselmuksena."⁵²⁷

Todellisuudessa Suomen johtomiehillä ei ollutkaan ketään tai mitään muuta, mihin he olisivat voineet turvautua. Suomen johtomiehet eivät luottaneet venäläisten aikeisiin Suomea kohtaan, eivätkä he aina luottaneet myöskään suomalaisten omiin kykyihin ja haluun toimia

⁵²² G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22, KA.

⁵²³ Bonsdorff 1931, 117: G. M. Armfelt: "Toujours attaché à mes principes, le temps et les circonstances ne peuvent changer ma manière de voir et une monarchie qui déroge à son système primitif et un souverain sans pouvoir me paraîtront plus que jamais des maux réels et dangereux dans l'ordre, la tranquillité et la balance de l'Europe". Myös J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 25.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA.

⁵²⁴ Lainaus Bonsdorff 1934, 46.

⁵²⁵ Vrt. Sennett 1978, 337: "This governing of a multitude of habits and actions by the sovereign authority of a single source need not arise by brute coercion; it can equally arise by seduction, so that people want to be governed by a single authority who stands above them all." Kts. myös Klinge 1997, 23.

⁵²⁶ Bonsdorff 1932, 122.

⁵²⁷ Lainaus Bonsdorff 1934, 138.

isänmaansa parhaaksi.⁵²⁸ Sen sijaan he saattoivat katsoa liikutuksella sitä, miten Aleksanteri I jatkoi työtään Suomen hyväksi. Robert Henrik Rehbinder kirjoitti C. E. Mannerheimille: "Keisari todellakin jatkaa mitä hyväntahtoisimpia ja liberaaleja toimiaan Suomen suhteen. Ei voi katsoa ilman liikutusta hänen vaivannäköään pyrkiessään tekemään tämän maan onnelliseksi. Ja jos hän ei siinä onnistu, niin ei se tosiaankaan ole hänen syynsä."⁵²⁹

Suomen johtomiehet uskoivat, että keisarin turvin Suomessa olisi luotavissa oma kansallinenhenki, joka varmistaisi Suomen tulevaisuuden jatkossakin. C. J. Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Toistan vielä, että kansallishengen (national anda) aikaansaamiseksi täytyy antaa periaate, joka johtaa tiettyyn päämäärään ja se ei saa jäädä salaisuudeksi vaan sen on oltava ymmärrettävä jokaiselle kansalaiselle (medborgare), siten voidaan päämäärä saavuttaa ja siten voidaan yksimielisyys voittaa ja sitä toivoa."⁵³⁰ G. M. Armfelt katsoi puolestaan, että Suomi olisi turvassa Aleksanteri I:n elinajan, mutta sen jälkeen tulevaisuus olisi epävarma. Armfelt kirjoitti piispa Tengströmille: ..."Mitä on Suomi silloin? ilman kansallishenkeä, ilman kansallista armeijaa, ilman *mitään*, joka torjuu väkivallan, kateuden jne."⁵³¹

Suomen johtomiesten vakuuttelun keisarin hyvydestä voikin nähdä keinona unohtaa tai ainakin yrityksenä työntää mielestä pois epävarmuus Suomen tulevasta kohtalosta Venäjän vallan alaisuudessa. Suomen johtomiesten kirjeenvaihdosta on havaittavissa, että heidän mukaansa vain Aleksanteri I pystyi takaamaan Suomen vakauden ja turvallisuuden. C. J. Stjernvall kirjoitti (keväällä 1813) veljelleen liittyen Suomen vihollisiin Pietarissa: "Minä uskon, että me voimme aina olla rauhallisia, sillä meidän jumaloidun monarkkimme lujus ja jalous takaa ja varmistaa sen, että meitä ei uhrata, eikä poljeta."⁵³²

Aleksanteri I:n ylistäminen hyväksi, suureksi ja rakkaaksi meidän keisariksemme oli keskeinen piirre Suomen johtomiesten kirjeenvaihdossa.⁵³³ Keisari oli ikään kuin sisäistetty

⁵²⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 19.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: "Jag litar alt på kejsaren hufvud och hjärta men då han ser huru vi äro i inom oss sielfva skall han naturligtvis få föragt til nation."; G. F. Stjernvall Carl J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19, KA.

⁵²⁹ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 10/12.6.1812, Carl E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 10, KA.

⁵³⁰ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

⁵³¹ Korhonen 1963, 199. Myös Anthoni 1923, 101.

⁵³² C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA.

Myös A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 19.5.1810, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁵³³ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 4.11.1815, Ehrenström-arkiv III, KA; A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 6.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.12. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 87, KA.

hyvä objekti, joka valoi uskoa tulevaisuuteen ja suomalaisten omiin mahdollisuuksiin. Suomen johtomiehet kehuivat ja kiittelivät toistensa uskollisuutta keisarille ja isänmaalle aivan kuin varmistaakseen tämän onnellisen olotilan jatkumisen myös tulevaisuudessa. Suomen johtomiehet vakuuttelivat toisilleen myös keisarin luottamuksen ja suosion säilymistä.⁵³⁴ G. M. Armfelt kannusti raskaasta virasta eroa pohtivaa C. J. Stjernvallia: "Keisari luottaa rajattomasti teidän luonteeseen, ahkeruuteen ja lahjoihin, joten eroaminen ei kyllä onnistuisi."⁵³⁵ Samoin keisarin suosiosta ajoittain epävarmaa R. H. Rehbinderiä Armfelt rauhoitti toteamalla: "Katson mahdottomaksi, että keisari ajattelisi paha teistä; hänellä on vakaa käsitys teidän kunnollisuudesta ja rehellisyydestä sekä siitä, että hänen (keisarin) palveleminen ja isänmaan (fosterlandets) hyvä on teidän ainoa päämääränne."⁵³⁶ Suomen johtomiehet ottivatkin hyvin tyytyväisinä vastaan keisarin kiitokset hallitsijan ja suomalaisen isänmaan hyväksi tehdystä työstä.⁵³⁷ Keisarin erityiset huomionosoitukset jollekin henkilölle saattoivat puolestaan herättää mustasukkaisuutta toisten johtomiesten keskuudessa.⁵³⁸

Suomen johtomiesten vahva usko keisariin ei ollut vailla pohjaa⁵³⁹, sillä keisarilla oli erittäin suuri vaikutusvalta Suomen asioihin.⁵⁴⁰ Suomen asiat olivat pahasti pysähdyksissä, kun Aleksanteri I oli estynyt hoitamaan Suomen hallintoa Napoleonin sotien takia. Suomen hallinnolliset virastot toimivat, mutta keisarin ratkaisusta riippuvia asioita ei pystytty päättämään.⁵⁴¹ Ensimmäinen Suomen asioiden pysähtymiskausi oli vuosina 1813-1814, ja se osoitti käytännössä, miten riippuvaisia Suomen johtomiehet olivat keisarin luottamuksesta ja suosiosta. Jopa keisarin erityistä suosiota nauttinut Gustaf M. Armfelt joutui pelkäämään oman asemansa puolesta. Toisen Suomen asioiden interregnumin (1814-1815) seuraukset olivat yhtä haitalliset kuin ensimmäisen. C. J. Walleen kommentoikin keisarin poissaoloa

⁵³⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1811, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 9/21.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 19/31.7.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 26, KA; Knut von Troil C. E. Mannerheimille, 22.3/2.4.1816, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 181, KA.

⁵³⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.6/3.7.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁵³⁶ Lainausta Bonsdorff 1932, 449.

⁵³⁷ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 10/22.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 375, KA. "Öfver regemente har hans majestet gifvit oss de mäst smickrande bifalls försäkringar, vi hafva blifvit berömde och cajolerade på alt möjl. sätt."

⁵³⁸ Kts. Bonsdorff 1932, 432.

⁵³⁹ Kts. myös Korhonen 1963, 126: Luottamus oli molemminpuolista. Korhosen mukaan Suomen asian komitean ja keisarin suhteita leimasi varsin suuri luottamus, jota hallitsija tunsikin komiteaa kohtaan.

⁵⁴⁰ Vrt. myös Rauhala 1910a, 448: "Seurauksena johdonmukaisuutta puuttuvasta asiainkäsittelystä hallitsijan luona oli myös, että vastoin vahvistettua periaatetta Venäjän ministerit saattoivat sekaantua Suomen asioihin. Tosin hallitsija itse tahtoi pitää johdonmukaisesti kiinni siitä, että Suomen asiat oli käsiteltävä niille määrättyssä erityisessä järjestyksessä."

⁵⁴¹ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 19.1.1813, Ehrenström-arkiv III, KA; Korhonen 1963, 127.

sanomalla, että se oli "pahin onnettomuus, mikä meitä voi kohdata." Toisaalta Suomen asemaan osattiin suhtautua myös maltillisemmin. R. H. Rehbinderin mukaan Suomen asioiden hoidossa vallinnut tila oli kuin "hiekkajyvä meressä, jota kuohuttavat maailman rauhanhäiritsijän aikaansaamat aallot."⁵⁴²

Keisarin poissaolot olivat silti äärimmäisen kiusallisia Suomen johtomiehille, varsinkin kun myös heidän omat henkilökohtaiset asiansa saattoivat riippua keisarin päätöksistä.⁵⁴³ Suomesta katsottuna keisari oli ikään kuin kaiken keskiössä, ja silti keisarikin oli vain ihminen ja kuolevainen. Ylimpien virkamiesten keskuudessa ilmenikin pelkoa siitä, että keisari kuolisi.⁵⁴⁴ Uskoivathan Suomen johtomiehet, että Aleksanteri I:n jälkeen Suomen ja suomalaisten tulevaisuus olisi uhattuna.⁵⁴⁵ Varsinkin hyvin vaikeiksi koettuina aikoina maan johtomiesten luja usko keisariin tuli voimakkaasti esiin.⁵⁴⁶ Vaikeissakin olosuhteissa voitiin uskoa siihen, että asiat muuttuisivat kyllä hyväksi, jos keisari saisi vain elää. G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille huhtikuussa 1813: "Kaikki menee hyvin niin sotilaallisessa kuin poliittisessä mielessä, joten jokainen voi kantaa kaikki pienet ristinsä kärsivällisyydellä sekä siunata ja rukoilla Jumalaa meidän hyvästä keisaristamme, jos hän saa elää, niin tulee kaikki lopulta hyväksi, mikä nyt näyttää hankalalta."⁵⁴⁷

Suomen johtomiesten pelon Aleksanteri I:n kuolemasta voi nähdä myös oireena siitä, että he tunsivat syyllisyyttä omasta "ahnehtivuudestaan".⁵⁴⁸ Asiat olivat Suomessa monessa suhteessa paremmin kuin muualla Euroopassa, jossa jouduttiin kärsimään Napoleonin sotien

⁵⁴² Korhonen 1963, 145; vrt. myös 132. Myös Knut von Troil C. E. Mannerheimille, 29.9/11.10.9.1815, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 172, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 22.10.1813, Stjernvall-suku – arkisto, 602:58, kansio 1, f. 66, KA.

⁵⁴³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 11.2.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 336, KA: "Kejsarens återkomst hörs aldeles intet af ehuru mycket efterlängtat, i synnerhet af mig för at få uti mina enskilda affairer något reglerat, ingenting har kunnat förändra min föresats at binda til på det aldra afvarsamste at slippa härifrån -- jag känner i alla möjliga afseende huru många olyckor detta ställe bereder mig och min famille."

⁵⁴⁴ Mannerheim 1922, 75; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.4.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 1.8.1815, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁵⁴⁵ Bonsdorff 1931, 614; Korhonen 1963, 199.

⁵⁴⁶ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 29.3.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 99, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA; G. F. G.M. Armfeltin kuoleman jälkeen: "Meidän keisarimme armo ja hänen yksityinen isällinen huolenpitonsa, mikä Suomea koko kokonaisuutena koskee ei jätä meitä koskaan!!"

⁵⁴⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 19.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA. Myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁵⁴⁸ Vrt. Bonsdorff 1934, 74: Armfelt toteaa: "...de evigt missnöjda och omätliga finnarnes som aldrig ville annat än sluka." G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.4.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: Tosin Armfeltin kertoman mukaan keisarin henki oli myös oikeasti ollut vaarassa taistelukentällä.

aiheuttamista rasituksista ja vaivoista. Suomen johtomiehet olivat vaatineet niin itselleen kuin ylipäätänsä koko Suomelle huomattavia taloudellisia etuja ja valtiollis-poliittisia oikeuksia. J. F. Aminoff totesikin: "Meillä on kaikkein jaloin, kaikkein paras hallitsija, mitä maan päältä löytyy, ja joka päivittäin hukuttaa kotiseutumme hyviin tekoihinsa, jotka säilytetään ikuisesti muistojen kirjoissa. Se on totuus, jota mustin ja pirullisinkaan epäkiitollisuus ei voi koskaan kieltää."⁵⁴⁹ Napoleonin kaltaisen "tyrannin" sijaan Aleksanteri I:stä oli tullut Suomen hyväntekijä ja suojelija. G. M. Armfelt totesikin jo vuonna 1811 keisarin suomalaisille, ja erityisesti Turun akatemialle, myöntämien etuuksien johdosta: "... jos Suomen maan asukkaat nyt valittavat, niin ansaitsevat he kyllä Jumalan rangaistuksen."⁵⁵⁰

4.6 Omat sisäiset riidat – keisari-isän huonot lapset

Alun perin epäillen Aleksanteri I:een suhtautunut Gustaf Mauritz Armfelt kirjoitti J. F. Aminoffille, kun tämä oli upseerilähetystön puheenjohtajana Pietarissa: "Jumala suokoon, että saisit jotakin hyvää aikaan. Keisari itse on hyvä ja hyvää tekevä, hänen neuvostonsa lienee sitä vähemmän."⁵⁵¹ Kun Suomen johtomiesten toiveita ja ajatuksia ei kuultu, ei tästä syytetty suinkaan keisaria itseään vaan häntä ympäröiviä neuvonantajia.⁵⁵² Hallitsija on hyvä, neuvonantajat ovat pahoja -tematiikka kukoisti myös Aleksanteri I:n ympärillä.⁵⁵³ Suomen johtomiehet pitivät herkästi Aleksanteri I:n venäläisiä neuvonantajia pahantahtoisina vääristelijöinä, jotka vain yrittävät vaikuttaa kielteisesti keisarin käsityksiin Suomesta. Syytösten esittäminen ei rajoittunut kuitenkaan vain venäläisiin neuvonantajiin ja virkamiehiin, sillä Suomen johtomiehet saattoivat syyttää myös toisiaan siitä, että keisarin hyviä ja jaloja tarkoituksia käytettiin väärin. Toisten haukkuminen ja syyttely ei ollut vierasta Suomen johtomiehille, sillä Suomen ylimmän virkamiehistön keskuudessa vallitsi varsin riitainen ja epäluuloinen ilmapiiri.⁵⁵⁴ Taustan tälle loi Aleksanteri I harjoittama perinteinen venäläinen suosikkihallinto, jonka mukaisesti keisari ei käynyt vuoropuhelua keskushallintoon kuuluvien instituutioiden kanssa, vaan uuden keskushallinnon

⁵⁴⁹ J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, Carl E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 115, KA.

⁵⁵⁰ Lainaus Bonsdorff 1932, 19.

⁵⁵¹ Bonsdorff 1931, 431; Danielson 1896, 720-2.

⁵⁵² Bonsdorff 1931, 412; Bonsdorff 1932, 44.

⁵⁵³ Koskimies 1956, 305-6; Laaksonen 2000.

⁵⁵⁴ Kts. Bonsdorff 1921, IX.

keskeisimmille paikoille sijoittamiensa henkilökohtaisten suosikkiensa kanssa. Keisarin suosikeilla oli viime kädessä todellinen valta päättää Suomen asioista.⁵⁵⁵

On toisaalta varsin ymmärrettävää, että ylimpien virkamiesten keskuudessa syntyi helposti kiistoja ja ristiriitoja, koska maan olosuhteet eivät olleet vielä vakiintuneet. Suomen johtomiehet korostivatkin useaan otteeseen, että epävarma tilanne vaati kaikkien suomalaisten yksimielisyyttä, vaikka käytännössä yksimielisyyden säilyttäminen osoittautuikin hyvin vaikeaksi.⁵⁵⁶ Kaiken lisäksi Suomen valtiollinen asema oli uusi ja hankala, sillä Suomen keskushallinto oli luotava alusta alkaen. Keskushallinnon rakenne ja sisältö oli pyrittävä luomaan sellaisiksi, että ne olisivat vastanneet Suomen erityisoloja. Organisoinnissa oli otettava huomioon suomalaisten omat lait ja oikeudet sekä toisaalta myös keisarin oikeudet Suomen ylimpänä hallitsijana. Ruotsin valtakunnan ajoilta peräisin olevia lakeja ei ollut helppoa soveltaa Venäjän hallitsijan alaisuuteen kuuluvaan autonomiseen Suomeen, koska valtiorakenne oli aivan erilainen. Tämän johdosta Suomen johtomiesten keskuudessa syntyikin helposti tulkintariitoja siitä, miten lakeja ja hallitsemistapoja tuli soveltaa käytäntöön. Suurista linjoista Suomen johtomiehet olivat kuitenkin yksimielisiä, sillä kaikki katsoivat, että Suomen Venäjältä erillinen ”itsenäinen” hallinto oli säilytettävä, vaikka sen tosiasiallisesta sisällöstä saattoikin esiintyä erimielisyyttä.⁵⁵⁷

Robert Henrik Rehbinder valitti vuoden 1812 alussa C. E. Mannerheimille, ”että sinä itse virkamiehenä tiedät varmasti, miten vaikea on olla kaikille mieliksi.”⁵⁵⁸ Mannerheim puolestaan totesi Aminoffille: ”Inhimillisiä vikoja ja kokemattomuutta toimia vaikeissa olosuhteissa on vaikea poistaa”.⁵⁵⁹ Useilta Suomen virkamiehiltä puuttui kokemusta ja taitoja hoitaa siviilihallinnon alaan kuuluvia virkatehtäviä. Lisäpainetta aiheutti myös se, että samaan aikaan kun venäläiset oli pyrittävä pitämään erossa Suomen asioista, oli suomalaiset puolestaan saatava tajuamaan, että he olivat suomalaisia sanan valtiollis-poliittisessa

⁵⁵⁵ Savolainen 1994, 235.

⁵⁵⁶ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 6.4.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 24, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 5/17.9.1814, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 2, f. 378, KA.

⁵⁵⁷ Bonsdorff 1932, 260-3, 299, 304-5; Danielson-Kalmari 1920; Hirn 1931, 672; Korhonen 1963, 42.

⁵⁵⁸ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 31.1/11.2.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 18, KA.

⁵⁵⁹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

merkityksessä. Lisäksi ongelmana oli ajan kansainvälispoliittisen tilanteen aiheuttama epävarmuus.⁵⁶⁰

Jo C. E. Mannerheimin johtaman Pietarin lähetystön aikana suomalaisten keskuudessa oli alkanut ilmetä erilaisia riitoja.⁵⁶¹ Kyse ei ollut kuitenkaan isoista periaatteellisista erimielisyyksistä, vaan ennemminkin oli vain syytelty toisia onnentavoittelijoiksi, kateellisiksi tai omavaltaisiksi. Periaatteessa kaikki Suomen johtomiehet olivat jo silloin kuten myöhemminkin yhtä mieltä siitä, että Suomen hallinto olisi pidettävä erillään Venäjältä. Käytännön tulkinnoissa ja menetelmissä ilmeni kuitenkin erimielisyyksiä siitä, miten Suomen Venäjältä erillinen asema olisi pitänyt toteuttaa. Ristiriitoja aiheutti myös kysymys siitä, miten entiseen isänmaahan, Ruotsiin, olisi tullut suhtautua. Suomen hallinnosta vastuussa olevien korkeiden virkamiesten keskuudessa esiintyi runsaasti myös erilaisia kateuden aiheuttamia kiistoja, pikkumaisia riitoja ja ilkeämielisiä juoruja mitä erilaisimmista aiheista, sillä kaikki asiat otettiin hyvin henkilökohtaisesti. Maan korkeimmat virkamiehet olivatkin hyvin arkoja ja tarkkoja kunniastaan.⁵⁶²

Suomen johtomiesten ristiriitojen sävyttämässä ilmapiirissä oli silmiinpistävää se, että tärkein erottava tekijä heidän keskuudessaan tuli Ruotsin vallan ajalta. Sprengtporten ja muut Anjalan liittoon sekaantuneet itsenäisyysmiehet olivat punainen vaate suurimmalle osalle Suomen autonomian ajan alun johtomiehiä. Niin von Willebrandin sukuryhmittymään kuuluvat henkilöt kuin ns. kustaviaanitkin suhtautuivat halveksivasti näihin isänmaan pettureihin, vaikka Sprengtportenin toiminnasta oli ollut hyötyä Suomelle siinä vaiheessa, kun Suomi oli liitetty Venäjään. Tosin myös venäläiset olivat suhtautuneet halveksivasti näihin maanpettureihin. Vasta kun Venäjä oli ollut aikeissa vallata Suomen, oli kyseisistä henkilöistä tullut yhtäkkiä hyödyllisiä.⁵⁶³

⁵⁶⁰ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 7.11.1812, Ehrenström-arkiv III, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.7.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁵⁶¹ Lesch 1924, 148-9.

⁵⁶² Bonsdorff 1932, 323; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Vrt. myös R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 12/24.5.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 24, KA.

⁵⁶³ Lesch 1924, 163; Rauhala 1910a, 121; J. F. Aminoff Gustaf af Wetterstedtille 25.1.1809, Wetterstedt-Gyldenstolpe samlingen, Brev till Gustaf af Wetterstedt A-C, 3, E 6021, RA: Aminoff venäläiselle diplomaatille "jag ej heller döljde i anseende till deras förhållande så i ett som annat, likasom min indignation öfver förräden Sprengtportens förordnande till Civile gen. gouverneur i Finland."

C. E. Mannerheim oli suhtautunut jo Pietarin lähetystön aikaan hyvin varauksellisesti Sprengtporteniin, ja hän oli pyrkinyt pitämään tämän mahdollisimman tarkasti erossa lähetystön asioista. Mannerheim oli pyrkinyt estämään myös sen, ettei J. A. Jägerhorn olisi saanut takaisin suomalaisen aatelismiehen oikeuksiaan. Vastenmielisyydestä huolimatta Mannerheim oli silti toiminut yhteistyössä Sprengtportenin kanssa saadakseen järjestetyksi Suomen hallinnolliset asiat, ja varsinkin saadakseen maapäiväkutsun Suomeen, mutta Pietarin lähetystön vierailun käydessä loppua kohti kyseisten herrojen välit olivat kiristyneet entisestään. Turun Akatemiaa edustaneen Haartmanin mukaan Sprengtporten olisikin sanonut Mannerheimista: "Hän on ylpeä eläin, jota olen hemmotellut, mutta jolta minun olisi täytynyt leikata kynnet heti alkuunsa."⁵⁶⁴

C. E. Mannerheim pyrki puolestaan pitämään Sprengtportenin erossa Suomen asioista myös myöhemmin. Porvoon maapäivien alussa asetettiin komitea laatimaan hallituskonseljin ohjesääntö.⁵⁶⁵ Komitean puheenjohtajaksi tuli Turun piispa Jacob Tengström ja jäseniksi C. E. Mannerheim, hovioikeudenneuvos C.E. Gyldenstolpe, professori G. Gadolin ja R.H. Rehbinder. Kenraalikuvernöörinä toiminut Sprengtporten yritti vaikuttaa ohjesääntökomitean ehdotukseen, mutta turhaan, sillä epäluotettavana pidetty Sprengtporten syrjäytettiin Mannerheimin johdolla.⁵⁶⁶ Mannerheimin lanko, A. F. Palmfelt, kirjoitti puolestaan maaliskuussa 1809 spekuloidessaan Porvoon ”valtiopäiviä” ja Suomen tulevaisuutta: "Hänen lankonsa Hollsteinin prinssin sanotaan valitun Suomen johtomieheksi, jolloin Sprengtportenin luulisi poistuvan." Ja sulkuihin lisäten Palmfelt toteaa: "Ehkäpä tämä on meidän ilmaiseman vastenmielisyyden tulosta".⁵⁶⁷

Myös G. M. Armfeltin ja J. F. Aminoffin mielestä Sprengtporten oli vastenmielinen henkilö. Armfelt kirjoitti Aminoffille Sprengtportenin kenraalikuvernööriksi nimittämisen johdosta: "Suuri Jumala, mikä ihmeen idea oli asettaa Sprengtporten Suomen johtomieheksi? Mitenkään ei keisari voisi osoittaa suomalaisille syvempää väheksyntää ja vaikeuttaa entisestään kunniallisen väen palaamista Suomeen. Mutta maailma on kiero ja paha."⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ Lesch 1924, 159-177.

⁵⁶⁵ Todettakoon, että hallituskonseljin ohjesääntöä valmistellut komitea ei ollut säätyjen asettama, vaan keisarin ja Sprengtportenin. Jussila 2007, 233-4.

⁵⁶⁶ Savolainen 1994, 286-7; Tyynilä 1992, 26-7.

⁵⁶⁷ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 9.3.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA.

⁵⁶⁸ Bonsdorff 1931, 432; myös 543-4; J. F. Aminoff Gustaf af Wetterstedtille 8.1.1809, Wetterstedt-Gyldenstolpe samlingen, Brev till Gustaf af Wetterstedt A-C, 3, E 6021, RA.

Armfeltin paheksunta kyseisiä anjalanmiehiä kohtaan näkyi myös siinä, että vielä myöhemmissäkin kirjeissään hän jaksoi parjata heitä, vaikka nämä oli jo onnistuttu syrjäyttämään Suomen hallinnon johdosta.⁵⁶⁹

G. M. Armfelt oli aluksi epäillyt myös muita Suomen hallinnon keskeisimpiin virka-asemiin kohonneita henkilöitä. Armfelt oli suhtautunut epäluuloisesti C. E. Mannerheimiin, koska tämä oli Ruotsissa kuuluisaksi tulleen L. A. Mannerheimin veli. Armfelt oletti, että C. E. Mannerheim olisi samanlainen "hirttämätön vallankumouksellinen" kuin tämän veli, joka vaikutti säätyjen oikeusasiamiehenä Tukholmassa.⁵⁷⁰ Voi myös olla, että Mannerheimin sotkeutuminen Anjalan liittoon oli herättänyt Armfeltissa epäluuloja. Mannerheimilla sen sijaan ei ollut mitään Armfeltia vastaan. Kun Kustaa IV Adolf oli suunnitellut tekevänsä Armfeltista Suomen hallinnon korkeimman johtajan 1800-luvun alussa, oli Aminoff kirjoittanut Armfeltille, että "Carl E. Mannerheim ja August F. Palmfelt toivottivat Armfeltin tervetulleeksi Suomeen". Armfelt oli puolestaan vastannut, ettei hän ihmetellyt Palmfeltin sanoja, sillä hän oli auttanut tätä joskus, mutta sen sijaan hän sanoi ihmettelevänsä Mannerheimin vastausta.⁵⁷¹

A. F. Palmfelt ei silti kuulunut Armfeltin erityisiin suosikkeihin siinä vaiheessa, kun hän oli ollut aikeissa siirtyä Suomeen. Armfeltin käsityksiin oli saattanut vaikuttaa Palmfeltin mainetta mustannut Kainuun antautumissopimus. Armfeltin mukaan Palmfelt oli: "Malliesimerkki ajan egoisteista, joille rakas minä itse olin kaikki ja kaikki muu ei mitään."⁵⁷² C. J. Stjernvallin mukaan myös Palmfelt oli suhtautunut aluksi epäluuloisesti Armfeltiin. C. J. Stjernvall kirjoitti: "Hänen (Palmfeltin) mielestä Armfelt ei vihaa tarpeeksi Ruotsia sen epäoikeudenmukaisen kohtelun takia, josta tämä (Palmfelt) oli kärsinyt, ja (Armfelt) saattaa siksi yhä ylläpitää sovinnollisia tarkoituksia."⁵⁷³

Myöskään C. E. Mannerheimin appi, E. G. von Willebrand, ei ollut kuulunut Armfeltille mieleisten henkilöiden joukkoon.⁵⁷⁴ G. M. Armfeltin mukaan Suomen maaherrat olivat olleet

⁵⁶⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 2.6.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 30.11.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁵⁷⁰ Bonsdorff 1931, 597-8. Kts. myös Lindqvist 1998, 290-1.

⁵⁷¹ Kyse on siis Ruotsin vallan ajasta, jolloin Armfeltista suunniteltiin Suomeen kenraalikuvernööriä. Bonsdorff 1931, 194; Blomstedt 1963, 223-4.

⁵⁷² Bonsdorff 1931, 428.

⁵⁷³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 13.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 294, KA.

⁵⁷⁴ Bonsdorff 1931, 174.

1800-luvun alussa huonoja ja pahantahtoisia. Armfelt oli katsonut, että ainoa poikkeus oli O. Wibelius, jonka vastakohtana hän piti ainoastaan omaa etuaan ajavaa E. G. von Willebrandia. Armfeltin ärtymykseen saattoi tosin vaikuttaa se, että von Willebrand oli saanut virkansa Anjalan liitossa ryvettyneeltä Armfeltin sukulaiselta.⁵⁷⁵ Vastenmielisyys oli molemminpuolista. Armfeltin ollessa maanpaossa Venäjällä Suomessa oli liikkunut huhuja (v. 1794), että tämä olisi piileskellyt Åminnessa. von Willebrandin mukaan huhu ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, mutta hän totesi: "... lähettäkää minulle Armfeltin tarina niin levitän sitä tarkasti – mutta toivoisin saavani niitä viisikymmentä kappaletta suomeksi, jotta yhdellä kertaa saisin hävitettyä nämä rikkaruohot – ja että hänen tästä lähtien tiedettäisiin oleskelevan Venäjällä. Niinpä voitaisiin palkita joku yritteliäs ihminen, joka voisi ampua häntä otsaan siellä, jos häntä ei muuten saada toimitetuksi kärsimään hänen hyvin ansaitsemaansa rangaistusta."⁵⁷⁶

Vaikka G. M. Armfelt oli suhtautunut epäluuloisesti maan johtomiehiin, niin hänet otettiin tyytyväisin mielin vastaan Suomessa. R. H. Rehbinderin mukaan kaikki valistuneet maanmiehet toivoivat Armfeltin paluuta. "Tämän miehen, jonka palvelukset ja ominaisuudet olivat sitoneet häneen jokaisen Suomen kansalaisen ja joka tulevaisuudessa voisi olla todellinen tuki tälle maalle."⁵⁷⁷ Myös Armfeltin "yleisesti tunnetut viat" tiedettiin, mutta siitä huolimatta Suomessa ymmärrettiin varsin hyvin, mikä hyöty Suomelle voisi koitua tästä Euroopassa asti tunnetusta hovipoliitikosta.⁵⁷⁸ Maan tulevan kehityksen kannalta olikin tärkeää, että herkkänahkaiset aatelismiehet olivat valmiita unohtamaan vanhat ennakkoluulonsa toisiaan kohtaan (vaikka ei ns. sprengtportenilaisia kohtaan).

Yllä mainitut vanhat "vihamiehet" muodostivat keskeisen valtaryhmittymän autonomian ajan alun Suomessa. G. M. Armfelt olikin taipuvainen antamaan helposti anteeksi entisille vihamielilleen, ainoastaan Kustaa III:n vihollisia kohtaan Armfelt oli tiukan anteeksiantamaton.⁵⁷⁹ Kyseessä olevaa valtaryhmittymää kutsuttiin ajankohdasta riippuen

⁵⁷⁵ Bonsdorff 1931, 173.

⁵⁷⁶ E. G. von Willebrand G. A. Reuterholmille 21.8.1794, G. A. Reuterholm samling 27, Brev till Reuterholm T-Å och osignerade, E 5146.

⁵⁷⁷ Bonsdorff 1931, 546.

⁵⁷⁸ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 6.6.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "Armfelt skall blifvit mycket väl accueillerad gläder mig. Han, biskopen och presidenten torde väl til en stor del bestyra om vår framtid. Jag hade likvist önskat at dessa snillen varit styrda af en varsammare, mognare och mera beräknande kraft...".

⁵⁷⁹ Bonsdorff 1931, 363.

joko Willebrandin, Armfeltin tai Mannerheimin liigaksi. Liigassa ei ollut kuitenkaan kyse tiukasta ja muodollisesta ryhmittymästä, sillä se oli ennemminkin väljästi sukulaisuus- ja ystävyysuhteiden ympärille muodostunut verkosto. Eri määritysperusteista, kuten ajankohdasta, riippuen siihen voi katsoa kuuluneen eri henkilöitä.⁵⁸⁰

Yhteisenä nimittäjänä liigaan kuuluville henkilöille voi kuitenkin pitää sitä, että siihen kuuluneet henkilöt katsoivat ymmärtävänsä Suomen uuden, Venäjältä ja Ruotsista erillisen poliittisen aseman, ja että he myös pyrkivät toimimaan sen vahvistamiseksi. Ryhmän vastustajiin kuuluvien henkilöiden katsottiin sen sijaan pyrkivän vesittämään heidän patrioottisen toimintansa suomalaisen isänmaan hyväksi.⁵⁸¹ On kuitenkin mielenkiintoista, että tällaista vastaryhmittymää on käytännössä vaikea paikallistaa, jollei huomioon oteta entisiä ideologisia vihollisia eli "itsenäisyysmiehiä". Tällaisen ryhmittymän olemassaolosta ei ole ainakaan säilynyt todisteita.⁵⁸² Willebrandin liigaan kuuluneet Suomen johtomiehet olivat silti hyvin vakuuttuneita siitä, että maasta löytyi vastarinnankiiskejä.

G. M. Armfeltin mukaan varsinkin Turussa vallitsi huono ja riitainen ilmapiiri. Armfelt epäilikin, että turkulaiset olivat vielä kallellaan Ruotsin suuntaan.⁵⁸³ Myös J. F. Aminoffin mukaan Turussa vaikutti riitainen ja maalle vahingollinen henki, joka oli tosin hänen mukaansa vallinnut siellä aina – jo Ruotsin vallan aikana.⁵⁸⁴ G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille Turun ilmapiiristä: "Oletan jopa, että silloin kun henkilö ei hengitä halpamaisen Turun myrkyllistä ilmapiiriä, niin kukaan rehellinen tai viisas mies ei voi uskoa, että vielä 54 vuoden iässä minua voisi ohjata mikään muu intohimo kuin todellinen isänmaantunne (fosterlandskänsla). Ainoa asia mitä nyt pelkään, on uhkaavalta näyttävä sodan syttyminen, joka katkaisisi minun laajat suunnitelmani Suomen kehittämiseksi (uppkomst) ja

⁵⁸⁰ Kts. esim. Savolainen 1994, 242: "Vaikka Rehbinerän ystävä ja tukija C.J.Walleen siirtyi Viipurin läänin maaherraksi, Rehbinerän nousi komiteassa voimahahmoksi. Rehbinerän tukijoina tässä "armfeltin tai stjernvallin" liigassa olivat Walleenin lisäksi uudisrakennuskomitean puh.johtaja J.A.Ehrenström, oikeusosaston jäsen ja myöhemmin prokuraattori C.E.Gyldenstolpe ja Suomen asiain toimitussihteeri L.G.von Haartman. Vastustaja, Aminoff sukulaisineen, Vaasan hovioikeuden presidentti C.F.Rotkirch, senaattori Gustaf von Kothern ja G.Aminoff onnistuivat aika ajoin ärsyttämään Rehbinerää."; myös 220.

⁵⁸¹ G. M.Armfelt C. J. Stjernvallille, 8/20.10.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁵⁸² Vrt. Danielson-Kalmari 1922, 362-5; Inkeri 1993, 108. Kts. myös Blomstedt 1963, 378. Blomstedtin mukaan Armfeltin vastaiseen ryhmään näyttivät kuuluneen Ladau, J. A. Jägerhorn, Sprengtporten, kenraalikuvernöörinkanslian päällikkö Elving ja Suomessa ainakin presidentti Tandefelt ja everstiluutnantti Reuterskjöld. "Tämän ryhmän pietarilainen kärkijoukko pyrki nähtävästi vaikuttamaan siihen suuntaan, että Suomen asemaa muutettaisiin ja että suuriruhtinaskuntaa lähennettäisiin keisarikuntaan."

⁵⁸³ Westerlund 2002, 64-7. Vrt. myös Castrén 1944, 75-6.

⁵⁸⁴ J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 33, KA.

itsenäistämiseksi (själfbestånd) –sillä kun keisari matkustaa armeijan luokse, on asioiden säännönmukainen hoitaminen ohi."⁵⁸⁵

G. M. Armfelt suhtautui lähes pakkomielteisesti Turun ilmapiiriin, vaikka hänen yllä lainattu kirjoituksensa päättyikin realistispohjaisempaan käsitykseen todellisista vaaroista ja uhista.⁵⁸⁶

C. E. Mannerheim totesikin J. F. Aminoffille, että jos Armfeltilla ei olisi vaarallisempia vihollisia kuin hänen omat maanmiehensä, niin ei tämän pitäisi sen takia olla huolissaan.⁵⁸⁷

Turussa asuva ja hallituskonseljin jäsenenä toimiva Mannerheim yritti parhaansa mukaan hälventää kaupungin asukkaisiin kohdistuneita ennakkoluuloja. Mannerheim pyrki vakuuttamaan Aminoffille, että hänelle itselleen ja hänen ystävilleen oli täysin vieras ajatus, että yleinen mielipide olisi ollut Turussa vahingollinen ja maalle turmiollinen, vaikka Mannerheim myönsi samalla, että Turusta niin kuin muualtakin saattoi kyllä löytyä juoruilijoita. Mannerheimin mielestä heille ei kuitenkaan tullut sallia sitä kunniaa, että heihin olisi kiinnitetty huomiota. Mannerheim lisäkin tietävänsä, että Turusta oli lähtenyt liikkeelle juoruja ja valheita, mutta näiden henkilöiden naamiot olisi parempi riisua suullisesti.⁵⁸⁸

Mannerheim pyrki oikaisemaan myös myöhemmin käsityksiä Turun hengestä. Mannerheim kirjoitti J. A. Ehrenströmille: "Armfelt on usein kirjeissään lausunut siitä huonosta hengestä, mikä täällä kaupungissa kuulemma vallitsee. Haluamatta puolustaa ketään, luulisi kuitenkin yleisen ilmapiirin olevan täällä saman kuin muuallakin Suomessa. Suomalaiset tarvitsevat aikaa rauhoittua, ja että he todella rakastavat ja kunnioittavat hyvää keisariaan, siitä olen varma. Meidän onnellisuutemme ja rauhamme viholliset ovat vaivaa säästämättä yrittäneet mustamaalata meidät valheellisin väittein. Ne henkilöt, jotka ovat tähän syytä ja jotka syyttävät meitä, eivät osittain ole lainkaan meidän kansaan (vår nations) kuuluvia ja osittain heidän ei pitäisi laskea kuuluvan meihin. Heidän kateutensa, alhaisuutensa ja alhaiset juonet saadaan joskus tulevaisuudessa paljastettua."⁵⁸⁹

Mannerheimin mukaan myös häntä itseään oli syytetty väärin perustein koskien Suomen pääkaupungin siirtoa Turusta Helsinkiin. Mannerheim totesi J. A. Ehrenströmille: "Meidät

⁵⁸⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, (10.2.1812?), Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁵⁸⁶ Korhonen 1963, 207; Westerlund 2002, 71-2.

⁵⁸⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁵⁸⁸ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁵⁸⁹ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 5.1.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

kaikki täällä Turussa on arvioitu Helsingin ja sen rakentamisen vastustajiksi. Tähän ei pitäisi kuitenkaan olla mitään muuta syytä kuin perusteettomat epäilykset, joilla ei ole mitään muuta virkaa kuin, että ne asettavat eri provinssit toisiaan vastaan, vaikka kaikilla pitäisi kyllä olla yhteinen intressi yleisesti katsottuna."⁵⁹⁰

Mannerheim valitti myös J. F. Aminoffille siitä, miten hänestä itsestään oli juoruillu ja miten häntä oli syytetty onnenonkijaksi. Mannerheim kirjoitti: "Minä tiedän, että jotkut ovat jopa yrittäneet heittää epäilyksiä päälleni sen tähden, että olen syntynyt ja että minulla on sukulaisia lahden toisella puolella. Kunniallinen väki saakoon tuomita, että olenko katsonut Suomen isänmaakseni (fädernesland). Se, mikä on joskus maksanut minulle, että jopa jotkut minun ystäväni ovat epäilleet minua – mutta sekin on ohimenevää, ja kaikki on kuolevaista."⁵⁹¹ Ja vähän aikaisemmassa kirjeessään Mannerheim oli puolestaan tuskaillut sitä, että häntä oli syytetty aristokraattisesta⁵⁹² ajattelutavasta. Ja vastaten tähän syytökseen Mannerheim totesi: "En ole koskaan pyrkinyt tulemaan merkittäväksi henkilöksi ja tästä lähtien pyrin siihen entistä vähemmän."⁵⁹³

Suomen johtomiehille olikin tyypillistä valittaa suomalaisten itsensä keskuudessa vallitsevista ristiriidoista, epäluuloista ja kabaaleista, joiden katsottiin vaikeuttavan heidän työskentelyään Suomen hyväksi.⁵⁹⁴ Vaikka suomalaisten keskuudessa todella esiintyi lukuisia riitoja ja väärinkäsityksiä, niin tästä huolimatta voi katsoa, että pahimmat kuvitelmat syntyivät sittenkin kunkin omassa päässä. C. J. Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Luulen, että olet väärässä epäillessäsi, että olet epäsuosiossa Turussa. Olen kysellyt tarkasti Adolffilta (von Willebrand), joka on antanut minulle erittäin tyydyttäviä vastauksia. Toivoisinkin, että ottaisit asiat vähän filosofisemmin, sillä sinun kyvyilläsi hoitaa virkaa mikään kritiikki ei voi huolestuttaa minua. Myös minulla on vihamiehiä, ja myönnän ansainneenikin niitä, ja olen myös epäluuloinen, mutta uskossani minulla on niin suvereeni halveksinta (jos se ei olisi liiaksi sanottu) niitä kohtaan, että en koskaan ajattele heidän haluavan minulle paha."⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁵⁹¹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁵⁹² Aristokraattisella ajattelutavalla tarkoitettiin kyseisenä aikana sitä, että ylin aatelisto pyrki saamaan itselleen mahdollisimman suuren vaikutusvallan ennen kaikkea monarkin kustannuksella. Kts. Bonsdorff 1930, 84.

⁵⁹³ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁵⁹⁴ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.12. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 87, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA.

⁵⁹⁵ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 8.12.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 380, KA.

Suomen johtomiesten keskuudessa vallitsi yleisesti ottaen varsin vainoharhainen ilmapiiri. Maan johtomiehet näkivät kaikkialla kabaaleja ja syytöksiä, joiden katsottiin kohdistuvan heihin itseensä – jopa heidän omaan henkeen.⁵⁹⁶ Varsinaisia todisteita tällaisista vihollisista tai kabaaleista ei ole kuitenkaan säilynyt. Viholliskuvitelmiin vainoharhaisesta luonteesta kertoo myös se, että varsinkin toisten viholliskuvitelmat nähtiin usein liioiteltuina. Myös G. M. Armfelt, joka tuntui näkevän joka puolella juonittelua ja kabaaleja, osasi suhtautua ”filosofisemmin” muiden pelkokuvitelmiin.⁵⁹⁷ Armfelt piti silti suomalaisten itsensä keskuudessa ilmeneviä ongelmia vakavina, sillä hän sanoi näkevänsä suomalaiset kuin roomalaisina, ”joiden suurin ja pahin vihollinen on heidän muuriensa sisällä”.⁵⁹⁸ Armfelt totesi C. J. Stjernvallille: ”Vaikealta näyttää, mutta toivon, että me jotka ajattelemme enemmän omaa maatamme kuin meitä itseämme, voimme pakottaa muutkin samaan.”⁵⁹⁹ Autonomisen Suomen julkinen elämä ei ollutkaan ”veretöntä” virkamiestyötä, vaan johtomiehet näyttivät uhraavan lähes kaiken energiansa yleisten asioiden hoidolle.⁶⁰⁰

Suomen johtomiesten harhaisia ja ahdistuneita kuvitelmia pahensivat entisestään keisarin poissaolot ja siitä seuranneet vaikeudet hoitaa Suomen asioita.⁶⁰¹ C. J. Stjernvall arvelikin riitojen ollessa Armfeltin ja Aminoffin takia huipussaan, että tilanne pidemmän päälle johtaisi siihen, miten ”keisari kerran tömäyttäisi lattiaa jalallaan ja kaikki olisivat hiljaa.”⁶⁰² Myös C. E. Mannerheim näki keisarin roolin ratkaisevana. Mannerheim kirjoitti: ”Toivottavasti kaikki oikeamieliset suomalaiset ja hyvät kansalaiset tajuavat sen, miten paljon yksimielisyyttä ja kansallista henkeä (national anda) vaaditaan, jotta niin kauan kuin Jumalaa ja Aleksanteria miellyttää voimme säilyttää hyvin uhanalaisen olemassaolomme.”⁶⁰³

Ristiriitoja ja ongelmia aiheutti myös se, että Suomen johtomiesten mukaan suomalaiset eivät tajunneet maansa etua ja sitä, miten oman edun vaaliminen edellytti kiitollisuuden osoittamista keisarille. R. H. Rehbinder valitti: ”Suomalaiset ovat ainoa kansanosa (folkslag)

⁵⁹⁶ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 34, KA: ...”aboiterna som svurit mig döden...”.

⁵⁹⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁵⁹⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1811, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA.

⁵⁹⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁶⁰⁰ Kts. Sennett 1978, 3.

⁶⁰¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15/27.1.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶⁰² C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 23.6.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 369, KA. Vrt. G.

M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶⁰³ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

Euroopassa, jotka vain katselevat rauhassa kun suuret tapahtumat vyöryvät. Kun Venäjä ja Ruotsi tekevät mitä suurimpia uhrauksia Euroopan itsenäisyyden vuoksi, ei Suomi edes kerran tahdo vapaaehtoisesti maksaa kiitollisuuden ja uskollisuuden osoituksena velkaansa monarkilleen, ensimmäiselle hyväntekijälleen."⁶⁰⁴ Myös G. M. Armfelt valitti usein sitä, että suomalaiset eivät osanneet muuta kuin valittaa ja pyytää.⁶⁰⁵ Oman maan kansalaisiin kohdistuneeseen kritiikkiin yhtyi myös C. J. Walleen. Walleenin mukaan Suomessa vallitsi ajalle tyypillinen itsekkyyden henki, ja että kaikki ajattelivat vain omia pikku etujaan. Walleenin mukaan kyseinen henki oli auttanut Suomen kansaa alistumaan niin helposti valtioasemansa muutokseen, ja jota "muuten jokainen todellinen kansakunta pitää suurimpana kaikista mahdollisista onnettomuuksista". Myös maan hallituksen moittiminen oli Walleenin mukaan tullut tavaksi ja johtanut välinpitämättömyyteen isänmaata kohtaan, "sillä näitä kahta pidän omalta osaltani erottamattomina." Walleen olikin niin tuohduksissaan oman maansa kansalaisiin, että totesi: "On onnettomuutemme, ettemme ole kärsineet mitään".⁶⁰⁶

Myös G. M. Armfelt yhtyi Walleenin näkemyksiin. Armfelt kirjoitti: "Meillä Suomessa rehellinen, isänmaallinen kunnon mies ei koskaan pääse hitustakaan eteenpäin. Meidän täytyy kestää suuria onnettomuuksia, ennen kuin täällä syntyy kansallishenki, ja kyllä ne kärsimykset vielä tulevat. Surkuttelen teitä ja kaikkia, jotka koettavat johtaa yleisöä oikealle tielle. Intonsa uhreina he näkevät edessään tyhmyyttä, kohtaavat juonia ja kabaleja ja menettävät vihdoin voimansa tuloksettomassa taistelussa. Riemulla olen tervehtivä vapautukseni hetkeä ja silloin sulkeva porttini niin tarkkaan, että en seuraa edes yleisiä asioita. Mikä kuolettaa on tieto, että me itse olemme pahimmat vihollisemme."⁶⁰⁷

Omat sisäiset riidat herättivätkin Suomen johtomiesten keskuudessa pelkoa, että keisari tajuaisi, etteivät suomalaiset olleet itsenäisyytensä arvoisia.⁶⁰⁸ G. M. Armfelt kirjoitti: "Minä

⁶⁰⁴ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 12/24.5.1812, C. E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 24, KA. Vrt. myös R. H. Rehbinder A. F. Palmfeltille, 24.7/6.8.1812, Armfelt -arkisto a 27, mf. VAY 397, KA.

⁶⁰⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 16.11.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10/22.2.1813, Armfelt -arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶⁰⁶ Lainaukset Korhonen 1963, 198-9. Vrt. myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA. Tosin vrt. Haas 1997, 5: "Suffering and disappointment are the stimuli that cause collectivities to examine past experiences and reinterpret them."

⁶⁰⁷ Danielson-Kalmari 1925a, 465.

⁶⁰⁸ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 17.6., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 13.7.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 33, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.10.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 1.10.1811, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 2, f. 290, KA. Vrt. Myös Klinge 2006, 288: Suomen ylin

luotan täysin keisarin päähän ja sydämeen, mutta kun hän näkee miten olemme keskenämme, alkaa hän luonnollisestikin halveksia kansakuntaamme (nation)."⁶⁰⁹ G. F. Stjernvall arveli puolestaan veljelleen: "Olen omalta osaltani vakuuttunut siitä, että meidän suomalaiset eivät ole kykeneviä hallitsemaan, ja yhtä vähän on kansa (nationen) itse kykenevä tulemaan hallitukseksi niiden liberaalien perusprinsiippien mukaan kuin meidän rakastettu ja ihailtu keisarimme on meille antanut."⁶¹⁰ Suomen johtomiesten valituksissa onkin havaittavissa käsitys, että Suomen oma poliittinen asema edellytti kaikkien suomalaisten yksimielisyyttä ja patrioottista henkeä.⁶¹¹ G. M. Armfelt totesi: "Pieni yhteiskunta (samhälle) omaa olemassaolonsa yksimielisyyden kautta, sillä muuten he repivät itsensä paloiksi kun pelkästään yksi ruhtinas tarvitaan ottamaan heiltä pois kaikki valtion vertaukset (all liknelse af stat)."⁶¹²

Myös C. E. Mannerheim ajatteli hyvin samaan tapaan kuin Armfelt. Mannerheim kirjoitti: "Jos koskaan niin nyt vaaditaan yksimielisyyttä ja harmoniaa Suomen asukkailta, joiden poliittinen olemassaolo (politiska existence) ja vapaus seisoo tilapäisillä ja heikoilla perustuksilla ja joiden tulevaisuus on pilven peittämä, ja joka on niin helposti tuhottavissa yhdelläkin ukkosen lyönnillä."⁶¹³ Mannerheim pyrki myös levittämään näkemyksiään julkisuuteen. Mannerheim kirjoitti: "Toivoisin, että joku järkevä mies yrittäisi meidän yleisen lehtemme kautta vaikuttaa keskuudessamme vallitsevaan hajanaiseen ajattelutapaan ja pyrkiisi ohjaamaan sitä ajankohdalle sopivaan suuntaan, valaisemaan kansaa (folcket) enemmän sen todellisista intresseistä, ja varoittamaan niistä vaarallisista seurauksista, joita kateus, oman edun tavoittelu ja egoismi aiheuttaa."⁶¹⁴ Mannerheimin mukaan oli: "Onnetonta, että jopa meidän mitättömässä maassamme on niin paljon kateutta, niin monia skismoja ja niin monia yksityisiä intressejä. Niin pian kuin kukin ei kaikilta osin saa läpiviedyksi omia

johto katsoi, että "Suomi saattoi pitää saamansa aseman vain, jos se sivistyksensä puolesta osoitti olevansa erikoisetujensa arvoinen."

⁶⁰⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 19.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶¹⁰ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.12. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 87, KA.

⁶¹¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 17.6., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁶¹² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8/20.10.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶¹³ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁶¹⁴ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Myös C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 29.5.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

suunnitelmiaan, niin saman tien hyökätään henkilöiden kimppuun ja unohdetaan, miten yleiset asiat kärsivät yksityisestä vihanpidosta ja juoruilemisestä."⁶¹⁵

C. E. Mannerheim ei ollut kuitenkaan sisäistänyt täysin itsekään peräänkuuluttamaansa yksimielisyyden tarvetta, vaikka hän olikin yksi sen innokkaimmista puolestapuhujista. Mannerheimin välit hänen lankonsa C. J. Stjernvallin veljeen, Gustaf Fredrik Stjernvalliin, eivät olleet erityisen hyvät. Mannerheim totesi G. F. Stjernvallista: "Maaherra Stjernvall on saanut palkinnoksi punaisen nauhan hänelle itselleen hyödyllisistä, mutta meille tuhoisista projekteista. Tämä mies on yksi Suomen rauhalle vaarallisimmista henkilöistä. ... Ole hyvä ja polta tämä kirje."⁶¹⁶ Vielä muistelmissaankin Mannerheim valitti G. F. Stjernvallin olleen yksi pahimmista "projektimaakareista".⁶¹⁷ G. F. Stjernvall piti puolestaan Mannerheimia itsevaltaisena ja vallanhaluisena.⁶¹⁸

C. E. Mannerheimin ja G. F. Stjernvallin kireisiin väleihin olivat saattaneet vaikuttaa heidän erilaiset tapansa toimia. Mannerheim oli yleensä tiukan perustuslaillinen ja konservatiivinen käsityksissään ja teoissaan. Stjernvall pyrki puolestaan varmistamaan Suomen Venäjältä erillisen aseman erilaisten uudistusten kautta. Mannerheimin ja Stjernvallin välisissä ristiriidoissa oli siis kyse näkemyseroista sen suhteen, miten isänmaan edut voitiin katsoa parhaiten varmistettavan. Kireisiin väleihin oli saattanut vaikuttaa myös se, että Mannerheim toimi hallituskonseljissa ja Stjernvall oli maaherrana, sillä autonomian ajan alussa ei ollut aina täyttä selvyyttä eri hallinto-organisaatioiden toimintavaltuuksista ja vastuusuhteista. Aikalaisilla oli vaikeuksia käsittää sitä, että hallituskonselji toimi keisarin antamin valtuuksin. Maaherrojen oli hankala tottua työskentelemään uuden keskushallinnon alaisena, monet eivät nähtävästikään sulattaneet vertaistensa valtaa ja määräyksiä. Hallituskonseljin jäseniä nimiteltiin pilkaten "pikku-aleksantereiksi".⁶¹⁹ Myös hallituskonseljin ja Suomen asiain komitean suhteissa esiintyi alkuvaiheessa kitkaa. Hallituskonseljin jäsenet katsoivat, että Suomen asiain komitea suhtautui siihen holhoavasti. Hallituskonseljin ratkaisuvaltaa rajoitti

⁶¹⁵ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁶¹⁶ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 24.1.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA.

⁶¹⁷ Mannerheim 1922, 101; Mannerheims memoires, sidos 2, 75.

⁶¹⁸ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 18.3.1813, Stjernvall-arkisto, 602:58, kansio 1, f. 50, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 11.6.1813, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 56, KA .

⁶¹⁹ Bonsdorff 1932, 171; Bonsdorff 1934, 77; Armfelt 1813: "ehuru mäktige små Aleksandrarne äro i Åbo, så plär den stora Alexander ändå bliva lydd."; Danielson-Kalmari 1920, 50, 184; Rauhala 1910a, 279-80, 305; Savolainen 1994, 288; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

se, että sen tekemät esitykset jätettiin muokattavaksi ensin kenraalikuvernöörinkansliaan, josta kenraalikuvernööri toimitti ne käsiteltäväksi Suomen asiain komitealle ennen kuin ne päättyivät keisarin ratkaistavaksi.⁶²⁰

Onkin silmiinpistävää, kuinka paljon Suomen korkeimpien virkamiesten keskuudessa esiintyi erilaisia ristiriitoja ja tulehtuneita ihmissuhteita.⁶²¹ Kuuluminen ns. Willebrandin tai Armfeltin liigaan ei tarkoittanutkaan automaattisesti sitä, että kaikki siihen kuuluneet henkilöt olisivat tulleet keskenään hyvin toimeen. Myös kyseisen "liigan" sisällä ilmeni ristiriitoja, jotka saattoivat nousta ajankohtaisista poliittisista päätöksistä ja toimenpiteistä⁶²², tai muuten vain joko juoruista tai kuvitelmissa.⁶²³ Pahin ja samalla välirikoon johtanut kiista syntyi vanhojen "kohtalontoverien" G. M. Armfeltin ja J. F. Aminoffin välille. Välirikon seurauksena Armfeltin ja Aminoffin lähipiiriin kuuluneet henkilöt joutuivat valitsemaan puolensa. Riidan seurauksena "Willebrandin" liiga otti etäisyyttä Aminoffiin. Aluksi C. J. Stjernvall oli tosin yrittänyt ajaa sovintoa Aminoffin ja muiden (Armfelt, Rehbinder ja Mannerheim) välille, mutta Stjernvall etääntyi sittemmin itsekin entisestä "oppi-isästään".⁶²⁴ Muilta yhtä pahoilta välirikoilta onnistuttiin kuitenkin välttymään, vaikka pinnan alla kytikin erimielisyyksiä. Omavaltaisena pidetyn Armfeltin toiminta suututti aika ajoin hänen lähimpiä uskottujaankin kuten C. J. ja G. F. Stjernvallia.⁶²⁵ Mannerheim saattoi puolestaan epäillä ajoittain joutuneensa Armfeltin epäsuosioon.⁶²⁶

Epäluulojen ja kiistojen taustalla voi nähdä vaikuttaneen sen, että Suomen asemaa tarkasteltiin eri lähtökohdista. Suomen asema ja edut näyttivät varmasti erilaisilta riippuen siitä, että katsottiinko niitä Pietarista Suomen asiain komitean, Turusta hallituskonseljin vai

⁶²⁰ Savolainen 1994, 173-4, 178

⁶²¹ Kyseessä ei ollut mikään puhtaan yksimielinen eliitti, vaan käytännössä pluralistinen vallankäyttöasetelma. Kts. Clegg 1989, 53.

⁶²² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: Armfelt moitti Palmfeltin rekrytointimetoja Suomen rykmentin aikaansaamiseksi, ja vieläpä Palmfeltin langolle C. J. Stjernvallille; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 3.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 131, KA.

⁶²³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 13.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 294, KA. Vrt. Siltala 2001, 165-6: "Aikuisetkaan ihmiset eivät elä puhtaasti sosiaalisissa suhteissa vaan oman halun ja vihan sävyttämässä sosiaalisissa suhteissa kohteisiin, jotka rakentuvat osin omista projektioista, osin toisten antamasta palautteesta."

⁶²⁴ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 22.3./9.4.1813, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, ei päivämäärää, 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 384, KA.

⁶²⁵ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 20.4.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 362, KA.

⁶²⁶ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

jonkin läänin maaherran istuimelta.⁶²⁷ C. E. Mannerheim totesi kirjeessään J. A. Ehrenströmille, että G. M. Armfelt "olisi varmaankin nähnyt monet asiat eri tavalla kuin miltä ne kaukaa katsottuna näyttivät."⁶²⁸ "Willebrandin" liigan vahvuutena voi kuitenkin pitää nimenomaan sitä, että siihen kuului Suomen keskeisimmissä hallinto-organisaatioissa vaikuttavia henkilöitä. Tieto välittyi näin paremmin eri hallinto-organisaatioiden välillä, ja ainakin osa kitkaa aiheuttavista väärinkäsityksistä ja erimielisyyksistä onnistuttiin välttämään.⁶²⁹ Suomen sisäistä yhtenäisyyttä vakavasti uhkaavien kiistojen – ei pelkkien omien harhaluulojen, kateuden sävyttämän juoruilun ja hallinnollisten erimielisyyksien – välttämiseksi oli myös hyvä, että vaikka "Willebrandin" liigaan kuului toimintatavoiltaan ja tyylyltään hyvin erilaisia ihmisiä, niin ystävyys- ja sukulaisuussuhteet yhdistivät heitä. Epävirallisten ystävyys- ja sukuverkostojen kautta voitiin ratkaista Suomen johtomiesten välisiä erimielisyyksiä, joten riidat jäivät Suomen poliittisen aseman kannalta melko harmittomiksi, vaikka yksilöiden kannalta ilmapiiri olikin raskas.⁶³⁰

Ei ole myöskään syytä väittää, että Suomen johtomiehet olisivat olleet jotenkin poikkeuksellisen vainoharhaisia tai herkkänahkaisia riitelemään, sillä erilaiset kabaalikuvitelmat kuuluivat ajan poliittiseen kulttuuriin.⁶³¹ G. M. Armfelt totesikin C. J. Stjernvallille: "Mutta riitoja ja kabaaleja esiintyy kaikkialla ja tulee aina esiintymään, joten sitä vain saa kestää kritiikin..."⁶³² Ruotsissa ja Venäjällä vallalla ollut suosikkijärjestelmään perustuva hallintokulttuuri aikaansai ilmapiirin, jossa kabaaleja nähtiin herkästi kaikkialla – sielläkin missä niitä ei ollut. Omat epäonnistumiset ja onnettomuudet oli helppo vierittää kabaalien syyksi, kun ylenemiset ja palkkiot olivat hyvin pitkälti kiinni kulloistenkin vallanpitäjien sattumanvaraisesta suosiosta.⁶³³

⁶²⁷ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, päiväämätön, vuosi 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 24, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 5.11. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 69, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 19.9.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 288, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 5.4.1811, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 10, KA.

⁶²⁸ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁶²⁹ Korhonen 1963, 101-2; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 17.6.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 101, KA; A. F. Palmfelt G. F. Stjernvallille 24.10.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 122, KA: "...med Mannerheim har jag taltt uti det ämne vi sednaste omtalte och är rätt nöjd med hvad han yttrat; jag tror det ankommer uppå dig at efter den mennisko kändedom du äger få honom som du önskar och det almänna bäst fodrar."

⁶³⁰ C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 14/26.3.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 73, KA.

⁶³¹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 5/17.9.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 378, KA; vrt. myös Bonsdorff 1931, 178, 192, 467, 526, 553, 617.

⁶³² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁶³³ Jussila 2004, 190; Mäkeläinen 1972, 30; Tiihonen 1994b, 88.

5 SUOMALAISUUDEN UUSI MÄÄRITTYMINEN

5.1 Aleksanteri I:n merkitys

Aleksanteri I:n teoilla ja puheilla oli tärkeä merkitys uuden suomalaisuuskäsityksen rakentumisessa. Gustaf Mauritz Armfelt oli korostanut maanmiehilleen keisarin nimenomaista tahtoa, että ”me Suomen maan asukkaat hyvästä tahdosta ja hyvästä sydämestämme tulemme suomalaisiksi”.⁶³⁴ Armfelt oli myös korostanut Suomen asukkaiden velvollisuutta elää ja kuolla suomalaisina, ei venäläisinä eikä ruotsalaisina. Sillä Armfeltin mukaan olla suomalainen oli ”kaikkein suurin kunnia meille.” Armfelt sanoikin nimittävänsä kanaloiksi sellaisia, jotka ”eivät tahdo olla suomalaisia, vaan pitävät itseään venäläisinä tai ruotsalaisina ja siten kieltävät oikean isänmaansa”.⁶³⁵ Suomen johtomiehet olivat alkaneet ymmärtämään Aleksanteri I:n tukemana, että heidän todellinen isänmaansa oli heidän synnyin- ja asuinmaansa Suomi.

Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole kuitenkaan mahdollista tutkia sitä, miten voimakkaasti Aleksanteri I todella korosti sitä, että Suomen maan asukkaista oli tultava suomalaisia sanan valtiollis-poliittisessa ja suomalaista kansallishenkeä korostavassa merkityksessä, tai missä määrin tämä oli Armfeltin ja muiden Suomen johtomiesten omaa tulkintaa keisarin suomalaisille myötämielisestä politiikasta.⁶³⁶ On kuitenkin varsin selvää, että Aleksanteri I halusi tehdä Suomesta hallinnollisesti erillisen alueen – oli syynä sitten hänen liberaali-ajattelukautensa tai Napoleonin sotien aiheuttama reaalipolitiikka.⁶³⁷ Eivätkä Suomen johtomiehet nähneet tätä reaalipolitiikkana, kuten edellä on jo tullut ilmi, vaan he olivat aidon hämmästyneitä siitä, että keisari todella tahtoi ja aikoi säilyttää Suomen takaamalla maan poliittisen olemassaolon. Käytännössä tämä tuli tarkoittamaan sitä, että Suomen maan asukkaista oli tultava suomalaisia.

⁶³⁴ Lainaus Bonsdorff 1932, 117.

⁶³⁵ Korhonen 1963, 194-6. Vrt. myös Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 226: Diskurssianalyysissa moraaliset oikeutukset nähdään olennaisena osana puheen kautta tapahtuvaa neuvottelua hyväksyttävästä sosiaalisesta identiteetistä.

⁶³⁶ Tosin on todennäköistä, ettei tällaisiin kysymyksiin olisi edes mahdollista päästä käsiksi kovin helposti, sillä voi olettaa, että keisari toi tällaiset mielipiteet esiin ennenkaikkea suullisissa keskusteluissa.

⁶³⁷ Tiihonen 1994b, 217-8: Aleksanteri I:n liberaali, hallitusjärjestelmään kohdistuva reformipolitiikka, perustui montesquieuilaisiin vallanjakoajatuksiin ja oikeusvaltiollisiin iskulauseisiin, joiden hengessä Aleksanteri oli kasvatettu. Aristokratian paineessa Aleksanteri ei kuitenkaan saanut vietyä uudistuksiaan loppuun.

Uudenlaisen suomalaisuuden rakentumisessa oli kyse tietoisesti tapahtuvasta kansallisesta konstruktiosta, sillä suomalaisuus oli nimenomaan luotava. Suomen alueen asukkaat olivat luonnollisesti olleet myös aikaisemmin suomalaisia, mutta Suomen Venäjään liittämistä lähtien suomalaisuuteen sisältyi valtiollis-poliittinen ulottuvuus. Suomen johtomiehet olivat tietoisia siitä, että tämä valtiollis-poliittinen merkitys oli varta vasten rakennettava ja luotava. Uudessa valtiosuhteessa ei enää riittänyt, että suomalaisuus ymmärrettiin käsitteen vanhassa merkityksessä, paikalliseen alueeseen liittyvänä identiteettinä. Aikaisemmin ruotsalaisuuteen liitetty valtiollis-poliittinen merkitys oli nyt liitettävä ruotsalaisuuden sijasta suomalaisuuteen, koska se liittyi suhteeseen Venäjään.

Aikaisemmin Suomen asukkaat olivat olleet suomalaisia asuin- ja synnyinseutunsa eli kotiseutunsa kautta. Suomi ei ollut kuitenkaan ollut mikään selkeä kokonaisuus maantieteellisesti, hallinnollisesti, taloudellisesti tai kulttuurisesti.⁶³⁸ Aikalaiset, ainakin ylemmät säätyläiset, olivat silti ymmärtäneet Suomen omaksi alueelliseksi kokonaisuudekseen.⁶³⁹ Voikin katsoa, että suomen kielellä oli ollut merkitystä tällaisen käsityksen syntyyn, koska se oli erottanut Suomen alueellisesti Ruotsin muista alueista – vaikka kielikään ei ollut mikään selvä erottava tekijä. Kielellä oli myös ollut merkitystä siinä, miten venäläiset olivat nähneet Suomen. Porvoon maapäivillä läsnä ollut ruhtinas P.G. Gagarin, hallitsijan kenraaliadjutantti, oli arvioinut pian palattuaan Suomesta Pietariin, että suomalaiset olivat äärimmäisen kiintyneitä kansallisuusnimeensä, kieleensä ja tapoihinsa. Gagarinin mukaan suomalaisilla oli antipatioita Ruotsia kohtaan ja heitä ei sitonut kyseiseen maahan mikään – ruotsin kielikin oli suomalaisille yhtä vieras kuin venäjä.⁶⁴⁰

Ruotsin vallan aikana ja autonomian ajan alussa kieli ei ollut kuitenkaan ratkaiseva tekijä sen suhteen, kenen katsottiin olevan suomalainen ja kenen ei. Yhtä hyvin ruotsia äidinkielenään puhuvat Suomessa asuvat aateliset kuin Suomessa asuvat ja suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvat talonpojat olivat suomalaisia. Ylempi säätyläistö, joka puhui äidinkielenään ruotsia, oli hyvin tietoinen – ja mahdollisesti jopa tietoisempi suomalaisuudestaan kuin suomea äidinkielenään puhuva talonpoikaisväestö. Suomessa asuvat ja/tai Suomessa syntyneet ruotsinkieliset aateliset olivat tietoisia paikallisesta suomalaisesta identiteetistään, sillä he

⁶³⁸ Esim. Klinge 1982, 181.

⁶³⁹ Tästä edellä luvuissa 2.2-2.4.

⁶⁴⁰ Lainaus Korhonen 1963, 23-4.

kokivat itsensä suomalaisiksi suhteessa ruotsalaisiin ja heidät myös nähtiin Ruotsissa suomalaisiksi.⁶⁴¹

Onkin vaikea päästä käsiksi siihen, miten termit suomalainen ja suomalaisuus tarkasti ottaen ymmärrettiin Ruotsin vallan aikana, sillä aikalaisille itselleen kyseiset käsitteet olivat ongelmattomia, niiden sisältöä ei tarvinnut selittää. Vaikka toisaalta ei ole myöskään syytä olettaa, että kyseisillä käsitteillä olisi ollut kiinteä tai tarkasti rajattu merkitys ja sisältö. Termit suomalainen ja suomalaisuus saattoivat saada erilaisia merkityssisältöjä riippuen puhujasta, puhujan säätyasemasta tai mahdollisesta tilanneyhteydestä – ja voidaanhan kyseiset termit ymmärtää nykyäänkin hyvin eri tavoin.⁶⁴² 1800-luvun alussa maantiede oli kuitenkin ratkaiseva tekijä siinä mielessä, että suomalaisuus liitettiin ennen kaikkea maantieteelliseen aluekokonaisuuteen, joka satoi eri säätyluokat suomalaisuus-termin alle.⁶⁴³ Oli selvää, että esimerkiksi svealaiset tai göötalaiset eivät voineet olla suomalaisia. Maantieteellisen määrittelyn merkitys korostui entisestään Venäjän Suomen valloituksen yhteydessä, sillä ajan sotilaspoliittisiin oppeihin kuului laajasti levinnyt käsitys ns. luonnollisista rajoista. Lahden molemmilla puolilla voitiin perustella Suomen eroa Ruotsista viittaamalla luonnollisiin rajoihin. Maantieteellisesti katsoen Suomi ei näyttänyt kuuluvan osaksi Ruotsia, erottihan meri alueet toisistaan.⁶⁴⁴

Maantieteeseen perustunut, ja siten ennen kaikkea henkilön syntymäpaikkaan liittynyt⁶⁴⁵, suomalaisuuden määrittely sai kuitenkin myös immateriaalisempia merkityksiä. Suomessa syntyneet aatelismiehet puhuivat itsestään suomalaisina liittäen siihen ominaisuuksia, joiden katsottiin olevan tyypillisiä kaikille suomalaisille. Suomalaisuus tarkoitti heidän puheissaan

⁶⁴¹ Bonsdorff 1930, 149; Bonsdorff 1931, 173; Danielson-Kalmari 1921a, 38, 49; Heinricus 1914, 27; Rein 1923, 177. Vrt. myös Virtanen 2001, 389; Castrén 1944, 301-2; A.I. Arwidssonin tunki itsensä aluksi ruotsalaiseksi, mutta Ruotsissa suomalaiseksi.

⁶⁴² Nykyään esimerkiksi kysymys Karjalan asemasta, onko Karjala osa Suomea vai ei.

⁶⁴³ Kysymys Pohjanmaasta omana erityisalueenaan ei noussut esiin tässä tutkimuksessa käytetyssä lähdemateriaalissa.

⁶⁴⁴ Bonsdorff 1934, 29; Danielson-Kalmari 1923, 477; Talvitie 2002, 20; Tommila 1962, 66, 140-5.

⁶⁴⁵ Danielson-Kalmari 1923, 108; B. H. Aminoff kirjoitti: "Mikä on nyt meidän, suomalaisten todellinen isänmaamme, Ruotsiko vai Suomi? Minun ymmärtääkseni isänmaani on siellä, missä synnyin, missä rintalapsena imin itseäni isänmaan rakkautta, missä olen varttunut ja saanut kasvatukseni. Siellä lienee pakostakin isänmaani, siitä aivan huolimatta kenen hallitsijan alamainen olen. Mitkä velvollisuudet meidän suomalaisten nyt tulee täyttää Suomen jouduttua rauhanteossa Venäjän omaksi ja Ruotsin julkisesti päästettyä meidät uskollisuuden ja kuuliaisuuden velvollisuudesta sitä kohtaan. Niin, nyt on jokaisen rehellisen suomalaisen koetettava kaikin ajateltavin keinoin puolestaan edistää keisarimme jaloja aikeita syntymämaamme onnellistuttamiseksi. Olen kahdesti Porvoon valtiopäivillä hänen omasta suustaan kuullut vakuutuksen tästä hänen ylevästä päätöksestään. Ja jo toista vuotta olen nähnyt keisarini täyttävän antamaansa pyhää lupausa..."

muun muassa suomalaisille tyypillisiä luonteenpiirteitä, joihin katsottiin kuuluvan suorapuheisuuden, itsepäisyyden ja rehellisyyden. Kyseisen kaltaisessa suomalaisuuden määrittelyssä onkin nähtävissä jatkumo Ruotsin valtakunnan ajoilta Venäjän vallan aikaan, sillä suomalaisille ominaisiksi katsotut kansalliset piirteet säilyivät samanlaisina huolimatta siitä, kuka oli maan virallinen hallitsija.⁶⁴⁶ Termit suomalainen ja suomalaisuus toimivat siis hyvin pitkälti toistensa synonyymeina. Aivan kuten termi suomalainen ei nykykielessäkään tarkoita pelkästään kansallisuutta tai kansalaisuutta, vaan siihen liitetään usein myös tietynlaisia ominaisuuksia.

Tietynlaisten ominaisuuksien (kansallisten piirteiden) liittäminen suomalaisuuteen onkin yhdistettävissä aikakauden yleiseurooppalaisiin virtauksiin, ennen kaikkea montesquieulaisiin näkemyksiin kansakuntien yksilöllisyydestä.⁶⁴⁷ Montesquieun näkemykset tunnettiin Suomessa, sillä esimerkiksi Calonius viittasi siviilioikeuden luennoissaan Montesquieun kirjoituksiin.⁶⁴⁸ Montesquieulaiset vaikutteet näkyivät myös Caloniuksen valtioneuvoston lakien selityksissä. Caloniuksen mukaan harkinnanvaraisten valtioneuvoston lakien perusteet oli haettava hallitusmuodon lisäksi ilmanalan laadusta, alamaisten luonteesta ja taipumuksista, yhteisestä edusta sekä yleisemmin harjoitetuista elinkeinoista; "toiset lait soveltuvat kauppaa harjoittaville kansakunnille, toiset maata viljeleville, toiset paimentolaiselämää, toiset vuorityöstä eläville".⁶⁴⁹ Montesquieulaisten näkemysten mukaan suomalaisten voitiin tulkita muodostavan oman kansakunnan, varsinkin jos suomalaisia verrattiin niinkin erilaiseen kulttuuripiiriin kuin venäläiseen. Kansakunnaksi määrittely jäi kuitenkin aina jossain määrin ambivalentiksi, sillä henkilöstä ja hänen tarkastelulähtökohdistaan riippui, missä kaikkialla kansakuntia voitiin katsoa olevan.⁶⁵⁰

Ambivalentiksi jäi usein myös se, keiden kaikkien katsottiin todella kuuluvan kansakuntaan. Caloniuksen kirjoituksen perusteella kansakuntaan voisi tulkita kuuluneen kaikkien maan asukkaiden, mutta toisaalta esimerkiksi aatelisto saattoi ymmärtää kansakunta -termin myös ahtaammassa mielessä, tarkoittaen kansakunnalla pelkästään aatelistoa. Suomen myöhemmän kehityksen kannalta olikin merkittävää, että 1700- ja 1800-luvun vaihteessa etualalle alkoi

⁶⁴⁶ Bonsdorff 1930, 149; Bonsdorff 1931, 312; Bonsdorff 1932, 125; Koskimies 1956, 11-2; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 7.4.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 77, KA.

⁶⁴⁷ Korhonen 1963, 23.

⁶⁴⁸ Calonius 1946, 1, 6.

⁶⁴⁹ Calonius 1946, 10-11.

⁶⁵⁰ Kts. Korhonen 1963, 23.

nousta käsitys siitä, että kansan, poliittisen kansakunnan, edellytyksenä oli kansanluonne.⁶⁵¹ Maantieteellisten tekijöiden ja montesquieuilaisten näkemysten lisäksi aikalaisten käsitykseen Suomesta ja suomalaisuudesta voi nähdä vaikuttaneen heidän käsityksensä maan historiasta.

Suomi nähtiin kyseisenä aikana omana historiallisena kokonaisuutenaan, jonka Ruotsi oli aikoinaan valloittanut. Porthan oli vahvistanut tutkimuksillaan aikalaisten tietoisuutta Suomen omasta menneisyydestä. Unohtaa ei voi myöskään sitä, että suomalaisuus-käsitykseen saattoi liittyä enemmän tai vähemmän voimakkaita poliittisia vivahteita 1700-luvun lopulla. Ruotsin ja Venäjän väliset sodat olivat luoneet uudenlaista poliittisesti orastavaa tietoisuutta Suomesta, jolla oli merkitystä uudenlaisen suomalaisuus-käsityksen muotoutumiselle autonomian ajan alussa. Edellä mainituista tekijöistä huolimatta ei ole silti mitään tyhjentävää määritelmää, miten Suomi, suomalainen tai suomalaisuus olisi voitu määritellä ennen vuotta 1809 tai sen jälkeenkään. Autonomian ajan alussa tapahtuneen kansallisen kehityksen valossa onkin varsin mielenkiintoista, että nykyäänkin kansallisuus ja kansalaisuus ovat suomen kielessä läheisesti sidoksissa toisiinsa, eikä niiden välillä ole yhtä selkeää käsitteellistä eroa kuin monissa muissa maissa.⁶⁵²

Näkisinkin, ettei kyseisille termeille ole tieteellistä tai tarkkaa määritelmää⁶⁵³ ja että aikalaisille itselleen suomalaisuuden (Suomi / suomalainen) käsittäminen oli "luonnollista" – ja siten suhteellista. Suomalaisuuden näkeminen "luonnollisena" ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suomalainen identiteetti olisi ollut jotenkin heikko. Päinvastoin, "luonnollisuus" on yksi identiteetin vahvimpia kulmakiviä. Se on periaatteessa kyseenalaistamaton kategoria.⁶⁵⁴ Ei ole myöskään syytä olettaa, että aikalaiset olisivat ymmärtäneet suomalaisuuden merkityksen yksimielisesti. Sen sijaan voi kylläkin todeta, että valtiollis-poliittisessa mielessä Suomessa ei oltu suomalaisia vaan ruotsalaisia ennen Suomen sotaa, jos mukaan ei lasketa muutamia Suomen "itsenäisyysmiehiä". Suomen sodan jälkeen tietoisuus Suomesta ja suomalaisuudesta tuli kuitenkin aivan uudella tavalla ajankohtaiseksi, eikä tällöin ollut kyse pelkästään maan asukkaiden omista käsityksistä Suomesta ja suomalaisuudesta. Kun Venäjä valloitti Suomen, ei suomalaisuuden määrittely ollut enää asukkaiden omassa päätäntävällässä. Hyökkäyksen

⁶⁵¹ Klinge 1997, 24-5, 38. Kts. myös Danielson-Kalmari 1922, 32-3.

⁶⁵² Danielson-Kalmari 1921b, 535-6; Gordon 2002, 37; Kettunen 2003, 15; Liikanen 1998, 76-7.

⁶⁵³ Vrt. Klinge 1982, 39; Saukkonen 2005, 104-5.

⁶⁵⁴ Hall 2002, 169. Vrt. myös Billig 1995, 10.

edetessä venäläisten oli otettava kantaa siihen, miten Suomi ja suomalaiset vastedes määriteltäisiin.

Suomi oli historiallisesti ennestään tuttu käsite, Suomen suuriruhtinaskunta, mutta maan ja sen asukkaiden tarkempi määrittely vaati täsmennyksiä. Tässä tehtävässä venäläisiä auttoivat Suomessa syntyneet ja Venäjälle sittemmin siirtyneet emigranttipakolaiset, jotka pystyivät toiminnallaan korostamaan Suomen erityisyyttä alueena ja kansana. Sprengtportenin laatimassa ja sodan alussa ilmestyneessä julistuksessa luvattiinkin säilyttää maan asukkaiden entiset vapaudet ja oikeudet. Samassa yhteydessä luvattiin myös, että Suomessa virassa olevat virkamiehet, paitsi synnynnäiset ruotsalaiset, saisivat pitää virkansa.⁶⁵⁵ Ilmeisesti myös Venäjään jo aikaisemmin liitetty vanha Suomi erityisenä alueenaan, omine lakeineen ja tapoineen, oli vaikuttanut venäläisten käsityksiin suomalaisuudesta.⁶⁵⁶

Venäläisillä olikin varsin selkeä käsitys siitä, keiden katsottiin olevan suomalaisia ja keiden ei. Maaherra von Troilille annetussa julistuksessa (26.3 / 7.4.1808) ilmoitettiin, että kun Suomen suuriruhtinaskunta kaikkine alueineen (stater) oli keisarin 16. / 28.3 antaman julistuksen mukaan liitetty ikuisiksi ajoiksi keisarikuntaan, oli ilman muuta kaikilla Suomen armeijan virkamiehillä, jotka olivat syntyneet maassa, oikeus nauttia niistä etuoikeuksista, jotka oli vahvistettu muillekin Venäjän (med andre rysska undersåtare) alamaisille. Täten heidän ei myöskään tarvinnut poliittisten muutosten takia pelätä itsensä ja omaisuutensa puolesta. Lisäksi luvattiin kaikille upseereille, aliupseereille ja sotilaille, jotka eivät jatkaneet sotimista, että nämä voisivat nauttia 8 / 20. helmikuuta annetun keisarillisen julistuksen etuja, lukuun ottamatta ruotsalaisia upseereja, aliupseereja ja sotilaita.⁶⁵⁷

Jokaiselle syntyperäiselle suomalaiselle annettiin lupa matkustaa kotiseudulleen, ja lisäksi luvattiin, että matkaa tuettaisiin matkarahoin. Ruotsalaisille upseereille sen sijaan annettiin lupa matkustaa Ruotsiin sillä ehdolla, että he sitoutuisivat olemaan taistelematta Venäjää ja sen liittolaisia vastaan. Ruotsalaiset aliupseerit ja sotilaat sen sijaan kuljetettaisiin Viipuriin, ja pidettäisiin siellä kunnes rauha Venäjän ja Ruotsin välillä olisi solmittu. Lisäksi kaikille syntyperäisille suomalaisille, jotka olivat Ruotsin armeijassa, luvattiin antaa tieto tästä

⁶⁵⁵ Danielson 1896, 81-2.

⁶⁵⁶ Korhonen 1963, 23.

⁶⁵⁷ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808, 44. Kts. myös Korhonen 1963, 182-3.

julistuksesta. Lopuksi todettiin, että elleivät he palaisi takaisin isänmaahansa, niin he saisivat syyttää itseään paluuoikeutensa ja omaisuutensa menetyksestä.⁶⁵⁸

Suomen armeijan sotilaille annetussa julistuksessa näkyy selkeästi venäläisten käsitys siitä, ketkä olivat suomalaisia ja ketkä ruotsalaisia. Suomalaisiksi määriteltiin yksinkertaisesti kaikki ne henkilöt, jotka olivat syntyneet Suomessa. Voikin olettaa, että kyseisen kaltainen määritelmä oli syntynyt ennen kaikkea käytännön järjestelytarpeista ja aikalaisille itsestään selvistä olettamuksista eikä erityisestä harkinnasta koskien sitä, miten Suomi ja suomalaiset voitaisiin määritellä. Ongelmaksi ei muodostunutkaan niinkään se, ainakaan suomalaisten (Suomen johtomiesten) itsensä keskuudessa, missä Suomen alueen maantieteelliset rajat menivät⁶⁵⁹, vaan se ettei tällainen syntyperään perustuva määritelmä ollut heidän kannaltaan riittävän kattava. Venäläisten lähtökohtaodotuksena näyttäisikin olleen käsitys, että kaikki Suomessa asuvat ja maan viroissa toimineet henkilöt olisivat myös olleet Suomessa syntyneitä.

Suurin osa Suomessa asuvista ja viroissa toimineista henkilöistä oli tosiaan suomalaissyntyisiä, mutta eivät kuitenkaan kaikki. Voi myös olettaa, että venäläisillä ei voinut olla tarkkoja tietoja kaikkien henkilöiden syntymäpaikasta. Ilmeisesti venäläiset eivät esimerkiksi tienneet sitä, että Suomen Pietarin lähetystön puheenjohtaja, Carl Erik Mannerheim, oli syntynyt lahden toisella puolen Ruotsissa. Mannerheimille lähetetyssä viestissä, jossa häntä kehoitettiin lähetystön puheenjohtajana valmistelemaan puhe keisarin ensiaudienssia varten todettiin, että "teidän perheenne on yksi maan vanhimpia", ja tällä tuskin viitattiin Ruotsiin.⁶⁶⁰ Tosin venäläiset saattoivat katsoa, että Mannerheim oli juurtunut kartanonomistajan ominaisuudessa niin vahvasti Suomeen, ettei häntä sen johdosta voinut pitää enää ruotsalaisena vaan suomalaisena.

⁶⁵⁸ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808, Todistuskappaleita Suomen historiaan 1893, 44-5. Kts. myös Korhonen 1963, 182-3.

⁶⁵⁹ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808, 113-4: "Med Finnlands gräns förstås den rå, som skilljer Finland ifrån Wästerbottn, utan afseende på truppernas nuvarande ställning, emedan Österbotten eller Uleåborgs län otvifvelachtigt, på samma sätt som de öfrige fem länen, blifva med dess Kejserliga Majestäts öfrige stater förenade."

⁶⁶⁰ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808, 356-7. Mannerheim –suku oli aateloitu Ruotsissa vasta vuonna 1693: Lesch 1924, 34.

Kyseisenä aikana katsottiin varsin yleisesti, että maaomaisuus takasi henkilön luotettavuuden maan asukkaana ja kansalaisena.⁶⁶¹ Maaomaisuudesta syntyvää sidettä voikin pitää modernimpana, liikkuvampana, tapana ymmärtää ihmisten velvollisuudet yhteisöönsä kuin orgaanisempaa ja mystisluontoisempaa käsitystä synnyinpaikan ensisijaisuudesta. Silti aikalaiset korostivat yhä myös synnyinseudun merkitystä. G. M. Armfelt selitti Aleksanteri I:lle velvollisuuksiaan Suomessa syntyneenä: "Ollen synnynäinen suomalainen minä en muuta voi kuin harrastaa synnyinmaani ja kansani parasta..."⁶⁶² Synnyinseudun "pyhyiden" voi nähdä myös siinä, että Suomessa saatettiin epäillä C. E. Mannerheimin lojaalisuutta Suomelle, koska tämä oli syntynyt lahden toisella puolen.⁶⁶³ Synnyinpaikka olikin se kriteeri, jota niin Aleksanteri I kuin suomalaiset itse suosivat, kun oli määriteltävä, ketkä olivat suomalaisia ja ketkä ruotsalaisia. Aleksanteri I suosi tällaista määrittelyä nähtävästi sen tähden, että hän pyrki tällä tavoin etäännyttämään suomalaiset Ruotsista ja ruotsalaisista. Suomalaiset puolestaan sen vuoksi, että sen avulla pyrittiin pitämään venäläiset erossa Suomen hallinnosta. Jo Pietarin lähetystön aikana suomalaiset olivat korostaneet sitä, että Suomen omien hallintovirastojen paikat olisi täytettävä Suomessa syntyneillä miehillä.⁶⁶⁴ Myös myöhemmin suomalaiset pyrkivät pitämään kiinni tästä periaatteesta, vaikka aina se ei onnistunutkaan. Kun Viipurin lääni yhdistettiin muuhun Suomeen vuoden 1812 alussa, nimitti keisari Viipurin läänin edustajaksi Suomen asiain komiteaan liiviläisen aatelismiehen Gustaf Adolf Rosenkampffin.⁶⁶⁵

G. M. Armfeltia Suomen asiain komitean suunnitteluvaiheessa avustanut J.A. Jägerhorn oli todennut syntyperän merkityksestä: "Niin suuri kuin eräiden henkilöiden itsekylläisyys onkin ja vaikkapa tarkoitukset olisivat mitä parhaimmat, on muuten suorastaan moraalinen ja fyysillinen mahdottomuus, että he syntyneinä ja kasvaneina toisen kansakunnan keskuudessa voisivat suunnitella ja järjestää toisen maan hallintoa, milloin nämä maat ovat niin kokonaan erilaisia kuin Venäjä ja Suomi, joissa kieli, tavat, uskonto, siveysperiaatteet, kansallisuusluonne

⁶⁶¹ Danielson-Kalmari 1920, 47; Danielson-Kalmari 1922, 381. Vrt. Chaussinand-Nogaret 1991, 267-8: "Le XVIIIe siècle pense que la responsabilité est lié à possession de la terre qui assure à la fois les moyens de s'intéresser à la chose publique, le temps de s'y consacrer, et qui lie l'individu à la patrie parce qu'il depend, dans tous les actes de sa vie et dans son revenu, du sol, dont il fait partie."

⁶⁶² Lainaus Danielson-Kalmari 1922, 45.

⁶⁶³ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁶⁶⁴ Mannerheim 1922, 83. Vrt. Gellner 1998, 6: "If and in as far as natioalism is quite specially concerned with excluding foreigners from key position in the state, the whole problem of nationalism scarcely arises when there is no state, and there are no key positions in it."

⁶⁶⁵ Danielson-Kalmari 1922, 190; vrt. myös, 87. (Pietarin näkökulmasta Rosenkampffin nimitystä ei välttämättä kuitenkaan katsottu suomalaisten etujen loukkauksena, koska Rosenkampffin saatettiin katsoa olevan suomalainen.)

ym. ym. eivät ole samoja missään muussa kohden kuin siinä, että kumpikin kansa kylpee lauantaina."⁶⁶⁶ Jägerhornin näkemyksissä voi nähdä montesquieuiläisen vaikutuksen. Kirjoituksen terä oli kohdistettu venäläisiä vastaan, mutta Jägerhornin mukaan tällainen oli kuitenkin perusteltavissa keisarin itsensä eduilla.

J. A. Jägerhorn kirjoitti: "On ehkä mahdollista, että joku venäläinen hyvin suurella ahkeruudella voi perehtyä lakiemme teoriaan, mutta niiden soveltaminen käytäntöön jää ainiaaksi hänelle vieraaksi. Täytyy olla kasvanut tässä maassa tahi tarvitaan siihen syvää ja pitkää kokemusta yksityiselämästä ja julkisen vallan käyttämisestä, jos mieli kussakin eri tapauksessa tuntee vapauden edellytykset, jokaisen oikeudet ja velvollisuudet. Hallitsijan neuvomiseen ja avustamiseen hänen tarkoitustensa oikeudenmukaisessa toteuttamisessa vaaditaan lisäksi tarkka perehtyneisyys maan eri seutuihin, kieleen, asukkaihin ja sisäisiin oloihin, sen historiaan, apuneuvoihin ja tarpeihin jne. Hänen Majesteettinsa vähäisimmänkin määräyksen toimeenpano kohtaa odottamattomia esteitä niiden henkilöiden tietämättömyydestä, joiden tulee se järjestää. Kaikki asiat kulkevat raskaasti ja sanomattoman vaivalloisesti, kun niitä on käsiteltävä henkilöiden, jotka eivät oloja tunne."⁶⁶⁷

Suomen asiain komitean varsinaisessa suunnitelmassa ei kuitenkaan käytetty yhtä voimakkaita sanamuotoja kuin J.A Jägerhornin oli ehdottanut, sillä G. M. Armfeltin yhdessä Carl Johan Walleenin kanssa laatima suunnitelma oli sisällöltään monarkistisempi ja vähemmän jyrkkäsanainen venäläisiä kohtaan. Poliittisessa mielessä Armfeltin ja Walleenin suunnitelma olikin varmasti järkevämpi, sillä oli viisaampaa korostaa keisaria Suomen hallitsijana ja sitä kautta Suomen erityisyyttä, eikä herättää huomiota venäläisvastaisuudella. Venäjän hallinnollis-poliittisen järjestelmän valossa tarkasteltuna keisarin tuki oli varmempi tae Suomen erillisyydestä kuin montesqueulaiset näkemykset. Käytännössä Aleksanteri I tuli todella suosimaan suomalaisia niissäkin nimityksissä, joihin hän olisi voinut nimittää venäläissyntyisen henkilön. Suomen asiain komitean jäsenten ja valtiosihteerin tuli olla komitean sääntöjen mukaan syntyperäisiä suomalaisia, mutta tätä vaatimusta ei ulotettu koskemaan komitean puheenjohtajaa. Aleksanteri I nimitti kuitenkin G. M. Armfeltin Suomen asiain komitean ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ Lainaus Danielson-Kalmari 1922, 66-7; vrt. myös 456.

⁶⁶⁷ Danielson-Kalmari 1922, 67-8; vrt. myös, 80-1.

⁶⁶⁸ Kts. Danielson-Kalmari 1922, 78-87.

Syntyperään perustuva suomalaisuuden määrittely ei ollut kuitenkaan ongelmatonta, sillä esimerkiksi ns. upseerimanifestin etujen lupaaminen ainoastaan syntyperäisille suomalaisille oli herättänyt hämmennystä. Upseerilähetystön puheenjohtaja, Johan Fredrik Aminoff, oli pitänyt etujen ulottamista vain syntyperäisille suomalaisille kohtuuttomana, ja hän oli Speranskin kautta pyrkinyt esittämään muutosta tähän epäkohtaan. Pelkästään syntyperäisille suomalaisille luvatut etuudet osoittautuivat kyseenalaisiksi jo siitä syystä, että yksi upseerilähetystön jäsen, everstiluutnantti Reuterskjöld, oli syntyperältään ruotsalainen. Alkuperäisen manifestin mukaan Reuterskjöld olisi menettänyt entiset palkkaetunsa samaan aikaan, kun hänen upseeritoverinsa olisivat päässeet nauttimaan keisarin lupaamista runsaista eduista.⁶⁶⁹

Manifestin sisältö ehti aiheuttaakin pienen välikohtauksen. Samalla kun Aminoff oli huomauttanut Speranskille Reuterskjöldiä ja muita syntyperäisiä ruotsalaisia koskevasta epäkohdasta, oli hän ilmoittanut siitä, että upseerilähetystön jäsenet olivat hakeneet eroa Ruotsin palveluksesta. Reuterskjöld ei ollut kuitenkaan voinut jättää eroanomustaan, koska hänen tulevaisuutensa Suomessa oli yhä epävarma. Tästä syystä Reuterskjöld ei voinut myöskään esiintyä Aminoffin määräämässä suomalaisen aatelismiehen univormussa keisarin päivällis- ja kiitosaudienssitilaisuudessa. Aminoffin suureksi harmiksi Reuterskjöld ei katsonut voivansa esiintyä julkisesti muussa kuin ruotsalaisessa sotilaspuvussa ennen kuin hänenkin tulevaisuutensa olisi turvattu Suomessa. Pari päivää myöhemmin keisari kuitenkin ratkaisi syntyperäisiä ruotsalaisia koskevan ongelman laajentamalla manifestin sisältöä. Syntyperäisille suomalaisille myönnetty edut ulotettiin koskemaan kaikkia Suomen armeijan upseereja, jotka "pitkällä palveluksella joko ruotuväessä tai pestatuissa rykmenteissä ovat ikään kuin saavuttaneet kansalaisoikeuden Suomessa". Ja saatuaan tiedon tästä, saattoi myös Reuterskjöld vaihtaa yllään suomalaisen aatelismiehen puvun esiintyäkseen siinä upseerilähetystön jäähyväisaudienssissa.⁶⁷⁰

Myös syntyperäiset ruotsalaiset, Savon jääkärien ja Uudenmaan jalkaväen rykmentin entiset päälliköt, Sandels ja von Döbeln miettivät muuttoa Suomeen manifestin jälkeen, vaikka eivät

⁶⁶⁹ Danielson-Kalmari 1920, 139-140.

⁶⁷⁰ Danielson-Kalmari 1920, 140-3, 150: Keisari määräsi hallituskonseljin tehtäväksi tutkia, ketkä upseereista ja aliupseereista olivat oikeutettuja palkkaetujen nauttimiseen. Oli osittain tulkintakysymys, mitkä kaikki rykmentit luettiin Suomen armeijaan kuuluviksi. Suomen kansalaisoikeuden saaneiksi taas tulkittiin käytännössä ne ruotsalaissyntyiset upseerit, jotka olivat palvelleet Suomen armeijassa vähintään kahdeksan vuotta.

sittemmin toteuttaneet aiettaan.⁶⁷¹ August Fredrik Palmfelt kommentoikin Ruotsin puolella asuvalle äidilleen upseerimanifestin syntyä: "Vaikkeinta oli saavuttaa se, että Ruotsissa syntyneet saisivat samat edut kuin suomalaiset – tämä kuitenkin onnistui meiltä vastoin kaikkien odotuksia ja tämän täytyykin vakuuttaa ainakin meidän ystävämme siitä, että emme halunneet käyttää tilaisuutta hyväksemme kostaaksemme ne vääryydet, joita meitä kohtaan on tehty."⁶⁷²

Tässä yhteydessä voi myös todeta, että myöskään syntyperäisten suomalaisten ei ollut pakko jäädä Suomeen, vaan he saattoivat valita asuinmaakseen Ruotsin. Haminan rauhansopimuksessa luvattiin, että "suomalaisilla, jotka nyt oleskelevat Ruotsissa, samoin kuin ruotsalaisilla, jotka oleilevat Suomessa, on täysi oikeus palata isänmaahansa (Fädernesland)". Lisäksi rauhansopimuksessa luvattiin, että "molempien Korkeiden Sopimuspuolten alamaisilla, asuivatpa Ruotsissa tai Suomessa, on täysi oikeus asettua yhteen tai toiseen näistä valtioista kolmen vuoden aikana, siitä päivästä lukien, jolloin tämän sopimuksen ratifiointiasiakirjat vaihdettiin, ja ovat velvollisia saman ajan kuluessa myymään tai muuten luopumaan omaisuuksistaan jollekulle sen valtion alamaiselle, jonka alueen he haluavat jättää."⁶⁷³ Lisäksi tätä kolmen vuoden siirtymäaikaa tultiin ensin jatkamaan kolmella vuodella ja vuonna 1816 Suomen asiain komitean esityksestä vielä yhdellä vuodella.⁶⁷⁴

Kaikki eivät ilmeisesti osanneet päättää, että asettuisivatko he asumaan Suomeen vai Ruotsiin. Tällainen päättämättömyys herätti närkästystä Suomen johtomiesten keskuudessa. C. J. Walleen kirjoitti 1814: "On erikoinen onnettomuus, että ihmiset, jotka eivät enää kuulu meidän maahamme, sekaantuvat meidän sisäisiin asioihimme... Nämä kaksoisolennot (amphibie), jotka eivät ole suomalaisia eivätkä ruotsalaisia ja joilla ei ole mitään isänmaata, koska tahtovat pitää kahta, saavat todella paljon pahaa aikaan."⁶⁷⁵

Käytännössä ihmiset saattoivat siis itse valita kansalaisuutensa joko suomalaisina tai ruotsalaisina, vaikka esimerkiksi keisarin virkamiehiä ja upseereja koskevat palkkaedut suosivatkin suomalaissyntyisiä tai maassa pitkään palvelleita syntyperäisiä ruotsalaisia.

⁶⁷¹ Danielson-Kalmari 1922, 141, 148-9.

⁶⁷² A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensvärd), 17.4.1810, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensvärd vol. 2., 43c, RA.

⁶⁷³ Haminan rauhansopimus 17.9.1809, 10. art., <http://www.pp.clinet.fi/~pkr01/historia/frhamn.html>.

⁶⁷⁴ Korhonen 1963, 26-7.

⁶⁷⁵ Lainausta Korhonen 1963, 238-9.

Keisarin heti alkuun käyttöön ottama määritelmä suomalaisesta Suomessa syntyneenä tulikin hyödyttämään ennen kaikkea suomalaisia, koska syntyperävaatimuksella onnistuttiin pitämään venäläiset, Venäjän valtakunnan asukkaat, erossa Suomen hallinnon viroista. Sillä vaikka aikalaisille (niin suomalaisille kuin ruotsalaisille) itselleen eron näkeminen suomalaisten ja ruotsalaisten välillä oli hyvin luontevaa, niin osoittautui eronteko virallisella ja tarkasti määriteltävällä tasolla vaikeaksi. Tämän seurauksena suomalaisuudesta ja ruotsalaisuudesta tulikin kansalaisuus –merkityksessä Haminan rauhansopimuksen jälkeen valintakysymys. Kansalaisuutta ei määritellyt kansallisuus siinä mielessä, että kansalaisuus olisi yksiselitteisesti määrätynyt henkilön ”kansallisuuden”, suomalaisuuden tai ruotsalaisuuden, perusteella. Henkilöiden omaan valintaan vaikutti kuitenkin yleensä varsin voimakkaasti kunkin oma syntymäpaikka eli syntyperä.⁶⁷⁶

Olikin varsin loogista, että rauhansopimuksessa päädyttiin ”konstruktionistiseen” tulkintaan kansalaisuudesta, sillä rauhansopimuksessa määritelty Suomen maantieteellinen alue ei myöskään määrittynyt ”etnisen” tai kielellisen rajalinjan mukaan. Matti Klingen mukaan Suomen rajat määrättyivät Haminan rauhansopimuksessa Pietarin turvallisuusintressien pohjalta, jotka edellyttivät Suomenlahden pohjoisrannikon ja siihen liittyvien takamaiden valloitusta.⁶⁷⁷ Onkin usein todettu, että Venäjään ei liitetty rauhansopimuksessa ”Suomea” vaan joukko läänejä.⁶⁷⁸ Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi aikalaisten kokemusta siitä, että Suomi ymmärrettiin omana kokonaisuutenaan eikä niinkään joukkona läänejä. Sen että Haminan rauhansopimuksessa puhuttiin Suomen alueen sijaan eri lääneistä, voikin nähdä virallisena ja täsmällisyyteen tähtäävänä sopimuskielenä, jolla pyrittiin estämään tulevaisuudessa mahdolliset tulkintaristiriidat maan rajoista.

On myös katsottu, ettei Vanhan Suomen liittäminen Suomen suuriruhtinaskuntaan ollut seurausta ajalle vieraasta kansallisuusaatteesta tai pyrkimyksestä ”etnisiin” yksiköihin, vaan että se oli Aleksanteri I:n puolelta hallintotoimi, jolla pyrittiin maaorjien vapauttamiseen koko valtakunnassa.⁶⁷⁹ Matti Klinge onkin katsonut, että kyseisen yhdistämisen seurauksena ”Suomen” itäis- ja läntisperäiset osat yhdistettiin ensimmäistä kertaa yhdeksi, selkeäksi, määriteltäväksi ja yhteen valtakuntaan kuuluvaksi Suomen suuriruhtinaskunnaksi.

⁶⁷⁶ Johansson 2001, 41-2; Korhonen 1963, 202; Tarkiainen 1999, 69; Wirilander 1954, 51.

⁶⁷⁷ Klinge 1982, 14.

⁶⁷⁸ Jussila 2004, 169; Tommila 1984, 71.

⁶⁷⁹ Klinge 1982, 14.

Nähdäkseni Klinge onkin periaatteessa oikeassa siinä, että täten muodostunut "Suomi oli tehty, ei syntynyt".⁶⁸⁰ Suomi ei ollut erityisenä "valtiona" tai luomuksena mitenkään selvä, luonnollinen tai välttämätön kokonaisuus. Tästä huolimatta myöskään aikalaisten käsityksiä Suomesta omana alueellisena ja historiallisena kokonaisuutenaan ei voi täysin sivuuttaa.

Makroperspektiivistä tarkasteltuna Suomi saattaa muistuttaa – kuten Matti Klinge on katsonut – saman aikakauden synnyttämiä Etelä-Amerikan valtiota, jotka keksittiin vastaamaan hetken poliittisia ja sotilaallisia tarpeita ilman, että ne olisivat olleet erityisten historiallisten realiteettien tulosta ja joidenka kansalliset piirteet tulivat vasta myöhemmin.⁶⁸¹ On kuitenkin mahdotonta pitää mitään valtioita historiallisina välttämättömyyksiä. Ei ole olemassa sellaisia historiallisia realiteetteja, joiden perusteella valtiot voitaisiin jakaa keksittyihin ja ei-keksittyihin. Jokainen valtio on tietystä mielessä kuviteltu yhteisö. Sen sijaan eroja voi katsoa löytyvän eri valtioiden välillä siinä, miten kuvitelluksi kukin yhteisö itsensä tiedostaa vai tiedostaako laisinkaan.⁶⁸² Ei voi myöskään katsoa, että kansalliset piirteet olisivat tulleet Suomessa vasta myöhemmin, sillä Suomen autonomian ajan alun johtomiehet pitivät itseään luonnollisesti ja itsestään selvästi suomalaisina, joilla myös katsottiin olevan muista kansallisuuksista poikkeavia piirteitä – vaikka suomalaisuuden käsittäminen olikin aluksi poliittisessa mielessä haparoivaa.⁶⁸³ Voi myös todeta, että Suomen johtomiesten käsityksissä ei ilmennyt suomalaisuuden itäistä ja läntistä versiota.⁶⁸⁴ Oli vain yksi luonnollisena ja itsestään selvänä pidetty suomalaisuus, joka loi oivallisen pohjan rakentaa suomalaisuutta uudessa valtiollis-poliittisessa merkityksessä. Vähän pintaa raaputtamalla ruotsalaisen sotilasunivormun alta kuoriutui kuin venäläisestä nukesta suomalainen aatelismies.

5.2 Venäläiset versus suomalaiset – kateelliset sisarpuolet

Loppukesästä 1810 Gustaf Mauritz Armfelt totesi, että "jos asiat olisivat Euroopassa samalla tolalla Aleksanterin kuollessa kuin nyt, niin piru meidät veisi, sillä venäläiset ovat meille

⁶⁸⁰ Klinge 1982, 15: Klinge kirjoittaa itsekin ristiriitaisesti: "Oli siis *syntynyt* erityinen Suomi, Suomen valtio, mutta tämä luomus ei tuntunut mitenkään selvältä, luonnolliselta, saati välttämättömältä. Suomi oli tehty, *ei syntynyt*."

⁶⁸¹ Klinge 1982, 14.

⁶⁸² Anderson 2002; Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 34.

⁶⁸³ Kts. luku 5.5. Kts. myös Bonsdorff 1931, 416-8.

⁶⁸⁴ Vrt. Klinge 1982.

kateellisia ja Konstantin vihainen".⁶⁸⁵ Armfelt oli vakuuttunut muiden maanmiestensä tavoin, etteivät venäläiset voineet sietää suomalaisia.⁶⁸⁶ Suomen johtomiehet uskoivat, että venäläiset suhtautuivat vihamielisesti suomalaisiin ja heidän isänmaahansa. Pietarissa vaikuttanut C. J. Walleen kirjoitti talvella 1812: "Meidän asemamme on todellakin valitettava ja ei voi koskaan tulevaisuudessakaan tulla paremmaksi, varsinkin kun kukaan meidän itsemme keskuudessa ei vakavammin työskentele asian hyväksi ja koska meitä pidetään täällä ainoastaan vihollisina, jotka eräänä päivänä tullaan murskaamaan. Tästä olen vakuuttunut oman kokemukseni ja näkemäni mukaan..."⁶⁸⁷ Suomen johtomiehet olivat hyvin vakuuttuneita, että venäläiset iloitsivat suomalaisten itsensä keskuudessa ilmenevistä ristiriidoista ja skismoista. Erityisesti venäläisten uskottiin iloitsevan Suomen korkeimpien johtomiesten välillä ilmenevistä riidoista, joiden uskottiin horjuttavan koko maan asemaa.⁶⁸⁸ Suomen liittäminen osaksi Venäjää ei siis hävittänyt jo ennen Suomen sotaa vallinnutta käsitystä siitä, että venäläiset olivat uhka Suomen olemassaololle ja tulevaisuudelle.

Voi kuitenkin kysyä, että vihasivatko venäläiset suomalaisia kuten Suomen johtomiehet olettivat, vai oliko venäläisten suomalaisviha enemmänkin projektio suomalaisten omista tunteista, joita uudessa ja Suomelle sangen edulliseksi osoittautuneessa valtioyhteydessä ei ollut enää sopiva tuoda ilmi – varsinkaan julkisesti. Kun suomalaiset eivät voineet enää suhtautua vihamielisesti venäläisiin, vanhoihin perivihollisiinsa, niin kuviteltiin venäläisten vihaavan suomalaisia. Siten myös Suomen johtomiesten omat kielteiset asenteet venäläisiä kohtaan olisivat olleet yhä oikeutettavissa. Suomen johtomiesten käsityksiä venäläisten suomalaisvihasta saattoi ruokkia osaltaan sekin, että venäläiset nähtiin suurena ja voimakkaana kansana, kun taas oma maa Suomi oli pieni, vähäväkinen ja suhteellisen köyhä.⁶⁸⁹ Pelko omasta mitättömyydestä ja heikkoudesta saattoi nostattaa käsityksiä venäläisten suomalaisvihasta, sillä eiväthän suomalaiset voineet olla edes yhtä varmoja keisarin suosiosta kuin hänen vanhat alamaaisensa. Johan Albrecht Ehrenström kehottikin anonymisti julkaistussa artikkelissa: "Kilpailkaamme keisarin vanhempien alamaisten kanssa innosta palvella keisaria ja innosta vihata hänen vihollisiaan."⁶⁹⁰

⁶⁸⁵ Bonsdorff 1931, 614. Vrt. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁶⁸⁶ Bonsdorff 1921, 58; Danielson-Kalmari 1922, 233; Danielson-Kalmari 1925a, 318.

⁶⁸⁷ Bonsdorff 1921, 58.

⁶⁸⁸ Bonsdorff 1921, 58-62; Bonsdorff 1934, 268-9; Danielson-Kalmari 1925a, 250.

⁶⁸⁹ Vrt. Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 240: "Arvon menetys tai alhainen asema synnyttävät alemmuuden, vihamielisyyden ja kaunan tunteita."

⁶⁹⁰ Lainausta Bonsdorff 1932, 501.

Lisäksi voi katsoa, että Suomen johtomiesten vihamielinen suhtautuminen venäläisiin oli vanhemmilta sukupolvilta perittyä henkistä perintöä, joten se oli myös tuttu ja turvallinen osa heidän omaa identiteettiään. Ruotsin vallan ajan yhteiskuntajärjestykseen yhdistetyt käytännöt ja ihanteet olivat olleet olennainen osa Suomen johtomiesten minäkuva ja omanarvontuntoa, heidän ruotsalaiskansallista identiteettiään, sillä Suomen johtomiehet olivat olleet ylpeitä ruotsalaisesta identiteetistään kuten esimerkiksi siihen liitetystä lain alaisesta vapaudesta.⁶⁹¹ Uudessa valtioyhteydessä ruotsalaiskansallisesta identiteetistä oli kuitenkin luovuttava, mutta ruotsalaiseen identiteettiin yhdistynyt selkeä eronteko huomommiksi nähtyihin venäläisiin oli sen sijaan mahdollista säilyttää osana uudenlaista suomalaiskansallista identiteettiä. Itseään sivilisoituneena pitäneet ruotsalaiset (mukaan lukien suomalaiset) olivat rakentaneet identiteettiään suhteessa barbaarisena pitämäänsä Venäjään aivan samaan tapaan, kuten kansalliset kulttuurit saavat ylipäättänsä vahvan käsityksen identiteetistään asettamalla itsensä toisia kulttuureita vastaan. Ruotsalaisten ja suomalaisten suhtautuminen venäläisiin muistuttaakin sitä, miten Euroopassa ei ole kohdeltu vain ei-eurooppalaisia kulttuureita erilaisina ja itseä huonompina, vaan sillä on ollut myös omat sisäiset toisensa. Länsieurooppalaiset ovat pitäneet myös itäeurooppalaisia "barbaarisina".⁶⁹²

Suomalaisten identiteettityö venäläisten suhteen jatkui ja voimistui entisestään, kun Suomi oli liitetty osaksi Venäjää, vaikka imaginäärinen barbaari- retoriikka saikin antaa tilaa enemmän todellisesta elämästä nouseville kulttuurisille eroille. Eron tekeminen venäläisiin oli keskeinen tekijä uudenlaisen suomalaisen identiteetin rakentumisessa, vaikka identiteetin keskiössä, eli tietynlaisena "herraidentiteettinä", ei voinutkaan enää olla ruotsalaisuus vaan sen tilalle noussut suomalaisuus. Suomalaisen kansallistunteen esiinnousu autonomian ajan alussa vastaakin hyvin nationalismitutkija Ernest Gellnerin näkemystä siitä, että kansallistunne on erityisen herkkä sellaiselle muutokselle, jossa poliittisen yksikön johtajat kuuluvat eri kansakuntaan kuin pääosa hallittavista. Ja tämä voi Gellnerin mukaan tapahtua joko liittämällä kansallinen alue (national territory) laajempaan valtakuntaan tai kun vieras ryhmä dominoi paikallista aluetta.⁶⁹³ Suomen liittäminen Venäjään nostattikin merkittäväällä tavalla

⁶⁹¹ A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 1.7.1809, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; Bonsdorff 1930, 302; Bonsdorff 1931, 62, 280, 419, 557.

⁶⁹² Hall 2002, 82-3.

⁶⁹³ Gellner 1983, 1, 101. Vrt. Myös Viroli 1995, 14: "As history has often shown, when a nation faces a moral and political crisis, either the language of patriotism or that nationalism is likely to attain intellectual hegemony."

suomalaista kansallistunnetta, varsinkin kun Aleksanteri I ei edes pyrkinyt tukahduttamaan sitä – vaan pikemminkin päinvastoin.

Suomen johtomiesten käsitys venäläisten suomalaisvihasta nostatti myös osaltaan suomalaista kansallistunnetta. Onkin todettu, että "kaikkien yhteisöjen tietoisuus omasta olemassaolostaan kasvaa ulkoisen uhan edessä ja itsetietoisuus puolestaan edistää yhteenkuuluvuutta."⁶⁹⁴

Venäläisten suomalaisviha loikin yhtenäisempää käsitystä siitä, että oli olemassa erityinen venäläisten uhkaama Suomi ja suomalaisuus. Onkin havaittavissa, että Suomen johtomiehet samaistuivat voimakkaan henkilökohtaisesti ”maansa ja kansansa” kohtaloon.⁶⁹⁵ Eron korostaminen nimenomaan Venäjään saattoi myös olla terapeutista tilanteessa, jossa eronteko Ruotsiin saattoi tuntua joistain henkilöistä vielä hyökkäykseltä omaa identiteettiä, omia arvoja ja omaa minäkuvaa, kohtaan.

Voi myös todeta, että Suomen johtomiesten identiteettityö oli huomattavasti helpompaa ja kivuttomampaa suhteessa venäläisiin kuin suhteessa ruotsalaisiin. Suomalaisten ja venäläisten välistä eroa voitiin perustella helposti viittaamalla maiden välisiin kulttuurieroihin kuten kieleen, uskontoon, tapoihin ja lakiin. Eronteko venäläisiin oli kivuttomampaa myös maiden välisen sotaisan menneisyyden takia. Toisaalta voi katsoa, että suomalaisten voimakkaasti kokema ero venäläisiin oli myös rasite uudenlaisen suomalaisen identiteetin rakentumisen kannalta, koska suomalaiskansallinen identiteetti oli luotava yhteydessä suomalaisten vanhaan periviholliseen. Skitsofreeninen tilanne vältettiin kuitenkin sillä, että uudenlainen suomalainen identiteetti rakennettiin ennen kaikkea suhteessa Venäjän keisariin, joka yksinvaltiaan auktoriteetilla takasi suomalaisten erillisyyden. Suomalaista identiteettiä rakennettiin siis suhteessa Venäjän keisariin, joka samalla kun yhdisti suomalaiset Venäjään, samalla myös erotti suomalaiset venäläisistä.⁶⁹⁶

Tosin uudessa valtioyhteydessä suomalaiset tulivat myös huomaamaan, että venäläiset saattoivat olla joissain suhteissa parempia kuin he itse ja että venäläisillä ja suomalaisilla oli

⁶⁹⁴ J.M. Roberts 1985, 122, lainattu Hall 2002, 95. Myös Sennett 1978, 222.

⁶⁹⁵ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 8.9. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 30, KA: "...ledsen och humilierad af den seger Finlands och mina ovänner tro sig hafva sig erhållit både öfver mina rättvisa reclamation deras oförrätter emot landet och mig..." Vrt. myös luvut 6.1 ja 6.2.

⁶⁹⁶ Kts. myös luku 4.2. Kts. Myös Bonsdorff 1932, 49: G. M. Armfelt tyttärelleen: ”Je n’ai aucun engagement avec la Russie. Car je ne suis et ne pourrais devenir que finnois. Mais j’en ai avec l’empereur Alexandre, bienfaiteur de mon pays et au reste admirablement bon pour moi et les miens.”

uuden poliittisen tilanteen seurauksena myös yhteisiä intressejä.⁶⁹⁷ Suomen johtomiehet saattoivat onnistua työntämään ennakkoluulonsa syrjään älyllisellä tasolla, vaikka emotionaalisella tasolla se olikin useimmiten hyvin vaikeaa. Suomen johtomiesten käsityksiä venäläisten suomalaisvihasta ei tulekaan liioitella tai nähdä liian synkin värein. Se oli silmiinpistävä piirre, mutta ei sinänsä poikkeuksellinen, jos sitä tarkastelee ”poliittisen realismin” valossa, jossa kansainväliset suhteet nähdään Machiavellin hengessä turvattomana luonnontilana. Aikalaisten käsityksiä venäläisten suomalaisvihasta voikin tarkastella myös siitä perspektiivistä, että se oli vain heidän aikansa poliittista realismia.⁶⁹⁸ Onkin varsin mielenkiintoista, että Keijo Korhosen mukaan Suomen sota unohtui Venäjällä merkittävän pian kirjallisuudesta ja että aikalaisten muistelmista ei voi havaita sen enempää Suomen olojen kuin järjestelyjenkään herättäneen kielteistä suhtautumista Suomea kohtaan.⁶⁹⁹

Edelliseen nähden voi tosin todeta, että venäläisten vihamielinen suhtautuminen olisi tuskin ilmennytäkään kovin hyvin kirjallisissa ja jälkimaailmalle jääneissä dokumenteissa.

Venäläisten suomalaisiin kohdistama vihamielisyys ja halveksunta tulivat varmasti esiin vähemmän julkisissa yhteyksissä kuten yksityisissä keskusteluissa. On vaikea kuvitella, että vihamielisyyttä olisi tuotu esiin kovin suorasukaisesti, koska keisari oli liittänyt Suomen ja suomalaiset valtakuntaansa. Olisihan suomalaisiin kohdistunut vihamielisyys voitu ymmärtää keisariin itseensä kohdistuvaksi epäsuoraksi kritiikiksi.

Suomen johtomiehet kokivat kuitenkin venäläisten suomalaisvihan hyvin todelliseksi, vaikka tämän tutkimuksen puitteissa ei olekaan mahdollista perehtyä siihen, miten yleistä tai voimakasta venäläisten suomalaisviha todellisuudessa oli. Voi myös todeta, että Suomen johtomiehillä oli tosiaan syytäkin pelätä venäläisten vihaa, sillä ottaen huomioon, että Suomi oli valloitettu maa, kohdeltiin sitä poikkeuksellisen hyvin. Katsoivathan suomalaiset itsekkin, että Aleksanteri I:n tapa kohdella Suomea oli poikkeuksellinen historiassa.⁷⁰⁰ Venäläiset,

⁶⁹⁷ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA.

⁶⁹⁸ Sihvola 2004, 73-4: ”Poliittiseksi realismiksi on kutsuttu politiikan tutkimuksessa vaikutusvaltaista käsitystä, jonka mukaan kansainvälisiä suhteita eivät säätele mitkään moraaliperiaatteet vaan valtioiden luontainen pyrkimys kasvattaa valtaansa ja varmistaa turvallisuutensa. Poliittiset realistit eivät suinkaan tavallisesti ajattele, että ulkopoliitikassa ei voisi toimia missään mielessä moraalisesti. Heidän mukaansa moraalit rajoittuu kuitenkin yksittäisten valtioiden sisälle. Kansainvälinen järjestys ei ole moraalinen vaan pikemminkin turvaton luonnontila, jossa toimivien valtioiden ristiriidat alituisesti uhkaavat kärjistyä kaikkien sodaksi kaikkia vastaan.” Poliittisen realismin aatehistoriallisiksi taustahenkilöiksi voidaan katsoa muun muassa Niccolò Machiavelli ja Thomas Hobbes.

⁶⁹⁹ Korhonen 1963, 22.

⁷⁰⁰ Vrt. Kant 2000, 89. Ranskan vallankumouksen väkivaltaisina vuosina ilmestyneessä Immanuel Kantin teoksessa, Ikuiseen Rauhaan, todetaan: ”Sodassa on lupa määrätä voitettulle viholliselle hankintoja ja

jotka olivat puolestaan joutuneet maksamaan sodan rasitukset, eivät olleet hyötäneet lainkaan Suomen valloituksesta. Suomalaiset saivat sen sijaan ennen näkemättömiä poliittisia ja taloudellisia etuja, kun maa liitettiin osaksi Venäjää. Ennen Suomen sotaa alueen verotulot oli viety Tukholmaan, mutta nyt nämäkin tulot jäivät Suomen itsensä käytettäväksi.⁷⁰¹

Keisarin Suomea kohtaan osoittamaa hyvántahtoisuutta ei pidetty kuitenkaan tärkeimpänä tekijänä, jonka katsottiin herättävän vihantunteita venäläisissä. Vielä enemmän Suomen johtomiehissä herätti pelkoa se, että keisarin katsottiin kohtelevan uusia alamaisiaan jopa paremmin kuin venäläisiä. Tällaiseksi tilanteen nähtiin kärjistyvän ennen kaikkea Viipurin läänin kohdalla. Vanhan Suomen liittäminen Uuteen Suomeen (11/23.12.1811) saattoi olla keisarin puolelta pelkkä hallintotoimi, mutta Pietarissa alueliitos herätti maantieteellisen läheisyytensä takia voimakkaita tunteita. Pietarissa toiminut C. J. Walleen totesi paikallisten asukkaiden sanovan Viipurin läänin yhdistämisestä muuhun Suomeen: "Me luulimme valloittaneemme Suomen, mutta Suomi se onkin valloittanut osan Venäjää." Vanhan Suomen yhdistäminen uuteen Suomeen oli psykologisesti ottaen vaikea pala nieltäväksi pietarilaisille kuten historiantutkijat Abovin ja Korhonen ovat korostaneet.⁷⁰² Pietari Suuresta lähtien kaupungin turvaksi oli pyritty saamaan riittävän suuri suoja-alue, ja sitten kun tavoite oli vihdoinkin saavutettu, ojennettiin se takaisin entisten vihollisten käsiin. Kaiken lisäksi suomalaisille annettiin vielä takaisin osa, Viipurin lääni, Venäjään jo aikaisemmin yhdistettyä aluetta.⁷⁰³

Viipurin läänin yhdistäminen muuhun Suomeen ei ollut kuitenkaan psykologisesti ottaen kova pala ainoastaan venäläisille vaan myös suomalaisille itselleen – lukuun ottamatta ehkä G. M. Armfeltia.⁷⁰⁴ Yhdistäminen loukkasi Venäjän kansalaisten, ennen kaikkea aateliston oikeuksia sillä yhdistysmanifesti edellytti virka- ja lahjoitusmaaolojen muuttamista perin pohjin. Useimmat Suomen johtomiehet pitivät venäläisten oikeuksien loukkaamista vääryytenä siitä

pakkoveroja, muttei ryöstää kansaa, so. riistää yksityisiltä henkilöiltä heidän omaansa (se olisi näet rosvousta, sillä eihän sotaa käyntykään voitettu kansa, vaan valtio, jonka vallan alainen se oli, käyttäen kansaa välineenä), vaan määrätä maksuja sitä varten kirjoitettuja kuitteja vastaan, jotta maan tai maakunnan kannettavaksi pantu rasisuus voitaisiin rauhan tullen suhteellisesti jakaa."; Sprengtporten 1882, 109-10. Jussila 2004, 33: Tosin Venäjän keisarikunnan perspektiivistä katsottuna Suomen valloitus noudatti läntisissä valloituksissa omaksuttua "kaavaa".

⁷⁰¹ Danielson-Kalmari 1920, 197-8.

⁷⁰² Korhonen 1963, 168-9.

⁷⁰³ Klinge 2001, 31. Erityisesti Matti Klinge on korostanut, että: "Suomi liitettiin 1808-1809 Venäjän keisarikuntaan sotilaspoliittisista syistä: Pietarin puolustuksen takia ja Viaporin uhkan eliminoimiseksi."

⁷⁰⁴ Korhonen 1963, 168-9.

huolimatta, etteivät he katsoneet hyvällä silmällä venäläisen aateliston valtaoikeuksia maaorjiinsa nähden.⁷⁰⁵ R. H. Rehbinder kirjoitti C. E. Mannerheimille: "Vanhan Suomen yhdistämisellä olemme saaneet mahtavan puolueen meitä vastaan." Rehbinder totesikin pelkäävänsä kovasti, että yhdistämisellä tulee olemaan "onneton vaikutus Suomen poliittiseen olemassaoloon tulevaisuudessa" (Finlands framtida politiska existens).⁷⁰⁶ Mannerheim piti puolestaan vielä jälkikäteen kirjoitetuissa muistelmissaankin Viipurin läänin yhdistämistä muuhun Suomeen huonosti onnistuneena toimenpiteenä, sillä sen johdosta "venäläisten viha ja kateus kasvoivat meitä kohtaan".⁷⁰⁷

Viipurin läänin ensimmäiseksi maaherraksi nimitetty C. J. Stjernvall saikin pestä virkansa puolesta Viipurin läänin yhdistämisestä koituvaa "likapyykkiä", joka oli Stjernvallin mukaan peräisin Pietarista. Stjernvallin mukaan ylhäisaateli, joka oli tottunut kohtelemaan väkeensä kuin orjia, aiheutti loputtomasti riitaa ja kirkumista. Stjernvallin mukaan itse talonpojatkin olivat silti pahoja, sitä ei käynyt kieltäminen, vaikka hän olikin sitä mieltä, että ylhäiset kirkujat olivat sittenkin kenties pahempia.⁷⁰⁸ Stjernvallille tuotti harmia erityisesti Ūsakovin tapaus, joka suututti hänen mukaansa myös venäläiset ministerit ja magnaatit. Ūsakovit olivat suhteellisen varakkaita, mutta keisarikunnan rikkaimman miehen, kreivi Šeremetievin, alustalaisia eli venäläisiä maaorjia. Isännälleen maksamaansa vuotuista maksua vastaan Ūsakovit olivat voineet valita asuinpaikkansa, mutta he eivät olleet voineet ostaa itseään vapaiksi, koska se oli vastoin Šeremetiev-suvun periaatteita. Isännällä oli Venäjällä maaorjiinsa nähden lähes rajaton valta, mutta Ūsakovien tapauksessa ongelmaksi muodostui se, että Ūsakovit asuivat nyt Suomessa, jossa orjuus oli ollut kiellettyä jo vuosisatojen ajan. Venäläiset maaorjat oli vapautettu Viipurin läänin muuhun Suomeen yhdistämisen myötä, ja myös Ūsakovit oli julistettu vapaiksi G. F. Stjernvallin tekemästä aloitteesta keisarin erityisellä käskykirjeellä. Päätös ei ollut kuitenkaan miellyttänyt Šeremetiev-suvun edustajia, mutta asia oli silti ratkaistu G. M. Armfeltin itsepäisen vaatimuksen takia G. F. Stjernvallin alun perin esittämällä tavalla.⁷⁰⁹

⁷⁰⁵ Korhonen 1963, 169.

⁷⁰⁶ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 31.1/11.2.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 18, KA.

⁷⁰⁷ Mannerheim 1922, 111.

⁷⁰⁸ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 18.7.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 346, KA.

⁷⁰⁹ Danielson-Kalmari 1925, 338-42; Carl J. Stjernvall Gustaf F. Stjernvallille 7/19.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 313, KA.

C. J. Stjernvall totesikin veljelleen pelkäävänsä Ūsakovin tapauksesta seuraavaa kosta, joka "ajaisi meidät itsemme kahleisiin". Samassa yhteydessä Stjernvall valitti myös Armfeltin itsepäisyyttä kyseisen asian suhteen, ja siitä kaikille aiheutuvaa loputonta huolta ja surua. Stjernvallin mielestä oli erittäin valitettavaa, että Venäjän ylhäisaatelin oikeuksia kohtaan hyökättiin juuri nyt, kun se teki niin suuria uhrauksia maansa pelastamiseksi. Stjernvall epäilikin, etteivät he antaisi tätä anteeksi niin Armfeltille kuin myöskään Suomelle.⁷¹⁰ Myös pari päivää myöhemmin kirjoittamassa kirjeessään C. J. Stjernvall murehti yhä Ūsakovin tapausta. Stjernvall valitti, miten "suurta vahinkoa hyvässä tarkoituksessa tehty Ūsakov- asia oli tuottanut suomalaisille". Stjernvallin mukaan Rehbinder, Walleen, Rosenkampff ja kaikki muutkin olivat mitä suurimmassa toivottomuuden tilassa sen tähden, mitä vahinkoa kyseinen asia tuottaisi Suomelle.⁷¹¹

C. J. Stjernvall totesi, että tästä oli huomautettu myös Armfeltille itselleen, mutta tämä oli vastannut tavalliseen rohkeaan sävyynsä, ettei siitä voisi olla mitään vaaraa, sillä "keisari oli herra paikallaan vapauttamaan kenet halusi". Stjernvallin mukaan asia olikin näin, mutta hän katsoi myös ettei hetki ollut oikea, sillä juuri aristokratia oli parhaimmillaan pelastamassa Venäjän. Tällöin ei sopinut häiritä ylimpiä perheitä, eikä senaattia. Erityisesti Stjernvall kantoi huolta siitä, että eräs senaatin viisaimmista ja kykenevimmistä henkilöistä, aikaisemmin Suomen konstituutioon myötämielisesti suhtautunut Aleksejev, oli nyt vannonut muutosta Suomen oloihin, sillä kyseisen miehen mukaan Suomi oli nyt kaikkein vaarallisim maa Venäjälle, jos sen konstituutio säilytettäisiin. Stjernvallin mukaan keisari olikin päätöksellään rikkonut oman kansansa konstituutiota (sitt egit folks constitution), ja sen johdosta Suomen johtomiehet olivat niin huolissaan, etteivät tienneet "mihin päänsä laittaisivat". Stjernvallin mukaan kaikki olivat yksimielisiä siitä, että Suomi oli vetänyt puoleensa mitä vaarallisimman pilven.⁷¹² Ei olekaan ihme, että Suomen johtomiehiä vaivasi se, että venäläisten oikeuksia loukattiin. Osoittihan se samalla sen, miten helposti keisari voisi halutessaan loukata myös suomalaisten oikeuksia, jos vanhojen ja vaikutusvaltaisten alamaisten oikeudet olivat näin helposti syrjäytettävissä.

Viipurin läänin tilanne ei ollut yhtään parempi seuraavanakaan vuonna (1813). Kaiken lisäksi Suomen hallintoasiat olivat hyvin pitkälti pysähdyksissä sodan takia niin Pietarin päässä kuin

⁷¹⁰ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 7/19.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 313, KA.

⁷¹¹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 9/21.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 317, KA.

⁷¹² Carl J. Stjernvall Gustaf F. Stjernvallille 9/21.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 317, KA.

itse Suomessa. C. J. Stjernvall totesikin masentavaan tilanteeseen liittyen, että "meidän konstituutio on heidän keppihevosen, jota ratsastetaan kirottuun tapaan". Ja Stjernvall jatkoi: "Olen ja tullen aina olemaan mielenliikutuksen vallassa sen tähden, että Viipurin läänin liittäminen voi tulla aikaansaamaan Suomen onnettomuuden."⁷¹³ Reilun kuukauden kuluttua Stjernvall näki kuitenkin Suomen tulevaisuuden vähän valoisempaan. C. J. Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Varmastikaan Pietarissa ei olla meille suomalaisille erityisen myötämielisiä, mutta se on kohtuuttomuus, joka juontaa alkunsa vastenmielisyydestä erästä tai joitain tiettyjä henkilöitä kohtaan, mutta luulen, että voimme olla aina rauhallisia sen sitkeyden ja armollisuuden suojassa, jonka meidän jumaloitu monarkkimme on meille suonut, sen tähden voimme olla varmoja, ettei meitä uhrata, ei poljeta, vaikka se onkin totta, että Suomi tällä hetkellä tekee aivan liian vähän isänmaan pelastamiseksi, jolloin sitä uhkaa ylitse tulviva virta, mutta ne jotka tuntevat meidän asemamme, meidän köyhyysämme, kohtaamamme esteet, ja kansakunnan ajattelutavan, niin eivät he moittisi meitä muusta kuin puuttuvasta neuvokkuudesta ja aloitekyvystä johdossa..."⁷¹⁴

C. J. Stjernvallin kirjeistä voi myös havaita, että Suomen johtomiesten huolenaiheena ei ollut pelkästään se, että suomalaisten katsottiin loukkaavan Venäjän vanhojen alamaisten oikeuksia. Kireässä kansainvälispoliittisessa tilanteessa Stjernvallia tuntui melkein häiritsevän enemmän se, että suomalaiset eivät ottaneet osaa koko Euroopan tulevaisuutta koskevaan kysymykseen, taisteluun Napoleonin vastaan. Stjernvall oli huolissaan siitä, että venäläiset vihaisivat ja halveksisivat suomalaisia heidän saamattomuutensa takia. Suomen asiain komiteassa vaikuttava C. J. Walleen arvioikin, että suomalaiset olivat joutuneet sotilaallisen toimeentuntemuksensa takia vaaralliseen asemaan Venäjällä. Suomen johtomiesten huolissa voikin nähdä olleen kyse myös huonosta omastatunnosta siksi, että he olivat laiminlyöneet yleisinhimilliset velvoitteensa laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustajina. Lisäksi maan johtomiesten voi katsoa olleen huolestuneita siitä, että Suomen aateliston sotilaskunnan pelättiin kärsivän suomalaisten sotilaallisesta toimeentuntemuksesta. Koko suomalaisen kansakunnan kunnia oli vaakalaudalla verrattaessa sitä voimakkaampaan ja enemmän sotilaallisia uhrauksia tekevään Venäjään.⁷¹⁵

⁷¹³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 11.2.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 336, KA.

⁷¹⁴ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA.

⁷¹⁵ Korhonen 1963, 214-5: Walleenin käsityksen mukaan Aleksanteri I ei olisi jättänyt Suomen asioita käsittelemättä, jos suomalaisia joukkoja olisi ollut keisarin armeijassa.; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille 21.8.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 128, KA. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1925a, 505: C. J. Walleen

Suomen johtomiesten suhtautumisessa venäläisiin onkin havaittavissa pienelle kansakunnalle tai maalle tyypillisiä narsistisia piirteitä. Suurin osa venäläisistä oli tuskin erityisen kiinnostunut tai edes tunsivat kovin hyvin Suomen asemaa. Venäläiset eivät varmaankaan seuranneet Suomen tilannetta niin tarkasti kuin Suomen johtomiehet olettivat – vaikka todellisia Suomen vihollisiakin keisarikunnasta varmasti löytyi.⁷¹⁶ Ongelmia saattoi aiheuttaa käytännössä enemmänkin se, että keisarikunnan korkeimmat viranomaiset tunsivat heikosti Suomen erillishallinnollisen aseman ja sen, miten muuhun Suomeen yhdistetyn Viipurin läänin hallintokäytännöt olivat muuttuneet. Suomen asiain komitea joutuikin huomauttamaan maaherra C. J. Stjernvallin aloitteesta maaliskuussa 1812 Venäjän ministereille, että Stjernvall oli Viipurin läänin maaherra. Silti Stjernvall valitti vielä tämän jälkeenkin saaneensa ministereiltä käskyjä, jonka takia komitea joutui huomauttamaan uudelleen, että kaiken kirjeenvaihdon ministereiden ja Suomen viranomaisten kesken tuli kulkea komitean kautta.⁷¹⁷

Viipurin läänin asema ei ollut kuitenkaan ainoa poliittisesti arka kysymys, joka hiersi suomalaisten ja venäläisten välejä, vaikka se olikin kaikkein ongelmallisimman ja vaikeimmin ratkaistavissa. Stjernvall joutui vielä myöhemminkin tuskailemaan useaan otteeseen talonpoikien ja donataarien välisiä kiistoja.⁷¹⁸ Syksyllä 1812 Viron siviilikuvernööri valitti ministerikomitealle, että Suomeen karkasi Baltiasta sotamiehiksi kelpaavia maaorjia, joita suomalaiset papit olivat piilotelleet. Ministerikomitea vaati keisaria määräämään, että Suomessa annettaisiin samanlaiset rangaistukset karanneiden maaorjien piilottamisesta kuin Venäjällä. Tilanteesta huolissaan oleva R. H. Rehbinder valitti C. E. Mannerheimille, että vt. kenraalikuvernöörinä toimiva Armfelt ei ollut kiinnittänyt asiaan riittävästi huomiota.

kirjoitti: "Mikään ei ole valloitetulle kansalle tärkeämpää kuin nauttia sen kansakunnan kunnioitusta, joka on sen voittanut. Tämä kunnioitus on aina torjuva sen sorron, joka voitettua uhkaa ja joka usein joutuu enemmän sisällisestä heikkoudesta kuin ulkonaisen voiman puutteesta siinä kansassa, jota vastaan sitä harjoitetaan."

⁷¹⁶ Korhonen 1963, 417: "Venäjän säätyläistön ja johtavan virkamiehistön asennoitumiselle Suomeen oli ominaista vanhavanäläinen välinpitämättömyys; Suomen erillisasemaan he kiinnittivät kielteistä huomiota vain erikoisten, kouriintuntuvien ärsykkeiden takia."; Bonsdorff 1921, 57-8: "Det är inte mycket vi inhämtat om den senare, den mot Finlands politiska frihet riktade stämningen under ryska tidens första årtionde. Men att en sådan stämning förefanns inom den ryska ämbetsvärdlen och att därmed förband sig avund och missunsamhet gentöver de nya riksundersåtarna, framgår av uttalanden av de finländska ämbetsmännen, som efter kriget kommo att bekläda offentliga poster i Petersburg."

⁷¹⁷ Korhonen 1963, 175.

⁷¹⁸ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, ei päivämäärää, 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 384, KA: Stjernvall ei uskonut voivan ratkaista näitä kiistoja muuten kuin että Hänen Keisarillinen Majesteettinsa päättäisi uudelleen ja pysyvästi kaikkien donaatioiden luonnon. Sillä Stjernvallin mukaan toinen osapuoli ei saanut koskaan tarpeeksi (aateli) ja toinen osapuoli (talonpojat) taas kuvitteli suorittavansa aina liian paljon. Ja C. J. Stjernvall toisti jälleen, että "tämä aihe on myös se, joka on tuonut meille suuria ja mahtavia vihollisia ja erityisesti kirkujen raikuvat basuunat."

Rehbinder totesi Baltian aatelin olevan kovasti vihoissaan ja väittävän varmuudella, että jo yli 500 sielua oli paennut. Ja Rehbinder totesi: "Koska pidän ja olen aina pitänyt meidän kompastuskivenämme sitä, ettei naapuriprovinssiemme oikeuksia kunnioiteta, niin asia näyttää minusta vaativan kaikkea mahdollista huomiota. Meitä syytetään tarpeeksi jo Viipurin läänin yhdistämisen takia toisten oikeuksien loukkaamisesta. Varokaamme siis, ettemme lisää vihollistemme joukkoa vielä balteillakin."⁷¹⁹

Myös Puolan kysymys nosti Suomen erityisaseman tapetille. Suomen tapaan Puolassa jouduttiin järjestämään maan hallinto uudelleen sen jälkeen, kun venäläiset olivat valloittaneet maan. Aikaisempien valtioaatteidensa mukaisesti Aleksanteri I halusi muodostaa Puolasta erillisen kuningaskunnan, mikä oli varsinkin G. M. Armfeltin mieleen, sillä hän arvioi Puolan tilanteen tukevan myös Suomea. C. J. Walleenin mukaan pietarilaisia ei kuitenkaan miellyttänyt keisarin Puolaa kohtaan osoittama mielenkiinto. Walleen kommentoi tilannetta J. A. Ehrenströmille: "Puola on vievä meiltä Moskovan ja Suomi Pietarin, sanovat tšekäläiset suuret poliitikot, ja minä tahtoisin vastata heille: Eipä väliä, jäähän teille Siperia; se on suuri maa, jossa ei ole tungosta ja jossa voitte piestä orjianne niin paljon kuin teitä miellyttää ilman että sivistynyt maailma, jonka valot ovat teille niin vastenmieliset, tekee mitään."⁷²⁰

Päivänpoliittisten selkkausten lisäksi Suomen johtomiesten pelkoa venäläisiä kohtaan kasvatti entisestään keisarin poistuminen (interregnum 1813-1815) Pietarista, jolloin yhteydenotot keisariin katkesivat.⁷²¹ Jopa varsin kylmäverisesti⁷²² venäläisiin suhtautunut G. M. Armfelt oli alkanut pelätä, että keisarin pitkä poissaolo heikentäisi Pietarissa vallitsevaa käsitystä Suomen asemasta. Usein hyvin kärjekkäitä ja liioittelevia kommentteja laukova Armfelt totesi silti varsin realistiseen sävyyn, että "Suomi on pikemminkin ylenkatseen kuin vihan kohde".⁷²³ Silti Armfeltkin oli jatkuvasti hyvin epäileväinen venäläisten suhteen, ja hän piti muun muassa Suomen kenraalikuvernöörin (Steinheilin) vaimoa yhtenä "fataaleimmista" Suomen

⁷¹⁹ Korhonen 1963, 220; Tommila 1962, 426-7; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 4/16.4.1813, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 51, KA.

⁷²⁰ Korhonen 1963, 217.

⁷²¹ Korhonen 1963, 218: "Rauhala huomauttaa, että myös käytännön kysymyksissä voi panna merkille venäläisten asenteen interregnumin aikana hyökkääväksi Suomea kohtaan."

⁷²² Danielson-Kalmari 1925, 338: G. M. Armfelt: "Ryssien kanssa on kuljettava suoraan eteenpäin lainkaan välittämättä kumarruksista tahi uhkauksista. Mitä komitea kohteliaisuuksillaan ei ole saanut aikaan neljässä kuukaudessa, sen vien minä neljässä päivässä perille rynnäköllä, sillä jos he vitkastelevat, ilmoitan minä valittavani keisariin, ja täytänkin tämän uhkauksen milloin tarvitaan."

⁷²³ Korhonen 1963, 215-6.

vihollisista.⁷²⁴ Pietarissa vaikuttava C. J. Walleen oli puolestaan vakuuttunut, että Suomen johtomiesten vastoinkäymiset olivat ilon aihe venäläisille. Myös nuori Lars Gabriel von Haartman, Pietarilainen virkamies hänkin, oli sitä mieltä, että "uudet maanmiehet" epäilivät jatkuvasti suomalaisia ja että venäläiset yleensäkin halusivat uskoa suomalaisista kaikkea pahaa.⁷²⁵ Lisäksi tilannetta pahensi entisestään se, että Suomen johtomiehet kärsivät huonosta omastatunnosta, koska Suomesta otettiin niin vähäisessä määrin osaa "Euroopan rauhanhäiritsijän", Napoleonin vastaiseen taisteluun. C. J. Walleen ja G. M. Armfelt korostivatkin voimakkaasti Suomesta koottavan Napoleonin vastaisen rykmentin merkitystä, vaikka sen päättehtäväksi muodostuikin lopulta vain vartion pitäminen Pietarissa.⁷²⁶

Mainitun rykmentin Pietariin ohjannut C. J. Stjernvall kirjoittikin hyvin itsekriittisessä hengessä: "Meidät on otettu vastaan ja kohdeltu kaikin puolin hyvin, ei mitään loukkauksia. Luulenkin, että jos tekisimme edes puolet yhtä paljon menemällä heitä vastaan niin meistä voisi tulla maailman parhaita ystäviä. Jos minä voisin saada minun ystäväni ja toverini hyväksymään venäläisen käskykielen, niin luulen että me todella tekisimme onnellisesti. Luulen myös, että keisari asettaisi sille paljon arvoa, mutta tämän ennakkoluulon, tämän syvällä olevan poliittisen asenteen poissaamiseksi heidän päästään vaaditaan aikaa, kärsivällisyyttä ja kokemusta. Se mikä oikeasti estää heitä tekemästä tätä myönnytystä on se, mitä siitä sanottaisiin Suomessa."⁷²⁷

Vaikka Suomen johtomiehet suhtautuivat ennakkoluuloisesti venäläisiin, niin ajoittain Suomen johtomiehet pystyivät silti ajattelemaan itsekriittisemmässä hengessä kuten C. J. Stjernvallin edellinen lausunto osoittaa. Kaikille Suomen johtomiehille oli kuitenkin yhteistä käsitys siitä, että venäläiset todellakin vihasivat suomalaisia, eivätkä he ajatelleet, että venäläisten mahdollinen viha tai vastenmielisyys olisi noussut pelkästä tietämättömyydestä tai kulttuurieroista johtuvasta vieraudentunteesta. G. M. Armfelt toisti vielä vähän ennen kuolemaansakin, että venäläiset inhosivat Suomea ja että ilman Aleksanteri I:stä Suomi olisi hukassa.⁷²⁸ Pietarissa vaikuttaneet Suomen johtomiehet, kuten Armfelt,

⁷²⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 12.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 17.6.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷²⁵ Korhonen 1963, 217.

⁷²⁶ Korhonen 1963, 216.

⁷²⁷ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 27.3/6.4.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA. Vrt. myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 14.3.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 63, KA.

⁷²⁸ Kts. Korhonen 1963, 215-6; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 5/17.9.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 378, KA.

kärsivätkin varmasti enemmän venäläisten vihamielisestä käytöksestä, vaikka toisaalta itse pelko saattoi olla voimakkaampaa Suomessa – ovathan kuvitellut viholliset usein pahempia kuin itse todellisuus.

Tärkein taustaoletus venäläisten suomalaisvihalle oli kuitenkin käsitys siitä, että venäläisten uskottiin haluavan poistaa Suomen erityisaseman. J. F. Aminoff totesi: "Jokainen venäläinen pitää meitä suomalaisia täällä vihollisina, eikä ystävinä, ja odottavat tilaisuutta kohdella meitä sen mukaan."⁷²⁹ R. H. Rehbinder kirjoitti puolestaan C. E. Mannerheimille vuonna 1814 ikuisia valitusvirsiään – kuten hän itse niitä nimitti – Suomen pysähtyneestä tilanteesta: "Meitä pilkataan täällä ja helvetillinen ilo loistaa sen johdosta, että pian meidät nähdään siinä pisteessä, jossa meidän on toivottukin olevan."⁷³⁰ Suomi oli varsin mitätön ja pieni valloitettu maa, joka oli kuitenkin saanut säilyttää omat lakinsa, kulttuurinsa ja taloudelliset etuoikeutensa, vaikka se ei ollut tehnyt mitään ansaitakseen nämä etuudet.⁷³¹ Kaiken lisäksi suomalaiset rikkoivat Venäjän vanhojen alamaisten oikeuksia Viipurin läänin muuhun Suomeen yhdistämisen myötä. C. J. Walleen katsoikin, että Venäjän kansa piti Suomen etuja Venäjän muiden kansojen vastaisina, jonka tähden se asennoitui Suomea vastaan.⁷³²

Vaikuttaakin siltä, että Suomen johtomiesten käsitys venäläisten suomalaisvihasta syntyi – huolimatta historiallisesta painolastista ja venäläisten yrityksistä sekaantua Suomen asioihin – myös siitä, että maan johtomiehet potivat huonoa omaatuntoa Suomen etuoikeutetusta asemasta. Kyseisen ajan pitkälti macchiavelliläisessä poliittisessa ajattelussa Suomen erikoisasema näytti varmasti aika poikkeukselliselta – aivan kuten Suomen johtomiehet itsekkin asian näkivät. Venäläisiin verrattuna suomalaiset eivät olleet niinkään lapsipuolen vaan ennemminkin nuorimmaisen lellikin asemassa keisarin vanhojen alamaisten jäädessä kateellisiksi sisarpuoliksi.⁷³³ G. M. Armfelt vaikeroikin venäläisten kateutta: "Miten minä onnistuisin taistelemaan venäläisten kateutta (la jalousie des russes) vastaan sekä voittamaan omien maanmiesteni horroksen..."⁷³⁴

⁷²⁹ Lainaus Bonsdorff 1921, 58.

⁷³⁰ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 9/21.4.1814, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 63, KA.

⁷³¹ Vrt. Klinge 2001, 56.

⁷³² Korhonen 1963, 197.

⁷³³ Bonsdorff 1921, 59: "Endast några månader efter sin bosättning i Petersburg skrev Armfelt till Ehrenström, att avundsjukan mot det stackars Finland var på sin höjd..."; 60: "När Aminoff en gång klagade över den ryska ministärens jalusi mot Finland..."; Bonsdorff 1932, 451. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1923, 25, 299; Rauhala 1910b, 123.

⁷³⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.1/2.2.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

5.3 Suomen johtomiesten nuorallakävely – rajanveto ja lähentyminen Venäjään

Uudessa valtiollis-poliittisessa tilanteessa suomalaisten oli muutettava asennoitumistaan itäiseen naapuriin, vaikka omasta länsimaisesta ylemmydentunteesta olikin vaikeaa päästä eroon. Allport onkin todennut, että ennakkoluuloisuus toisia ryhmiä kohtaan säilyy usein emotionaalisisella tasolla, vaikka se onnistuttaisiin nujertamaan älyllisesti.⁷³⁵

Periaatteessa suomalaiset olivat onnistuneet vetämään selvän eron venäläisiin heti valloituksen alkuvaiheessa, jolloin keisari oli luvannut säilyttää suomalaisten omat lait, privilegiot ja uskonnon. Keisarin lupaamat oikeudet loivat hyvän pohjan maan erillishallinnolle. Suomen eroa Venäjän valtakunnanhallintoon ja venäläisiin voitiin perustella vetoamalla näihin oikeuksiin, vaikka käytännön ratkaisuissa suomalaiset kohtasivatkin usein vaikeuksia, sillä Ruotsin valtakunnan aikaisten lakien ja tapojen soveltaminen käytäntöön ei ollut yksiselitteistä uudessa valtiojärjestelmässä.⁷³⁶ Suomen johtomiesten vanhoihin ennakkoluuloihin perustuvat asenteet venäläisiä kohtaan nousivatkin helposti pintaan erityisesti sellaisissa hallinnollis-poliittisissa kysymyksissä, joissa heidän omat mielipiteensä menivät ristiin venäläisten kanssa. Vihaiset tunteenpurkaukset pyrittiin kuitenkin pitämään enimmäkseen omana tietona, sillä lähinnä vain Gustaf Mauritz Armfelt joutui avoimiin ristiriitoihin venäläisten kanssa muiden Suomen johtomiesten pyrkiessä sovinnollisempaan linjaan.⁷³⁷

Teräväkynäinen G. M. Armfelt kirjoitti: "Jumala sitä suojelkoon, joka jotain uskoo venäläisten kynsiin, se on prikulleen sama kuin Danten helvetti."⁷³⁸ Armfeltille tuotti huolta varsinkin Viipurin läänin olot, joita hän yritti parantaa myös yksityishenkilönä. Armfelt osti itselleen paikallisen tilan päästäkseen eroon hankaluuksia tuottavista Viipurin läänin

⁷³⁵ Lainattu Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 318.

⁷³⁶ Kts. Rauhala 1923, 187.

⁷³⁷ Vrt. Korhonen 1963: "Perustellusti voi siis sanoa varovaisen ja lojaalin suhtautumisen keisarikunnan viranomaisiin olleen se linja, jota Suomen asiain komita halusi seurata."; vrt. myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: "Det är oändel. väl och klokt giordt af er att i alt harmonisera med ryska prästerskap..."; Bonsdorff 1921, 62: "Enligt den mening Armfelt då och då inskärpte hos sina landsmän, borde särskilt de högre ämbetsmännen upprätthålla ett gott förhållande inte blott sig emellan, utan ock till de ryska ämbetsmännen i landet."

⁷³⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 31.7/12.8.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: "Hur nu alt detta blifvit bort fuskat är för en gåta -- med de satans ryssarne veta aldrig sig till och smitta de klokaste, då man ger sig i slangen med dem."

lahjoitusmaa-isännistä. Armfelt pyrki myös saamaan keisarin ostamaan osan tiloista.⁷³⁹ Idean lahjoitusmaiden lunastukseen Armfelt oli saanut läänin maaherralta Carl Johan Stjernvallilta.⁷⁴⁰ Tilan ostaminen tuotti kuitenkin Armfeltille ja häntä avustavalle Stjernvallille lukuisia hankaluuksia – tilan myyjä Kapiroff saikin kuulla kunniansa Armfeltin ja Stjernvallin kirjeenvaihdossa.⁷⁴¹ Armfeltin mukaan Kapiroff ei ollut silti ainut syntinen, sillä hänen mukaansa Viipurin läänin olot olivat muutenkin huonontuneet venäläisten "barbaarien" käsissä sadan viimeksi kuluneen vuoden aikana kaikkein huonoimmiksi koko Suomessa, vaikka muinoin lääni oli ollut paras.⁷⁴²

Viipurin läänin maaherra, C. J. Stjernvall, oli myös kuvannut läänin oloja synkin sävyin saavuttuaan uuteen virkapaikkaansa. Stjernvall kirjoitti ensivaikutelmistaan langolleen August Fredrik Palmfeltille: "Mikä erotus maahan, kansaan ja hyvinvointiin nähden! Venäjä on jo pilannut kansakunnan yksinkertaiset tavat; aasialainen ylellisyys ja komeus köyhyyden, sorron ja kurjuuden rinnalla. Loistavia ajopelejä, hevosia ja huonekaluja, mutta todellisuudessa vain kuorta ja petosta. Oi veliseni, Viipurin läänistä ei tule koskaan muun Suomen veroista, mutta varjelkoon Jumala, ettei tapahdu päinvastoin."⁷⁴³ G. M. Armfelt yhtyi Stjernvallin näkemyksiin aasialaisesta ylellisyydestä ja varoitteli huonosta rahankäytöstä tunnettua Stjernvallia itseäänkin – tämän pyrkiessä saamaan etukäteismaksua voidakseen asettua uuteen virkapaikkaansa –, ettei tämä omaksuisi venäläisiä elintapoja. "Vaan että päinvastoin Stjernvall osoittaisi todellisen virkamiehen, jolla ei ollut ylimääräisiä tuloja, asettavan korkeimmaksi kunniakseen niin julkisessa kuin yksityisessä elämässä toimia esimerkillisenä kansalaisena, jolle moraalinen kehitys on yhtä tärkeää kuin muu yhteiskunnallinen eksistenssi."⁷⁴⁴

Vaikka Suomen johtomiehet arvostelivat – protestanttisen etiikan sävyttämään henkeen – venäläisen aateliston elämäntyyliä, niin pelkäsivät he toisaalta näiden pilkkaavan ja

⁷³⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 2/14.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁷⁴⁰ Danielson-Kalmari 1922, 278-9.

⁷⁴¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, päiväämätön, oletettavasti vuosi 1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁴² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.4.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA. Vrt. myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 1/13.10.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁴³ C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19, KA; Danielson-Kalmari 1922, 273-4.

⁷⁴⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 13/25.2.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Armfelt totesi myös itsekriittisesti, ettei hän luoja suokoon käynyt itse esimerkiksi taloudenpidosta.

halveksivan heidän omia sangen vaatimattomia ja yksinkertaisia elintapojaan. Suomen johtomiesten oli pyrittävä säilyttämään ”kasvonsa” venäläisten silmissä.⁷⁴⁵ Erityisesti Pietarissa oleville suomalaisille virkamiehille säädynmukainen elämä oli suoranainen välttämättömyys. Robert Henrik Rehbinder painotti C. J. Walleenille, että Suomea edustavien henkilöiden tulisi välttää saattamasta itseään naurunalaiseksi, "mitä minä tässä maassa enimmäin pelkään ja mikä epäilemättä voi meitä suuresti vahingoittaa."⁷⁴⁶

Suomen johtomiesten arvovalta ja kunnia riippuivat siitä, että he käyttäytyivät ja esiintyivät heidän säätyasemansa edellyttämällä tavalla. Carl Erik Mannerheim pyrki huolehtimaan myös siitä, etteivät Suomesta Pietariin komennetun rykmentin sotilaat joutuisi naurunalaisiksi. Mannerheim ehdotti, että sotilaat olisi puettava yhdenmukaisesti venäläisten kanssa, jotta ”näille ei naurettaisi ja kutsuttaisi talonpojiksi”.⁷⁴⁷ Suomen johtomiehet pyrkivät välttämään parhaansa mukaan – kulttuuritaisteluissa usein hyödynnettyä – naurunalaiseksi joutumista.⁷⁴⁸ Ja sen estämiseksi oltiin valmiita jopa sallimaan, ainakin Mannerheim, että suomalaiset sotilaat olisivat pukeutuneet yhdenmukaisesti venäläisten kanssa, vaikka yleensä Suomen johtomiehet pyrkivät säilyttämään eron venäläisiin hyvin pienissäkin asioissa.

Suomen johtomiesten yksityisessä kirjeenvaihdossa eronteko venäläisiin ja venäläiseen elämäntapaan tulikin usein esiin varsin pienissä yksityiskohdissa, joilla ei sinänsä ollut kovinkaan suurta poliittista merkitystä. Suurin osa Suomen johtomiehistä ei esimerkiksi viihtynyt laisinkaan Pietarissa. J. F. Aminoff kirjoitti toivoessaan pääsevänsä kesäksi Suomeen, että kaipasi tätä kuin "varpunen tähkää". Ja Aminoff lisäsi: "Antakoon Jumala! ettei enää koskaan tarvitsisi tulla takaisin!!!"⁷⁴⁹ Suomen asiain komitean jäsenistä vain R. H. Rehbinder ja Knut von Troil olivat tuoneet perheensä Pietariin, mikä saattoi tosin vaikuttaa siihen, etteivät useimmat virkamiehet viihtyneet Pietarissa. Muun muassa J. F. Aminoff oli pitänyt sitä liian kalliina. Keijo Korhonen on myös arvioinut, että Suomen asiain komitean jäsenet liikkuivat suhteellisen vähän Pietarin johtavien virkamiesten seurapiireissä, verrattuna ainakin heidän virkavelvollisuuksiinsa kuuluvaan hovielämään sekä tiiviiseen yhdessäoloon

⁷⁴⁵ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 25.8. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 61, KA.

⁷⁴⁶ Korhonen 1963, 75.

⁷⁴⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 28.7.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁷⁴⁸ Ehn & Löfgren 1982, 80.

⁷⁴⁹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 10/22.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 375, KA; J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 6??.6.1813, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA.

omassa "siirtokunnassa", johon kuului suomalaisten lisäksi ruotsalaisia.⁷⁵⁰ Samaan tapaan esimerkiksi Pietarissa opiskelevat suomalaiset aatellispojat eivät seurustelleet lainkaan venäläisten oppilaiden kanssa, vaan he olivat perustaneet keskenään veljeskunnan, johon ei kuulunut muita kuin ruotsalaisia ("svenskar").⁷⁵¹

Yleisen käsityksen mukaan suomalaisia pidettiin Pietarissa usein vielä ruotsalaisina.⁷⁵² Suomen johtomiehillä itsellään oli kuitenkin hyvin selkeä näkemys siitä, ketkä olivat suomalaisia ja ketkä eivät. Ja kyseisen näkemyksen vaaliminen oli ensiarvoisen tärkeää, varsinkin suhteessa venäläisiin. G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille loppukesästä 1812: "Viipurin läänissä olevia aatelisia ei voi katsoa suomalaisiksi aateliksi, ja heidän pitää voidakseen nauttia samoista eduista osoittaa, millä perusteella heidät on otettu tai voidaan laskea mukaan kuuluvaksi kyseiseen kansalaisuusluokkaan."⁷⁵³

On kuitenkin huomionarvoista, että vaikka Suomen johtomiehet suhtautuivat kriittisesti venäläisiin, heidän kulttuuriinsa ja erityisesti venäläiseen "despoottiseen" hallintokulttuuriin, niin heidän kritiikkinsä ei ulottunut Aleksanteri I:een, vaikka hän oli Venäjän yksinvalti.⁷⁵⁴ G. M. Armfeltin mukaan Suomelle ei olisi ollutkaan vaarallista, jos Venäjää olisi hallinnut despootti. Armfelt totesi: "Mutta valitettavasti täällä on vain organisoitunut aristokratia, joka harjoittaa hirveää despotismia ja barbaarisia prinssiippejä, ja kaikki mitä hallitsija voi korkeintaan saada aikaiseksi, on estää näitä pikkutyranneja toteuttamasta näitä väkivaltaisuuksia."⁷⁵⁵ Suomen johtomiehet eivät siis yhdistäneet barbaarisena pitämäänsä despoottista hallintokulttuuria keisariin, vaan aristokratiaan ja venäläiseen hallintotapaan yleensä.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ Korhonen 1963, 84-7.

⁷⁵¹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, ei päiväystä, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 387, KA.

⁷⁵² Danielson-Kalmari 1923, 407; Bonsdorff 1931, 616. Kts. myös Engman 2004, 187; 22: "Venäjällä suomalaisia pidettiin säätyyn verrattavana ryhmänä; Pietarin väestönlaskentojen säätytilastoissa Suomen alamaiset esiintyivät siten omana "säätyinä" rinnan aatelin, porvarien ja talonpoikien kanssa."

⁷⁵³ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.7/1.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁷⁵⁴ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA. Vrt. Jussila 2004, 190: "Tämä suosikkijärjestelmä merkitsi sitä, että koska kaikki valta oli despoottisella keisarilla, niin muilla saattoi olla valtaa vain tämän despoottin delegoimana."

⁷⁵⁵ Bonsdorff 1921, 60, 116.

⁷⁵⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 4.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 5/17.9.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 378, KA. Vrt. myös Bonsdorff 1931, 594-5.

Suomen johtomiehet olivat päinvastoin hyvin vakuuttuneita siitä, että nimenomaan keisari halusi ja pystyi pitämään Suomen hallinnon erillään Venäjältä. Suomen johtomiehet uskoivat, että Aleksanteri I:n tahtona oli, etteivät venäläiset sekaantuneet Suomen asioihin.

Varoittaessaan C. J. Stjernvallia Viipurissa odottavista riidoista ja esteistä "keisarin suuren suunnitelman toteuttamiseksi Suomen yhdistämiseksi" Armfelt totesi, että "on olemassa ministeri, yhtä tyhmä kuin kopea, joka jatkuvasti haluaa sekaantua Suomen asioihin – keisarin tahto on, ettei kukaan venäläinen virkamies, lukuun ottamatta meidän kenraalikuvernööriä, saa pienimmissäkään määrin ottaa osaa päätöksiin, jotka jollain tavalla koskevat hallintoa."⁷⁵⁷

Suomen johtomiesten vastenmielisyys venäläisiä kohtaan näkyi myös siinä, että he suhtautuivat halveksivasti niihin omiin maanmiehiinsä, joiden katsottiin olleen liiaksi kallellaan itänaapuriin. Venäjälle siirtyneet Anjalan miehet kuuluivat itsestään selvästi tähän kategoriaan. Myös venäläisille helposti antautuneihin Suomen sodan päälliköihin, kuten Svartholmia johtaneeseen M. Gripenbergiin ja Viaporin komentaneeseen C. O. Cronstedtiin, suhtauduttiin varsin karsaasti ja epäluuloisesti.⁷⁵⁸

Suomen johtomiesten negatiivisesta asennoitumisesta huolimatta voi kuitenkin katsoa, että asenteet venäläisiä kohtaan muuttuivat monessa suhteessa varsin pragmaattisiksi Suomen sodan jälkeen – ainakin valtiollis-poliittisella tasolla. Ennakkoluuloisesti venäläisiin suhtautunut G. M. Armfeltkin oli poliittisessa toiminnassaan ehkä kaikkein pragmaattisimmin venäläisiin asennoitunut korkean tason virkamies, paitsi periaatteellisesti tärkeiksi katsomiensa asioiden suhteen. Armfelt ja muut Suomen johtomiehet katsoivat, että tärkeintä oli pitää kiinni kaikkein olennaisimmista Suomen erillisen ja itsenäisen aseman takaavista tekijöistä, kun taas vähemmän tärkeiksi katsottujen asioiden suhteen oli mahdollista joustaa. Suomen johtomiehet uskoivat, että moraalinen lähentyminen uuteen "äiti - isänmaahan" (*la mère patrie / moderlandet*) oli toivottavaa ja että se oli myös Suomen omien poliittisten etujen mukaista – kunhan vain Suomen omat perustuslailliset oikeudet säilyivät samaan aikaan.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.2/6.3.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Kts. myös J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 33, KA.

⁷⁵⁸ Danielson 1896, 168-9, 264; Korhonen 1963, 66-7.

⁷⁵⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 12.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 8.6.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 308, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 8.6.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 342, KA. Vrt. Korhonen 1963, 192.

Suomen johtomiehet pyrkivätkin säilyttämään ennen kaikkea Suomen ”itsenäisyyden”, ja välttelemään konfrontaatioita venäläisten kanssa. Suomen johtomiehet katsoivat, että sopeutuminen joissakin asioissa loi toimintatilaa toisissa, heidän tärkeämmiksi näkemissään asioissa. Ns. näennäisen sopeutumisen kautta pyrittiin ”ostamaan” omaa toimintatilaa.⁷⁶⁰

G. M. Armfeltin mukaan eräs tärkeä tapa lähentää Suomea ja Venäjää olisi ollut venäjän kielen taidon levittäminen. Armfeltin mielestä venäjän taidon yleistyminen virkamiehistön keskuudessa oli edellytys sille, että Suomi olisi voinut säilyttää asemansa. Armfelt totesi: "Nuorison tulee välttämättä oppia se kieli voidakseen valvoa ja auttaa Suomea menestymään." Kielikysymyksellä oli siis lähentymiseen tähtäävän välinearvon lisäksi syvällisempikin motivaatio, pyrkimys varmistaa suomalaisten edut myös tulevaisuudessa. Jotkut historioitsijat (Danielson-Kalmari ja Kallio) ovat silti moittineet Armfeltia kielikysymyksen takia, ja pitäneet Armfeltin asennoitumista kansallisen kehityksen kannalta arveluttavana. Keijo Korhonen onkin huomauttanut, että Armfeltin ja muiden Suomen asiain komitean jäsenten suhtautuminen venäjän kieleen oli johdonmukainen verrattuna heidän käsityksiinsä Suomen asemasta. Korhosen mukaan he pitivät valistuksen aikakauden ihmisinä tärkeämpänä tilanteen rationaalisesti käsitettyjä reaalipoliittisia vaatimuksia, eivätkä he antaneet kielelle sinänsä muuta kuin ilmaisuvälineen arvon.⁷⁶¹

Voi kuitenkin havaita, että kielikysymys oli muodostumassa ongelmaksi jo 1800-luvun alussa, vaikka se ei vielä noussutkaan yhtä keskeiseen asemaan kuin kyseisen vuosisadan lopulla.⁷⁶² 1800-luvun alussa kieli ei ollut sosiaalisten siteiden kannalta ratkaiseva tekijä, eikä kielellisestä identiteetistä ollut vielä tullut kansallisia liikkeitä motivoivaa ideologista kysymystä.⁷⁶³ Kielellä oli silti poliittista merkitystä varsinkin Suomen kaltaisella alueella, jossa yläluokka puhui entisen emämaan pääkieltä ruotsia, ja jota taas suurin osa väestöstä ei puhunut tai ymmärtänyt. G. M. Armfelt olikin hyvin ärtynyt siitä, että Suomesta Pietariin kootun rykmentin komentokieleksi ei otettu venäjää. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille: "Mielipidettäni koskien venäjän ottamista komentokieleksi en voi koskaan muuttaa, vaikka

⁷⁶⁰ Vrt. Ehn & Löfgren 1982, 81.

⁷⁶¹ Korhonen 1963, 210-14. Vrt. myös Bonsdorff 1931, 478, 592: Armfelt totesi pojalleen, että nykyisenä aikana venäjän kielestä tulee yhtä tärkeä kuten ranskan kielestä.

⁷⁶² Jos kielellä olisi ollut pelkkä välinearvo, niin eikö eliitin yhteinen kieli ranska olisi riittänyt. Korhonen 1963, 85: "Ranska oli aikakauden ja erikoisesti Venäjän ylhäisön omaksuman tavan mukaan myös suomalaisen siirtokunnan seurustelukieli." Nyt kyseessä olevan ajankohdan Suomen johtomiesten yksityisessä kirjeenvaihdossa käyttämä kieli oli kuitenkin pääasiassa ruotsi. Kts. myös Klinge 1997, 67.

⁷⁶³ Allardt & Starck 1981, 126.

esiin tuoduista syistä näen, ettei muu käy kuin että ruotsi säilytetään – ikuiseksi häpeän osoitukseksi suomalaisista käsityksistä ja patriotismista, näin vielä enemmän sen tähden, että koko miehistöstä 9/10 ei osaa ruotsia. Jos kysymys olisi komentokielestä suomeksi, niin olisin täysin sitä mieltä, että se voitaisiin kansallisen hengen (par esprit nationella) nimissä säilyttää tai että sitä voitaisiin käyttää."⁷⁶⁴

G. M. Armfelt olikin jo aiemmin pyrkinyt vaikuttamaan siihen, että kyseisen rykmentin marssitahti, paraatit ynnä muut olisivat yhtäläiset venäläisen armeijan kanssa. Armfelt katsoi, ettei kyseisillä asioilla ollut suomalaisten kannalta erityistä painoarvoa, mutta monarkin ja venäläisten silmissä ne olisivat kuitenkin olleet olennainen lähentävä tekijä (essential point de contact). Kaikki Suomen johtomiehet eivät kuitenkaan nähneet asiaa tältä kannalta. A. F. Palmfelt halusi säilyttää aikaisemmat käytännöt yksinkertaisesti siksi, että vanhat upseerit osasivat ne ennestään.⁷⁶⁵ Kaikilla Suomen johtomiehillä ei nähtävästi ollut Armfeltin kaltaista diplomaattista silmää havaita venäläisten "ulkokuoreen" kiinnittämää huomiota – tai ainakaan halua siihen.⁷⁶⁶ Pietarissa olikin epäilemättä suurempi paine kiinnittää huomiota ulkoisiin tekijöihin jo syystä, että venäläiset alkoivat itse kohdistaa entistä enemmän huomiota "kansallisiin" tekijöihin kuten syntyperään ja kieleen Napoleonin sotien aiheuttamissa olosuhteissa.⁷⁶⁷ Onkin mielenkiintoista havaita, että vaikka kieli ei kyseisenä aikana määrännyt kansallisia rajalinjoja, niin kielelle alettiin kuitenkin antaa yhä selkeämmin kansallisia merkityssisältöjä.⁷⁶⁸

Suomessa olevien virkamiesten pääsärkynä ei kuitenkaan ollut niinkään moraalinen yhdistyminen "äiti-Venäjään" kuin eron säilyttäminen Venäjään ja venäläisiin käytännön tasolla – vaikka samaan aikaan pyrittiin myös korostamaan lojaalisuutta keisarille. Suomessa koettiin enemmän paineita poistaa venäläisten aiheuttamat häiriöt ja haittavaikutukset. C. J. Stjernvall olisi esimerkiksi ollut hyvin halukas pääsemään eroon venäläisten sotajoukkojen majoituksesta. Stjernvall kirjoitti: "Mielestäni mikään lasti ei ole niin raskas kansakunnalle (nation), ettei sitä voitaisi ottaa kannettavaksi, jotta päästäisiin eroon rasittavasta

⁷⁶⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 12.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁶⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15/27.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.2/5.3.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁶⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁶⁷ Bonsdorff 1932, 439, 467; Josselson 1980, 117-8.

⁷⁶⁸ Vrt. Hall 2002, 250; Nygård 2005, 96.

sotamajoituksesta."⁷⁶⁹ Myös C. E. Mannerheim oli tyytymätön Suomessa majailevaan venäläiseen armeijaan, joka piti hänen mukaansa pilkkanaan "meidän lakejamme".⁷⁷⁰

C. E. Mannerheim pyrki ylipäättänsäkin pitämään jyrkän eron venäläisiin ja venäläiseen hallintoon niin pitkälti kuin Suomen lait vain suinkin sen mahdollistivat. Mannerheim kehotti muun muassa J. A. Ehrenströmiä huomauttamaan G. M. Armfeltille, että jos tämä tulisi Steinheilin sijaiseksi kenraalikuvernööriksi, niin tämän tulisi ehdottomasti hoitaa virkaansa Suomesta käsin. Mannerheimin mukaan tämän vastuullisen viran hoitaminen olisi hidasta Pietarista käsin, ja lisäksi se aiheuttaisi erilaisia ongelmia. Ja Mannerheim lisäsi: "Sitä paitsi pelkään, että tällainen prejudikaatti voisi tuottaa Suomelle tulevaisuudessa epämieluisia seurauksia. Olen kuullut henkilöiden, jotka eivät rakasta meitä sanovan, että kun kenraalikuvernööri voi johtaa Pietarista käsin suomalaisia asioita, niin voidaan myös koko hallinto muuttaa sinne ja olla ilman kalliiksi tulevaa paikallista hallitusta."⁷⁷¹

C. E. Mannerheim saattoi vastustaa samasta syystä myös Suomen pääkaupungin siirtoa Helsinkiin, sillä hän pelkäsi sen olevan ensiaskel sille, että Suomen hallituskonselji siirrettäisiin Pietariin.⁷⁷² Myöhemmin Mannerheim kuitenkin totesi: "Kaikissa asioissa, jotka ovat vakaumukseni mukaisia, aion kuten tähänkin asti pyrkiä toimimaan Helsingin kaupungin ja muidenkin maanmiesteni eduksi. Luultavasti minut on kuitenkin tähän asti laskettu epäoikeudenmukaisesti niiden joukkoon, jotka ovat yrittäneet laittaa esteitä sille tielle, jonka meidän jalo monarkkimme on valinnut tämän kaupungin osaksi, vaikka omat tarkoituksiperäni eivät ensinnäkään ole tähänkään asti olleet heikkouteni, ja toiseksi en näe, että mitä hyötyä tästä voisi olla." Ja Mannerheim myös lisäsi, ettei hänen omalla paikallaan konseljissa ollut mitään tekemistä koko asian kanssa, sillä hänen ikänsä ja pätemättömyytensä olivat vakuuttaneet hänet jo kauan sitten siitä, että heti ensimmäisen mahdollisuuden ilmaantuessa hän siirtyisi rauhaan, jota hän sanoi arvostavansa paljon korkeammalle kuin virkaa ja titteleitä.⁷⁷³

⁷⁶⁹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 19.9.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 288, KA; Myös G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 8.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 30, KA: "...men den elaka effecten på militairen (wåra förtryckare när de kunna vara det ostraffade) är derföre lika elak, och jag lika litet tröstad öfver invånarnes lidande."

⁷⁷⁰ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; Lesch 1924, 248-9.

⁷⁷¹ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 11.7.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁷⁷² Mannerheim ihmetteli myös sitä, että mistä saataisiin rahat Helsingin suuriin rakennustöihin. Hirn 1931, 451; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; Nikula 1972, 8.

⁷⁷³ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 11.12.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

Tosin edellisen kaltainenkin lausunto saatettiin ymmärtää vastahakoisuudeksi aikana, jolloin virkamiehen ensisijainen velvollisuus oli palvella hallitsijaa ja vasta sen jälkeen ajatella omia henkilökohtaisia etujaan. C. E. Mannerheim ei onnistunutkaan vetäytymään syrjään vielä pitkään aikaan, eikä häntä voi kovin pätemättömänäkään pitää, vaikka hän itse näin väittikin. Mannerheimin näkemykset pääkaupungin sijaintipaikasta edustivat sitä samaa johdonmukaista linjaa, jonka mukaisesti hän oli alusta lähtien pyrkinyt toimimaan eli Pietariin oli pyrittävä pitämään mahdollisimman pitkä distanssi.⁷⁷⁴ Toisaalta on myös todettava, että Mannerheimin ja muiden turkulaisten näkökulmasta pääkaupungin siirto oli vastoin heidän omia, ennen kaikkea taloudellisia, intressejä. Myös Suomen valtiontalouden kannalta pääkaupungin siirto oli kallis projekti. Taloudellisiin näkökulmiin perustuva vastahakoisuus saatettiin ymmärtää Pietarissa (myös Suomen omien johtomiesten keskuudessa) tahallisestikin keisarin ja Venäjän vastaisuudeksi, jottei siirtohanketta olisi voitu vastustaa.⁷⁷⁵ Lähentyminen ja eron tekeminen Venäjään saikin erilaisia sisältöjä riippuen siitä, tarkasteltiinko niitä Pietarin vai Turun näkökulmasta.

Pietarissa lienee ollut helpompi tehdä puhtaasti poliittisista intresseistä nousevia päätöksiä kuten esimerkiksi päätös siitä, että Helsingistä rakennettaisiin Aleksanteri I:n toiveiden mukaisesti hänen hallintonsa symbolinen monumentti.⁷⁷⁶ Sen sijaan Suomen hallituskonseljissa vaikuttavien virkamiesten oli otettava huomioon myös Suomen taloudelliset resurssit, jotka olivat hyvin niukat siitä huolimatta, että alueen verotulot voitiin käyttää maan itsensä hyväksi.⁷⁷⁷ Poliittisesti tärkeiksi katsottujen tekijöiden ohella Suomen johtomiehet pyrkivät ottamaan Venäjän suhteissaan huomioon myös Suomen taloudelliset edut. Suomalaiset ja venäläiset pyrkivät kummatkin pitämään huolta taloudellisista eduistaan, minkä seurauksena taloudelliset tekijät saattoivat nousta tärkeämmälle sijalle kuin Suomen ja Venäjän lähentymistä tai erillisyyttä koskevat poliittiset näkökohdat.

⁷⁷⁴ Lesch 1924, 189-91. Mannerheim kieltäytyi hänelle Pietarin lähetystön aikana tarjotusta imartelevasta virasta. Viran toimenkuvaan olisi kuulunut Suomen asioiden esittely keisarille.

⁷⁷⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; Bonsdorff 1921, 42-3.

⁷⁷⁶ Bonsdorff 1921, 42.

⁷⁷⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 8.1.1813, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 43, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 1.8.1815, Ehrenström-arkiv III, KA: "... våra financer, som aldrig varit och aldrig lära komma på en fullkomligt redig fot."

Erityisen selvästi tämä tuli esiin Suomen ja Venäjän välisessä tullikysymyksessä. Aluksi Venäjän ulkoministeri Rumjantsev oli vaatinut, että Suomen ja Venäjän välisestä tullirajasta olisi luovuttava, jotta Suomi olisi lähentynyt poliittisesti Venäjää. Speranski ryhtyi kuitenkin vuodesta 1810 alkaen tukemaan Venäjän omaa teollisuutta ankarin suojatullein, jonka seurauksena Venäjän taloudelliset edut tulivat poliittisten päämäärien sijaan määrääviksi maiden välisessä kaupassa. Suomen hallituskonselji oli sen sijaan katsonut, että tulliraja olisi Suomelle haitallinen ja että se voitaisiin poistaa. Myös Suomen asiain komitea oli yhtynyt hallituskonseljin mielipiteeseen. Tulliraja tuli kuitenkin säilymään Suomen ja Venäjän välillä, sillä sen lakkauttamisen edellytyksenä olisi ollut, että Venäjän tullilaitos olisi saanut sijoittaa Suomeen erityisiä valvojia, jotka olisivat valvoneet asetusten noudattamista. Suomalaiset eivät kuitenkaan olleet valmiita suostumaan kyseiseen järjestelyyn, joten viime kädessä poliittiset, siis nimenomaan maiden väliseen erillisyyteen tähtäävät tekijät, veivät Suomessa voiton taloudellisista tekijöistä.⁷⁷⁸

Käytännössä Suomen johtomiesten pyrkimys säilyttää ero Venäjään ilmeni autonomian ajan alussa ennen kaikkea hallinnollisissa seikoissa, joita ei käsitelty niinkään paljon henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa kuin virallista hallintoa koskevissa asiakirjoissa. Suomen johtomiesten henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa näkyi sen sijaan selkeämmin se länsimainen ylemmyudentunto, jota voi pitää valistusajalle tyypillisenä ilmiönä. Suomen johtomiehet katsoivat venäläisen hallintokulttuurin ja tapojen olevan jäljessä eurooppalaisesta sivilisaatiokehityksestä.⁷⁷⁹ Suomen johtomiesten mukaan despotismi ja orjuus antoivat leiman venäläiselle kulttuurille, ja siksi Suomen lakeihin pohjautuva hallinto- ja hallitsemiskulttuuri haluttiin pitää mahdollisimman hyvin erossa venäläisistä käytännöistä.⁷⁸⁰

Venäläisiin kohdistetun halveksunnan ja kulttuurisen erontekemisen lisäksi merkittävää oli kuitenkin myös se pragmaattisessa hengessä – vaikkakin Suomen omat edut tarkasti mielessä pitäen – tapahtunut lähentyminen Venäjään. Ja juuri tätä kehitystä, pragmaattisessa mielessä tapahtunutta lähentymistä Venäjään, voi pitää keskeisenä piirteenä uudenlaisen suomalaisen

⁷⁷⁸ Korhonen 1963, 176-8. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.2./6.3.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: Tosin alunperin Armfelt oli ajatellut tullirajan poistamista juuri sen tähden, etteivät venäläiset virkamiehet olisi sekaantuneet Suomen asioihin.

⁷⁷⁹ C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19; KA. Vrt. Hall 2002, 130-1.

⁷⁸⁰ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA; Bonsdorff 1932, 10; Danielson-Kalmari 1920, 387.

identiteetin muodostumisprosessissa, sillä aikaisemmin – Ruotsin vallan ajan perintönä – eronteko Venäjään oli ollut "luonnollista". Sen sijaan pragmaattisessa mielessä tapahtunut lähentyminen Venäjään oli ominaista uudelle valtiollis-poliittisen merkityksen saaneelle suomalaiskansalliselle identiteetille.

Suomen johtomiesten lähentyminen Venäjään ei ollut kuitenkaan pelkästään pragmatismien sanelemaa. Aleksanteri I:n ohella oli eräs toinenkin tekijä, joka lähensi Suomen johtomiehiä Venäjään myös emotionaalisella tasolla. Suomalaisten ja venäläisten intressit yhdistyivät Napoleonin vastaisessa taistelussa.⁷⁸¹ Onkin varsin yllättävää lukea Suomen johtomiesten tunteenpurkauksia liittyen Napoleonin ja Venäjän välisiin taisteluihin, varsinkin heidän voimakasta samaistumistaan venäläisiin, kun he toisaalla samaan aikaan pyrkivät säilyttämään mahdollisimman tiukan eron venäläisiin. Tosin yhteisen vihollisen on todettu olevan yksi kaikkein tehokkaimpia yhteenkuuluvuutta edistäviä tekijöitä. On myös tavallista, että stereotyyppiset käsitykset – kuten juuri Suomen johtomiesten käsitykset venäläisistä – ovat usein luonteeltaan ambivalentteja tai kaksijakoisia. Samaan aikaan kun venäläisiä kammoksuttiin sivilisoitumattomina barbaareina, niin toisaalta myös ihailtiin heidän suuruuttaan, voimaa ja valtaa.⁷⁸²

Suomen johtomiesten sopeutumista Venäjän vallan alaisuuteen tulikin helpottamaan se, että Venäjä aloitti uudelleen sodan Napoleonin vastaan. Tällöin kääntyivät myös stereotyyppiset asetelmat idän ja lännen rooleista ylösalaisin. Venäjän rooliksi tuli edustaa perinteisiä, konservatiivisia, monarkistisia ja sivilisoituneita arvoja, ja Napoleonin Ranska tuli edustamaan puolestaan kaaosmaista barbariaa. Venäjän joutumista sotaan Napoleonin vastaan voi pitää myös eräänlaisena ideologisenä voittona Suomen johtomiehille, vaikka Suomi oli joutunutkin Venäjän vallan alaisuuteen venäläis-ranskalaisen sotilasallianssin johdosta.⁷⁸³ Lisäksi voi havaita, että Suomen johtomiesten Napoleonin vastaisuutta lisäsi myös pelko Suomen omasta tulevaisuudesta. Suomen johtomiehet katsoivat, että ”itsenäinen” asema

⁷⁸¹ C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 14.3.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 63, KA: "...Ryska, med hvilka vi nu komma at giöra gemensam sak."

⁷⁸² Hall 2002, 198-9; vrt. myös 218: "Myönteisiin ja/tai kielteisiin strategioihin liittyy se ongelma, että vallitsevan representaatiojärjestelmän pääasiassa kielteisen repertuaarin täydentäminen myönteisillä kuvilla kasvattaa mustien ihmisten elämästä kertovien esitysten kirjoa, mutta ei välttämättä syrjäytä kielteistä kuvastoa. Niin kauan kuin binariteetit säilyttävät asemansa, merkityksiä myös tarkastellaan niiden kehityksessä."

⁷⁸³ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 24.1.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Danielson-Kalmari 1922, 134-5; G. M. Armfeltin nauttima suosio johtuikin suurelta osin hänen voimakkaasta Ranskan vastaisesta politiikastaan.

Venäjän vallan alaisuudessa oli parempi vaihtoehto kuin arvaamaton tulevaisuus "maailmantyrannin" alaisuudessa.⁷⁸⁴

Robert Henrik Rehbinder totesi: "Tarkastelkaamme asiaa ottaen huomioon, mitä olisimme voineet olla ilman Aleksanterin vapaamielisyyttä ja mitä meistä voi tulla, mikäli onnettomuus kohtaa meitä tai kadotamme oikeuden itsenäisenä kansana (självständigt folk) olemiseen Aleksanterin ja lakiemme alaisina."⁷⁸⁵ G. M. Armfelt kirjoitti puolestaan C. J. Stjernvallille: "Toivottavasti meidän (våra) sotilasoperaatiomme menevät hyvin – ja Euroopan rauha sekä Venäjän itsenäisyys varmistetaan, sillä niistä riippuvat Suomen hyvinvointi ja kehittyminen enemmän kuin luullaankaan – mutta harvat olennot jaksavat katsoa näin pitkälle tulevaisuuteen."⁷⁸⁶ Käytännöllisesti katsoen missään muissa yhteyksissä Suomen johtomiehet eivät kirjoittaneet "meistä" sisällyttäen siihen myös venäläiset paitsi silloin, kun oli kyse Napoleonin vastaisesta taistelusta. Armfelt totesikin "maailmantyrannin tunkeutuneen meidän maahamme" (i vårt land), kun Napoleonin joukot hyökkäsivät Venäjälle.⁷⁸⁷ Armfelt kirjoitti sotaan liittyen myös "meidän kasakoistamme" ja siitä, miten "meidät on otettu Saksassa vastaan kuin suojelusenkelit".⁷⁸⁸ Myös muut Suomen johtomiehet pitivät venäläisten sotaoperaatioita "meidän" sotilasoperaatioina. Taistelukentiltä kiirivät huonot uutiset olivat "meidän huonoja uutisia" ja "meidän miehistön ja kenraalien" menetyksiä.⁷⁸⁹ C. J. Stjernvall jopa pyysi C. J. Walleenia hankkimaan ensitilassa karttoja sota-alueelta, että "ainakin kartalta voisın seurata meidän urheita satureitamme."⁷⁹⁰

Silti on vaikea katsoa, että edelliset puheenvuorot todistaisivat Suomen johtomiesten keskuudessa vallinneesta affektiivisesta yhteenkuuluvuudentunteesta venäläisiin.⁷⁹¹

⁷⁸⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 29.6.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁷⁸⁵ Bonsdorff 1919, 76; Korhonen 1963, 187-8.

⁷⁸⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 28.3/9.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁷⁸⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 29.6.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁷⁸⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.1.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 1.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁷⁸⁹ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, ei päivämäärää, 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 382, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, ei päivämäärää, 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 384, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille 19.9.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 137, KA; A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille, 2.10.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 16, KA; A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 24.10.1812, G. C. Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁷⁹⁰ C. J. Stjernvall C. J. Walleenille 24.1/5.2.1813, Stjernvall-Walleen –arkisto, mf. VA Y 1182, f. 341, KA.

⁷⁹¹ Allardt & Starck 1981, 209: "Yhteenkuuluvuus on ihmisten tietoisuudessa oleva ilmiö. Kuten muistakin tietoisuuden ilmiöistä voidaan yhteenkuuluvuudesta erottaa affektiivinen eli tunnepohjainen, kognitiivinen eli tiedollinen ja dispotiivinen eli toimintavalmiutta osoittava tekijä. Suomeksi voidaan puhua yhteenkuuluvuudesta, etujen yhteisyydestä ja toimintavalmiudesta (valmiita toimimaan yhteisen asian puolesta)" ... "Tietysti jako on epätäydellinen, mutta näin voi puhua vivahteikkaemmin kuin puhuttaessa vain pelkästään yhteenkuuluvuudesta."

Ennemminkin kyseisissä puheenvuoroissa voi havaita kosmopoliittisesti ajattelevan aateliston äänen, joka vaikutti rinta rinnan erityistä suomalaisuutta korostavan ajattelutavan kanssa, sillä kosmopoliittisuus ja kansallinen erityisyys (patriotismi) eivät olleet toisensa poissulkevia käsitteitä.⁷⁹² G. M. Armfelt totesikin, että hän oli samaan aikaan sekä kosmopoliitti että suomalainen.⁷⁹³ Kyseiseen aikaan kosmopoliittisuus tarkoitti lähinnä tapaa ymmärtää maailma – vaikkakin käytännössä lähinnä Eurooppa – yhtenä kokonaisuutena, jonka tulevaisuudesta kaikkien ajattelevien ihmisten tuli pitää huolta. Kosmopoliittisuus oli "sitoutumista" ihmiskunnan kohtaloon niin paikallisella kuin laajemmalla tasolla, eikä se merkinnyt sellaista elitististä tai juuretonta elämäntapaa, jollaisena kosmopoliittisuus tänä päivänä helposti ymmärretään. Kosmopoliittisuus tarkoitti enemmänkin moraalisdonnaista tapaa ajatella kuin ulkoisten puitteiden luomaa kansainvälisyyttä.⁷⁹⁴

Kosmopoliittisesti ajattelevien ihmisten tuli ajatella omien ja paikallisten tarpeiden ohella myös laajempaa hyvää. Carl Erik Mannerheim totesikin pohtiessaan Suomen heikkoa rahatilannetta: "Nykyisenä aikanamme olisi kuitenkin mitä suurinta kohtuuttomuutta puhua rahavaatimuksista, kun kaikki käytettävissä olevat resurssit tarvitaan hyvän ja suuren päämäärän saavuttamiseksi muualla, ja erityisesti koska me, kuten eivät muutkaan kosmopoliitit, millään tavalla ota osaa valtakunnan pelastamiseksi, mistä myös meidän tuleva olemassaolomme yhtä hyvin riippuu. Kaikkien oikein ajattelevien suomalaisten toivomukset seuraavat meidän rakastetun keisarin ristiretkä ihmiskunnan vihollista vastaan. Seuratkoon onni ja voitto hänen lippujaan, sillä muuten olemme me yhdessä koko muun Euroopan kanssa taottu kahleisiin ikuisesti."⁷⁹⁵

Vastaavanlainen ajattelutapa on löydettävissä myös Carl Johan Stjernvallin kirjeestä, jossa hän Montesquieuhin vedoten kehotti J. F. Aminoffia työhön Suomen hyväksi. Stjernvall kirjoitti: "Muistaako minun kenraalini, mitä Montesquieu on sanonut velvollisuuksia

Voikin katsoa, että suomalaisten pragmaattinen lähentyminen Venäjään edusti ennen kaikkea kognitiivista ja jossain määrin myös dispotiivista yhteenkuuluvuutta.

⁷⁹² Vrt. Wolff 2004. Wolff käsittelee Ruotsin poliittisen eliitin käsityksiä patriotismista ja kosmopoliittisuudesta, ja miten käsitykset muuttuivat 1700-luvun myötä. Näitä käsityksiä ei voi kuitenkaan suoraan yhdistää Suomen autonomian ajan alun johtomiehiin, vaikka yhtymäkohtia on myös havaittavissa.

⁷⁹³ Korhonen 1963, 203; Vrt. myös Tommila 1962, 71; Henrik Stenius 1987, 103.

⁷⁹⁴ Vrt. Danielson-Kalmari 1925a, 117: Ehrenströmin kirjoitus: "...Mutta lausukaamme muutamin sanoin millaisille perusteille me kansalaisina ja kosmopoliitteina ihmiskunnan yhteistä etua harrastaen toivoisimme uuden olotilan valtiollisessa maailmassa rakentuvan, jos nykyinen vallalla oleva päättyisi Napoleonin ja hänen sukunsa kukistumiseen."

⁷⁹⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

koskevasta järjestyksestä; ensin tulee velvollisuus ihmiskuntaa (menschlighet) kohtaan, sitten isänmaata (fäderneslandet) ja vasta viimeisenä kunkin lähimmäiset ja ihminen itse."⁷⁹⁶
Suomen johtomiesten ajattelussa ja toiminnassa voi silti nähdä voimistuvan varhaisnationalistisen vireen, sillä ihmiskuntaa kohtaan tuntemista velvoitteista huolimatta he pyrkivät yleensä toimimaan ennen kaikkea heidän oman isänmaansa parhaaksi.⁷⁹⁷

5.4 Ero uuteen "pikku-bernadottelaiseen" Ruotsiin

Pettymys ja uudelleenorientoituminen Ruotsiin

Carl Johan Stjernvallin edellä lainattu kirjoitus koskien Montesquieuta on hyvä esimerkki siitä, miten vahvasti Suomen johtomiehet olivat omaksuneet Suomen uudeksi isänmaakseen. Selvästikään Stjernvall ei sitä kirjoittaessaan nähnyt enää mitään ristiriitaa siinä, että käytännössä Suomen johtomiehet olivat hylänneet velvollisuutensa isänmaataan kohtaan vain vähän aikaisemmin. Ruotsi oli ollut suomalaisten isänmaa, ja isänmaan etujen olisi täytyntä tulla ennen yksityisiä etuja. Todellisuudessa Suomen johtomiesten yksityiset ja heidän lähimmäistensä edut olivat menneet heidän isänmaansa etujen edelle.

Ratkaisua voitiin tosin perustella siten, että Suomi oli heidän synnyinmaansa se "oikea" tai "todellinen" isänmaa kuten Suomen johtomiehillä oli tapana sanoa Suomen sodan jälkeen.⁷⁹⁸
Paikallista lojaliteettia korostavalle ajattelulle voikin nähdäkseni löytää taustan yleiseurooppalaisesta aatellisideologiasta. Sentralisoiva kuningasvalta oli onnistunut siirtämään aateliston lojaliteetin "isien maista" (paikallisesta alueesta kuten Suomesta) ennen kaikkea kuninkaan koko valtakuntaan kohdistuvaksi, vaikka paikoittain valtakunnallisen ja paikallisen lojaliteetin arvojärjestys saatettiin asettaa yhä kyseenalaiseksi.⁷⁹⁹

⁷⁹⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 6.6.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁷⁹⁷ Vrt. Wolff 2004, 193. Kts. myös Anthoni 1923, 114.

⁷⁹⁸ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA; Bonsdorff 1932, 62; Danielson-Kalmari 1920, 146; Danielson-Kalmari 1923, 108; Korhonen 1963, 238.

⁷⁹⁹ Powis 1984, 63; Stearns 1975, 28; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 7.11.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 147, KA: "Mitä Adlercreutsin kiintymykseen kotiseutuaan (fosterbygd) kohtaan tulee, niin todistaa se enemmän hänen hyvän sydämensä ja kauniin luonteensa puolesta kuin hänen huonosta poliittisesta suhdanteesta Ruotsissa, joka on korkealla ja loistava, vaikka varmastikin voi olla liukas. Joka tapauksessa löytyy siitä kyneleestä, joka nousi meidän entisen maanmiehen silmään kirjoittaessaan vanhalla ystävälleen kotiseudulle (fosterbygd) vanha kaunis lausahdus "aux ames bien née que la patrie est chère"!!" Kts. myös Ehrenström 1883, 579. Vrt. myös Tiihonen 1994a, 162-3.

Toisaalta voi katsoa, etteivät Suomen johtomiehet myöskään montesqueulaisesta näkökulmasta katsoen väistäneet velvollisuuksiaan. August Fredrik Palmfelt, joka oli saanut Kainuun antautumissopimuksen takia erittäin huonon maineen Ruotsissa, perusteli toimintaansa aivan kuin vetoamalla Montesquieun ensimmäiseen periaatteeseen. Palmfelt kirjoitti äidilleen Tukholmaan, ”ettei hän halunnut ajaa sairauksien ja väsymyksen loppuun kuluttamaa armeijaa uuteen kurjuuteen ilman näkyvää hyötyä”. Ja Palmfelt totesi: ”Tästä on helppo nähdä jokaisen, joka haluaa tuomita meidät ilman ennakkoluuloja, että minun virhekseni jää siten omata sydäntä ajatella ihmisyyttä (menschlighet), ja että minun joukkoni olivat minulle rakkaampia kuin minun oma soturikunniani.” Lisäksi Palmfelt vakuutti, ”ettei hän hävennyt tällaisia virheitä vähimmäskään määrin, varsinkin kun hän olisi halutessaan voinut ajatella pelkästään omaa sotakunniansa kuten monet muut olivat tehneet”.⁸⁰⁰

A. F. Palmfelt oli todennut heti kirjeensä alussa katkerana, ettei hän kirjoittanut niinkään ilmoittaakseen olevansa elossa, vaan todistaakseen syyttömyytensä häneen Tukholmassa kohdistuneiden syytösten takia. Ja Palmfelt sanoi tietävänsä, miten ”loukkaava tilanne oli hänen jalosti ajattelevalle äidilleen, ja miten hän ei ansaitsisi tulla kutsutuksi tämän pojaksi ja miten hän ei olisi ansainnut äitinsä rakkautta ja huolenpitoa, jos hän olisi edes yhden silmänräpäyksen ajaksi poikennut kunnian poluilta tai unohtanut sen lainalaisuudet”. Palmfelt lisäsi myös, että ”leppymättömät ja nykytilanteessa vahvoilla olevat vihamiehet, joille mikään ei ollut pyhää heidän itsensä korottamiseksi tai jotka omien virheidensä peittämiseksi tai mahdollisesti kosto mielessään, pyrkivät käyttämään sopivaa tilaisuutta omien etujensa ajamiseksi”.⁸⁰¹ Voikin hyvin kuvitella, miten katkeria Palmfelt ja muut hänen kaltaisensa Suomen armeijan päälliköt olivat Ruotsin johtomiehiä kohtaan Suomen sodan jälkeen. Sotaa oli varjostanut tunne siitä, että Suomen armeija oli jätetty oman onnensa nojaan.⁸⁰² Ja kun sota oli sitten päättynyt onnettomasti, ei Tukholmassa kiinnitetty huomiota Suomen armeijan puutteellisiin resursseihin, vaan sen sijaan oli alettu syyttelemään Suomen armeijan päälliköitä.⁸⁰³

⁸⁰⁰ A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensward), päiväämätön, G. C. Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁸⁰¹ A. F. Palmfelt Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensward), päiväämätön, G. C. Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁸⁰² Hårdstedt 2007, 72; Kalleinen 2001, 42. Kts. luku 3.2.

⁸⁰³ Tarkiainen 1999, 73.

A. F. Palmfeltin puolison, Minette Palmfeltin (synt. von Willebrand), kirje hänen aviomiehensä äidille antaa mielenkiintoisen näkökulman Suomen armeijan päälliköiden kohteluun. Minetten kirjeestä on havaittavissa, että hän otti hyvin henkilökohtaisesti miehensä tilanteen. Minette totesi kirjoittavansa Anna M. Palmfeltille ”synkissä tunnelmissa ja peläten, ettei hän itse eikä hänen lapsensa enää näkisi tätä”. Ja Minette jatkoi: "Mutta miten minä voisin vielä haluta nähdä tämän Ruotsin, jossa minun rakastetun Augustin viholliset nauttivat mitä suurinta arvostusta ja kunniaa, sellainen väki, joilla mitä alhaisin sielu on yhdistetty mitä mustimpiin tekoihin, ja heille Ruotsi suo arvonantonsa, laakerinlehtensä ja kunniasäkeensä, niille jotka eivät koskaan ajatelleet Suomen pelastamista, mutta kyllä hyvinkin makasiinien pelastamista omaan taskuunsa, kunniamerkkejä, titteleitä ja nauhoja, niille jotka häpäisivät itsensä viekkaasti jättämällä Suomen armeijan vihollisen armoille... kuinka voisin koskaan toivoa tulevani sinne (Ruotsiin), minä näen jo etukäteen, ettei Augustille koskaan tulla tekemään oikeutta niin kuin hänen jalo ja tahraamaton karakterinsa ansaitsisi. Kyllä parahin äitini, hänet on uhrattu..."⁸⁰⁴

Minette Palmfelt oli vihoissaan Ruotsin johtomiehille, mutta hänen kirjeestään on silti havaittavissa, ettei kyse ollut suomalaisten (Suomen) ja ruotsalaisten (Ruotsin) välisestä yleisestä vastakohtaisuudesta, vaan kyse oli ennemminkin ajankohtaisista poliittisista ongelmista nousevista intressiristiriidoista. Onneton sota ei ollut koskettanut ainoastaan Suomen aluetta, vaan tappiollisen sodan seurauksena koko Ruotsin valtakunnan perustukset olivat horjuneet. Ruotsi oli ajautunut vallankumouksen partaalle, jonka seurauksena maan laillinen hallitsija oli syrjäytetty. Suomalaissyntyinen Carl Johan Adlercreutz oli ollut yksi Ruotsin vallankaappauksen pääarkkitehteistä ja sittemmin myös yksi kärkevimmistä Palmfeltin, Aminoffin ja Gripenbergin arvostelijoista.⁸⁰⁵ Adlercreutz kirjoittikin: "Minulle on sanottu, että olen hankkinut itselleni useita vihollisia Suomesta sen tähden, etten ole ottanut puolta tämän omituisen ja yllättävän tapahtuman puolesta, joka tapahtui hetkenä, jolloin sillä olisi voinut olla mitä onnettomimpia seurauksia Ruotsille, joka oli juuri sillä hetkellä vallankumouksen tilassa – varsinkin kun laskin voivani tehdä voimakkaan vaikutuksen Suomen armeijan minulle osoittamalla luottamuksella..."⁸⁰⁶ Vaikka Adlercreutz olikin

⁸⁰⁴ Minette Palmfelt (synt. von Willebrand) Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensvärd), 20.3.1810, Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensvärd vol. 2., 436, RA.

⁸⁰⁵ Rein 1927, 62-4.

⁸⁰⁶ Rein 1927, 65-6.

suomalaissyntyinen – ja kaipasi myöhemmin kovasti synnyinmaahansa⁸⁰⁷ –, ajatteli hän ensi sijassa Ruotsin sisäpoliittisen tilanteen valossa, eikä hän suonut ymmärrystä Suomen armeijan ankealle tilanteelle edes sodan jälkeen.

Onkin varsin yllättävää, että Ruotsissa jossa mahdollisesti vielä toivottiin, ainakin joissain piireissä, Suomen paluuta takaisin vanhaan valtakunnanyhteyteen, ei suinkaan pyritty pitämään yllä hyviä suhteita entisiin maanmiehiin vaan pikemminkin päinvastoin.⁸⁰⁸ G. M. Armfelt kirjoitti Tukholmasta J. F. Aminoffille 22. toukokuuta 1809: "Gripenbergin sopimus on täällä tehnyt pahan ja melkein katoamattoman vaikutuksen. Palmfeltiä pidetään ilkeänä konnana, Gripenbergiä elukkana, jota edellinen on johtanut. Sanotaan myös, että Palmfelt on koko sodan ajan hautonut sitä tuumaa, jonka hän nyt pani toimeen. Minä en arvostele asioita enkä henkilöitä niin ankarasti, mutta kovin minä olen pahoillani, että sinä jouduit olemaan läsnä kaikessa tässä, ja että heti, tosin vastalauseen tehtyäsi, lähdit Suomeen, ennen kuin vielä olit saattanut oikein selvittää asiaa."⁸⁰⁹ Ilmeisesti Ruotsissa ei vielä ollut täysin ymmärretty Suomen asemassa tapahtunutta muutosta ja sen seurauksia, Suomen liittämistä Venäjään, sillä olihan Suomi valloitettu aikaisemminkin ja palautettu silti takaisin Ruotsille.⁸¹⁰

Ruotsin johtomiesten kannalta olikin luonnollisesti tärkeämpää saada vakiinnutetuksi maan uusi sisäpoliittinen tilanne, vaikka sitten suomalaisten sotapäälliköiden maineen kustannuksella. Voi myös olla, että Tukholman päässä arvioitiin, ettei suomalaisilla itsellään ollut osaa eikä arpaa tulevan asemansa ratkaisuisissa. Tärkein tekijä oli Venäjä, jonka vallassa oli päättää Suomen tulevasta kohtalosta.⁸¹¹ Poliittisten muutosten aiheuttamassa shokissa Ruotsissa ei ehkä kuitenkaan täysin ymmärretty sitä, että Venäjän halukkuuteen liittyy ja myös pitää Suomi yhteydessään vaikutti suomalaisten asennoituminen uuteen tilanteeseen. Suomalaisten asennoitumiseen vaikutti puolestaan se, miten Ruotsi ja Venäjä kohtelivat

⁸⁰⁷ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 7.8.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁸⁰⁸ Kts. Korhonen 1963, 179; Rein 1923, 172.

⁸⁰⁹ Danielson 1896, 697.

⁸¹⁰ Vrt. Sandström 2002, 201-2.

⁸¹¹ Suomen ero Ruotsista sinetöitiin Haminan rauhassa 17.9.1809. Suomalaiset olisivat itse halunneet valvoa etujaan rauhansopimuksen laadinnassa, mutta sopimusneuvottelut hoidettiin pelkästään Ruotsin ja Venäjän edustajien kesken. Tapaus heijastaa osaltaan toisaalta suomalaisten ja toisaalta ruotsalaisten ja venäläisten käsitystä Suomen ja suomalaisten asemasta. Ruotsin ja Venäjän edustajille Haminan rauha oli kyseisen kahden maan välinen rauha." 1. art. Tästedes tulee rauha, ystävyys ja yhteisymmärrys vallitsemaan Hänen Maj:tinsa Ruotsin kuninkaan ja Hänen Maj:tinsa Venäjän Keisarin välillä. Korkeat Sopimuspuolet pyrkivät suurinta huomaavaisuutta käyttäen säilyttämään täydellisen sovun, niin keskenään kuin valtioittensa ja alamaistensa kesken ja huolellisesti välttämään kaikkea, mikä täsedes voisi häiritä heidän välilleen onnellisesti palatunutta liittosuhdetta." Haminan rauhansopimus 17.9.1809, 1. art., <http://www.pp.clinet.fi/~pkr01/historia/frhamn.html>.

suomalaisia. Ruotsista ei kuitenkaan kuulunut erityisen houkuttelevia tai myötämielisiä viestejä, pikemminkin päinvastoin, työntövoima kävi Tukholmasta, ja vetovoima puolestaan Pietarista.⁸¹² Suomalaissyntyinen C. J. Adlercreutzkin vain kommentoi suomalaisten sotilashenkilöiden mahdollista muuttoa Ruotsiin: "mitä pienempi määrä tänne tulee henkilöitä, sitä paremmat mahdollisuudet on täällä oleskelevilla saada edes jotakin."⁸¹³

Venäläisten kanssa yhteistoimintaan ryhtyneiden suomalaisten sotapäälliköiden oli mahdotonta edes ajatella paluuta Ruotsin yhteyteen, sillä heidät nähtiin Ruotsissa sotarikollisina, joille ei löytynyt lainkaan ymmärrystä.⁸¹⁴ Ruotsissa suhtauduttiin myös muihin venäläisten kanssa yhteistoimintaan ryhtyneisiin suomalaisiin hyvin kylmäkiskoisesti.⁸¹⁵ Ruotsin suunnalta tuleva vihamielisyys ja ymmärtämättömyys suomalaisia kohtaan tukivatkin varmasti uudenlaisen valtiollis-poliittisen identiteetin rakentumista Suomessa. Carl Erik Mannerheim totesikin vielä vuonna 1813: "Oli se minullekin todellinen uutinen ja täysin odottamatonta, että Tukholmassakin osataan ajatella ja kirjoittaa meistä ilman ennakkoluuloja ja vihaa."⁸¹⁶ Sen sijaan Suomessa sodan aikana ja sen jälkeen vaikuttaneiden henkilöiden oli varmasti helpompi ymmärtää toisiaan, koska he olivat itse kokeneet, miten vaikean ja vaihtoehdottomalta tuntuneen tilanteen edessä he olivat olleet. Sodan aikana johtavissa asemissa vaikuttaneiden henkilöiden tilanne muistuttaakin jossain määrin Liikkalan nootin jälkeistä tilannetta, jolloin Kustaa III käytti hänen eteensä avautunutta loistavaa propagandatilaisuutta hyväkseen.⁸¹⁷ Suomalaiset saivat kärsiä myös Suomen sodan jälkeen Ruotsin johtomiesten sisäpoliittisista manöövereistä, joiden seurauksena suomalaisten omat motiivit jäivät unohduksiin Ruotsissa.

Toisaalta ruotsalaisten asennoitumista voi pitää myös osoituksena siitä, miten kivuliasta Suomesta luopuminen oli Ruotsille. Suomen menetys saattoi olla helpommin hyväksyttävissä,

⁸¹² Bonsdorff 1931, 559-60: Armfeltin mukaan Ruotsin säätyvaltiopäivien ja koko joukon ruotsalaisia virkamiehiä Suomea kohtaan osoittaman käytöksen tarkoituksena oli "skilja finnarnes hjärtan för evigt från svensk domination"; Bonsdorff 1932, 68.

⁸¹³ C. J. Adlercreutz 17.11.1809, konsepti tuntemattomalle, Carl Johan Adlercreutz' samling, E 3115, Konzept I, RA.

⁸¹⁴ Danielson 1896, 261, 286: Cronstedt keisarille 4. 9.1809: "...Ruotsista tulleet tiedot mainitsevat, että meidän jo on lain ankaruuden mukaan tuomittu, ilman että meidän on sallittu puolustaa itseämme. Jos tämä maa jää Teidän Majesteettinne vallan alaisuuteen, on meidän kohtalomme oleva sama kuin muiden kansalaistemme, mutta jos T.K.M huomaa muitten alamaisten edun vaativan Suomen takaisin jättämistä Ruotsille, on meidän kohtalomme huolestuttava..." Ja Cronstedt anoi armoa ja turvapaikkaa tältä varalta.

⁸¹⁵ Bonsdorff 1931, 580.

⁸¹⁶ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 5.1.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁸¹⁷ Vrt. Virrankoski 2001, 335-6.

jos syy vieritettiin suomalaisten itsensä niskoille sen sijaan, että olisi pohdittu Suomen armeijan todellista tilaa ja resursseja. G. M. Armfelt kehottikin J. F. Aminoffia puolustautumaan Ruotsista kantautuvia syytöksiä vastaan: "Nyt on neuvoni, oman itsesi, ystäväsi ja meidän kuolemattoman hyväntekijämme tähden, 1:ksi valmistat asiata kuvaavan kirjoituksen, ja 2:ksi että liität siihen esityksen kaikesta, joka on tehty Suomen hukuttamiseksi ja sotajoukon rohkeuden lannistamiseksi. Nämä asiakirjat olisivat Suomessa useamman miehen allekirjoitettavat, joiden luotettavuus on tunnettu, ja pitäisi niitä painattaa monta tuhatta kappaletta ja lähettää tänne."⁸¹⁸

Suomen menetys olikin epäilemättä traumaattinen kokemus Ruotsille, sillä laaja alue Ruotsin valtioruumiiseen kuulunutta aluetta leikattiin pois.⁸¹⁹ Kaiken lisäksi tämä alueleikkaus tapahtui psykologisesti arassa ilmansuunnassa idässä. Pelkoja herättävä "Venäjän-karhu" lähestyi epämiellyttävällä tavalla maan keskusta, Tukholmaa. Ruotsin lähettiläs Pietarissa oli arvellutkin vähän ennen Suomen sodan syttymistä: "On varma, että jos Suomenmaa kadotetaan, lakkaa Ruotsi olemasta itsenäinen valtio eikä Tukholmassa sen koommin enää voida nukkua rauhallisesti. Norjakin olisi vain huono korvaus."⁸²⁰ Suomen menetyksen voi katsoa olleen kivuliasta myös siksi, että viimeistään tällöin saatiin unohtaa haikailut vahvan suurvalta-Ruotsin perään. Ruotsin Suomen sodan jälkeinen tilanne muistuttaakin Hollannin tilannetta sen jälkeen, kun se oli suureksi vastoinkäymiseksi menettänyt Belgian vuonna 1830. Alueellisesti pienentynyt Ruotsi pyrki mahdollisimman passiiviseen ulko- ja sotilaspolitiikkaan, aivan kuten Hollantikin Belgian menetyksen jälkeen. Voikin katsoa, että Suomen menetys jätti Ruotsiin pitkäaikaisen arven.⁸²¹

Suurin osa ruotsalaisista suhtautui varsin välinpitämättömästi Suomeen sodan jälkeen, huomio kiinnittyi Ruotsin sisäisiin vaikeuksiin.⁸²² G. M. Armfelt väittikin keväällä 1810, että säätyjen ja suuren virkamiesjoukon Suomea kohtaan osoittaman käytöksen tarkoituksena oli "erottaa suomalaisten sydämet ikuisiksi ajoiksi Ruotsista."⁸²³ Suomen johtomiesten käsitys, että Ruotsissa suhtauduttiin Suomeen vihamielisesti ja halveksivasti johtuikin epäilemättä siitä, että he olivat erityisen herkkiä kiinnittämään tähän huomiota. Suomen johtomiehet

⁸¹⁸ Linaus Danielson 1896, 697; vrt. Bonsdorff 1931, 579.

⁸¹⁹ Bonsdorff 1931, 425-6; Huldt 1999, 17.

⁸²⁰ Linaus Danielson 1896, 19-21.

⁸²¹ Kts. Elias 1997, 99-100.

⁸²² Wibling 1954.

⁸²³ Bonsdorff 1931, 559.

suhtautuivat ylipäättänsä varsin epäluuloisesti Ruotsiin, sillä he olivat pettyneitä ja vihaisia, koska Ruotsin katsottiin ”hylänneen” Suomen sodassa. Tuskaa lisäsi entisestään se, että sodan jälkeen Ruotsissa tunnuttiin suhtauduttavan suomalaisiin pelkästään vihamielisesti.

Ruotsalaiset eivät myöskään näyttäneet haluavan, että suomalaiset (Suomessa syntyneet ja asuvat) olisivat jääneet tai muuttaneet asumaan Ruotsiin.⁸²⁴ Kaiken lisäksi ruotsalaiset eivät tuntuneet olevan edes kiinnostuneita suomalaisten tulevaisuudesta, ainakin tällainen vaikutelma syntyi, koska Ruotsi ei ollut pystynyt määrittelemään tarkasti suomalaisten oikeuksia Haminan rauhansopimuksessa. Suomalaisten oikeudet varmistettiin Haminan rauhansopimuksessa ainoastaan viittaamalla Venäjän keisarin antamiin lupauksiin.⁸²⁵

Ruotsalaisten sodan jälkeinen suhtautuminen suomalaisiin vain vahvisti entisestään suomalaisten kokemusta hylätyksi tulemisesta. Tästä huolimatta Suomen johtomiehet olivat hyvin kiinnostuneita siitä, mitä Ruotsissa ajateltiin suomalaisista. Kunnian säilyttäminen entisten maanmiesten silmissä oli hyvin tärkeää, varsinkin alkuvaiheessa.⁸²⁶ Sen takana voi katsoa olleen myös halun pysyä kunniallisina ja kunnollisina ”ruotsalaisina” – joskin nyt todellisuudessa suomalaisina – aatelismiehinä. Suomen johtomiesten kunnian ja maineen ylläpitämisen taustavaikuttimena voi nähdä myös sen kilpailuhengen, joka muodostui hyvin nopeasti Ruotsin ja Suomen välille. Myöhempien aikojen maaotteluhengen mieleen tuova kilpailu käytiin ennen kaikkea siitä, että kumpaan maahan tärkeiksi katsotut henkilöt asettuivat asumaan ja siitä, että kumman maan taloudelliset intressit pääsivät voitolla maiden välisessä kaupassa.⁸²⁷

⁸²⁴ Vrt. Danielson-Kalmari 1922, 408, 430; Korhonen 1963, 191-2. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1923, 110-1.

⁸²⁵ ”Koska Hänen Maj:tinsa Venäjän Keisari on jo antanut selvän todistuksen siitä lempeydestä ja oikeudenmukaisuudesta, jolla Hänen Maj:tinsa on päättänyt hallita nyt saadun maan asukkaita, ja on jo jalomielisesti, ja omasta halustaan on vakuuttanut heille heidän uskontonsa vapaan harjoittamisen, heidän omistus- ja erioikeutensa; katsoo Hänen Majesteettinsa Ruotsin Kuningas tätä kautta vapautuneensa siitä hänelle muutoin pyhästä velvollisuudesta tehdä siinä tarkoituksessa tästä varaumia aikaisempien alamaistensa eduksi.” Haminan rauhansopimus 17.9.1809, 6. art., <http://www.pp.clinet.fi/~pkr01/historia/frhamn.html>. Vrt. Jussila 2004b, 18: Ruotsalaiset olivat Jussilan mukaan kuitenkin yrittäneet saada rauhansopimukseen Uudenkaupungin rauhansopimuksen kaltaisen takuuartiklan luovutettujen alamaisten oikeuksista.

⁸²⁶ Bonsdorff 1931, 678; Bonsdorff 1932, 20-2; Danielson-Kalmari 1922, 448.

⁸²⁷ Danielson-Kalmari 1922, 453: Tengström kirjoitti: ”Ennen kaikkea on tarkoin mietittävä, onko nykyään mahdollista meidän maassamme perustaa ja täysin kykenevillä virka- ja palvelusmiehillä varustaa niin monta ja tärkeätä laitosta. Jo tätä nykyä on ehkä paljon useampia henkilöitä kuin mitä Suomen väkiluku sallisi siirtynyt elinkeinojen alalta virkamiesuralle. Monet heistä ja niiden joukossa valitettavasti useat etevät maanmiehemme ovat jääneet Ruotiin, jonne paremmat viransaannin ja toimeentulon toiveet aina ovat houkutelleet niitä Suomen nuorukaisia, jotka ovat osoittaneet keskinkertaista suurempaa taitoa ja kykyä ja joista aniharvat enää palannevat kotiseudulle. Vielä vähemmän käy odottaminen, että meillä jo tuntuvasti lisääntynyt uusien virkamiesten tarve olisi täytettävissä tänne muuttavilla synnynnäisillä ruotsalaisilla; että niitä saataisiin mistään muualta, ei ole lainkaan ajateltavissa.” ; Anthoni 1923, 226.

Suomen valtiontaloudesta vastaava C. E. Mannerheim oli hyvin tarkkana, kun Suomen ja Ruotsin välisiä taloussuhteita järjestettiin uudelleen. Mannerheim pyrki valvomaan huolellisesti, ettei Suomi jäisi taloudellisesti huonompaan asemaan. Mannerheim joutui vastaamaan muun muassa ruotsalaisten vaatimuksiin heidän saatavistaan Suomesta. Ruotsin puolelta saatavia valvoi Bruncrona, jonka vaatimuksia Mannerheim piti "omituisina ja epätavallisina". Mannerheimin mielestä kyseinen asia olisi ollut parempi jättää kokonaan sikseen, sillä hänen mukaansa myös suomalaisten saatavat kohosivat 1½ miljoonaan riikintaaleriin. "Mutta tämä ei sovi ruotsalaisten kamraattien äärimmäisen tarkkoihin ja huolellisiin ideoihin", valitti Mannerheim.⁸²⁸ Mannerheim oli näreissään myös siitä, että Ruotsissa asuvalle kreivi Ugglasille oli myönnetty lupa omistaa myös jatkossa ruukki Suomessa. Mannerheim pelkäsi, että muut ruotsalaiset possessionaatit saisivat siitä aiheen vaatia samaa, jolloin "maan tulot menisivät vieraisiin käsiin, ja meidän muutoinkin nääntyneet metsämme käytettäisiin maata vähemmän hyödyttävällä tavalla." Mannerheim myönsi silti, että myönnytys oli tarpeellinen, koska sen vastapainoksi Ruotsista luvattiin toimittaa malmia ja rautaa, joita ilman suomalaiset ruukit eivät olisi tulleet toimeen.⁸²⁹

Myöhemminkin Ruotsin ja Suomen taloussuhteissa ilmenevät ongelmat saivat maan johtomiehet ärsyntyään ruotsalaisiin. Vuoden 1816 kauppaneuvottelujen aikana Robert Henrik Rehbinder närkästyti ruotsalaiseen neuvotteluvaltuutettuun kreivi Löwenhjelmiin, joka esiintyi kuin pöyhkeilevä "suur-Mogulin suurlähettiläs". Rehbinderiä ärsyttivät ylipäättänsäkin uudenaikaiset ruotsalaiset, jotka hänen mukaansa halusivat tuhota Suomen kaupan. Rehbinder totesi: "Jumala suokoon, että voitaisiin luopua kaikista yhteyksistä tähän Ruotsiin, joka on niin muuttunut siitä lähtien, kun me sen tunsimme."⁸³⁰

Ruotsin ja Suomen välinen kilpailu kirvoitti myös ironisia kommentteja. C. E. Mannerheim totesi eräästä valehtelevasta huijarista, joka oli yrittänyt saada väärennetyin dokumentein virkaa Suomesta ja joka oli palautettu takaisin Ruotsiin, "että olisi synty ryöstää Ruotsilta niin monitaitoinen kansalainen".⁸³¹ Mannerheim ja hänen lähipiiriinsä kuuluvat henkilöt kuten C. J. Stjernvall, J. F. Aminoff, G. M. Armfelt ja R. H. Rehbinder yrittivät saada Suomeen taitavia ja lahjakkaita virkamiehiä Ruotsista, sillä heidän mukaansa Suomessa oli pulaa pätevästä

⁸²⁸ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 21.9.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁸²⁹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁸³⁰ Korhonen 1963, 244-5.

⁸³¹ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 10.12. ilmeisesti v. 1812, Ehrenström-arkiv III, KA.

virkamiehistä. Mannerheimia kehoitettiin esimerkiksi ryhtymään toimenpiteisiin Nordstedtin takaisinsaamiseksi Suomeen. Ongelmana oli kuitenkin osoittaa tällaisille henkilöille valmiita virkoja, sillä hakijoita löytyi runsaasti myös omasta maasta, vaikkakaan ei erityisen päteviä. Myös monet Suomen johtomiehet suuttaneen Adlercreutzin paluusta keskusteltiin, vaikka tämä – ainakin Armfeltin toivoma – paluuhanke ei lopulta onnistunutkaan. Adlercreutz myönsi itsekkin, että hänen harras toiveensa palata Suomeen oli estetty tehokkaasti Ruotsin kuninkaan ja hallituksen myöntämällä suurilla armonosoituksilla.⁸³²

C. E. Mannerheim paheksui myös niitä nuoria suomalaisia upseereita, jotka olivat lähteneet Ruotsiin. Mannerheim totesi, ettei hän edes tiennyt tulisivatko nämä takaisin. Ja Mannerheim jatkoi ärtyneenä, "ettei menetys olisi suuri, vaikka eivät palaisikaan". Samaan hengenvetoon Mannerheim sanoi myös toivovansa, että tulisi jo aika, jolloin kommunikaatio meren yli katkeaa, "sillä sitä ennen emme me tule onnelliseksi ja sitä ennen eivät mielet rauhoitu ja tule yksimielisiksi."⁸³³ Kysymys nuorten upseerien kohtalosta huolestutti myös A. F. Palmfeltia ja G. M. Armfeltia. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille huhtikuussa 1813: "Kaikkea sitä, mitä mahdollisesti voidaan tehdä suomalaisten nuorukaisten pois vetämiseksi Ruotsista, ei tulla laiminlyömään, ja se on aina kuulunut suunnitelmiini kokonaisuuden hyväksi."⁸³⁴ Armfelt tuki myös Suomen armeijan tarkastajan, kenraalimajuri Palmfeltin ehdotusta, että Ruotsista takaisin Suomeen palaamaan halukkaita, entisen Suomen armeijan sotilaita, otettaisiin uuden armeijan palkkalistoille. Suomen asiain komitea katsoi kuitenkin, ettei se voinut tukea tätä sinänsä hyvää ehdotusta valtion heikon rahatilanteen takia.⁸³⁵

Suomen johtomiesten asenteet Ruotsia kohtaan olivat viilentyneet erityisesti Ruotsissa tapahtuneen valtiollis-poliittisen muutoksen takia. Suomen ylimpien virkamiesten oli vaikea

⁸³² C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 7.8.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 30.4/11.5.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.1.1812, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA; J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 16.5.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 25.10.1811, Ehrenström-arkiv III, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 12.12.1811, C. E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 2, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 10/22.1.1812, C. E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 14, KA; C. J. Adlercreutz päiväamäton, konsepti tuntemattomalle, Carl Johan Adlercreutz' papper, E 3115, 1788-1822 1. volym I-V, RA: Aminoff toteaa Ruotsin säätyjen antaneen hänelle Seikon kuninkaankartanon viideksikymmeneksi vuodeksi, jotta hän jäisi Ruotsiin. "Men sådant oagtar har jag ännu icke kunnat besluta om min bestämmelse." On myös huomioitava, että kilpailu virkamiehistä täytyi käydä hienotunteisesti erityisesti Venäjän ja Ruotsin vuoden 1812 jälkeisen sopimuksen jälkeen.

⁸³³ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 22.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA.

⁸³⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁸³⁵ Korhonen 1963, 128. Kyseessä vuosi 1813, jolloin Armfelt kenraalikuvernöörinä ja Rehbinder ja Walleen vallassa Suomen asiain komiteassa.

hyväksyä Ruotsissa tapahtunutta vallankaappausta, laillisen kuninkaan ja kuningassuvun syrjäyttämistä, ja sitä seurannutta valtiorakenteen muutosta, vaikka Suomen katsottiinkin kärsineen eniten Ruotsin kuninkaiden aloittamista sodista. Suomen johtomiehet suhtautuivat karsaasti Ruotsissa tapahtuneisiin muutoksiin, sillä heidän mukaansa ne olivat verrattavissa jakobiinien riehuntaan.⁸³⁶ Suomen tilanne alkoikin näyttää Suomen johtomiesten mielestä varsin onnelliselta verrattaessa Ruotsiin, varsinkin sen jälkeen kun suomalaisten oma asema oli alkanut vakiintua Haminan rauhansopimuksen ja upseerimanifestin myötä.

R. H. Rehbinderin mukaan olikin ”Suomen kannalta onni, että voitiin olla erillään Ruotsin sekavista oloista”.⁸³⁷ C. J. Stjernvall totesi kesällä 1811 J. F. Aminoffille: ”Ruotsin kohtalon näen yhä hyvin epävarmana ja riippuvaisena sadoista eri tekijöistä.” Samassa kirjeessä Stjernvall iloitsi myös G. M. Armfeltin paluuta ja sitä, että tämä oli otettu Pietarissa hyvin vastaan.⁸³⁸ Olihan Armfelt juuri oikeanlainen henkilö vakiinnuttamaan Suomen asemaa entisestään. C. E. Mannerheim oli puolestaan todennut jo edellisenä vuonna Ruotsista tulleiden uutisten johdosta, että ”ehkäpä Suomen nykyinen asema on onnellisempi kuin monissa muissa paikoissa maapalloa, ja että viisaalla käyttäytymisellä voimme vieläkin parantaa asemaamme.” Ruotsista Mannerheim löysi sen sijaan paljonkin vikoja. Mannerheim katsoi, että Ruotsissa ”rahan kurssi oli korkea, kauppa pysähdyksissä, kaikki kotimaiset tuotteet pilkkahintaisia ja muutenkin ilmeni paljon yleistä tyytymättömyyttä”. Mainitut tekijät eivät luvanneet Ruotsille iloisia tulevaisuudennäkymiä, arveli Mannerheim.⁸³⁹

Pian Mannerheimin ennustukset tuntuivat todella käyvän toteen. Vajaan parin kuukauden päästä Mannerheim kirjoitti: ”Ruotsi on todellakin monessa suhteessa onneton, ja sen täydellisen heikko johto uhkaa ajaa tämän vanhan valtakunnan täydelliseen hajoamiseen.” Ja Mannerheim jatkoi: ”Kreivi Fersenin tapaus oli hirvittävä, hänestä tuli roskaväen raivon ja epäilyksen uhri.” Mannerheim sanoikin olettavansa, että tämä tapaus tutkitaan nyt mitä huolellisimmin ja että tapauksen päätekijät eivät voisi välttää lain ankaruutta. ”Se on häpeä meille, että näiden rikollisten joukossa oli suomalaisia (af Finska nation) – irstas Tandefelt ja nuori kauppias Turusta nimeltä Granberg.” Lisäksi Mannerheim totesi, että ”tutkimuksia

⁸³⁶ Bonsdorff 1931, 612-3, 616-7.

⁸³⁷ Korhonen 1963, 192. Myös Anthoni 1923, 93-4.

⁸³⁸ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 6.6.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁸³⁹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 22.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA.

tehdään nyt myös koskien kruunuprinssin kuolemaa, ja ettei kukaan enää epäile, ettei kyseessä ollut myrkyttäminen."⁸⁴⁰

Myös muut Suomen johtomiehet suhtautuivat Ruotsin tapahtumiin karsaasti, erityisesti valtakunnanmarsalkka Axel von Fersenin murhaan. G. M. Armfelt kirjoitti von Fersenin kuolemasta: "Mikä hirvittävyys! mikä häpeä! millaisia barbaarimaisia julmuuksia! Meidän Tukholmassa olevat kannibaalit ovat hyvinkin Pariisissa olevien arvoisia... Kaikki tämä on minulle käsittämätöntä." Armfeltin mukaan kirkkaassa päivänvalossa tapahtunut murha oli aiheuttanut sensaation Pietarissakin, ja aiheuttanut halveksuntaa Ruotsin hallitusta kohtaan. Armfelt katsoi myös, että Ruotsissa tapahtuneet kauheudet loivat synkän varjon myös suomalaisten päälle. Armfelt kirjoitti Pietarista vaimolleen ja tyttärelleen: "Tämä on tuottanut meille kauheaa vääryyttä ja täällä pelätään lähestyä ruotsalaista – joita emme edes ole olleet 20 vuoteen – kuninkaanmurhaajia, vallankumouksellisia ja hallitsijoidemme vanginvartijoita, jotka ovat vailla kunnioitusta perustuslakeja kohtaan... Suuri Jumala, kunpa minä saisin teidät kaikki pois siitä helvetillisestä maasta."⁸⁴¹

Järjellä – ei tunteella

Suomen sodan jälkeinen Ruotsi oli Suomen johtomiesten mukaan hyvin erilainen kuin se Ruotsi, joka oli ollut heidän isänmaansa.⁸⁴² Voikin katsoa, että Suomen johtomiesten eronteko Ruotsiin tapahtui nimenomaan erona uuteen Ruotsiin, vaikka toisaalta voi myös olettaa, että tähän uuteen Ruotsiin kohdistuneeseen kritiikkiin kätkeytyi myös aiemmilta vuosikymmeniltä peräisin olevia vihan ja pettymyksen tunteita, jotka oli soveliaampaa ilmaista vastenmielisyytenä uutta "pikku-bernadottelaista" Ruotsia kohtaan.⁸⁴³ Entiseen isänmaahan kohdistuneeseen mielenkiintoon ja kritiikkiin vaikutti kuitenkin myös kunkin henkilön oma asema ja menneisyys. Ruotsissa syntynyt C. E. Mannerheim vaikuttaisi olleen kaikkein kiinnostunein Ruotsin tapahtumista ja samalla myös yksi sen kaikkein ankarimmista kriitikoista. Mannerheimin käsityksen mukaan ”hyvän kansalaisen tuli totella, mutta ei

⁸⁴⁰ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 11.7.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁸⁴¹ Bonsdorff 1931, 615-7. Kahdellakymmenellä vuodella Armfelt ilmeisesti viittasi Kustaa III:n murhaan.

⁸⁴² Esim. C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 10.10.1815, Ehrenström-arkiv III, KA. Erityisesti Ruotsin painovapaus kauhistutti Mannerheimia ja hän oli tyytyväinen, ettei se ulottunut Suomeen. Mannerheim kirjoitti Ehrenströmille: "Det är emedlertid lyckligt att den i Sverige varande tryckfriheten icke sträcker sig till oss, ty annars fruktar jag, den härstädes skulle bära dylika bittra frugter, som hos våre *förre landsmän*, samt embetsmän heder och ära offentligligen blottställas af argheten och afvundsiukan." Vrt. myös Korhonen 1963, 244-5.

⁸⁴³ "Pikku-bernadottelainen" –termi on lainattu Matti Klingeltä.

kritisoida hallitusta” ja hän katsoikin, että ”ruotsalaiset olivat puolueihin jakaantunut kansakunta ilman energiaa”. Mannerheimin mukaan tulikin ”vain nauraa entisten maanmiesten joka tilaisuuden tullen osoittamalle kateudelle ja harmistuneisuudelle”. Ja Mannerheim jatkoi: ”Sellainen sijaitsee heidän fysiikassaan ja siinä on kuten kuumeessa lievempiä ja kiihtyneempiä kausia.” Mannerheim ihmettelikin sitä, että milloin tajuttaisiin se välttämättömyys, että suhteet oli katkaistava tähän maahan, ”josta pitäisi tulla meille päivä päivältä vieraampi ja joiden suhteiden ylläpitäminen nykyisenä aikana ei voisi aiheuttaa meidän olemassaolollemme muuta kuin kovin huonoja seurauksia.”⁸⁴⁴

Voikin nähdä, että C. E. Mannerheimilla oli Ruotsissa syntyneenä kaikkein suurin tarve tehdä pesäeroa vanhaan synnyinmaahansa todistaakseen siten suomalaisuuttaan. Mannerheimin mielenkiintoon ja kritiikkiin ruotsalaisia kohtaan saattoi vaikuttaa osaltaan myös se, että turkulaisena hänellä oli paremmat yhteydet Tukholmaan verrattuna esimerkiksi Viipurissa ja Hämeenlinnassa asuviin Stjernvallin veljeksiin tai Pietarissa vaikuttaviin Suomen asiain komitean jäseniin. Tiukkana valtiomiehenä Mannerheim oli huolissaan siitä, että ruotsalaiset aatteet ja levottomuudet leviäisivät Suomeen. Mannerheim totesikin pohtiessaan Ruotsin valtiopäiviä (1812): ”Puolueet varmaan tuhoavat siellä sen vähäisenkin mitä on jäljellä – liian myöhään mahdetaan nyt vihdoinkin huomata rajoittamattoman painovapauden varjopuolet ja se vaara, mikä syntyy ohjaksien jättämisestä puolueiden käsiin.”⁸⁴⁵

Moitteesta huolimatta Mannerheimin lausunnosta on samalla havaittavissa se, miten Suomen johtomiehet samaistuivat yhä ns. vanhaan Ruotsiin. Kritiikin seasta pilkahtaa esiin kaipuu siihen, mitä ei enää ollut – ”tuhoavat sen vähäisenkin mitä on jäljellä”. Vastaavanlainen ajatus on löydettävissä myös muista Mannerheimin kirjoituksista. Mannerheim totesi Ruotsin vuoden 1815 valtiopäivistä: ”Pitkäkestoiset valtiopäivät eivät vielä liene olevan ohi. Minun entiset maanmieheni ovat kaikki samanlaisia. Kaikki haluavat ohjata, vaan kukaan ei totella. Iso joukko ehdotuksia on vienyt kaiken ajan ilman mitään todellisia tuloksia. Kaikki laitetaan uusiksi, lainsäädäntö, itse lait ja lainhoito, ilman että otetaan huomioon mihin vaaraan joudutaan, kun vanhan rakennuksen korjauksessa ei oteta huomioon sen perustuksia. Maassa, jossa virkamiehen arvo ja kunnia usein ilman syytä ja pelkästään vihollisen ilkeyden takia asetetaan kyseenalaiseksi julkisessa lehdistössä, siellä en missään nimessä haluaisi olla.

⁸⁴⁴ Anthoni 1923, 101; Castrén 1951, 38; Fahlbeck 1969, 155; Bonsdorff 1921, 14-15.

⁸⁴⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

Yleinen mielipide kuuluu olevan erityisesti meitä ja meidän Tukholman kauppaa kohtaan vihamielinen, ja Venäjää he pelkäävät kovasti."⁸⁴⁶ Ruotsiin kohdistuneesta kritiikistä huolimatta Mannerheimin kirjeistä heijastuu myös huoli siitä, että Ruotsi todella lakkaisi olemasta.⁸⁴⁷ Samoin muiden Suomen johtomiesten kirjoituksista on havaittavissa, että he ottivat tiedot Ruotsin tapahtumista hyvin henkilökohtaisesti. G. M. Armfelt totesi Fersenin murhan jälkeen, että "aikakauden onnettomuudet sattuiivat loputtomasti sekä ruumiiseen että sieluun."⁸⁴⁸

C. E. Mannerheimin edellä siteeratusta kirjeestä on lisäksi havaittavissa pyrkimys vakuuttaa, että nykyisen kaltaisessa Ruotsissa "en missään nimessä tahtoisi olla." Voikin katsoa, että Suomen johtomiehistä eli syvä kaipuu menneisiin oloihin – ainakin jossain syvällä sielun sopukoissa. Tälle kaipuulle ei ollut kuitenkaan olemassa enää mitään todellista kohdetta, sillä heidän kaipaamaansa Ruotsia ei ollut enää olemassa. G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille tammikuussa 1812: "Ruotsin kruununprinssin käytöstä minua kohtaan ei voi poistaa valheellisilla hypoteeseilla – mutta minun kunniani ja prinsiippini, joista en ole ikinä luopunut, velvoittavat minua olemaan unohtamatta, että Ruotsi on ollut minun isänmaani (fädernesland) ja vieläpä sellainen isänmaa, jota olen hyvin palvellut ja jonka povessa lepää eräs hallitsija, minun hyväntekijäni ja ystäväni. Joten halveksikoon hallitus ja eri faktiot minua ja omiani niin paljon kuin haluavat – mutta koskaan eivät tämän seuraukset tule olemaan sellaiset, etteivät minun parhaajani joutuisi jälkimaailman tuomion eteen sellaisina kuin he ovat – nimittäin aikansa arvoisina."⁸⁴⁹

Suomen johtomiesten suhtautuminen Ruotsiin jäi jossain määrin ambivalentiksi. Toisaalta ero Ruotsista ja eron tekeminen tähän entiseen isänmaahan oli itsestään selvää. Aivan kuten C. J. Walleen totesi: "Suomen oli nyt kerta kaikkiaan tultava toimeen ilman Ruotsia". Ja Walleenin mukaan sopeutumista helpotti kokemus Ruotsin aikaisemman avun riittämättömyydestä.⁸⁵⁰ Sopeutumista edesauttoivat myös Ruotsin valtiollis-poliittiset muutokset, jotka hirvittivät Suomen johtomiehiä. Mutta on silti myös havaittavissa, että Suomen johtomiehet eivät

⁸⁴⁶ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 1.8.1815, Ehrenström-arkiv III, KA. Vrt. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA. Armfelt kirjoitti: "Alla våra former i affäirer, äro grundade på den esprit som rå i Sverige, näml. att paralysera le pouvoir executif..."

⁸⁴⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁸⁴⁸ Lainaus Bonsdorff 1931, 619.

⁸⁴⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.1.1812, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA.

⁸⁵⁰ Lainaus Korhonen 1963, 199.

halunneet luopua kokonaan heidän omasta, ”ruotsalaisesta”, menneisyydestään. Ero Ruotsiin ei tarkoittanut, että Suomen johtomiehet olisivat hylänneet Ruotsin historian, sillä heille se oli vielä heidän omaa menneisyyttään, josta voitiin olla ylpeitä. Samalla Ruotsin valtakunnan aika edusti myös aikaa, joka herätti heidän aikansa valtiollis-poliittisten murrosten valossa nostalgisia muistoja säädylisimmistä ajoista.⁸⁵¹ Ruotsin uudet johtomiehet olivat sen sijaan oman aikansa – Ranskan vallankumouksen jälkeisen ajan – arvoisia kuten Armfelt asian ilmaisi.⁸⁵²

Ruotsalaisten ja suomalaisten yhteisestä menneisyydestä löytyi kuitenkin myös kipupisteitä, ja niin sanotun uuden Ruotsin ja vanhan Ruotsin välillä voitiin nähdä jatkumo suhtautumisessa Suomeen. Muuan Tandefelt kanto vielä vanhoilla päivilläänkin kaunaa Ruotsia kohtaan. Tandefeltin mukaan Suomessa muistettiin, kuinka ruotsalaiset täällä sotiessaan Venäjää vastaan ”harjoittivat pahempaa väkivaltaa kuin konsanaan vihollinen, mikä johtui siitä ylenkatseesta, jota he aina osoittivat niin maata kuin sen asukkaita kohtaan.”⁸⁵³ C. J. Walleenia taas ärsytti se, että hänen mukaansa suomalaiset muistivat eron jälkeen Ruotsin ajan kultaisena aikana unohtaen sen, että juuri silloin he olivat valittaneet olojaan.⁸⁵⁴ Maiden välinen yhteinen menneisyys ja siihen liittyvät muistot paitsi yhdistivät niin toisaalta myös erottivat ruotsalaiset ja suomalaiset toisistaan. Silti varsinkin siinä suhteessa Suomen johtomiehet halusivat samaistua ns. vanhaan Ruotsiin, että Suomen haluttiin katsoa kuuluvan länsimaisen sivistyksen ja kulttuuriperinteen piiriin, joka itse ns. uudessa – riehuvien jakobiinien pesäpaikkana näyttäytyvässä – Ruotsissa näytti kadotetulta. Monet Suomen johtomiehet pyrkivätkin suhtautumaan uuteen ”pikku-bernadottelaiseen” Ruotsiin valistushenkisen rationaalisesti ja unohtamaan vanhat tunnesiteet, sillä rationaalisesti ajatellen Suomen ei katsottu tarvitsevan Ruotsia. Piispa Tengström totesikin: ”Suomen saattaminen Ruotsin yhteyteen ei juuri ole ajateltavissa, eikä siitä lähtisi suurtakaan hyötyä. Me emme sanottavasti tarvitse Ruotsia, ainoastaan rautamalmia.”⁸⁵⁵

Järjen äänen takaa paljastui kuitenkin usein myös heikosti esiin pilkahtava kaipuu Ruotsiin, sillä napanuoraa menneisyyteen ei haluttu tai ei edes pystytty katkaisemaan kokonaan, vaikka

⁸⁵¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 6.6.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁸⁵² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.1.1812, Armfelt -arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA.

⁸⁵³ Lainaus Danielson-Kalmari 1920, 273. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1921a, 360, 362.

⁸⁵⁴ Korhonen 1963, 207.

⁸⁵⁵ Lainaus Danielson-Kalmari 1920, 79.

rationaalisesti ajatellen se olisi ollut kaikkein viisainta. Ns. vanhan Ruotsin aikaan kuulunut kehitys ja menneisyys olivat yhtä hyvin niin suomalaisten kuin ruotsalaisten historiaa aina maiden väliseen eroon asti. Suomen autonomian ajan hallinto ja suomalainen identiteetti rakentuivatkin valtiollis-poliittisessa mielessä Ruotsin vallan ajalta "perinnöksi" jääneisiin lakeihin ja privilegioihin. Tässä oli kyse, Torkel Janssonia lainaten, nimenomaan omasta perinnöstä, eikä minkään vieraan jäljittelystä.⁸⁵⁶

Uusi tilanne vaati kuitenkin uudelleen nimeämisen logiikkaa. Ruotsin ja Suomen välisestä erosta alkaen asiat oli konstruoitava, käytännössä nimettävä, suomalaisiksi tai ruotsalaisiksi. Haminan rauhansopimuksessa määrätty maantieteellinen raja osoitti Suomen ja Ruotsin fyysiset rajat, suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden alueellisessa mielessä, mutta ratkaisevinta oli mentaalisen rajan muodostuminen eli eron tekeminen uuteen "pikku-bernadottelaiseen" Ruotsiin. Suomen johtomiehet olivat tietoisia siitä, että venäläiset ja ruotsalaiset olivat määritelleet Suomen maantieteelliset rajat, mutta mentaaliset rajat oli suomalaisten määriteltävä itse. Tämä oli tärkeää senkin takia, että Suomen johtomiehet olivat tietoisia siitä, että rajan vetäminen suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden välille oli epämääräistä ja häilyvää.⁸⁵⁷ Oli varsin keinotekoista määritellä tai nimetä esimerkiksi tietyt hallintotavat tai lait erityisesti ruotsalaisiksi tai suomalaisiksi.

Suomen ero Ruotsista oli kompleksinen, vaikkakin Suomen johtomiesten mielestä Suomelle sinänsä parempi ja järkevämpi ratkaisu. Maiden välisen eron kompleksisuudesta kertoo myös se, että ero on heittänyt pitkän varjon myös myöhempisiin aikoihin. On varsin mielenkiintoista havaita, kuinka nykyisinkin vallitsevat stereotyyppiset käsitykset maiden välisistä suhteista tulivat esiin jo autonomian ajan alussa. Esimerkkinä tästä voi mainita muun muassa Suomen pitkään jatkuneen taloudellisen kilpailun ”isoveli” Ruotsin kanssa, ja jossa kilpailussa Ruotsi oli kauan aikaa Suomea menestyksekkäämpi. Samoin on yhä havaittavissa suomalaisten alemmuuskompleksinen suhtautuminen ruotsalaisten kulttuuriseen vanhemmuuteen ja vakaampaan länsimaiseen yhteyteen, vaikka maiden varhaisempi kulttuuri on ollut yhteinen. Tosin näkemys siitä, että Ruotsin ennen vuotta 1809 tapahtunut kulttuurinen kehitys ei olisi ollut yhtä hyvin niin suomalaisten kuin ruotsalaisten omaa menneisyyttä, konstruointiin todella

⁸⁵⁶ Jansson 2002, 173-4.

⁸⁵⁷ Esimerkiksi kysymys siitä, ketkä olivat suomalaisia ja ketkä ruotsalaisia.

vasta myöhempien vaikuttajasukupolvien toimesta, vaikka tällaista ajattelua alkoi ilmetä myös heti autonomian ajan alussa.⁸⁵⁸

C. J. Walleen totesi: "Jos taas kansakunta-sanalla tarkoitan vähempilukuista, mutta valistuneempaa osaa kansasta, jonka katsanto- ja toimintatapa enimmäkseen melkoisessa määrin vaikuttavat suureen ajattelemattomaan joukkoon... Tämä tällainen kansakunta ei oikeastaan ansaitse kansakunnan nimeä. Sillä ei ole mitään omaa, mitään tunnusmerkillistä, joka erottaisi sen muista kansoista, ja on todenteolla niin vähän kiintynyt isänmaahansa, kieleensä ja hallitukseensa, että se varmaankin perin lyhyessä ajassa on katoava ja sekaantuva valloittajiinsa, elleivät toiset asianhaarat ole sitä estämässä."⁸⁵⁹ R. H. Rehbinder kirjoitti puolestaan: "On jo aika, ja ehkä enemmän kuin kuvitellaan, että suomalaiset koettavat muodostaa itselleen kansallisuuden eivätkä vain matki sitä, mitä on ollut ja tapahtuu Ruotsissa. Tämän kansallisuuden tulee olla sellainen, että se sopii vapaalle ja lainalaiselle kansalle, mutta sen tulee myös lähentyä sitä maata, jolta olemme nauttineet suojaa ja hyviä töitä tähän asti."⁸⁶⁰ Eron tekeminen Ruotsiin oli sangen kivulias prosessi – aivan kuten uuden identiteetin rakentuminen yleensäkin –, sillä taustalla vaikuttivat monet ristiriitaiset tunteet. J. F. Aminoff oletti, että "vaatisi monta vuotta, ehkä vuosisadan, ennen kuin syvästi juurtuneet siteet katkeaisivat Ruotsiin".⁸⁶¹

Suomen johtomiesten suhtautumista Ruotsiin rajoitti lisäksi se, ettei Ruotsiin voitu suhtautua täysin avoimesti, sillä Suomen valtioyhteys Venäjään asetti sille omat reunaehdot. Suomen johtomiehet olivat tietoisia siitä, että entisestä emämaasta Ruotsista oli etäännyttävä, jotta venäläisten epäluulot suomalaisia kohtaan olisivat hälvenneet. Jo Suomen oma etu vaati tätä. Toisaalta Ruotsiin ei voitu asennoitua kovin kielteisestikään, varsinkaan Venäjän ja Ruotsin vuonna 1812 solmiman liiton jälkeen, jonka seurauksena Ruotsi luopui julkisesti aiikeistaan valloittaa Suomen takaisin. Keijo Korhosen mukaan juuri vuoden 1812 liitto johti siihen, että Suomen asiain komitean ja sen luottamusmiesten piirissä uusi käsitys Suomesta erillisenä poliittisena yksikkönä, "valtiona", sai kypsän muotonsa niin sisäpoliittisessa kuin ulkopoliittisessä merkityksessä.⁸⁶²

⁸⁵⁸ Vrt. Jansson 2002, 161, 173-4.

⁸⁵⁹ Danielson-Kalmari 1925a, 490-1.

⁸⁶⁰ Korhonen 1963, 197.

⁸⁶¹ Laina Korhonen 1963, 207.

⁸⁶² Korhonen 1963, 190-1. Vrt. myös Castrén 1944, 52: "Vasta Venäjän ja Ruotsin liitto ja sen näkyvänä ilmauksena Aleksanteri I:n ja kruunuprinssi Kaarle Juhanan kohtaus Turussa syksyllä sekä Napoleonin armeijan

Voimakkaimmin vuoden 1812 politiikka lienee kuitenkin vaikuttanut niihin suomalaisiin, jotka olivat vielä tähän asti ylläpitäneet toivoa Suomen ja Venäjän mahdollisesta erosta. Tutkimuskohteena oleville Suomen johtomiehille vuoden 1812 politiikka osoitti ennemminkin vain heidän aikaisemmin valitsemansa poliittisen suunnan oikeaksi.⁸⁶³ J. A. Ehrenström oli todennut kesäkuun alussa 1811: ”Palaisipa Suomi Venäjän jaossa Ruotsin yhteyteen tai muutettiinpa se joksikin erikoiseksi pieneksi valtioksi jollekin ruhtinaaksi korotetulle ranskalaiselle kenraalille, niinkuin kuvittelen käyvän Virolle, Liivinmaalle ja Kuurinmaalle, saavat ne suomalaiset, jotka ovat nyt olleet Venäjän hallituksen erityisen suojelun, suopeuden ja suosion kohteena, osakseen huonon kohtelun.”⁸⁶⁴

Suomen johtomiesten suhtautumisesta uuteen ”pikku-bernadottelaiseen” Ruotsiin voi ylipäättensä todeta, että se oli suhteellisen varovaista. Aluksi Suomen johtomiehet eivät voineet olla täysin varmoja siitä, että Suomen ero Ruotsista olisi pysyvä. Vähän myöhemmin taas Ruotsin ja Venäjän hyvät suhteet vaikuttivat Suomen johtomiesten asennoitumiseen Ruotsiin. Huolimatta Venäjän ja Ruotsin parantuneista suhteista suomalaisten ei ollut syytä olla liian läheisissä väleissä Ruotsiin, jotta venäläisten epäluulot eivät olisi heränneet. C. E. Mannerheim tiedusteli esimerkiksi lomamatkansa soveliaisuutta Ruotsiin R. H. Rehbinderiltä keväällä 1814. Ja Rehbinder vastasi, ”ettei nähnyt mitään syytä, että tämä ei olisi voinut viettää lomaansa Ruotsissa, jos Ruotsin suhteet Venäjään olivat yhtä hyvät kuin nykyisellään”.⁸⁶⁵ Mahdollisista valtiollis-poliittisista erimielisyyksistä huolimatta Suomen johtomiesten ystävyys- ja sukulaissuhteet saattoivat silti säilyä Ruotsiin lähes entiseen tapaan.⁸⁶⁶

5.5 Suomen johtomiesten suhtautuminen ja samaistuminen Suomen kansaan

Ranskan vallankumouksesta alkunsa saanut kehitys muutti Euroopan eliittien käsityksiä tavallisesta kansasta. Yhä perinteisiä säätyarvoja kunnioittaneet Suomen autonomian ajan alun johtomiehet eivät innostuneet Ranskan vallankumouksen esiin nostamista vapauden,

karkoitus seuraavan talven aikana olivat omiaan lopullisesti vakiinnuttamaan käsityksen Suomen valloituksen pysyvyydestä.”; Meinander 2002.

⁸⁶³ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 25.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA.

⁸⁶⁴ Blomstedt 1963, 250.

⁸⁶⁵ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 9/21.4.1814, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 63, KA.

⁸⁶⁶ Fahlbeck 1969, 251: Tosin esimerkiksi Carl E. Mannerheimin suhteet Ruotsiin jäivät varsin vähäisiksi.

veljeyden ja tasa-arvoisuuden aatteista, sillä heidän mukaansa kokemus näytti osoittavan, että tällainen vapaus ja demokratia eivät aiheuttaneet kansan parissa muuta kuin anarkiaa ja kaaosta.⁸⁶⁷ Ranskan vallankumous ja vallankumouksen jälkeiset vuosikymmenet tulivat kuitenkin osoittamaan laajojen kansanjoukkojen uuden merkityksen. Gustaf Mauritz Armfelt huomioi jo vuonna 1807 Napoleonin sotien myllerryksessä, että "koko kansan aseistaminen tai osallistuminen itsenäisyystaisteluun on ehkä ainoa tapa säilyttää itsenäisyys"⁸⁶⁸ Laajat kansanjoukot eivät olleet merkityksetöntä massaa, vaan niillä oli uudenlainen sotilaspoliittinen merkitys sodankäynnin luonteen muuttuessa. Kansanjoukkojen olemassaolosta tultiin aivan uudella tavalla tietoisiksi, ja samalla eliitin patriarkaaliset käsitykset alkoivat vähitellen murtua – tosin hyvin hitaasti.⁸⁶⁹ Tavallisen kansan merkitys nousi esiin myös autonomian ajan alun Suomessa, mutta tämän voi katsoa johtuneen ennen kaikkea Suomen muuttuneesta valtiollis-poliittisesta asemasta.

Kun Suomen johtomiehet ryhtyivät pohtimaan Suomen ”poliittista olemassaoloa”, erillisen Suomen todellisia edellytyksiä, eivät he voineet olla huomaamatta, että Suomen väestö koostui pääasiassa ns. tavallisesta kansasta.⁸⁷⁰ Aatelin, kirkollinen ja porvarillinen eliitti oli Suomessa hyvin kapea. Suomen väestöllisen selkärangan muodosti talonpoikaisväestö, joka sai elantonsa maanviljelyksestä. Itse asiassa koko Suomen talous oli hyvin riippuvainen agraaritaloudesta, sillä useimmiten myös aatelisten elanto nousi kartanoiden viljapelloilta. Suomen johtomiehet olivatkin hyvin tietoisia siitä, että ”valtiollisen” Suomen perusta lepäsi maata viljelevässä kansassa. G. M. Armfelt kirjoitti, että rahvaan "enemmän tai vähemmän onnellisesta tilasta (existens) on maa riippuvainen – ja jos se voi syödä leipänsä ilolla, voimme me muut vähentää mukavuuttamme ja juoda lasin totia vähemmän."⁸⁷¹

Suomen uuden valtiollis-poliittisen aseman myötä 1700-luvulla vallitsevana ollut mekaaninen käsitys valtiosta sai vähitellen väistyä myös Suomessa, ja uusi Länsi-Euroopassa syntynyt subjektiivinen valtiokäsitys alkoi nousta sen sijaan. Venäjän yhteyteen liitettyyn Suomeen ei

⁸⁶⁷ Kts. Danielson-Kalmari 1927, 490-5; Ehrenströmin mietteitä vallankumouksesta. Vrt. Kuisma 1993, 146-7.

⁸⁶⁸ Lainaus Bonsdorff 1931, 410; myös Bonsdorff 1934, 172.

⁸⁶⁹ Osmonsalo 1947, 108. Vrt. myös Hettne, Sörlin & Østergård 1998, 81-2: Eurooppalaiset eliitit ”löysivät” kansan myös folkloristisessa mielessä 1700-luvun jälkipuoliskolla.

⁸⁷⁰ Vrt. Korhonen 1963, 197; Klinge 2006, 202.

⁸⁷¹ Lainaus Korhonen 1963, 264. Vrt. myös Bonsdorff 1931, 580: "Vid diskussionen om Finlands almänna väl borde enligt Armfelts mening allmogens intresse i synnerhet iakttagas; ty nationella fördelar el. olyckor är i min tanka litet el. intet förenade med någre individuers."; Danielson-Kalmari 1920, 522-3; Danielson-Kalmari 1922, 308, 402. Taustalla vaikuttivat varmasti myös viljanviljelyyn liittyvät ideologiset kysymykset: Klinge 2006, 132-5; kts. myös 181.

sopinut enää mekaaninen näkemys valtiosta, jonka mukaan valtio nähtiin tietyn hallitsijan omistamien alueiden summana. Sen sijaan uusi subjektiivinen valtiokäsitys, joka sulatti valtioalueen ja sen asukkaat yhdeksi käsitteeksi, modernissa mielessä "kansakunnaksi", sopi paremmin kuvaamaan Suomen uutta asemaa.⁸⁷² Suomalaisten "sisäsyntyinen" eronteko venäläisiin oli niin voimakas, että venäläisiä ja suomalaisia ei voitu mitenkään katsoa edes mekaanisen valtionäkemyksen mukaisesti yhdeksi valtioksi saatikka "kansakunnaksi", vaikka suomalaisilla ja venäläisillä olikin yhteinen hallitsija.⁸⁷³ Carl Johan Walleen totesi: "Nyt on meidän ympärillämme toisella puolen kansakunta (venäläiset), joka fyysillisessä ja moraalisisessa voimassa on meitä verrattomasti ylempänä, ja jolla ei ole meidän kanssamme mitään muuta yhteistä kuin että olemme saman valtikan alaisia, toisella puolen taas hallitsija, joka mitä ylevimpien periaatteiden elähdyttämänä harrastaa onneamme ehkä enemmän kuin oikeastaan ansaitsemmekaan..."⁸⁷⁴

Venäjäan yhdistetyt mielikuvat olivat herättäneet suomalaisten aatelisten mielissä sellaisia kauhukuvia jo ennen Suomen sota, että ei voi puhua tämän "kosmopoliittisen" luokan solidaarisuudesta tai samaistumisesta ennen kaikkea venäläisiin säätyveljiinsä. Suomalaiset aatelismiehet olivat kirjoittaneet Venäjän vallan alaiseksi joutumisesta ja siitä seuraavasta orjuudesta aivan kuin heistä itsestään olisi tullut orjia.⁸⁷⁵ Olisi tosin ollut hyvin absurdia, että vanhoillinen Venäjä olisi pyrkinyt tekemään Suomen aatelistuokasta orjia. Kyseinen teko olisi jättänyt varjoonsa jopa Ranskan vallankumouksen aatelistoon kohdistamat hyökkäykset. Sen sijaan on havaittavissa, että Suomen johtomiehet samaistuivat venäläisten säätyveljiensä sijasta Suomen kansaan. Samaistuminen ei ollut kuitenkaan pyyteetöntä, vaan se tapahtui hyvin pitkälti eliitin omista ehdoista ja lähtökohdista käsin. Nähdäkseni Suomen johtomiesten kansaan samaistumisen perustana oli käsitys siitä, että koko yhteiskunta ymmärrettiin orgaaniseksi kokonaisuudeksi, jonka kaikki osa-alueet olivat vaikutuksissa toisiinsa.⁸⁷⁶ Siksi maaorjuus ei olisi loukannut ainoastaan orjan ihmisarvoa, vaan käytäntö olisi alentanut itsensä

⁸⁷² Korhonen 1963, 206-7.

⁸⁷³ Danielson-Kalmari 1922, 157: "Täten selostettuaan suunnitelmansa pääkohtia Stjernvall tehostaa vakaumustaan, että siihen sisältyvä järjestelmä oli ehdottomasti kaikkia muita edullisempi Suomen kansalle, jolla tosin on Venäjän kanssa yhteinen hallitsija, mutta muuten omat lakinsa, vapautensa ja oikeutensa, mitkä sen on pidettävä voimassa sekä sille uskottuna pyhänä kalleutena säilytettävä ja jätettävä perinnöksi aina viimeisille jälkeläisille asti."

⁸⁷⁴ Danielson-Kalmari 1925a, 485.

⁸⁷⁵ Kts. Bonsdorff 1931, 419, 487, 547-9.

⁸⁷⁶ Hirn 1931, 88: "Då människorna äro förenade inbördes genom samhällets band, är det alltid så, att det som skadad helheten, det skadar också var och en enskild."

aateliston orjuuttajan asemaan. Suhtautuivathan suomalaiset aatelismiehet hyvin halveksivasti venäläisiin aatelisiin, jotka pitivät talonpoikiaan maaorjina.⁸⁷⁷

Vaikka Suomen johtomiesten samaistuminen Suomen kansaan tapahtui ennen kaikkea heidän omista lähtökohdistaan käsin sekä Suomen asemassa tapahtuneista valtiollis-poliittisista syistä johtuen, niin voi heidän ansionaan kuitenkin pitää sitä, että he ylipäättänsä samaistuivat Suomen kansaan.⁸⁷⁸ Kun Suomi liitettiin Venäjään, niin periaatteessa Suomen johtomiehille olisi avautunut tilaisuus heikentää talonpoikien asemaa ja oikeuksia, jos he olisivat näin halunneet. Anjalan liittoon kuulunut K. H. Klick oli kaavaillut eräässä muistiossa – koskien Suomen eri luokkien asennoitumista mahdolliseen Venäjään liittymiseen – puhtaan aatelisvetoista valtiota, jossa papiston ja talonpoikaiston asema säätynä olisi nujerrettu.⁸⁷⁹ Mainitun kaltainen muutos olisi voitu perustella esimerkiksi vetoamalla kansan vastahakoisuuteen taipua uuden valloittajan tahtoon. Teoreettisessa mielessä olisi myös ollut mahdollista, että Suomen johtomiehet olisivat hylänneet Suomen sodan jälkeen, jolloin Suomen hallinto olisi voinut päätyä venäläisten käsiin, koska tällöin Suomessa ei olisi ollut henkilöitä, jotka olisivat kyenneet organisoimaan Suomen oman, Venäjältä erillisen hallinnon. Venäläiset aatelismiehet olisivat tuskin ymmärtäneet suomalaisten talonpoikien vuosisataisia vapauksia.

Suomen autonomian ajan alun johtomiehet katsoivat kuitenkin, että yhteinen isänmaa ja yhteinen säätörajat ylittävä kulttuuri – yhtenäinen ainakin suhteessa venäläiseen kulttuuriin – yhdisti kaikki Suomen alueen asukkaat toisiinsa, vaikka osapuolten suhde ei ollutkaan tasavertainen. Suomen kansa oli maan johtomiehille "meidän kansaa" ja nimenomaan juuri vanhassa patriarkalisessa merkityksessä.⁸⁸⁰ Suomen johtomiehet katsoivat, että heillä oli yhteiskunnan johtavana luokkana velvollisuuksia kansaa kohtaan. Aatelinen syntyperä ja yhteiskunnallinen asema velvoittivat heitä toimimaan "yleisen hyvän" vuoksi.⁸⁸¹

⁸⁷⁷ Danielson-Kalmari 1921b, 106; Danielson-Kalmari 1921a, 345-7: Orjuuteen suhtautumisessa voi nähdä myös valistusfilosofian vaikutuksen.

⁸⁷⁸ Elias 1997, 137: "Kansallinen ajattelu oli ennen Ranskan vallankumousta ja monissa maissa vielä pitkään sen jälkeenkin vierasta Euroopan aatelisille, muutamia poikkeuksia lukuunottamatta. He toki tiesivät olevansa ranskalaisia, saksalaisia tai venäläisiä aatelisiä. Tähän paikallisuuteen, omaan kotiseutuun ja maahan liittyvä meunne ei merkinnyt kuitenkaan samaa kuin kansallinen solidaarisuus."

⁸⁷⁹ Virtanen 2001, 65-7. Vrt. myös Jussila 2004, 40.

⁸⁸⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 22.10. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 66, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 5.11. 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 69, KA.

⁸⁸¹ Bonsdorff 1931, 180; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 24.2. 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 96, KA.

Aatelismiehet uskoivat, että he olivat etuoikeutetun ja synnynnäisen säätyasemansa vuoksi jo luonnostaan henkisesti kyvykkäimpiä tähän tehtävään. Suomen johtomiehet näkivätkin itsensä mielellään kansansa hyväntekijöinä.⁸⁸² Tällainen idealistinen henki elähdytti Suomen johtomiesten toimintaa koko kansan hyväksi, vaikka itse todellisuus saattoi muodostua varsin toisenlaiseksi.

Suomen johtomiesten käsitykset itse kansasta eivät olleet erityisen idealistisia. Carl Erik Mannerheim oli kuvaillut Suomen kansaa venäläisille toimiessaan Pietarin lähetystön puheenjohtajana: "Suomen kansa (folket) on hyvä, mutta ei vapaa ennakkoluuloista. Yleensä helposti tyytyväinen, vaikka onkin äärimmäisen kiintynyt vanhoihin tapoihinsa ja ei rakasta uudistuksia. Jumalasta seuraavana on sen palvonnan kohteena monarkki, varsinkin jos tämä on hyvä ja saavutettavissa oleva sekä huolehtii sen onnesta."⁸⁸³ G. M. Armfelt oli puolestaan kuvannut Suomen kansaa keisarille seuraavasti: "Suomalaisen katsotaan olevan itsepäinen, mikä johtuu hänen tavoistaan ja epäluuloisuudestaan, jota tietämättömyys tuottaa.

Pohjimmiltaan hän on hiljainen, rauhallinen ja rohkea, eikä hän suutu kovin helposti, mutta ei myöskään anna helposti anteeksi, kun häntä loukataan, ja on hirveä kostossaan. Häntä on hallittava humanisti ja oikeudenmukaisesti, ilman juonia, mutta häntä ei saa helliä, ei saa antaa tilaisuutta uusille vaatimuksille, sillä hän ei ole tarpeeksi kultivoinut ollakseen häveliäs..."⁸⁸⁴

C. E. Mannerheimin ja G. M. Armfeltin lausuntoja voi pitää tarkoitushakuisina, sillä ne oli suunnattu venäläisille, mutta samansuuntaisia käsityksiä ilmeni myös Suomen johtomiesten yksityisessä kirjeenvaihdossa. C. J. Walleen kirjoitti J. F. Aminoffille, että Suomen "kansaa oli luonnostaan hidasta" ja että Suomen kansa "ajattelee, päättää ja toimii hitaasti". Walleenin mukaan kansa oli piintynyt vanhoihin tapoihinsa, ja jos niitä loukattaisiin, se "aluksi tulisi voitetuksi, ennen kuin se ehtisi nousta, mutta kun se kerran ryhtyy puolustautumaan, se taistelee kauan ja uhraa mieluummin kaiken paitsi oikeuksiaan". Walleen olikin vakuuttunut, ettei kansa unohtaisi koskaan oikeuksiaan, ei vihan eikä väkivallan edessä.⁸⁸⁵ Armfelt oli puolestaan jo suunnitellessaan muuttoa Suomeen todennut päättäväisesti, että "yksi

⁸⁸² C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 21.3/2.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Vrt. myös Rundquist 1989, 29.

⁸⁸³ Lainaus Lesch 1924, 182.

⁸⁸⁴ Bonsdorff 1931, 606-7.

⁸⁸⁵ Korhonen 1963, 197.

päätoimistani asetuttuani Suomeen tulee olemaan suomalaisen itsepäisyyden ja kaikkien helvetillisten suomalaisten tapojen ja ennakkoluulojen poistaminen – sen mitä isät ja isoisät ovat harjoittaneet jo lumikuningattaren ajoista lähtien."⁸⁸⁶

Suomen johtomiesten mukaan Suomen kansa oli siis periaatteessa hyvää, vaikkakin hidasta, ennakkoluuloista ja äärimmäisen itsepäistä. Itsepäisyyden saattoi kuitenkin katsoa kääntyvän hyveeksi, jos Suomen kansan oikeuksia loukattaisiin, koska se ei nielisi loukkauksia, vaan kostaisi vääryydet. Maan johtomiesten mielestä tätä juroa mutta oikeudenmukaista kansaa ei silti sopinut hellitellä, sillä sellaiseen tottumattomana se vain käyttäisi tilannetta hyväkseen. Itsekin varsin provinsiaalinen Suomen yläluokka oli ollut jatkuvassa kosketuksessa kansaan hallinnollisten virkojensa kautta niin siviiliasioissa kuin armeijan asioita koskevissa kysymyksissä. Voikin olettaa, että Suomen johtomiesten käsitykset Suomen kansasta osuivat suhteellisen oikeaan, vaikka käsityksissä saatettiin projisoida myös eliitin omia ajatuksia ja tunteita, sillä Suomen johtomiesten oli täytynyt tukahduttaa omat tunteensa ja ajatuksensa uudessa valtioyhteydessä.

Suomen uusi valtiollis-poliittinen asema edellytti, että sivilisoituneen yläluokan täytyi hallita tunteensa ja että heidän täytyi ajatella poliittisen tilanteen asettamien vaatimusten mukaisesti. Suomen johtomiehillä ei ollut varaa haikailla menneitten aikojen perään, vaan heidän oli sopeuduttava uuteen tilanteeseen. Suomen johtomiesten näkemys kansan vastenmielisyydestä uudistuksia ja muutoksia kohtaan saattoi heijastaa heidän omaa inhoaan muutoksiin. Oliko Suomen kansa itsepäistä aivan kuten Suomen johtomiesten oma – mutta tukahdutettu – kaipuu menneisiin oloihin? Suomen johtomiesten sijaan tavallinen kansa saattoi ymmärtämättömänä ja hitaana kaivata vanhan hallinnon perään, kun taas eliitin itsensä oli kansakunnan etujoukkona katsottava pragmaattisesti eteenpäin heidän syntyperän ja yhteiskunnallisen asemansa edellyttämällä tavalla.⁸⁸⁷ J. F. Aminoff kirjoitti liittyen Suomesta koottavan rykmentin kokoamiseen: "Tiedämme molemmat joukkojen aikaansaamisen vaikeudet. Päälystöstä ei tule olemaan pulaa, mutta sotilaita! Pelkään pahoin, ettei edes

⁸⁸⁶ Bonsdorff 1931, 638.

⁸⁸⁷ Danielson-Kalmari 1922, 442: Ehrenströmin kirjoitus 'Mietelmiä yleisesti tarpeelliseksi huomatuista ja luultavasti myöskin toimeen pantaviksi tulevista muutoksista Suomen siviilihallintoon: ...' Katsoen siihen kiintymykseen, jota Suomen talonpoika tuntee Ruotsia kohtaan, häneen juurtuneeseen vastenmielisyyteen Venäjää kohtaan..." Vrt. myös Danielson 1896, 85: Eversti Adlercreutz Aminoffille: "Että upseeri, kunniantunnon ja ylevän hengen elähyttämänä, voi ajatella ja kykenee tukahduttamaan ne tunteet, joita luonto on rintoihimme istuttanut, ei ole aivan kummallista, mutta..."

kullan painolla saada joitain, sillä me tunnemme kansan (folket), ja heidän kiintymyksensä entiseen ylivaltaan ja heidän pelkonsa tulla kutsutuiksi venäläisiksi militaareiksi, huolimatta mitä suurimmista vakuutteluista, että joukkoja käytetään ainoastaan maan omaan puolustukseen."⁸⁸⁸

Suomen kansaan yhdistetyn itsepäisyyden voisi puolestaan katsoa heijastavan sitä, että vaikka Suomen johtomiehet sopeutuivat uuteen tilanteeseen, niin ei se tapahtunut ehdoitta. Sillä samoin kuin Suomen johtomiehet vaativat Suomen lakien ja privilegioiden säilyttämistä, niin vaativat suomalaiset ylipäättänsä suomalaisten vanhojen ja oikeudenmukaiseksi katsottujen tapojen säilyttämistä. Sivilisoitunut yläluokka ei voinut kuitenkaan uhata venäläisiä vääryyksien kostolla tai uhata peräänantamattomalla itsepäisyydellä, sen sijaan kansan verukkeella niin voitiin tehdä.⁸⁸⁹

Kun tarkastelee lähemmin, mitä Suomen johtomiehet oikein tarkoittivat termillä kansa (folk ja nation) tai miten tavalliseen kansaan liitetyt stereotyyppiset käsitykset erosivat eliitin käsityksistä heistä itsestään, niin on havaittavissa, että eron näkeminen eliitin itsensä ja kansan välillä ei ollut kovin selkeää. Tai toisaalta voisi todeta, että kansaa kuvaavat käsitteet (nation / folk) heijastivat myös kyseisessä ajassa tapahtuneita aatteellisia muutoksia ja sitä, miten perinteiset yhteiskuntarakenteet olivat murroksessa ja miten sen seurauksena myös tietyt käsitteet olivat liikkeessä eli ne alkoivat saada uuden merkityssisällön.⁸⁹⁰ Kansaa eri merkityksessä kuvanneet (folk / nation) käsitteet olivat sulautumassa yhä enemmän yhteen, yhtenäiseen merkitykseen, jolloin niillä tarkoitettiin modernissa mielessä kansakuntaa (kaikkia maan asukkaita). Onkin vaikea hahmottaa Suomen johtomiesten kirjeistä sellaista kansallisuuteen liittyvää tekijää, joka olisi erottanut selkeälinjaisesti niin sanotun tavallisen kansan (folk) ja yläluokan (nation) toisistaan. Välillä termiä *folk* käytettiin sellaisessa asiayhteydessä, että sillä viitattiin koko Suomen kansaan, niin rahvaaseen kuin säätyläistöön. Toisaalta myös termiä *nation* käytettiin toisinaan siten, että sillä tarkoitettiin koko Suomen

⁸⁸⁸ J. F. Aminoff G. F. Stjernvallille 25.7.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 14, KA; Danielson-Kalmari 1923, 485; Ehrenström kertoo: "Huomautin keisarille, että vaikka kaikki herrassäätyiset Suomessa edistivät auliisti tarkoitusta, ei sellaista auliutta käy odottaminen talonpojilta, kun otetaan huomioon hiedän monta vuosisataa jatkuneeseen tottumukseen perustuva rakkautensa Ruotsia ja vastenmielisyytensä Venäjää kohtaan." Myös Anthoni 1923, 108.

⁸⁸⁹ Vrt. myös Danielson-Kalmari 1925a, 521-4; Korhonen 1963, 185-6; myös 22-3.

⁸⁹⁰ Vaikka toisaalta voi myös todeta, että käsitteet ovat aina liikkuvassa tilassa. Niiden merkityssisältö ei ole koskaan yhteiskunnallisesti katsottuna rajattu tarkasti ja tiukasti. Voi kuitenkin katsoa, että nyt kyseessä olevana aikana erityisesti termit kansa/kansakunta (folk/nation) olivat niille annetun merkityssisällön suhteen erityisen muutospaineen alla.

kansaa, vaikka perinteisesti katsottuna se viittasi vain ylempään luokkaan, joka oli katsonut olevansa todellinen kansakunta.⁸⁹¹

Kansan laajojen kerrosten merkityksen nousu Ranskan vallankumouksen myötä oli alkanut näkyä myös siinä, että laajat kansanjoukot alettiin lukea entistä selkeämmin osaksi kansakuntaa sanan valtiollis-poliittisessa merkityksessä. Samalla koko yhteiskunta ”tasarvoistui” – ainakin käsitteellisellä tasolla –, sillä kaikki Suomen alueen asukkaat saattoivat nyt kuulua saman kattokäsitteen alaisuuteen, kansakuntaan. Suomen johtomiehet alkoivat siis samaistua tavalliseen kansaan modernissa kansakunta –mielessä, jolloin tultiin luomaan myös aatteellista pohjaa kansallisvaltion synnylle, vaikka aikalaiset itse eivät asiaa tältä kantilta pohtineetkaan. Voikin katsoa, että tällainen kehitys oli suorastaan väistämätöntä autonomian ajan alussa, sillä suhteellisen pieni ja kansan pääosasta poiketen ruotsinkielinen yläluokka olisi ollut kovin heikko perusta erillisen suomalaisen kansakunnan rakentamiselle. Suomen johtomiesten oli oikeutettava oma asemansa venäläisten silmissä nimenomaan suomalaisuudella, jonka edellytyksenä oli puolestaan kiinteä yhteys maan suurimpaan väestöryhmään eli suomenkieliseen rahvaaseen. Sillä mikä muu olisi todella erottanut Suomen ruotsinkielisen yläluokan Ruotsin yläluokasta?

Tällainen orastava käsitys koko Suomen alueen asukkaat käsittävästä kansakunnasta on mielenkiintoinen myös siinä mielessä, että Suomen johtomiesten luonnehdinta tavallisesta kansasta olisi sopinut usein myös heihin itseensä. Vaikka Suomen johtomiehet eivät puhuneet suoranaisesti yhdestä yhtenäisestä suomalaisesta kansanluonteesta mukaan lukien siihen heidät itsensä, on tietynlainen suomalainen kansanluonne kuitenkin konstruoitavissa heidän kirjoituksistaan. Tämä on havaittavissa muun muassa siitä, että Suomen johtomiehet kohdistivat yhtä lailla heihin itseensä kuin kaikkiin suomalaisiin syytöksiä suomalaisesta itsepäisyydestä ja vanhoihin tapoihin takertumisesta – kuten myös takertumisesta entiseen

⁸⁹¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; F. G. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA: "...sedan en almenn nitälskan och deltagande för den goda saken icke varit möjlig åstadkomma hos denna till sina politiska tänkesätt och anhänglighet för Sverige ännu irrande nation, de upplystare och rättsinnige patrioter som gripet sig än med friwilliga gåfvor, ofta utöfva deras egentliga förmåga öfverlidit klaga öfver den ojämn repartition som deras illa finnande, och icke sällan mera förmögna landsmäns känslölöshet för fäderneslandets väl och säkerhet, åstadkommit werkan deraf är att det beskedliga folket anse sig désperade och de illa sinnade triumphera att hafva kunnat undgå en beskattning hvartill de varit lika skyldiga i fall fäderneslandets behof, om proposition om armeringen vid en almen landtdag nationen förelagde. Detta folks lynne är att icke göra annat än hvad som det genom lag och författningen måste göra. Och detta bevisar att det antingen varit en fiende till fäderneslandets wäl eller en kortsynthet och sjelfklok intrigueur eller en af enskilta passioner af hat och afvund ropande, som i hemligheten motarbete och tillintet gjorde förslaget om ständernas sammankallande."

emämaahan Ruotsiin.⁸⁹² Voikin katsoa, että Suomen johtomiesten enemmän tai vähemmän tiedostettujen käsitysten mukaan Suomen kansakunnalla oli aivan kuin luonnostaan kansanluonne, eikä suomalainen kansakunta ollut pelkkä fyysisten rajojen määräämänä syntynyt pintapuolinen rakennelma ilman sisältöä. Suomen johtomiehet näkivät suomalaisen kansakunnan ikään kuin orgaanisena kokonaisuutena, jolla oli omat ominaispiirteensä.

Suomen johtomiehet saattoivat kuitenkin kuvata Suomen kansaa myös perinteisemmällä tavalla siten, että sen katsottiin jakautuvan kahteen osaan. G. M. Armfelt saattoi esimerkiksi jakaa Suomen kansan suuren massan muodostamaan enemmistöön ja pienen joukon muodostamaan sivistyneeseen luokkaan. Onkin mielenkiintoista, että Armfelt perusteli jakoaan vedoten sivistykseen eikä syntyperään. Armfeltin mukaan hyvän kasvatuksen seurauksena sivistyneet luokat onnistuivat "hallitsemaan intohimojaan isänmaansa ja vertaistensa hyödyksi".⁸⁹³ Armfeltin näkemystä voi pitää siinä mielessä modernina, että syntyperän ei katsottu määräävän ihmisten kykyjä ja asemaa, vaan että erot syntyivät kasvatuksen tuloksena. Tosin käytännössä syntyperään liitettiin yhä käsityksiä sisäsyntyisistä kyvyistä – myös Armfelt itse. Armfelt onnitteli J. F. Aminoffia poikalapsen syntymästä 1800-luvun alussa: "Siitä nimestä, minkä olet hänelle antanut – Gustav – tulee ikuisesti yhdistävä tekijä, ja hänellä on tuleva olemaan päämääränä olla ennemminkin hänen arvoisensa kuin etsiä onnea, ilman mitään muuta intressiä kuin oma tyydytys pyhien velvollisuuksien täyttämisestä, joihin me osittain syntymän kautta ja osittain tulevien olosuhteiden johdosta olemme orjuutettuja."⁸⁹⁴

Traditionaalinen monarkopatriotismi oli korostanut aateliston roolia valtiota palvelevana ja koossa pitävänä voimana. Myös uudempaa ajattelua edustanut Montesquieu oli katsonut, että aateliston tuli toimia valtion palveluksessa.⁸⁹⁵ Autonomian ajan alussa Suomen johtomiesten tehtävänä ei ollut kuitenkaan vain valtion palveleminen, vaan kokonaan uuden valtiokokonaisuuden rakentaminen – vielä kun se oli mahdollista. Suomen johtomiehet näkivät, että heidän erityisenä velvollisuutenaan oli rakentaa erillinen suomalainen "valtio",

⁸⁹² G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 7.4.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 77, KA; Kts. myös Bonsdorff 1930, 149; Bonsdorff 1931, 300, 312; Danielson-Kalmari 1922, 33.

⁸⁹³ Bonsdorff 1931, 606-7; Korhonen 1963, 198. Vrt. Danielson 1896, 85: "...mutta että sotamies, tämä aistimiensa orja -- tämä aistillinen kone -- saattaa pysyä levollisena ja horjumatta seurata lippujaan, se on todella ihmeteltävää." Vrt. myös Parland-von Essen 2005, 9-10, 85, 116.

⁸⁹⁴ Lainaus Bonsdorff 1931, 180. Kts. Parland-von Essen 2005, 40; Steinrud 2003, 144-5.

⁸⁹⁵ Korhonen 1963, 205.

joka olisi niin ”henkisesti” kuin konkreettisesti erillään Venäjästä, vaikkakin yhteydessä siihen. ”Oikein ajattelevien” oli kasvatettava yleistä kansallishenkeä ja ohjattava kansan käsityksiä oikeaan suuntaan. Kansa oli kasvatettava uuteen valtioyhteyteen ja totutettava siitä seuraaviin poliittisiin vaatimuksiin.⁸⁹⁶

J. F. Aminoff kirjoitti: ”Niiden miesten asiana, joille hallitsija on uskonut isänmaan korkeimmat ja tärkeimmät hallitustehtävät, on olla kansalaisillemme esimerkkinä kuuliaisuudessa, tottelevaisuudessa, itsensä hillitsemisessä, puheissa, teoissa ja toimissa; heidän on luotava se yleinen mielipide, joka on vapaan, Aleksanteri I:n hallitseman kansan arvon mukainen. Ellei näin tehdä, on se aika tuleva, jolloin me, mutta liian myöhään, verikyynelin itkemme samaa Aleksanteria ja hairahduksiamme... Työskentely hyvän, oikean mielialan aikaansaamiseksi Suomessa näyttää olevan sitä tärkeämpää, kun meidän hyvä hallitsijamme vaatii meiltä ainoastaan moraalista osanottoa sotaan.”⁸⁹⁷ Kansan kouluttaminen uuteen valtioyhteyteen tuli tarkoittamaan käytännössä esimerkiksi sitä, että rahvas oli saatava lojaaliksi Venäjän Napoleonin vastaiselle sodalle.⁸⁹⁸

Tavallisen kansan mielialoja epäilevät Suomen johtomiehet eivät kuitenkaan luottaneet pelkkiin omiin kykyihinsä tässä asiassa, vaan he ottivat avukseen papiston vaikutusvallan, joka oli osoittautunut aikaisemminkin hyväksi keinoksi.⁸⁹⁹ G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille lokakuussa 1812: ”Antakaa nyt koko teidän läänissänne soida Te deum Benningsonin voiton kunniaksi, Moskovan vapautumiseksi, laadittakoon kiitos jumalalle ja kertomus sodan tapahtumista – tapahtukoon se kirkoissa, jotta kansa (folket) saa käsityksen vaarasta, joka heitä uhkaa liittyen moskovalaisten ja smolenskilaisten kohtaloon, sekä niistä keinoista, joilla paha voidaan välttää, jos niitä oikein käytetään.”⁹⁰⁰ Suomen johtomiehet pyrkivät vaikuttamaan laajempiin kansankerroksiin myös sanomalehdistön kautta.⁹⁰¹

⁸⁹⁶ Bonsdorff 227; ”Enligt hans (Armfelt) mening var det hvarje vältänkande medborgares skyldighet att arbeta för utbredningen af en god medborgaranda, att upplysa sina vilsefarande, kortsynta och egoitiska landsman om deras lycka och deras skyldigheter mot kejsaren och kejsardömet – ”la mère patrie”, såsom han stundom, väl icke utan en tillsats af ironi, titulerade det sistnämnda.”

⁸⁹⁷ Danielson-Kalmari 1923, 378-8.

⁸⁹⁸ R. H. Reh binder A. F. Palmfeltille, 24.7/6.8.1812, Armfelt -arkisto a 27, mf. VAY 397, KA; Danielson Kalmari 1925a, 283.

⁸⁹⁹ Bonsdorff 1932, 240-2; Korhonen 1963, 186, 202.

⁹⁰⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 18/30.10.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁰¹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

Suomen johtomiesten yritykset vaikuttaa kansaan perustuivat hyvin patriarkaalisiin asenteisiin. Suomen johtomiehet katsoivat, että kansa oli välinpitämätöntä ja tietämätöntä, ja siksi sitä oli ohjattava oikeaan suuntaan – tarpeen vaatiessa kovallakin kädellä.⁹⁰² C. J. Stjernvall kirjoitti veljelleen, Hämeen läänin maaherralle, G. F. Stjernvallille: "Meidän hyvät talonpoikamme ovat mitä suurimmassa määrin samanlaisia kuin sinunkin hiturisi, mutta heillä on kuitenkin vielä taipumusta uskoa mahtisanaa (magt språk), joka ajoittain auttaa minua eteenpäin."⁹⁰³ G. M. Armfelt vakuutti puolestaan C. J. Stjernvallille, että tämä oli toiminut aivan oikein värvätessään Suomesta koottavaan rykmenttiin väkeä. Armfelt kirjoitti: "Teidän prinsippiinne, että suomalaisen rahvaan kanssa on toimittava vakavissaan, hyvin ja oikeudenmukaisesti, sekä ankaruudella kohdeltava niitä, jotka sen ansaitsevat, on ihailtava..."⁹⁰⁴ Armfelt myös neuvoi Stjernvallia, että "vaikka rahvasta ei voi kohdella kuten aikaisemmin, niin voitaisiin näiden antaa ymmärtää, että jos nämä eivät hyvällä tee sitä mitä vaaditaan, niin voitaisiin vanha rekryointitapa ottaa uudelleen käyttöön."⁹⁰⁵

Vaikka Suomen johtomiehiä elähdytti idealistishenkinen asenne kansaa kohtaan ja he halusivat toimia sen parhaaksi, niin arkitodellisuus osoittautui usein varsin toisenlaiseksi. Tavallinen kansa ei vastannut eliitin käsitystä kiitollisista ja helposti johdettavista alamaiskansalaisista. Suomen johtomiehet joutuivatkin toteamaan pettyneenä, että jos muutoksia ei saatu aikaan hyvällä, niin sitten oli turvauduttava ankarimpiin toimenpiteisiin.⁹⁰⁶

Varsinkin Viipurin läänin talonpojat olivat pettymys Suomen johtomiehille. Suomen johtomiehet olivat kuvitelleet, että talonpojat pitäisivät heitä hyväntekijöinä, jotka olivat pelastaneet heidät venäläisten kynsistä. Suomen johtomiehille olikin suuri pettymys, kun kansa ei tajunnutkaan heidän hyviä päämääriään.⁹⁰⁷ Toisaalta Viipurin läänin asukkaita kohtaan löytyi myös ymmärrystä. G. M. Armfeltin mielestä oli ymmärrettävää, ettei "onnettomien ja alistettujen olentojen patriotismia voinut inspiroida, varsinkaan sellaista

⁹⁰² Vrt. Paaskoski 1997, 310.

⁹⁰³ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, päiväämätön 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 328, KA.

⁹⁰⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁰⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, päiväämätön, ilmeisesti 1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁰⁶ Tosin C. J. Stjernvall oli jo ennen Venäjän aikaa osoittanut muuten valistushenkiselle miehelle epätyypillistä ankaruutta. Hänen mukaansa kyseinen aika vaati sellaisia otteita. C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 24.1.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "Utan straff och alfvarsamt och utan belöning sparsamt utträttar man ingenting i militairen, man kan intet en gång bli rätt afhållen."; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 27.1.1807, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; "...det är intet annat än den yttersta stränghet som i dessa tider kan hålla disciplin vid magt, alla för groft brott och med 38 á 40 par spöo affstraffade för tiufnad." Vrt. myös Bonsdorff 1963, 275-6.

⁹⁰⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, (10.2.1812?), Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

patriotismia, joka vaati ankaria uhrauksia.⁹⁰⁸ Ja vastoinikäymisistä huolimatta Armfelt pyrki luomaan uskoa siihen, että "vakavan isällisellä huolenpidolla" Viipurin läänin talonpojat saataisiin järjestykseen.⁹⁰⁹ Silti Armfeltinkin "isällinen" kärsivällisyys oli rajallista.⁹¹⁰ Armfelt totesi C. J. Stjernvallille: "Luulenpa, että ne jotka eivät laisinkaan halua työskennellä minun tilillani, ja ovat siten kelvottomia olentoja yhteiskunnalle, tullaan ajamaan pois kodeistaan. Niin saadaan muiden kanssa aikaan hyvä sopimus maan luonnon mukaan – niiden köyhimpien kanssa, joilla on halua ansaita, tulee menemään hyvin..."⁹¹¹

Suomen johtomiesten katse kansaan oli suunnattu ylhäältä alaspäin, sillä kansalle haluttiin pelkkää hyvää, mutta tähän pyrittiin johtomiesten ehdoilla eikä kansan omista lähtökohdista.⁹¹² Tavallisen kansan ymmärtämättömyys Suomen johtomiesten hyviä tarkoituksia kohtaan ei ollut kuitenkaan ainoa hankaluus, joka vaikeutti Suomen johtomiesten työskentelyä kansan parhaaksi. Vieläkin suurempana ongelmana lienee ollut riittävien resurssien puute. Suomen valtiontalous ei kukoistanut, vaikka Suomen verotulot jäivätkin omaan maahan. Uuden valtionhallinnon pystyttäminen vei valtavasti varoja, paljon enemmän kuin aluksi oli osattu odottaa. Suomen "valtio" olikin vaarassa ajautua vararikon partaalle.⁹¹³ Varojen niukkuudesta huolimatta Suomen johtomiehet pyrkivät silti huolehtimaan siitä, ettei tavallista kansaa rasitettu liikaa erilaisilla suorituksilla ja veroilla, sillä olihan heidän velvollisuutenaan huolehtia "isällisesti" kansansa onnesta.⁹¹⁴

⁹⁰⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁰⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.5.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹¹⁰ Varsinkin ajan myötä Armfeltin mielipiteet tuntuivat koventuvan. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 7/19.3.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: "...de satans bastarne, som hvarken betala ränta eller göra dagsvärken, utan negligera sin jord, måtte oundevikeligen blifva en profit att blifva utaf med -i politisk och moralisk afseende äro sådane varelser i samhället ett fördärf. Huruvida er magt sträcker sig til deras utkastande, är en annan affair. Men grufeligt vore om författningar gifva protection åt lasten och ovärksamhet."

⁹¹¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 17.5.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁹¹² Esim. C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 15.12.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 356, KA: "...jag är sinnad at etablera i Kexholm nemligen et arbets och upfostrings hus för tiggare barn som här i landet i synnerhet öfversvamma oss och utgöra en pepiniere för liderlighet lättja och alla laster i almänhet. Om man ingenting vill antaga ingenting göra, så skall jag ej oro mig."

⁹¹³ Danielson-Kalmari 1927, 11; R. H. Reh binder C. E. Mannerheimille, 8.1.1813, C. E. Mannerheim-kirjekokoelma, f. 43, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 8.11.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹¹⁴ Esim. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 27.7.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: Armfelt keisarin monumentin, kreikkalaisen kirkon Turkuun kustantamisesta: "Bönderne borde befria från all utgift, ty utom tyngden af en utgift, choquera de af usagen som skulle göra af deras utgift i faveur af en främmande religion. Det vore således adel, präster och borgare som länvis skulle taxera sig efter förmögenhet, rang och patriotisme."; R. H. Reh binder C. E. Mannerheimille, 5/17.11.1812, C. E. Mannerheim-kirjekokoelma, f. 38, KA: "Efter alla sammanträffande underrättelser lærer Svenska myntets emottagning i krono uppbörden, åtminstone till en del blifwa nödvändigt. Det beror nu af Regerings conscilen at projectera de modificationer, som kunna wara nödig. Efter min tanka torde denna eftergift ej sträcka sig till andra än allmoge. Och deremot

Velvollisuuksia ei ollut kuitenkaan helppo täyttää. Erityisesti tiukan paikan tullen kuten nälkävuosina keinot olivat varojen puutteen takia vähissä. C. E. Mannerheim kirjoitti syyskuussa 1812, että "näkyvät Suomen tulevan toimeentulon takaamiseksi olivat erittäin huolestuttavat". Yöhallat olivat vieneet viimeisen toivon. Mannerheim kuvasi tilannetta synkin sanoin: "Valtionkassassamme ei ole lainkaan rahaa, se on niin tyhjä, että sieltä puuttuu 8000 hopearuplaa loppuvuoden välttämättömien menojen suorittamiseksi – vaaditaan ainakin kaksi miljoonaa ruplaa, jotta maahan voidaan saada sen tarvitsema määrä viljaa – nyt meillä ei ole mitään, ja totuuden nimessä en edes tiedä, mistä voi saada ruista, sillä Liettualla ei ole erityisesti mistä antaa." Ja Mannerheim jatkoi: "Synkältä näyttää minun silmissäni, elleivät venäläiset luovuta täällä Suomessa olevia makasiinejaan, jotka ovat merkittäviä ja joita he eivät nähdäkseen enää tarvitse joukkojen poistuttua."⁹¹⁵

Suomen johtomiesten helpotukseksi G. M. Armfelt onnistui kuitenkin hankkimaan ahkeran toimintansa ansiosta – kuten Mannerheim asiaa kommentoi – 30 000 kulia viljaa keisarillisen armeijan makasiineista. Tämä helpotti tilannetta jonkin verran. Asia ei silti korjaantunut vielä tälläkään, sillä "suurimmaksi ongelmaksi jäi tämän kuljettaminen alueille, jotka olivat eniten tarpeessa".⁹¹⁶ Suomen johtomiesten hyvä tahto huolehtia ”kansastaan” törmäsi osittain myös sen omaan osaamattomuuteen ja kokemattomuuteen organisoida ja hoitaa uutta valtiomuodostelmaa.

adel prest och borgare wara plicktig pedstera ryskt mynt. Det blir wäl besynnerlig inegalité, med då man måste skrida till denna bedröfwel. utwäg, kan man ej göra den nog inskränkt." Myös Bonsdorff 1931, 608.

⁹¹⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 21.9.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹¹⁶ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 8.11.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

6 SUOMEN UUSI EPOOKKI

6.1 Raskas vastuu isänmaasta

Suomen johtomiehillä oli edessään työläs ja vaikea tehtävä, kun he alkoivat organisoida Suomen uutta hallintoa, Suomen uutta epookkia.⁹¹⁷ Aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty juurikaan huomiota siihen, miten raskaaksi ja vastuunalaiseksi Suomen johtomiehet kokivat heidän osakseen langenneen tehtävän. Tutkimuksissa on usein unohdettu se vallan ja vastuun tuoma inhimillisesti raskas puoli, jonka kanssa Suomen johtomiehet joutuivat kamppailemaan.⁹¹⁸ Heikki Ylikangas on esimerkiksi todennut, että Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan merkitsi sitä, että "korkea virkakunta voitti yllättäen pääpalkinnon elämän arpajaisissa."⁹¹⁹ Suomen johtomiehet olisivat tuskin kuitenkaan yhtyneet tällaiseen näkemykseen. Gustaf Fredrik Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Kun olen hyvällä omalla tunnolla täyttänyt velvollisuuteni, ja se ei ole tarpeeksi kabaalia vastaan, niin on pahin mikä minulle voi tapahtua samalla henkilökohtaisesti (individuellt) parasta: Aion kiirehtiä rauhaan ja yksityisyyteen."⁹²⁰

Carl Erik Mannerheim antoi puolestaan ymmärtää, että hän ei olisi halunnut korkean virkansa tuomaan asemaan. Mannerheim kirjoitti alkukevästä 1811: "Pian minä ja muut kaltaiseni väsyvät tähän työlääseen ja pääasiassa epäkiitolliseen tehtävään, ja ilolla painun takaisin rauhalliseen elämään, josta ainakin minut tapahtumien johdosta ilman omaa vaikutustani ja vain vähäiseksi hyödyksi kutsuttiin."⁹²¹ Mannerheim ilmaisi saman ajatuksen myös pari vuotta myöhemmin: "Suurella tyytyväisyydellä painuisin takaisin siihen huomaamattomaan

⁹¹⁷ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 2.7.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 277, KA: "Kanske at jag får göra sällskap –likvist sätt dig ej uti någon embarras för den affairen, ty det ligger ingen magt på at jag träffar honom, jag är däremot innerligen glad at du får atouchera dig med honom (Armfelt) och vidare discutera dina Pro memorior, hvars innehåll jag är frapperad af, som giörande époque i finlands affairer."; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 29.4.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 266, KA: "...torde bli en epoque uti Finlands nyare historia." Myös A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 18.9.1812, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁹¹⁸ Vrt. Seidler 1989, 64: "We assert our masculinities and define our sense of male identity by learning to control our inner natures just as much as we learn to control the social world around us... We do not want others to remind us of the costs of our instrumental lives, since we are so geared to identifying our sense of identity with the individual success and achievements we make."

⁹¹⁹ Ylikangas 1998, 105. Myös Lindqvist 1998, 200.

⁹²⁰ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.4. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 20, KA.

⁹²¹ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Mannerheimin kirjoitus jatkui seuraavasti: "De som komma efter oss torde blifva både skickligare och lyckligare, åtminstone skall jag hvarken afvundas eller criticera dem. Jag är säker at dessa mina tankar blifva oss emellan."

tilaan, joka minulla oli ilman kateutta aikaisemmin tässä yhteiskunnassa. Ja iloisin mielin jättäisin sen paikan, joka on päälleni tyrkytetty, ja mikä on tuonut osakseni pelkästään vihamiehiä ja pahoja puheita, ja työn kiitoksena huonontuneen terveyden, heikentyneen talouden sekä vähentyneen arvonannon." Hän totesi silti: "Kansalaisena minun kiihkein toivomukseni on aina yleisen hyvän saavuttaminen ja että minun maanmieheni kerrankin tajuaisivat sen vahingon, jota yksityiset riidat aiheuttavat sekä ymmärtäisivät yhtenäisen ajattelutavan välttämättömyyden."⁹²²

Vaikka Suomen johtomiehet kokivat työnsä usein hyvin epäkiitolliseksi ja raskaaksi, he katsoivat, että velvollisuus palvella isänmaata tuli laittaa etusijalle. Ylimmät virkamiehet tunsivat henkilökohtaista vastuuta siitä, että Suomen asiat saatiin järjestykseen. Gustaf Mauritz Armfelt kirjoitti joulukuussa 1812: "Keisari matkustaa luultavasti huomenna, en voi seurata häntä ennen kuin useat erinäiset asiat on saatu valmiiksi, ja piru tietää kuinka pystyn saamaan kaikki järjestykseen tai antamaan Suomen hallinnolle jonkinmoisen muodon – katson että minun täytyy välttämättä tehdä matka Turkuun tiettyjen asioiden kuntoon saattamiseksi, sillä ilman minun läsnäoloani ne eivät tapahdu niin kuin pitää."⁹²³ Korkeimmat virkamiehet katsoivat, että Aleksanteri I oli antanut ja taannut Suomen itsehallinnon, mutta sen ylläpitäminen oli suomalaisten itsensä vastuulla.⁹²⁴

Ylimpien virkamiesten mukaan Suomen perustukset olivat vielä kovin heikot, ja siksi niiden säilyttämiseksi tarvittiin yksimielisyyttä. Harmonia ja yksimielisyys olivat kuitenkin kaukana, sillä Suomen johtomiesten mukaan riidat ja erimielisyydet olivat tyypillisiä heidän ajalleen ja että ne olivat osoitus Suomessakin päätään nostaneesta itsekkyyden hengestä, joka nakersi yhteiskuntien vanhoja rakenteita.⁹²⁵ Katsottiin, että uuden ajan tuotteet, egoistiset ihmiset, eivät kantaneet vastuuta "yhteisestä hyvästä" vaan ainoastaan omista itsekkäistä eduistaan. C. E. Mannerheim kirjoitti: "Toivottavasti jokainen oikeamielinen suomalainen ja hyvä kansalainen tajuavat, miten paljon vaaditaan yksimielisyyttä ja kansallishenkeä, jotta niin kauan kuin Jumala ja Aleksanteri suovat voimme säilyttää hyvin herkän olemassaolomme.

⁹²² C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 17.4.1813, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Vrt. myös J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 19/31.3.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 113, KA: "Från den bana på hvilken nu nödgas vandra vill jag ur många skäl vara skild..."

⁹²³ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.12.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹²⁴ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1811, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; Kts. myös Danielson-Kalmari 1920, 79, 147; Danielson-Kalmari 1922, 173; Danielson-Kalmari 1925a, 513; Hirn 1931, 224.

⁹²⁵ Vrt. Reddy 2001, 205.

Mutta tämä yksimielisyys näyttää olevan kaukana ja pelkkä ideaalikuva aikakautena, jolloin kateus ja peitelty itsekkyyks kuuluivat päiväjärjestykseen."⁹²⁶

G. M. Armfelt valitti puolestaan C. J. Stjernvallille Turun vierailunsa jälkeen vuonna 1813: "Kenraalikuvernööriin olen tyytyväinen ja jos tietty osa maanmiehistämme ajattelisi samoin kuin hän, haluaisi Suomen hyvää, niin eivät kabaalit, kurjuudet, juorut ja muut hävetykset syöksisi meitä sille jyrkanteelle, johon tietyt lyhytnäköiset olennot ovat meidät saattaneet tajuamatta laisinkaan sitä, että jos heidän vihansa joitain yksityishenkilöitä kohtaan saa menestystä, niin ei heillä itselläänkään mukaan lukien heidän isänmaansa (fosterland) olisi jäljellä montakaan päivää poliittista ja kansallista eksistenssiä."⁹²⁷

Suomen johtomiehet kokivat, että heidän vastuullaan oli saada koko kansa tajuamaan, että oli heidän omien etujensa mukaista olla suomalaisia. C. E. Mannerheim oli kovin näreissään akateemisten oppineiden heikosta avusta tämän asian suhteen.⁹²⁸ Mannerheim totesi: "Mielestäni maan hyvin maksetun korkean oppilaitoksen pitäisi jo kunniansa tähden myötävaikuttaa kansakunnan (nationens) valistamiseksi ja hyödyksi. Mutta hitaus ja laiskuus ovat valitettavasti ottaneet keskuudessamme yliotteen."⁹²⁹ Erään toisen kerran Mannerheim totesi samaan asiaan liittyen: "Meidän lehtemme on niin kuin moni muukin asia keskuudessamme, eli ei sellainen kuin sen pitäisi olla... Olen tehnyt useita yrityksiä saadakseni tämän meidän niin sanotun virallisen lehtemme oikeaan suuntaan, mutta herrat professorit eivät pääse häpeätahrastaan, sillä vasta kovan vaivan kautta suostuivat he ottamaan sen toimituksen tai paremminkin sanottuna kokoamisen vastaan. Wallenius, Snellman ja Radloff ovat kuitenkin Suomen parhaita kirjoittajia, vaikka päivälehdestä on vaikea löytää tästä jälkeäkään. Poliittisissa aiheissa he ovat liioitellun varovaisia, jopa pelokkaita."⁹³⁰

Suomen johtomiehet pelkäsivät, että suomalaisten ajattelutavassa tulisi muutos vasta liian myöhään. G. M. Armfelt valitti: "Tilanne näyttää meidän Suomessamme kovin synkältä, sillä kaikki nukkuvat epäisänmaallisuuden kuolinunta."⁹³¹ Ylimpien virkamiesten valitukset

⁹²⁶ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Myös C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA; Carl E. Mannerheim Johan F. Aminoffille, 13.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹²⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8/20.10.1813, Armfelt -arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁹²⁸ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 7.11.1812, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁹²⁹ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 10.12. ilmeisesti v. 1812, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁹³⁰ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 27.11.1812, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁹³¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 11.10.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

koskivat Suomen kansaa kokonaisuudessaan, mutta varsinkin ylempien säätyjen epäisänmaallisuus koetteli heidän hermojaan. "Tietämättömän" tavallisen kansan vähäisen innostuksen isänmaata kohtaan saattoi vielä ymmärtää, mutta sivistyneeltä ja vauraalta säätyläistöltä oli sen sijaan oikeus ja kohtuus vaatia toimenpiteitä isänmaan hyväksi. Tympääntyneenä säätyläisten toimettomuuteen ja aina vain nouseviin vaatimuksiin Armfelt totesi: "Mistään muusta maasta paitsi Suomesta ei löydy niin paljon puutteessa olevia säätyläisiä, vaikka varmastikaan köyhyys ei yleisesti ottaen ole suurempi kuin missään muuallakaan – mutta me olemmekin ensimmäisestä viimeiseen asti kansakunta, joka ei osaa esittää kuin vaatimuksia ja joka on ilman kykyä hoitaa omia tarpeitaan."⁹³² Myös Suomen johtomiesten omat sukulaiset ahdistelivat heitä erilaisilla vaatimuksilla ja anomuksilla, joissa pyydettiin rahaa ja virkoja.⁹³³

Armfeltin tavoin muutkin Suomen johtomiehet olivat turhautuneita siihen, että he omassa maassaankin tuntuivat vain jatkuvasti kohtaavan vastarintaa ja vaatimuksia, vaikka voimat olisi täytynyt keskittää Suomen sen hetkisen ja tulevan "valtiollisen" aseman varmistamiseksi.⁹³⁴ Korkeimpien virkamiesten mielestä oli pyrittävä pitämään tarkasti huolta siitä, ettei "tuhottaisi Suomen hiekan päälle pystytettyä rakennusta", kuten C. E. Mannerheim asiaa kuvaili.⁹³⁵ Tämän varmistamiseksi Mannerheim pyrki pitämään tarkasti huolta siitä, että viranhoidossa noudatettiin Suomen konstituution edellyttämiä muotoja. Toisaalta taas rohkeamman linjan mukaan, jonka edustajiksi voi katsoa lähinnä G. M. Armfeltin ja Stjernvallin veljekset, täytyi myös hyötyä vallitsevista myönteisistä suhdanteista ja pyrkiä siten vahvistamaan Suomen asemaa.⁹³⁶ Toisistaan poikkeavat näkemykset "yleisestä hyvästä"

⁹³² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 16.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. myös: G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10/22.2.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA: "Vi äro vana vid goda löner utan att göra gagn, af naturen aldrig nöjde och pretentiusa skola vi gnällä öfver alt, och vår fattigdom som i almänhet ej är större än ryssarnes skall blifva vår cheval de bataille."; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.5.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22-23, KA: "Lägg här till den förbittring som ännu ligger i vår indre styrelse, de skador vi redan gjort oss, genom planlösheten af härtills vid tagna måt, de obotliga skador i synnerhet i våra financer deraf lidit och ännu lida än vi trot dem outösliga, att vi med de tusende familler vi genom kejsarens nåd welat för finland bibehålla icke förstodo förbinda någon werksamhet för dem sjelfva denna skara af embets och tjänsteman som just derigenom blifvit sämre medborgare än de blifvit syslolöse lättningar!!!"

⁹³³ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 4.2.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 94, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 21.10.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 142, KA.

⁹³⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 21.1/2.2.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA..

⁹³⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹³⁶ Bonsdorff 1932, 175; Danielson-Kalmari 1920, 48-9, 53; Danielson-Kalmari 1922, 150-1, 337; Danielson-Kalmari 1925a, 466; Hirn 1931, 668.

aiheuttivatkin ristiriitoja ja epäluuloja, ja tekivät työn entistä raskaammaksi.⁹³⁷ Ongelmaksi muodostui varsinkin sen määrittelemisen, että mihin asti Suomen itsehallinnolliset oikeudet ulottuivat ja mistä taas alkoivat Suomen velvollisuudet ja lojaalisuus Venäjän keisarikuntaa kohtaan. Venäläisten vihasuttaminen olisi ollut yhtä hyvä keino saada aikaan "kansallinen onnettomuus" kuin Suomen lakien ja oikeuksien rikkominen.⁹³⁸

Tehtävän vaativuutta lisäsi se, että Suomen valtionkassa kärsi kroonisesta rahapulasta.⁹³⁹ R. H. Rehbinder kirjoitti C. E. Mannerheimille: "Poliisiorganisaation luominen olisi mitä tärkeintä, mutta siihen niin kuin kaikkeen muuhunkin vaaditaan rahaa, ja sitä ei ole. Sitä paitsi meidän kenraalikuvernöörimme on sellaisella päällä, ettei häntä huvita ajatella meidän asioitamme. Se vaje, joka valtiontileissä esiintyy on lyönyt maahan hänet ja myös meidät muut. Me olemme riidelleet finansseista tietämättömät päämme tyhjiin selittääksemme ne lukuisat erilaisuudet, joita tämän vuoden ja viime vuoden esityksissä ilmenee. On suoranainen mahdottomuus ja vastoin kaikkia käytäntöjä esittää vajeellinen budjetti keisarin allekirjoitettavaksi. Valtionkassa voinee kai olla vararikossa, mutta tätä vararikkoa keisari ei voi julkisesti esittää..."⁹⁴⁰

Suomen johtomiesten tehtävät eivät olleet ainoastaan hankalia ja vaikeaselkoisia, vaan niitä oli liiaksi. Kyseessä ei ollut mikään joutilas aatelisjoukko, joka olisi saanut nauttia etuoikeutetun asemansa suomasta helposta ja mukavasta elämästä. Suomen johtomiehet olivat ennemminkin isänmaansa orjia kuten G. M. Armfelt asian terävästi ilmaisi. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille heinäkuussa 1812: "Vielä 55 vuoden iässä olen isänmaani hyvinvoinnin orja, vaikka ansaitsisin edes vähän lepoa ja rauhaa."⁹⁴¹ Saman vuoden lokakuussa Armfelt valitti Stjernvallille myös sitä, että vaikka Suomen armeijan järjestäminen oli Palmfeltin tehtävä, niin hänelle osoitettiin sitä koskevia kirjelmiä. Tämä oli Armfeltin mukaan sitäkin valitettavampaa, sillä "se määrä asioita, jotka toimitan, eivät salli minulle enempää kuin 4 tai 5 tuntia unta ja ei laisinkaan vapaa-aikaa lukuun ottamatta ruoka-aikaa." Armfelt jatkoi: "Olen tosin hyvällä tahdolla varustettu ihminen, mutta on mahdotonta elää ja jatkaa tällä tavalla –

⁹³⁷ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 8.1.1813, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 43, KA.

⁹³⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10/22.2.1813, Armfelt -arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁹³⁹ Danielson-Kalmari 1927, 330.

⁹⁴⁰ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 8.1.1813, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 43, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 8.11.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹⁴¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10.7.1812, Armfelt -arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

joko kuolla tai lopettaa. Sydämeni pohjasta toivoisin viimeistä vaihtoehtoa monestakin syystä – kukaan minun kaikista auttajistani ei kuitenkaan ota asiaa todesta. Jos yksi asia saadaan vuodessa ratkaistuksi, niin ei se häiritse heidän filosofiaansa – minä taas joka katson, että mitään ei ole tehty niin kauan kuin jotain on vielä tehtävissä, olen pelkästään naurettava ja orja."⁹⁴²

G. M. Armfeltin edellisestä valituksesta huolimatta on silti havaittavissa, että kaikkien Suomen johtomiesten osaksi näytti lankeavan raskas ja runsas työtaakka. Filosofinen rauha näytti olevan kaukana kaikkien heidän työstään.⁹⁴³ C. E. Mannerheim valittikin J. A. Ehrenströmille, että ei ollut ehtinyt vastata tälle työkiireiden takia: "Vaikka yleisesti uskotaan, että asioiden hoitaminen on täällä meillä hidastempoista, niin huomattaisiin kuitenkin kun asioita tarkasteltaisiin lähemmin, että sekä hallituskonseljin jäsenillä että muulla henkilökunnalla ei jää paljoakaan aikaa huvituksiin tai yksityisten asioiden hoitoon."⁹⁴⁴

C. J. Stjernvall kirjoitti puolestaan G. M. Armfeltille: "Niin kauan kuin minun virkatehtävilläni on esivaltani ja esimieheni hyväksyntä, katson olevani rohkaistu kestäämään osakseni tulevat vaikeudet; eikä ainakaan toimettomuus tai pahantahtoisuus koidu virheekseni, sillä enempää en voisi kantaa huolta siitä, että saan täytettyä virkani tuomat vaatimukset."⁹⁴⁵ Varsinaisen virkatyönsä ohella Stjernvall joutui huolehtimaan Armfeltin omistuksista Viipurin läänissä, mikä oli myös "raskasta ja vaivalloista". Työtehtävien runsas määrä ja vaivalloisuus ei kuitenkaan ollut C. J. Stjernvallin pahin päänsärky. Stjernvall kirjoitti J. F. Aminoffille: "Suurin pelkoni on, että jos en onnistu saattamaan tätä läänää tyytyväiseksi ja rauhalliseksi, niin vetää se mukanaan uudenkin Suomen kadotukseen."⁹⁴⁶ Suomen muihin johtomiehiin verrattuna C. J. Stjernvallilla olikin erityisen vastuunalainen

⁹⁴² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 11.10.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: "...aldrig får jag vara i ro en minut..."

⁹⁴³ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 25.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA: "Jag beklagar, jag deltar i dina bekymmer! Jag känner ansvaret och tyngden af min egen stälning, ett värf öfver min förmåga! Skild från min famille och deras omvördnad, njuter jag ej många glada stunder."; Carl J. Stjernvall Johan F. Aminoffille, 10.6.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "...mina giöromål öka sig med hvar dag."; Gustaf F. Stjernvall Carl J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 22-23, KA: "Under ett ständigt arbete hela veckan, smickrar jag mig wanligen äntill post dagen hafva så mycket undangjort att en stund, äfven skall blifva mig öfrig för att njuta glädjen och trösten af ditt skrifteliga umgänge."; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, päiväämätön, vuosi 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 24, KA.

⁹⁴⁴ C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

⁹⁴⁵ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 14/26.5.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁹⁴⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 14/26.5.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

tehtävä, sillä Viipurin läänin voitiin katsoa olevan todellinen koetinkivi, jolla mitattiin suomalaisten kykyä hoitaa omat asiansa. Kaiken lisäksi Viipurin lääni oli niin lähellä Pietaria, "että kaikkea tyytymättömyyttä aiheuttavaa oli syytä välttää".⁹⁴⁷

6.2 Yhdessä viimeiseen mieheen asti

Edellä siteeratun Viipurin läänin maaherran, Carl Johan Stjernvallin, raskasta vastuuta helpotti se, että keisari ja Gustaf Mauritz Armfelt olivat hänen tukena. Armfelt kirjoitti Stjernvallille: "Hänen Majesteettinsa on vakuuttunut siitä, että teidän päättäväsyydellä ja lahjoilla asiat saadaan järjestykseen." Armfelt oli varma myös siitä, että Stjernvallilta ei kielletäisi niitä toivomuksia ja tarpeita, joita hän yleisen hyvän saavuttamiseksi tarvitsisi. Kaiken lisäksi Armfelt oli itsekin hyvin sitoutunut saamaan Viipurin läänin asiat hyvään kuntoon. Armfelt vakuutti Stjernvallille: "Viimeisin tekoni on Viipurin läänin elvyttäminen."⁹⁴⁸ Jo aikaisemmin Armfelt oli rohkaissut Stjernvallia: "Jumala suojelkoon teitä minun kunniallinen ystäväni ja antakoon teille sekä voimia että kärsivällisyyttä saavuttaa päämääränne, niin että kaikki ne jotka ovat kirkuneet ja kirkuvat Suomen yhdistymistä vastaan joutuisivat häpeään – sitten voin kaatua tyytyväisenä."⁹⁴⁹

Vaikka G. M. Armfeltin ja C. J. Stjernvallin kirjeenvaihtoon sisältyi runsaasti valituksia liittyen työn aiheuttamiin vaikeuksiin ja ristiriitoihin, sisältyi siihen myös toisen tukemista ja kannustamista hankalaksi koetussa virassa, mikä ilmeisesti edesauttoi heitä jaksamaan raskaassa työssään.⁹⁵⁰ Varsinkin Armfelt vaikutti rohkaisevana osapuolena, sillä hän luotti Stjernvallin kykyihin ja innosti tätä työssään eteenpäin silloinkin, kun Stjernvallin usko itseensä oli koetuksella.⁹⁵¹ Armfelt oli alun perinkin patistanut C. J. Stjernvallia ryhtymään maaherraksi Viipurin lääniin. Armfelt oli vakuutellut Stjernvallille, että tämä kelpaisi kyseiseen tehtävään. "Oikeamielinen kansalainen epäilee, että pystyykö hän täyttämään kutsumuksensa niin hyvin kuin hän haluaisi, sillä hänen odotuksensa ovat samoin kuin hänen

⁹⁴⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁴⁸ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 29.6.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Vrt. myös Bonsdorff 1932, 357: Armfelt: "...monarkens oinskränkte nåd och förtroende ger mig dagel. ett mod..."

⁹⁴⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁵⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.1.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.7/1.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 5.8.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁵¹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.2/9.3.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 28.3/9.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

patriotisminsa rajoittamattomat." Lisäksi Armfelt oli vakuuttanut, että "lujalla tahdolla ja avoimella mielellä johdettu yhdistäminen veisi pidemmälle kuin laajat muodolliset tiedot."⁹⁵²

Sittemmin Viipurin läänin maaherran viran vastaanottanut Stjernvall sai osakseen myötätuntoa ja ymmärrystä myös muilta Suomen johtomiehiltä.⁹⁵³ J. F. Aminoff kirjoitti Stjernvallille: "Pystyn elävästi kuvittelemaan sinun raskaan ja huolestuttavan tilanteesi ja otan siihen osaa kunnan ystävän tavoin." Vaikeuksista huolimatta Aminoff kehotti: "Älä luovu toivosta veljeni, että voit olla hyödyksi. Sinulla on kaikki ne ominaisuudet, joita vaaditaan tuhotun ja onnettoman maan hoitamiseksi: kunniantuntoa, oikeudenmukaisuutta ja ihmisrakkautta."⁹⁵⁴

Myös muiden Suomen johtomiesten kirjeet täyttyivät valituksista, jotka liittyivät heidän työhönsä.⁹⁵⁵ R. H. Rehbinder kirjoitti C. E. Mannerheimille: "Minun kirjeeni ovat hyvin kiinnostamattomia ja niitä voidaan paremminkin kutsua valitusvirsiksi koskien meidän asioiden tilaa."⁹⁵⁶ Samoin muiden virkamiesten kirjeistä on havaittavissa pyrkimys antaa tukea ja ymmärrystä toisille ja kannustaa eteenpäin virkamiehen raskaalla työsaralla, jolla oli tultava toimeen "niin pirujen kuin enkelien" kanssa.⁹⁵⁷ Rehbinder totesikin erään kerran Mannerheimille, että hän ymmärsi hyvin, "miksi tämä oli väsynyt tehtäväänsä ja että myös hän itse halusi palata tavallisen elämän rauhaan". Realistisesti katsoen Rehbinder sanoi kuitenkin pelkäävänsä, että "me molemmat saamme seistä viimeiseen mieheen asti."⁹⁵⁸ Pääasiassa armeijan leivissä meritoituneet Suomen johtomiehet ammensivat perinteiseen aateliskulttuuriin kuuluvaa sotilasmentaliteettia suoriutuakseen raskaista valtiollisista velvollisuuksistaan.⁹⁵⁹ "Vanhan sotilaan" tuli kestää moitteet ja ennakkoluulot sekä osoittaa,

⁹⁵² G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 15.1.1812, Armfelt –arkisto, kansio 29, mf. PR 11, KA.

⁹⁵³ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹⁵⁴ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 7.4.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA.

⁹⁵⁵ C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 8.11.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA.

⁹⁵⁶ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 9/21.4.1814, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 63, KA.

⁹⁵⁷ J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 15.1.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 111, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f.32, KA; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille päiväämätön, ilmeisesti 1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 89, KA.

⁹⁵⁸ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 9/21.4.1814, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 63, KA.

⁹⁵⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 20.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA: "arbata på vårt fattiga fäderneslands frälsning (om det annars är menniskoverk). Med mit blod vill jag besegla denna föresats, det finnes vist ingen upoffring jag ej med nöje ingår på, hälst och aldra hälst af min person om därmed något kunde uträttas. Det är i sanning ej roligt at öfverleva sitt fäderneslands fall..."; Danielson-Kalmari 1922, 40, 45. Vrt. myös Hayes 2001: Lainattu Rousseau: "Dessutom bör varje medborgare vara soldat av pliktänsla..."

että virkamiehen tuli olla ensi sijassa ahkera ja täyttää velvollisuutensa. Oli seistävä viimeiseen mieheen asti aivan kuten Rehbinder asiantilaa kuvasi.⁹⁶⁰

Velvollisuuksien täyttäminen oli kuitenkin vaikeaa, sillä Suomen johtomiehet epäilivät kykyjään selvitä valtiomiesuralla, koska heillä ei ollut siihen riittävää koulutusta tai kokemusta. Esimerkiksi Ruotsin valtakunnan ajoilta periytyneiden Suomen lakien ja oikeuksien sekä hallintoyhteisöjen tunteminen olisi ollut hyvin tärkeää viranhoidossa.⁹⁶¹ C. J. Stjernvall kirjoitti J. F. Aminoffille Viipurista alkuvuonna 1812: "Olen palannut takaisin minun pikku helvettiin, joka tarkoittaa sitä, että huolet, levottomuus, väsymys ja pelko eivät jätä kärsiväiselle hetkenkään lepoa. En kyllä varmastikaan valittaisi työstäni; jos ymmärtäisin sitä, jos voisin nähdä sen onnistuvan ja jos olisin vakuuttunut siitä, että se takaisi ihmisille onnellisemman tulevaisuuden. Tai jos kokemus ja aikakauden luonne jättäisi jotain toivoa ihmisten aikaansaannosten kestävydestä, mutta kun kaikki on alistettu päivittäisten muutosten alle, kaikkialla törmätään yksityisten intressien ja tarkoituksien aiheuttamiin vastoinkäymisiin, kaikki kostavat luullessaan olevansa sorrettuja tai kärsiviä – niin täytyy herra paronin myöntää, että se joka ei ole onnenonkija, se joka ei tiedä muuta onnea maan päällä kuin rauhan ja omantunnon puhtauden, sen jolla ei ole mitään muuta toivomusta kuin isänmaansa (fädernesland) hyvinvointi ja onni – sillä ei ole ainuttakaan onnellista hetkeä."⁹⁶²

C. J. Stjernvallin vuodatus kuvastaa hyvin sitä, kuinka voimakkaan henkilökohtaisesti Suomen johtomiehet suhtautuivat työhönsä suomalaisen isänmaansa hyväksi. Koettiin, että kyseessä oli uusi aika niin Suomelle kuin koko Euroopalle. Suomen johtomiesten erityisenä velvollisuutena oli kuitenkin kantaa vastuu siitä, että Suomen asema saataisiin turvattua niin heidän omaksi ajakseen kuin seuraavillekin sukupolville.⁹⁶³ Vastuu Suomen asemasta painoi

⁹⁶⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.2/9.3.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 7.8.1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 310, KA: "Ach Bror! Jag är så ledsen at vara embetsman, men hvad är nu giöra, hålla ut, och betala fäderneslandets skuld med sit blod om så fordras."

⁹⁶¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, päiväämätön, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "...min befattning är så vida öfver min förmåga, at jag hundrade gånger är på vägen at rymma ifrån alt sammans -- om det kunde förlåtas at fegt gå från post som utaf nåd och förtroende blifvit mig anvist, hade jag blott kundskaper, intet skulla vilja felas mig -- men alltid behöfva rådfråga sig är humillant för en embetsman, jag är också mycket olycklig med at ha så litet betjening och mitt cancellie ännu aldeles oorganiserat."; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 19/31.3.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 113, KA: "...ty hwarken äger jag de kunskaper som dertil erfordras, ej heller instämmer mitt sät att inse saker..."; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 115, KA: "Hwad jag vågar försäkra dig är, att comitten vill gjöra rätt efter bästa vett och förstånd. De fel som begår, tillskrif på mensklighetens bekostnad."

⁹⁶² C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 21.3/2.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. Myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA.

⁹⁶³ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; Bonsdorff 1934, 117.

heidän mieltään, eikä taakkaa helpottanut tunne siitä, että koko maailma tuntui olevan käymistilassa.⁹⁶⁴ J. F. Aminoff kirjoittikin vuonna 1810: "Turhaan saa valistunut ja ennakkoluuloton ihminen toimia näinä kaikkein synkimpinä aikoina, mitä on koskaan ollut sitten yhteiskunnan synnystä lähtien ja jolle Jumala itse antoi perustukset, ja nyt kauhistuttavalla tavalla horjutettu. Kyllä! Ilman kaikkivaltiaan väliintulevaa apua, korjaamattomasti tuhottu, ja että viisaus ja isänmaantunne (siellä jossa sitä vielä löytyy) saisivat päättää valtioiden ja kansanosien kohtalon. Ei! Se on sofisti, itserakas egoisti ja onnenonkija, joka isänmaan kustannuksella saa määrätä äänen ja johtaa, sen on kokemus varmistanut, yhteiskunnan häviöön ja tuhoon, mutta sellainen poljettu hyve, joka valittaa painon alla jokaisessa valtiossa meidän maanosassamme, älköön lakatko tekemästä hyvää, sillä Jumala on oikeudenmukainen ja näkee teot."⁹⁶⁵

Vaikeuksista huolimatta Suomen johtomiesten oli kannettava vastuunsa Suomen kohtalosta, vaikka se tekikin heidät "väsyneeksi maailmaan".⁹⁶⁶ Usko isänmaahan ja hyvien ystävien kannustus ja tuki auttoivat Suomen johtomiehiä jaksamaan tässä raskaassa työssä. G. F. Stjernvallilla olikin tapana sanoa: "Il ne faut jamais désespérer de la patrie!"⁹⁶⁷

6.3 Isänmaan etu ennen kaikkea

Carl Johan Stjernvall kirjoitti Johan Fredrik Aminoffille upseerilähetystön jälkeen:

"Viimeaikaisten tapahtumien johdosta olen tosiaankin menettänyt kaiken oikeuden vaatia henkilökohtaista onnea, minulla onkin enää vain yksi toivomus, ja se on minun kotiseutuni (fosterbygd), mutta hyvä Jumala! miten vähän minulla on toivoa edes tämän suhteen, näinä harhautuneina aikoina, joka on viekoitellut kaiken puhtaan järjen, halveksii kaikkia kunnian ja maineen käsitteitä, ja sivuuttaa kaikki kiittolisuudentunteet kotiseutua (fosterbygd) kohtaan kuten myös kansalaisia yhdistävät siteet..." Stjernvall valitti pitkään ja kiihkeästi oman aikansa rappiota, jolloin ”egoismista oli tullut hyve ja kaikki itsensä uhraaminen oli

⁹⁶⁴ Vrt. Jalava 2005, 153.

⁹⁶⁵ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA.

⁹⁶⁶ J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, C. E. Mannerheim- kirjekokoelma, f. 115, KA.

⁹⁶⁷ Vapaasti suomennettuna: "Ei saa koskaan olla uskomatta isänmaahan." G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 15.3.1812, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 18, KA.

tunteeton hyve”. Stjernvallin mukaan kaikki vain vaativat oikeuksiaan, mutta kukaan ei tunnustanut velvollisuuksiaan.⁹⁶⁸

C. J. Stjernvallin valitus kuulostaa varmasti tutuksi tulleelta valitusvirreltä, jota Suomen johtomiehillä oli tapana toistella toisilleen. Stjernvallin valitus oli saanut alkunsa upseerilähetystöön kohdistuneesta arvostelusta, mutta samalla se kuvastaa maan johtomiesten ajattelutapoja yleisemminkin. Suomen johtomiehet kaipasivat vanhoja hyviä aikoja, jolloin "yleinen hyvä" oli heidän mukaansa ollut vielä etusijalla. Yllä lainatun kirjeen alussa Stjernvall ylistikin sitä, miten J. F. Aminoff oli voimia säästämättä ajanut upseerilähetystöön liittyneillä tavoitteillaan niin yksittäisten henkilöiden kuin kaikkien yhteistä hyvinvointia sekä oikeudenmukaisuutta. Stjernvall viittasi kirjeessään Porin rykmentin vaalilauseeseen, jonka mukaisesti hän katsoi Aminoffin toimineen. "Jumala! Kuningas, isänmaa (fädernesland), rykmentin kunnia!"⁹⁶⁹

Pääosin sotilastaustan omaavat ja syntyperältään aateliset Suomen johtomiehet katsoivat yhä suurimmaksi kunniaukseen ja velvollisuudekseen uhrata itsensä yhteisön, kuninkaan ja isänmaan puolesta – ainakin ideaalitasolla.⁹⁷⁰ Muuttuneessa valtiollis-poliittisessa tilanteessa Suomen johtomiehet nojasivat yhteiskunnallisessa ajattelussaan heidän aatelistaustasta nouseviin perinteisiin arvoihin, joiden mukaan aatelisten tuli toimia ennen kaikkea heidän säätynsä edellyttämän yhteiskunnallisen aseman mukaisesti yhteisön hyväksi, eikä omien yksittäisten etujen pohjalta – vaikka se olisi saattanutkin olla yksilön itsensä kannalta parempi ratkaisu.⁹⁷¹

⁹⁶⁸ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA. (Käyttää kyseisessä kirjeessä myös termiä fosterland.) Vrt. Myös C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 11.9.1811, Stjernvall-suku – arkisto, 602:58, kansio 2, f. 285, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 22.3./9.4.1813, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "Emedlertid ber jag min nådiga herr generalen inse mening och renheten af denna demarche, och läsa uti mitt hjerta motifven till detta steg, jag har blott ett föremål och önskan, mitt fädernesland och dess väl."

⁹⁶⁹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁹⁷⁰ Danielson-Kalmari 1923, 441: Ehrenströmin kirjoitus suomalaisen sotaväen aikaansaamiseksi: "Te maan ylimystön jäsenet! Olkaa tässä tilaisuudessa maanmiehillenne hyvänä esikuvana. Teidän asiananne on olla ensimmäiset, kun hallitsijan ja kotiseudun puolustus on kysymyksessä; sitä varten Teillä on uljailta esi-isiltä perimänne kilvet... kuinka on urhoollisesti taisteltava ja, jos niin vaaditaan, kuoltava kunnialla rakkaan isänmaan ja rakastetun ruhtinaan puolesta, jolle Te sitäpaitsi yksityisesti olette niin suurella kiitollisuuden velassa." Tosin sotilasihannetta ilmeni myös muissa säätyluokissa, josta esim. Castrén 1944, 115.

⁹⁷¹ Bonsdorff 1931, 437: Armfelt Norjan rajalta 1808: "Jag längtar efter att stupa för att icke överleva mitt fosterland, och den tankan gör mig störsk och hård för alt."; G. F. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 11.8.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 401, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19; KA.

Suomen johtomiesten konservatiivisesti painottuneesta yhteiskunta-ajattelusta huolimatta heidän ajattelussaan oli tapahtunut radikaali muutos – vaikka he itse eivät näin ajatelleetkaan –, sillä kuningas sääty-yhteiskunnan johtohahmona oli saanut siirtyä aatteellisessa mielessä taka-alalle, kun hallitsijan sijaan ajattelun keskiöön oli noussut uusi suomalainen isänmaa siirryttäessä Venäjän keisarin alaisuuteen.⁹⁷² Siirtymän voi kuitenkin katsoa olleen seurausta Suomen asemassa tapahtuneesta valtiollis-poliittisesta muutoksesta, eikä Suomen johtomiesten aatteellisesta edelläkävijyydestä.

Euroopassa tapahtuneet radikaalit yhteiskunnalliset muutokset, jotka olivat johtaneet muun muassa vanhojen kuningassukujen syrjäyttämiseen valtaistuimilta, olivat herättäneet Suomen johtomiesten keskuudessa kaipuuta "vanhan maailman" rauhalliseen järjestykseen. Koko maailma oli alkanut vaikuttaa niin sekasortoiselta ja kaaosmaiselta, että kaikenlainen egoismi ja individualismi näyttivät varmimmilta tieltä yhteiskunnan tuhoon.⁹⁷³ G. M. Armfelt totesikin tuottuneena Ruotsissa tapahtuneesta hallitsijasuvun vaihdoksesta: "Viidenkymmenenkolmen vuoden iässä – syntyneenä tietoisena tietyistä prinssiipeistä omasta arvosta, kasvatettuna menneiden aikojen aatteiden ja ennakkoluulojen mukaan, ja sitten oltuani 7 vuotta suuren kuninkaan vieressä, kuninkaan joka oli syntyjään oikeutettu kruunuun ja jonka hän ymmärsi säilyttää – on minulle mahdotonta muuttaa tapojani katsoa asioita ja olla." Ja Armfelt jatkoi: "Minun poikani saavat tehdä nyt niin kuin haluavat, sen mukaan mitä ovat tai minne pääsevät virkaan. Tämä aika ja minun aikani ovat eri, ja eikä näin painavissa asioissa sovi antaa neuvoja."⁹⁷⁴ Kaipuu menneen, omaksi koetun, ajan järjestykseen on havaittavissa myös Armfeltin toteamuksesta: "Vielä on eräs nautinto, nimittäin eläminen menneiden onnellisten aikojen muistoissa, jolloin rakastava ja ihastuttava yhteysside vielä löytyi alamaisten ja hallitsijoiden välillä ja jolloin monarkki saattoi ja halusi ystävyydellä pitää huolta niistä, jotka omistautuivat todella kunnioittamaan ja palvelemaan häntä."⁹⁷⁵

Vaikka isänmaa aatteellisena johtotähtenä nousikin Suomen johtomiesten ajattelussa tärkeämmäksi kuin hallitsija, niin tapahtui se nimenomaan perustuen säätyisidonnaiseen ja kollektivistiseen maailmankuvaan. Suomen johtomiehet katsoivat, että yksilön velvollisuus

⁹⁷² Kts. Luvut 4.1 ja 4.2.

⁹⁷³ J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 25.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 25, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA; Wirilander 1974, 406.

⁹⁷⁴ Bonsdorff 1931, 312, 630.

⁹⁷⁵ Bonsdorff 1931, 635.

oli olla ennen kaikkea yksi linkki yhteiskunnan monimuotoisessa kudoksessa, sillä yksin kukaan ei ollut mitään. Itse asiassa tällainen perinteinen kollektivistinen ajattelutapa näyttäisi saaneen vahvistusta 1800-luvun alun yhteiskunnallisten muutosten aiheuttamassa ilmapiirissä. Aivan kuten C. J. Stjernvall kappaleen alussa lainatussa kirjeessään totesi, että "viimeaikaisten tapahtumien johdosta olen tosiaankin menettänyt kaiken oikeuden vaatia henkilökohtaista onnea".⁹⁷⁶

Suomen johtomiesten mukaan henkilökohtaisesta onnesta ja rauhasta tuli luopua yleisen edun vuoksi. C. J. Stjernvallin lanko, August Fredrik Palmfelt, kirjoitti: "Siitä lähtien kun viimeksi tapasimme ja erityisesti viime aikoina on minun kadehtimisen arvoinen rauhani tullut häirityksi. Tämä tärkeä epookki, jota elämme, vaatii yksityisiä uhrauksia, joihin nähden kukaan isänmaan (Fäderneslandets) ystävä ei voi olla kylmäkiskoinen. Olen siis, kun tuli kyse armeijan kokoamisesta tästä maasta, tarjoutunut palvelukseen, ja mihin keisari vastasi myöntävästi tehden minusta tulevien joukkojen kenraalimajurin ja tarkastajan."⁹⁷⁷ Palmfeltin tarjousta ei voi silti pitää erityisen uhrautuvana, sillä hän nautti jo ennestään keisarin myöntämiä runsaita palkkaetuja. Olisi ollut häpeällistä, jos Palmfeltin kaltainen henkilö olisi jäänyt pelkäksi "puustelliukoksi" aikana, jolloin hänen isänmaansa tarvitsi häntä. G. M. Armfelt ja muut Suomen johtomiehet eivät voineet sietää sitä, että heidän maanmiehensä olivat kyllä valmiita ottamaan vastaan kaikki keisarin myöntämät edut, mutta isänmaan hyväksi ei silti oltu valmiita tekemään mitään. G. F. Stjernvall kirjoitti veljelleen C. J. Stjernvallille: "...että ne tuhannet perheet, jotka keisarin armon kautta halusimme pitää Suomessa, eivät tajua ryhtyä toimintaan oman itsensäkin takia, tästä joukosta on sen tähden tullut huonompia kansalaisia kuin joutilaista laiskimuksista!!!"⁹⁷⁸

G. M. Armfelt kommentoi puolestaan hänen ja Palmfeltin yhteisiä ponnistuksia maanmiestensä herättämiseksi: "Palmfelt ja minä työskentelemme yhdessä saavuttaaksemme päämäärämme ilman, että shokeeraisimme useampia yksittäisiä ja yleisiä tapoja – vaikealta se näyttää, mutta toivon, että me, jotka ajattelemme enemmän maatamme kuin itseämme, onnistumme pakottamaan myös muut."⁹⁷⁹ Suomalaiset eivät nähtävästi olleet vielä valmiita

⁹⁷⁶ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

⁹⁷⁷ A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 18.9.1812, Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

⁹⁷⁸ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.5. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 20, KA. Kts. Korhonen 1963, 238-9.

⁹⁷⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

perustamaan uusia sotajoukkoja entisen vihollismaan puolustamiseksi. Armfelt ja hänen hengenheimolaisensa katsoivat kuitenkin, että Suomen oma etu vaati tällaisia uhrauksia.⁹⁸⁰ Ja nimenomaan isänmaan edun täytyi tulla ennen yksityisiä etuja, kuten Suomen johtomiehet useaan otteeseen korostivat. Armfelt olikin painottanut isänmaan edun ensisijaisuutta jo Ruotsin valtakunnan aikana⁹⁸¹, mutta uudessa valtiollis-poliittisessa yhteydessä hän halusi olla ennen kaikkea "hyvä suomalainen". Armfelt kirjoitti J. F. Aminoffille vuonna 1812: "Ei mitään minulle itselleni ja kaikki minun maalleni on ja on ollut minun tunnuslauseeni, ja sen avulla aion onnistua niin kauan kuin olen asioiden johdossa."⁹⁸²

G. M. Armfeltin ja muiden Suomen johtomiesten ajattelussa voi nähdä Hegelin myöhemmin tunnetuksi tekemiä ajatuksia siinä mielessä, että valtion edun tuli mennä yksilön etujen edelle. Sääty-yhteiskunnan aateperintönä voi puolestaan pitää sitä, että yksilön tuli olla ennen kaikkea yhteisönsä jäsen. Autonomian ajan alussa Suomen johtomiehet alkoivatkin ymmärtää yhteisön merkitsevän ennen kaikkea Suomea, joka ymmärrettiin Venäjältä erilliseksi ”valtioksi”. Suomi oli heidän isänmaansa, jonka vuoksi oltiin valmiita tekemään henkilökohtaisia uhrauksia. Toiminta isänmaan hyväksi oli päämäärä itsessään, ja samalla myös toiminnan syvin motivaatio. Suomen johtomiesten mukaan isänmaan etujen tuli mennä yksityisten etujen edelle, varsinkin kun olosuhteet olivat niin turvattomat ja sekavat kaikkialla Euroopassa. Suomen johtomiehet vaativat itseltään ja muilta suomalaisilta henkilökohtaisia uhrauksia isänmaan onnellisen olotilan varmistamiseksi nyt ja tulevaisuudessa. Suomen johtomiesten mukaan ei ollut varaa jäädä paikoilleen ja toimeettomaksi, vaikka heidän oma aikansa ei aina täysin ymmärtänytkään heidän hyviä tarkoituksiaan. Suomen johtomiehet uskoivat silti oman toimintansa oikeutukseen, ja vakuutena siitä he pitivät rauhalliseksi kokemaansa omaatuntoa. Toimintaan isänmaan puolesta kannusti myös luja usko siihen, että jälkipolvet kiittäisivät heidän uhrautumistaan isänmaan vuoksi.⁹⁸³

⁹⁸⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 25.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁸¹ Bonsdorff 1931, 101, 179, 224, 239.

⁹⁸² Bonsdorff 1921, 6-7. Vrt. myös G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.12.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: "En principen som en mig är evig är att göra mitt land godt i den mån jag förmår, och man se på framtiden än det närvarande."

⁹⁸³ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 19.9.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 288, KA ; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 115, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 24.1.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51a, n:o 59, KA; C. E. Mannerheim Johan A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

Suomen johtomiehet kokivat antavansa kaikkensa Suomen hyväksi, kun he työskentelivät pitkiä ja vaivalloisia päiviä Suomen poliittisen olemassaolon vahvistamiseksi. Suomen johtomiehet katsoivat, ettei tämän kaikkein tärkeimmäksi katsotun päämäärän saavuttamiseksi ollut soveliaista säästää myöskään omia henkilökohtaisia varoja. C. J. Stjernvall oli yksi kaikkein innokkaimmista isänmaan puolesta työskentelevistä korkeista virkamiehistä, ja vaikka hänen oma taloudellinen tilanteensa ei ollut erityisen hyvä, hän ei säästellyt itseään tässäkään suhteessa. Stjernvall meni uhrautuvaisuudessaan välillä niin pitkälle, että itsekin innokkaasti Suomen puolesta työskentelevä G. M. Armfelt joutui varoittelemaan tätä liiallisesta innokkuudesta.⁹⁸⁴ Armfelt kirjoitti omista varoistaan Suomen rykmenttiä varustaneelle Stjernvallille vuoden 1812 lopulla: "Että te kaikin inhimillisesti kuviteltavissa olevin tavoin olette ajamassa itseänne perikatoon, on minulle suuri murheen aihe – vaikka onkin kiitettävän arvoista toimintaa uhrata hyvästä sydäimestä ja patriotismista kaiken, niin pelkäänpä, että tietyt perhevelvoitteet asettavat rajansa kaikelle."⁹⁸⁵

Myös seuraavan vuoden keväällä G. M. Armfelt joutui huomauttamaan Stjernvallille kyseisestä asiasta. Armfelt kirjoitti: "Olen sitä mieltä, että teidän matkanne tänne ja teidän oleskelunne Viipurissa, sekä hyvin tarpeettomat armonosoitukset ja lahjat kruunulle, joista ei tiedetä eikä kiitetä, tulevat tuhoamaan teidät kokonaan – mutta jokainen tavallaan tässä maailmassa – Keisari tulee varmastikin tekemään sen mitä pitää ja mitä hän myös haluaa, mutta jos reikä kukkarossa kasvaa aina vain suuremmaksi, jää hänen hyvyytensä ja oikeudenmukaisuutensa kuitenkin riittämättömäksi."⁹⁸⁶ Samoin C. J. Stjernvallin veli, G. F. Stjernvall, oli huolissaan veljensä puolesta ja varoitteli tätä menemästä liiallisuuksiin. G. F. Stjernvall kirjoitti veljelleen tämän jätettyä lääninsä ja perheensä seuratakseen Suomesta koottua rykmenttiä Pietariin: "Tiedän, että olet valmis menemään uhrauksissasi pitkälle tämän asian takia, mutta ne eivät saa mennä pidemmälle, kuin on ylipäättänsä oikeus uhrautua."⁹⁸⁷

G. F. Stjernvall murehti myös myöhemmin veljensä raha-asioita. G. F. Stjernvall muistutti veljeään siitä, että tämän tuli ajatella myös vaimoan ja lapsiaan sekä omaa vanhuuttaan, vaikka arvelikin tämän olevan veljelle vaikeaa tämän luonteen ja anteliaisuuden takia.⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 9/21.4.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁸⁵ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 16.11.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

⁹⁸⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 7.4.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

⁹⁸⁷ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 18.3.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 50, KA.

⁹⁸⁸ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA.

Ilmeisesti C. J. Stjernvallin vaimon kirjeet G. F. Stjernvallin puolisolle olivat vaikuttaneet veljen huoleen. Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) oli kirjoittanut Charlotta Stjernvallille liittyen Suomesta koottavan rykmentin valmisteluihin: "Voit varmastikin hyvin kuvitella, oma Charlottani, miten masentunein sydämin katson tätä varustelua, mutta mitä minä voisin tehdä – sillä Stjernvall ei kuuntele mitään varoituksia, niin lämmennyt hän on asialle – ja vaimo ja neljä lasta jätetään siten oman kohtalonsa varaan." Eva Stjernvall katsoi myös, että hänen miehensä olisi ollut enemmän hyödyksi omassa läänissään. Ja Eva totesi: "Mitä hän voi saada aikaan yhdellä organisoimattomalla rykmentillä." Vaimon osa jäi kuitenkin epäkiitolliseksi. Eva kirjoitti: "Olen yhä enemmän epätoivoinen, kun luon katseen tulevaisuuteen – ero ystävistä ja aviomiehestä, jota olen rakastanut ja jumaloinut. Tervehdi ja syleile mitä hellimmin sinun hyvää Fredrikiäsi, ja pyydä häntä vielä kirjoittamaan ja esittämään Carlille varoitukset – sillä ne vaikuttavat enemmän kuin naisen heikot valitukset."⁹⁸⁹

C. J. Stjernvall oli puolestaan itse todennut työskentelystään isänmaansa hyväksi: "Olen vakuuttunut, että sekä mikä on määrätty isänmaamme (fädernesland) kohtaloksi, on korkeimman olennon ohjauksessa ja määräyksessä; me kuolevaiset piinaamme itseämme turhaan kansakuntien kohtaloilla ... Kun vähän seuraamme historian kulkua, näemme varsin konkreettisesti miten jokin tietty korkea ja hyvinvoiva kulttuuri painuu alas, ja miten jokin tietty alhainen puolestaan nousee ylös ilman, että huomaamme varsinaista käännekohtaa, en aio tosin sanoa mikä on meille aiottu, mutta joko me nousemme tai vajoamme inhottavaan kurjuuteen ja kenties puolittaiseen barbariaan, ja jos jälkimmäinen on tarkoitettu kohtaloksemme, silloin voimme tiemme lopuksi sanoa alistuneena, että voi meidän isänmaatamme! Mutta me aiomme ainakin pyrkiä siihen hyvään, jota toivomme ja haluamme, ja emmekä väsy tai tule surulliseksi siihen huolten painamaan taakkaan, jota pyrimme kukin kantamaan omaisuutemme sallimissa rajoissa, se on meidän päämäärämme ja usko minua ystävänä, että sillä on enemmän valitettavaa, jolle ei ole annettu huolia kannettavaksi."⁹⁹⁰

⁹⁸⁹ Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 18.10.1812, Stjernvall-suku – arkisto, 602:58, kansio 1, f. 539, KA. On myös mahdollista, että Eva olisi vaikuttanut kirjeillään myös Armfeltiin, koska tämäkin huolehti Carlin liiallista uhrautumista.

⁹⁹⁰ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

C. J. Stjernvallin paatoksellinen – ja ikään kuin Herderin orgaanisesta kansakunta-ajattelusta vaikutteita saanut – kirjoitus isänmaahan liittyen oli kirjoitettu vuoden 1811 lopulla.⁹⁹¹ Stjernvall ei ollut vielä ehtinyt leipääntyä hankalaan maaherran virkaansa, mutta kohdatessaan työnsä tuomat hankaluudet joutui hänenkin idealisminsa pian koetukselle. Muiden Suomen johtomiesten tapaan Stjernvall alkoi haikailla, että voisi irtisanoutua virastaan.⁹⁹² Hänen veljensä, G. F. Stjernvall, vastasi kuitenkin tällaisiin toiveisiin: "En voi kieltää sitä, että en hyväksy sinun toivomaasi eroa Viipurin läänistä, ja tiedän, että näin ajatellessani toimin enemmän isänmaan ystävän kuin sinun henkilökohtaisen ystävän tavoin, sillä päinvastaisessa tapauksessa toivoisin mitä pikemmin sinun poispääsyäsi paikalta, joka vie sinun omaisuutesi ja terveytesi. Voin nyt vain sanoa vanhan sananlaskun mukaan: Tapa itsesi työllä kruunun palveluksessa, mutta älköön se ainakaan tapahtuko aivan liian varhain."⁹⁹³

Myöhemminkin G. F. Stjernvall katsoi veljensä työtaakan olevan kuolettavan raskas. G. F. Stjernvall kirjoitti: "Sinun läänisi ja rykmenttisi aiheuttaa sinulle huolia; Jumala antakoon sinulle voimia kestää ne! Minä olisin sinun sijassa kahdeksassa päivässä käynyt loppuun, ja minä jopa rakastan työtä sanoin kuvaamattomasti, mutta tällainen sekoitus tehtäviä ja vieläpä kabaalin vaikutuksen alla, kabaalin, joka kaivaa maata jalkojesi alta, sinun, joka työskentelet yötä päivää yleisen hyvän ja monarkin palveluksessa uhraten terveytesi, rauhasi ja oman kukkarosi. Tällainen tappaisi minut epäilemättä lyhyessä ajassa. Ja enhän minäkään ole vapaa samanlaisista jutuista."⁹⁹⁴ Toisaalta G. F. Stjernvall myönsi itsekin, että hän "koki työnsä tarpeeksi, vaikka jollekin muulle se olisi ollut vain vaiva – todeten silti, että se vahingoitti hänenkin terveyttään". G. F. Stjernvall kirjoitti: "Minun työni, terveyteni ja mielialani kärsivät sen tähden, etten pysty olemaan kuten pitäisi, suosittu ja seurallinen, ja että joka päivä tulen näiden suhteen vain huonommaksi kovetun työnteon ja virkariitojen takia."⁹⁹⁵

⁹⁹¹ Nisbet 1999, 78-83: "Since nations, for Herder, are analogous to organisms, he readily applies to them the familiar metaphor of the growth cycle, declaring that each has its period of growth, efflorescence, and decline."; Kts. myös Sihvo 1999, 186.

⁹⁹² G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 8.9. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 30, KA.

⁹⁹³ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 14.12. 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 37.

⁹⁹⁴ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 12.3. 1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 48, KA.

⁹⁹⁵ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 4.2.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 94, KA.

6.4 Uhrautuminen isänmaan puolesta

Suomen johtomiehet valittivat usein, että heidän terveytensä ja taloudellinen asemansa kärsivät viranhoidosta.⁹⁹⁶ Viran menestyksellinen hoitaminen vaati henkilökohtaisia taloudellisia uhrauksia⁹⁹⁷, joiden seurauksena saattoi olla, että oma perhe joutui kärsimään. G. F. Stjernvallin vaimo kirjoittikin miehensä kuoleman jälkeen anoessaan keisarilta eläkettä: "Ne uhraukset, jotka hän teki omista varoistaan perustaakseen ja tukeakseen niitä instituutioita, jotka saattoivat edesauttaa yleistä hyvää ovat vieneet huomion pois hänen omista asioistaan, jonka takia ne eivät ole mitenkään hyvässä tilassa, olenkin tällä hetkellä lähes kokonaan vailla minkäänlaista toimeentuloa, vaikka minun on huolehdittava kahdeksan lapsen koulutuksesta ja elätyksestä."⁹⁹⁸

G. F. Stjernvall oli itsekin ollut huolissaan perheensä toimeentulosta, sillä hänellä oli ollut huolehdittavanaan neljä lasta kotona ja neljä kodin ulkopuolella. G. F. Stjernvall oli kirjoittanut veljelleen C. J. Stjernvallille: "Luojan tähden asiat eivät taida mennä yhtään paremmin sinulla – mutta toisaalta, jos meidän lapsemme eivät saakaan periä mitään vanhemmiltaan, niin oli se samalla tavalla heidän vanhemmillaan."⁹⁹⁹ Perhe sai Suomen johtomiehet pysymään viroissaan silloinkin, kun uhrautuminen isänmaan vuoksi tuntui turhauttavalta ja väsyttävältä. G. F. Stjernvall kirjoitti veljelleen: "Kuinka tyydyttävää onkaan vanhoilla päivillä olla hyvien ja rakastettavien lapsien ympäröimänä... jotka osoittavat, että on tullut täyttäneeksi lenkin ketjussa, joka sitoo ja ylläpitää sukupolvien jatkumoa; mutta kuinka monia huolia ja suruja siihen myös liittyykään! Ilman tätä lapsikatrasta sanoisit niin sinä kuin minä ero – ero – ero!!! Mutta tämän takia täytyy niin sinun kuin minun pysyä viroissamme!!"¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁶ C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 22.3.1811, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 6.4.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 24, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 13/25.2.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 39, KA. Vrt. Rauhala 1910b, 94; C. J. Walleen kommentoi C. E. Mannerheimin palkkaa vuonna 1814: "Mitä jälleen Mannerheimiin tulee niin on hän, paitsi de Geeriä, joka täydellisen mitättömyytensä vuoksi ei ansaitse tulla samalla kertaa mainituksikaan, ainoa konseljin jäsenistä, jolla ei ole muuta palkkaa kuin mikä jäsenen tointa seuraa, ja että tämä palkka on riittämätön Turussa sen arvoiselle virkamiehelle kuin Mannerheim on, täytyy jokaisen tunnustaa, joka ei tahdo väittää, että maan korkeimman hallituksen jäsenen pitää elämässään kieltäytyä kaikista mukavuuksista, joita jokainen kaupustelija – katsoo olevansa ehdottomasti oikeutettu – nauttimaan."

⁹⁹⁷ Vrt. Hirn 1931, 281.

⁹⁹⁸ Kirje tuntemattomalta A. Ehrenströmille, päiväämätön, ja tämän takana kopio ranskaksi G. F. Stjernvallin lesken anomuksesta., Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, KA.

⁹⁹⁹ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, päiväämätön, vuosi 1812, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 24, KA.

¹⁰⁰⁰ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 9.7.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 58, KA.

Kaikki eivät kuitenkaan olleet valmiita uhraamaan omia varojaan ja terveyttään isänmaan puolesta yhtä innokkaasti kuin Stjernvallin veljekset. Esimerkiksi G. F. Rotkirch kieltäytyi kesällä 1814 puheenjohtajan asemasta deputaatiossa, jota suunniteltiin keisarin sotamenestyksen kunniaksi. Rotkirch vetosi liian alhaiseen aatelisarvoonsa ja huonoon kielitaitoonsa. Lisäksi Rotkirch totesi: "Sitä paitsi olen velvollinen perheelleni, että vältän kaikkia kuluja, joita varani eivät ainakaan tällä hetkellä salli." Rotkirch katsoi ”tehneensä jo tarpeeksi yksityisiä uhrauksia”, ja totesi, että hänen ”rakkautensa monarkkiin ja isänmaahan (fosterland) olisi silti yhtä polttava ja muuttumaton kuin aikaisemminkin”.¹⁰⁰¹

C. E. Mannerheim yritti myös vetää jotain rajaa henkilökohtaisten uhrausten suhteen. Mannerheim kirjoitti J. F. Aminoffille: "On sanottu, että Helsingistä tulee pääkaupunki ja maan hallituskeskus, eikä minulla ole mitään sitä vastaan... jos tämä muutto tapahtuu, pyydän kuitenkin, että saan vetäytyä omaan rauhaani, josta yleinen hyvä tuskin paljoakaan kärsii. Olen ja minun tulee olla velvollinen uhraamaan kaikki minun voimani rakkaalle isänmaalleni (älskat fädernesland), mutta *minun kovin riittämätön omaisuuteni täytyy säästää monilukuisen perheeni yksinkertaiseen ylläpitoon* ja eroan ilman mitään tyytymättömyyttä julkiselta näyttämöltä kyntääkseni maata, joka suuremmalla kiitollisuudella palkitsee viljelijän vaivan."¹⁰⁰² Mannerheimin kirjoituksen taustalla saattoi vaikuttaa tyytymättömyys pääkaupungin siirtoon, mutta samalla se kuvastaa sitä ristiriitaa, mikä henkilökohtaisten ja julkisten asioiden hoidon kesken syntyi – vaikka Mannerheimia voi pitää suhteellisen varakkaana verrattuna muihin Suomen johtomiehiin.¹⁰⁰³ Mannerheimin kirjoituksesta on lisäksi havaittavissa, että henkilökohtaiset uhraukset saattoivat tuntua kyseenalaisilta myös siksi, ettei niistä saanut edes kiitosta.

Kaikkein palavasieluisimmatkin isänmaanystävät, kuten Stjernvallin veljekset ja G. M. Armfelt, tuskailivat sitä ristiriitaa, johon he joutuivat punnitessaan velvollisuuksiaan heidän isänmaataan, heidän perhettään ja heitä itseään kohtaan. G. M. Armfelt kirjoitti C. J. Stjernvallille vuoden 1814 alussa: "Kirottu olkoon se hetki, jolloin patriotismin siivittämänä tein sen kaupan (koskien tilan ostoa Viipurista)". Armfelt oli epätoivoinen ja katsoi, että oli

¹⁰⁰¹ G. F. Rotkirch G. F. Stjernvallille 28.6.1814 Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 222, KA. Vrt. myös Danielson-Kalmari 1922, 90-1.

¹⁰⁰² C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1812, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 15, KA. Tekijän kursivointi.

¹⁰⁰³ Fahlbeck 1969, 78; Westerlund 2002, 168.

pakotettu jättämään tilan sen aikaisemmalle venäläiselle omistajalle, koska tila tuotti koko ajan vain tappiota. Armfeltin mukaan hänen taloudellinen tilanteensa oli niin heikko, että hän oli ”yhdessä vaimonsa ja lapsiensa kanssa kirjaimellisesti ottaen rutiköyhä, jonka takia hän katsoi olevansa myös pakotettu jättämään Pietarin – myöntyi keisari siihen tai ei”.¹⁰⁰⁴

Vaikka Suomen johtomiehet kärsivät siitä, että isänmaan ja heidän omat etunsa menivät ristiin, niin silti voi kysyä, että olivatko Suomen johtomiesten uhraukset isänmaan ja yleisen edun vuoksi altruistisia.¹⁰⁰⁵ Suomen johtomiesten intomielisessä ja idealistishenkisessä uhrautumisessa voi nähdä myös narsistis-individualistisia sävyjä, sillä lähes pakkomieltainen oman ja perheen edun uhraaminen isänmaalle toi samalla heille itselleen henkilökohtaista mainetta ja kunniaa.¹⁰⁰⁶ Henkilökohtaiset uhraukset herättivät kunnioitusta ja ihailua Suomen muiden johtomiesten keskuudessa ja niiden avulla saattoi myös nousta keisarin erityiseen suosioon. Suomen johtomiesten henkilökohtaisia uhrauksia voisi pitää individualistisena itsensä toteuttamiskeinona, sillä kyseisen ajan kollektivistisessä kulttuurissa individualistiset halut ja tarpeet olivat parhaiten oikeutettavissa korostamalla yksilön uhrautumisesta yhteisönsä vuoksi. Individualistisista lähtökohdista oikeutuksensa hakeva itsensä korostaminen olisi ollut suorastaan syntistä, sillä kuten edellä on todettu, Ranskan vallankumous näytti todistavan, mihin kaikkeen individualismi ja egoismi johtivat.¹⁰⁰⁷

Sen sijaan uhrautuminen isänmaan ja kuninkaan vuoksi oli oikeutettavissa koko yhteiskunnan edun nimissä. Kaiken lisäksi tällainen näkemys ei ollut ristiriidassa aateliston traditionaalisten arvojen kanssa, sillä aateliston aikaisempi yhteiskunnallinen johtoasema oli oikeutettu ennen kaikkea heidän sotilaskentillä tekemillään uhrauksilla, kun nyt sen sijaan uhrauduttiin "valtiollisella" kentällä. Ennen mainetta ja kunniaa oli niitetty uhrautumisella ase kourassa, nyt "kynä ja paperi" kädessä.¹⁰⁰⁸ Vaikka Suomen johtomiesten virkaetoksessa voi havaita narsistis-individualistisen häivähdyksen, ei tällaista näkökohtaa tule silti korostaa liikaa. Sillä organiseksi ymmärrettyssä yhteiskunnassa yhteisön edun täytyi tulla ennen yksilöä niin

¹⁰⁰⁴ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.1.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA. Kts. myös Paaskoski 1997, 314.

¹⁰⁰⁵ Vaikka voi tietysti myös kyseenalaistaa sen, että onko ylipäättänsä olemassa altruistisia tekoja.

¹⁰⁰⁶ R. H. Rehbinder A. F. Palmfeltille, 24.7/6.8.1812, Armfelt -arkisto a 27, mf. VAY 397, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 17/29.9.1812, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 38, KA. Vrt. myös Bonsdorff 1931, 476: Armfelt Suomen sodan aikana: "En viss opinion om helige plikter, kanske en slags egenkärlek att visa patriotisme och désintéressement samt hoppet att kunna vara nyttig hava hittills dragit mig in i affaierne." Vrt. Myös Wolff 2004, 154-5.

¹⁰⁰⁷ Vrt. Jalava 2005, 133.

¹⁰⁰⁸ Vrt. Pulma 1979, 14; Steinrud 2003, 145-6; Wolff 2004, 150, 164.

virallisen ideologian (politiikan ja uskonnon) kuin yksityisenkin elämän tasolla. Voikin havaita, että yksilöön kohdistettiin huomattavia paineita ja odotuksia niin vertaisten kuin sukulaisten taholta.

G. M. Armfelt kirjoitti R. H. Rehbinderille syyskuussa 1811: "Suomessa syntyneenä olette sielultanne ja sydämeltänne suomalainen, ja siten niitä harvoja olentoja tässä maassa, jotka oikein ymmärtävät, että yksityinen olemassaolo ja onni *eivät merkitse mitään* silloin kun isänmaalta (fosterland) puuttuvat pääperustukset, joiden päälle valtion (statens) hyvinvointi voidaan rakentaa."¹⁰⁰⁹ Vertaisten painostus ja kannustus ajoivat Suomen johtomiehiä lähes maaniseen työskentelyyn isänmaan hyväksi. C. J. Stjernvall tunnustikin veljelleen: "En voi sanoin kuvata, miten huolestuttava ja vaivalloinen tilanteeni on. Jos voisin antaa palttua tälle kaikella menettämättä kunniaani, tekisin sen heti."¹⁰¹⁰

Aatelisto myös kasvatti lapsiaan toimimaan yhteiskunnallisen asemansa edellyttämällä tavalla koko yhteisön hyväksi.¹⁰¹¹ G. M. Armfeltin pietismistä vaikutteita saanut äiti muistutti poikiaan heidän velvollisuuksistaan vielä vähän ennen kuolemaansakin. Armfeltin äiti kehotti pitämään ”huolta ennen kaikkea kuolemattomasta sielusta ja rakastamaan Jumalan sanaa, harjoittamaan tunnontarkasti oikeudenmukaisuutta kaikkia kohtaan, kunnioittamaan esivaltaa, toimimaan isänmaan hyväksi ja olemaan sekä ystävällinen että kohtelias alemmilleen”. Armfeltin äiti muistutti myös, että itsekkyyks tuli voittaa järkevän ajattelun avulla ja että toisten kypsempiä neuvoja tuli kunnioittaa ensin, "sillä me emme saa elää kuin olisimme riippumattomat maailmasta".¹⁰¹² G. M. Armfelt puolestaan kirjoitti tyttärelleen Vavalla ehdollistaen tähän kohdistetun rakkauden suoraan tottelevaisuuteen. Armfelt kirjoitti: "Niin kauan kuin hyvä Vavani on kiltti, luonnollinen, pehmeä ja tottelevainen, kuten hän onkin, rakastaa isä häntä verrattomalla hellyydellä..."¹⁰¹³

Jessica Parland-von Essen on tuonut väitöskirjassaan esiin, miten velvollisuusetiikka oli olennainen osa aateliskulttuuria. Aateliston ylemmän aseman katsottiin perustuvan hyveisiin, joiden taustalla vaikuttivat kristillinen moraalit ja klassinen kirjallisuus siihen liittyvine

¹⁰⁰⁹ Lainausta Bonsdorff 1932, 88-9. (Tekijän kursivointi.)

¹⁰¹⁰ Lainausta Bonsdorff 1932, 323.

¹⁰¹¹ Vrt. Elias 1997, 96; Norrby 2003, 204; Scott & Storrs 1995, 13; Steinrud 2003; Parland-von Essen 2005. Kts. myös Bonsdorff 1930, 283; Danielson-Kalmari 1921a, 139-141.

¹⁰¹² Bonsdorff 1931, 101; Vrt. myös, 179.

¹⁰¹³ Bonsdorff 1931, 356. Vrt. Parland-von Essen 2005.

hyvekäsitteeseen. Aatelin tehtävänä oli turvata yhteiskunnan jatkuvuus ja järjestys, ja siksi se oli yhdessä kuninkaan kanssa vastuussa kansan ja itsensä moraalista käytöksestä (Jumalalle).¹⁰¹⁴ Myös Matti Klinge on valottanut yläluokan vastuuntuntoa ja velvollisuusmoraalia kirjassaan *Iisalmen suuriruhtinaskunta*. Yläluokan velvollisuusmoraali pohjautui klassisen kirjallisuuden kuten Ciceron teosten ohella myös uudempaa ajatteluun. Kantin velvollisuusmoraali saatettiin tosin katsoa liian yksilökeskeiseksi, silti ”tietoinen ja periaatteessa vapaaehtoinen sitoutuminen valtioon ja isänmaahan, jonka tuli olla kansalaisen ja varsinkin virkamiehen keskeinen ominaisuus, edellytti sekä Kantin kriittistä että stoalaisuuden välttämättömyydelle alistumisen ja vastoinkäymisen kärsimisen moraalialla.” Klingen mukaan velvollisuusmoraali tekikin virkamiesten työstä tavallaan kutsumustyön.¹⁰¹⁵

David Tjeder on puolestaan todennut tutkiessaan ruotsalaisille, pääasiassa nuorille miehille, tarkoitettuja opaskirjoja, että 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä ja 1800-luvun alussa miehen arvo oli ennen kaikkea sidoksissa tämän hyödyllisyyteen yhteiskunnalle. Tjeder kuvaa tämän ajan miesihannetta sanoilla *hyödyllinen kansalainen*. Miehiä kehoitettiin elämään siten, että heidän elämänsä muodostui yhteiskunnan hyväksi. Miehiä muistutettiin, että yhteiskunnan hyväksi toimiminen oli heidän nimenomainen velvollisuutensa.¹⁰¹⁶ Velvollisuusetiikka, virkatyön tietynlainen kutsumusluonne, ja Tjederin kuvaamat arvot sopivat myös Suomen autonomian ajan alun johtomiehiin. Suomen johtomiehet olivat sisäistäneet vahvasti heidän aateliseen säätyasemaan pohjautuvat ja aateliskulttuuriin kuuluvat velvollisuudet toimia ”yleisen hyvän” vuoksi. G. M. Armfelt oli todennutkin vuonna 1805: ”Hautani äärellä kukaan ei tule sanomaan muuta kuin että siinä makaa mies, joka on täyttänyt suurimman osan hänen yleisistä ja yksityisistä velvollisuuksistaan unohtaen kaikki henkilökohtaiset intressit. Hän oli ennen muuta hyvä alamainen, hyvä ystävä ja isä.”¹⁰¹⁷

”Yleinen hyvä”, velvollisuudet toimia kuninkaan ja isänmaan, vertaisten ja alempien säätyluokkien hyväksi, oli kuitenkin niin yleisluonteinen ja teoreettinen käsitys, että sitä

¹⁰¹⁴ Parland-von Essen 2005, 9, 10, 25, 29, 40, 93, 131-2.

¹⁰¹⁵ Klinge 2006, 17, 225, 263-4, 282, 309. Kantin ajattelusta (kategorinen imperatiivi) on myös mahdollista löytää yhtymäkohta, aateliskulttuuriin sisältyneeseen, kristilliseen moraalijatteluun.

¹⁰¹⁶ Tjeder 2000, 157. Vrt. Butler 2004, 1-2: “...the social norms that constitute our existence carry desires that do not originate with our individual personhood.”

¹⁰¹⁷ Lainaus Bonsdorff 1931, 315.

voitiin tulkita käytännössä hyvin eri tavoin.¹⁰¹⁸ Aatelin velvollisuusetiikan teoreettista luonnetta kuvastaakin hyvin se, että siihen voitiin omaksua aineksia niin antiikin filosofeilta ja kirjailijoilta, kristinuskosta kuin valistusfilosofien kirjoituksista. Aateliston velvollisuusetiikkaa pohtivissa kirjoituksissa on myös havaittavissa yhteyksiä vanhoihin ritarillisiin hyveisiin.¹⁰¹⁹ Aateliskulttuuriin näyttäisikin kuuluneen käsitys, että aateliset olivat kykeneviä arvioimaan kunkin tilanteen vaatimia moraalisia ja eettisiä vaatimuksia, joten tässä mielessä ”omantunnon laki” oli tärkein.¹⁰²⁰ Nähtävästi edellisestä johtuen – vaikka Suomen johtomiehet olivat periaatteessa pettäneet velvollisuutensa entistä isänmaataan Ruotsia kohtaan – eivät Suomen johtomiehet myöskään katsoneet toimineensa epämoraalisesti tai epäeettisesti jäädessään Suomeen, sillä tälle valinnalle oli löydettävissä vahvat moraaliset perustelut.¹⁰²¹

Ruotsista eron jälkeen suomalaisen isänmaan ja yhteiskunnan hyväksi toimimisesta tuli korkein ideaali, joka antoi maan johtomiehille niin henkilökohtaista tyydytystä kuin yhteiskunnallista arvostusta – ainakin niiden aikalaisten keskuudessa, jotka ymmärsivät heidän hyviä tarkoituksiaan. Ideaalin toteuttamisesta oli kuitenkin maksettava kallis hinta, joka ei rajoittunut vain taloudellisiin uhrauksiin. Raskas ja vaativa työ vei voimia sekä henkisesti että fyysisesti ja johti pahimmillaan sairastumiseen ja kuolemaan aivan kuten Suomen johtomiehet olivat ennustaneet.¹⁰²² G. M. Armfelt kuoli elokuun loppupuolella 1814.¹⁰²³ Pian sen jälkeen kun Napoleonin sodista johtunut Suomen asioiden stagnaatio oli keskeytynyt – ja vielä kuolinvuoteellaankin Armfelt oli pyrkinyt esittelemään Suomen asioita keisarille.¹⁰²⁴

¹⁰¹⁸ Esimerkiksi Kustaa III oli ollut joidenkin aatelisten mukaan hyvä ja armollinen kuningas, mutta toisille aatelistille Kustaa III oli ollut tyranni. Vrt. myös yleinen hyvä –käsitteen paradoksaalisuudesta Paloheimo ja Wiberg 2004, 98-101.

¹⁰¹⁹ Kts. Blomstedt 1963, 153-4, 368.

¹⁰²⁰ Vrt. Parland-von Essen 2005, 21-31, 51: Aateliskulttuurissa ei ollut ylipäättänsä kirjoitettuja sääntöjä.

¹⁰²¹ Näistä ollut puhetta edellä (“Oikea isänmaa” eli synnyinmaa Suomi velvoitti Suomen johtomiehiä ja lisäksi tähän voi katsoa vaikuttaneen keisarin jalon, vastavuoroisuutta, ansaitsevan käytöksen ja sittemmin velvollisuussiteiden katkeamisen Ruotsiin hallitsijanvaihdoksen myötä.).

¹⁰²² Vrt. myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 4.7.1813, Armfelt -arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 113, KA; Danielson-Kalmari 1925a, 517: Carl J. Walleen: "Koko tämä miliisikysymys kaikkine siihen liittyvine asianhaaroineen on muutoin sitä laatua, että jos mikään on omansa elämäni lyhentämään, se on varmaan tehnyt ja tekee sen."

¹⁰²³ Tegnér 1894b, 402.

¹⁰²⁴ Bonsdorff 1934, 510-3.

Armfeltin lähipiirissä kuolema koettiin suureksi menetykseksi isänmaalle. C. J. Stjernvall kirjoitti: "Olet aivan oikeassa, että tämän suuret ominaisuudet ja harvinainen äly ja toisaalta käyttäytyminen ja laajat puutteet ja viat muodostaisivat aina ja kaikkialla epookin siinä yhteiskunnassa, jossa hän vaikuttaisi. Hänen lahjakkuutensa ja hänen rakkautensa ja intonsa isänmaansa (fosterland) hyväksi nousivat yli luonnollisten kykyjen ja joka ilman hänen nerouttansa olisi ollut mahdotonta ylläpitää. Hän on vetänyt meille tiettyä huomiota, joka voi olla yhtä hyvin vaarallista kuin imartelevaa, mutta jonka vaikutusta me emme pidemmän päälle (pelkään minä) tule koskaan kestäämään, vaikka se toisaalta monarkin rinnalla on meille eduksi ja monarkin korkean ajattelutavan ja prinssiippien mukaista, jotka tähtäävät meidän olemassaolomme säilymiseen ja riippumattomuuteen kaikista muista vaikutuksista kuin hallitsijan omista, mutta toisaalta on olemassa liiga, joka ei koskaan lakkaa toimimasta meitä vastaan..."¹⁰²⁵

Armfeltin kuolema aiheutti Stjernvallin veljeksissä pelkoa Suomen tulevaisuudesta, sillä heidän mukaansa Armfelt olisi kevytmielisyydestään huolimatta ollut tärkeä missä tahansa maassa. G. F. Stjernvallin mukaan erityisesti kuitenkin Suomessa, "missä oli verraton pula vastaavista henkilöistä, jotka olivat taitavia hovissa – sellaisissa kuin Venäjän hovi – tukemaan omaa ja kansakuntansa kunniaa." G. F. Stjernvall totesikin veljelleen: "Tämän päivän posti on saanut minut tässä suhteessa levottomaksi, ja minun kuvitteluni on avannut sellaiset näkymät, että en voi enkä halua niitä kuvata!! Omaamme kuitenkin vielä suuria resursseja. Meidän keisarimme armo ja hänen yksityinen isällinen huolenpitonsa, mikä koskettaa koko Suomea ei jätä meitä koskaan!! Ja sen lisäksi meillä on vielä Rehbinder lähellä hänen (keisarin) persoonaansa, vaikkei niin tärkeällä paikalla kuin Armfelt on jättänyt vapaaksi. Näiden kahden seikan ansiosta meidän asiamme eivät luultavasti mene aivan huonosti..."¹⁰²⁶ Stjernvallin veljekset eivät kuitenkaan tulleet näkemään isänmaansa tulevaa kohtaloa, sillä raskas työ ja vastuu veivät heidätkin ennen aikaisesti haudaan. Melko pian Armfeltin kuoleman jälkeen tuli suruviesti G. F. Stjernvallin kuolemasta ja vain vähän myöhemmin C. J. Stjernvall seurasi veljeään haudan lepoon.¹⁰²⁷

¹⁰²⁵ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille, 5/17.9.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 378, KA. Vrt. myös Blomstedt 1963, 379-80.

¹⁰²⁶ G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 30.8.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 135, KA.

¹⁰²⁷ Carpelan 1903, 2090; Carpelan 1903, 2088-92.

C. J. Stjernvallin vaimo, Eva Stjernvall (synt. von Willebrand), kirjoitti miehensä kuoleman jälkeen tämän veljen leskelle: "Kaipaam kärsimättömästi, että saan sulkea kärsivän sydämeni sinulle, sillä kuka muu voisi elävämmin ottaa osaa meitä kohdanneeseen kovaan kohtaloon kuin me itse, jotka olemme kokeneet nämä synkät ja kovat menetykset. Tästä ei ole kuitenkaan sallittua valittaa, mutta totisesti ovat meidän Herramme tiet tutkimattomat. Heillä oli niin paljon minkä vuoksi elää, eikä ainoastaan yksityisesti vaan yleisen hyvän puolesta, jonka vuoksi he aina toimivat runsaalla lämmöllä. Tämä väsymätön aherrus edesauttoi epäilemättä heidän aikaista poismenoaan – kyllä, me olemme todellakin menettäneet kaiken hyvän, Charlotta. Mutta täyttäkäämme velvollisuutemme näitä rakkaita jäljelle jääneitä lapsia kohtaan, vaikka he omaavatkin meissä heikon tuen verrattuna siihen, mitä ovat menettäneet. Ja varsinkin sinä Charlotta, jolla on niin monta poikaa, mikä kasvattaa huoliasi heikon terveytesi lisäksi. Ole vakuuttunut ystäväni, että kun vertaan omia huoliani sinun huoliisi, niin ajattelen enemmän sinua kuin minua. Mitä meidän tilanteeseen tulee, niin lepäävät asiat toistaiseksi, sillä meidän armollista keisaria ei odoteta näillä näkymin. Reh binder tekee kaikkensa meidän puolestamme, ja luotan täydellisesti tähän kunnolliseen ystävään. On todellakin kovaa luottaa ihmisiin oman olemassaolonsa takaamiseksi, mutta salli meidän katsoa asiaa oikealta näkökannalta, että se on pelkästään meidän lastemme toimeentulon tai heidän kasvatuksen takaamiseksi, kun haemme armoa, joka pitää myöntää heidän edesmenneiden isiensä epäitsekäistä palveluksista. Sinulla on niin monta poikaa, jotka vielä joku päivä voivat hyödyttää isänmaataan ja hyvittää sen armon, jonka he lapsuusvuosinaan saivat."¹⁰²⁸ Eva Stjernvall näyttikin ymmärtävän ja kunnioittavan edesmenneen puolisonsa uhrautumista isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi, vaikka se yksityiseltä kannalta tarkasteltuna tuntuikin katkeralta.¹⁰²⁹

Onkin tavallaan ironista, että Suomen johtomiehillä oli niin vähän valtaa heidän omaan elämäänsä, vaikka heillä oli samaan aikaan valta päättää Suomen asioista. Vallan ja vastuun – ja periaatteessa heidän ”synnynnäisen” yhteiskunnallisen aseman – hintana oli, etteivät he pystyneet luomaan itselleen tai läheisilleen kovinkaan säällistä elämää. Suomen johtomiehet saattoivat vain haaveilla henkilökohtaisesta vapaudesta ja onnesta. Heidän taloutensa ja

¹⁰²⁸ Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 27.4.1815, Stjernvall-suku – arkisto, 602:58, kansio 1, f. 272, KA.

¹⁰²⁹ Vrt. myös Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 2.11.1815, Stjernvall-suku – arkisto, 602:58, kansio 1, f. 543, KA: Eva Stjernvall kirjoitti: "hvad våra affairer angår i anseende på vår framtida utkomst kan du vara öfvertygad om at jag så väl kommer ihåg dig som mig - men intet böra vi setta i fråga några vidare gracer - det skulle intet våra aflidna makar gilla."

fyysinen sekä henkinen terveytensä kärsivät viran tuomista vaikeuksista ja hankaluuksista. Suomen johtomiehet olivatkin monessa suhteessa virkansa ”orjia” aivan kuten G. M. Armfelt oli tilannettaan kuvannut.¹⁰³⁰ Valtaa pohtivissa käsityksissä pääpaino laitetaankin usein siihen puoleen, joka liittyy ihmisten toisiin ihmisiin kohdistamaan valtaan, ja unohdetaan samalla se, että vallankäyttäjille itselleen valta ei välttämättä tuo kovinkaan paljon vapautta – valtaa vapauteen.¹⁰³¹

6.5 Kansakunnasta valtio-kansakunnaksi

Immanuel Wallerstein on todennut, että kun luo ”systemaattisen katseen modernin maailman historiaan, niin voi havaita, että lähes jokaisessa tapauksessa valtiomuodostus tapahtui ennen kansakunnan muodostumista siitä huolimatta, että laajalle levinnyt myytti on esittänyt asian päinvastaisessa järjestyksessä”.¹⁰³²

Valtiomuodostuksen voi katsoa tapahtuneen myös Suomessa ennen kansakunnan muodostumista¹⁰³³, vaikka useat oppineet ovat kuvanneet Suomen ja Viron sekä Latvian nationalistista kehitystä 1800-luvulla esimerkkinä kulttuurisesta tai autonomisesta nationalismista. Kulttuurisella ja autonomisella nationalismilla on tarkoitettu sitä, että idea kansakunnasta edelsi varsinaisen poliittisen kokonaisuuden luomista. Anthony D. Smithin terminologiaa käyttäen Suomi olisi tämän mukaan seurannut kansallisessa kehityksessään kansakunnasta valtioksi 'etnis-genealogista' linjaa¹⁰³⁴, jonka vastakohtana voi nähdä 'kansalais-territoriaalisen' kehityksen. Tällaisen ”kansalais-territoriaalisen” kehityksen on nähty olleen tyypillinen länsimaisille maille. Niissä valtion on katsottu olleen olemassa ennen kuin moderni kansakunta-idea syntyi ja ennen kuin nationalismi nousi merkittäväksi voimaksi.¹⁰³⁵

Käsitystä, että Suomessa kansakunta edelsi valtiota, on voitu perustella sillä, että vasta fennomaanien ideologinen kansakunta- ajattelu loi Suomen kansakunnan ja että Suomi

¹⁰³⁰ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10.7.1812, Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

¹⁰³¹ Kts. Clegg 1989, 73; Tiihonen 1994a, 13: ”Weberin mukaan valta luonnehtii kaikkia sosiaalisia suhteita, ja se tarkoittaa vallankäyttäjän mahdollisuutta (riippumatta siitä mihin valta nojaa) tietyssä sosiaalisessa suhteessa toteuttaa oma tahtonsa (vastustuksesta huolimatta).”

¹⁰³² Wallerstein 1991, 81; myös Hobsbawm 1994a, 90.

¹⁰³³ Vrt. Engman 1999a, 166.

¹⁰³⁴ Smithin käsitteiden ongelmallisuudesta Nurmiainen 2003.

¹⁰³⁵ Alapuro 1999, 111.

itsenäistyi Venäjältä vasta vuonna 1917.¹⁰³⁶ Risto Alapuro on kuitenkin todennut tarkastellessaan fennomaanien nationalistisia pyrkimyksiä, että niissä esiintyi myös valtionationalismiin viittaavia piirteitä. Alapuron mukaan suomalainen nationalismi oli erikoinen sekoitus sekä kulttuurisesti värittyä autonomista nationalismia että valtionationalismia. Anthony D. Smithin käsitteitä käyttäen tämän voi Alapuron mukaan ymmärtää lähinnä siten, että suomalaisessa nationalismissa oli piirteitä sekä "etnis-genealogisesta" että "kansalais-territoriaalisesta" kehityksestä.¹⁰³⁷

Suomen kansallinen kehityslinja näyttää kuitenkin erilaiselta myös silloin, kun huomio kiinnitetään fennomanian sijasta 1800-luvun alkuun, jolloin Suomeen saatiin ensimmäistä kertaa oma, itsehallintoon perustuva, keskushallintojärjestelmä.¹⁰³⁸ Suomesta tuli hallinnoltaan valtiota muistuttava kokonaisuus, vaikka se ei ollutkaan valtio-oikeudellisesti katsoen itsenäinen vaan riippuvainen Venäjän keisarista. Voi hyvinkin katsoa, että Suomessa käynnistyi tällöin "valtionationalistinen" tai "kansalais-territoriaalinen" kehitysprosessi.¹⁰³⁹ Matti Klinge onkin todennut, että keisarin ranskaksi Porvoon ”valtiopäivillä” ilmaisema *nation* on käsitettävä ennen muuta viittaukseksi poliittiseen kansakuntaan, valtioon siinä merkityksessä, joka sisältyi esimerkiksi Ranskan vuoden 1789 ilmaisuun *assemblée nationale*, kansalliskokous. Klingen mukaan ei ole todennäköistä, että Aleksanteri I olisi valtiopäivillä halunnut asettaa Suomen Venäjän valtakunnan muiden kansojen rinnalle, sillä keisari olisi silloin tuskin käyttänyt termejä korottaa ja arvoasema.¹⁰⁴⁰

Tämän tutkimuksen kannalta tärkein tekijä on silti se, että aikalaiset itse, Suomen johtomiehet, katsoivat ja kokivat olevansa rakentamassa suomalaista "valtiota"¹⁰⁴¹, vaikka Suomen asema ei vastannutkaan täysin Euroopassa kyseiseen aikaan vallinnutta käsitystä valtiosta. Keijo Korhosen mukaan Euroopassa oli vakiintunut lähinnä Montesquieun vaikutuksesta käsitys siitä, että valtio oli ihmissuhteiden ja lakien pysyvä järjestelmä, johon kuuluivat välttämättä suvereniteetin haltija, kansa ja tietty maa-alue. Ajan eurooppalaisessa

¹⁰³⁶ Kansakunta -käsitteen merkityksen problemaattisuudesta vielä edempänä lisää.

¹⁰³⁷ Alapuro 1999, 115.

¹⁰³⁸ Jussila 2007, 252. Vrt. Hallinnon merkityksestä Breuilly 1994, 111.

¹⁰³⁹ Vrt. Jussila 2007, 259: "...miten vuoden 1809 vaatimattomasta 'valtioalkiosta' (ilmaus J. Gripenbergin) kehittyi lopulta monien vaiheiden ja sattumien jälkeen täysin sisäisesti itsenäinen valtio."

¹⁰⁴⁰ Klinge 1997, 17, 24-5. Vrt Jussila 2004, 39.

¹⁰⁴¹ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA: "... huru vill man hoppas en stats grundläggande å nyo under et sådant tidevarf, hvilken regent kan ha förmåga at verka sit folks lycka och, sielfbestånd som ej sielf har begrep om grunderna därtil, hvilket genie fordras icke at återföra alting och alla til de enda principer hvarpå samhälls grunder endast kunna vila..."

ajattelussa tehtiin selvä ero "valtion" ja "maakunnan" välillä. Maakunta oli ainoastaan hallitsijan tahdosta muodostettu alue. Korhosen mukaan Suomen asiain komitea käytti Suomesta vuorotellen ja rinnakkain termejä "valtio" (État / stat) ja "maakunta" (la province, provins), vaikka maakunta -termin käyttö oli hänen mukaansa ehdottomasti yleisempää.¹⁰⁴²

Korhosen havaintoa valtio ja maakunta -termien käytöstä ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan Suomen johtomiesten yksityistä kirjeenvaihtoa. Suomen johtomiesten henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa Suomi käsitettiin ennen kaikkea "valtiona".¹⁰⁴³ Tästä huolimatta ei voi kuitenkaan katsoa, että valtio -käsite olisi ymmärretty mitenkään yksiselitteisesti tai selkeästi siten, että valtio -käsitteen merkitys olisi selitettävissä tarkasti. Suomen johtomiesten yksityisessä kirjeenvaihdossa – kuten arkipuheessa yhä nykyäänkin – valtio ei ollut mikään valtio-oikeudellis-juridinen käsite, vaan käsite, jonka aikalaiset ymmärsivät enimmäkseen itsestään selvästi ja ilman tarkempia määrittelyjä. Lisäksi Suomen autonomian ajan alun johtomiesten valtio -käsitteen määrittelemistä vaikeuttaa se, että kyseiset henkilöt olivat vasta rakentamassa Suomen "valtiota".

C. J. Stjernvall kirjoitti veljelleen syksyllä 1811: "Toistan vielä, että kansallishengen (national anda) luomiseksi tarvitaan jokin tietty prinssiippi, jonka avulla saavutetaan päätetty päämäärä, ja tämän prinssiipin ei tule olla salaisuus vaan kaikkien kansalaisten (medborgare) ymmärrettävissä, sillä silloin päämäärä voidaan saavuttaa ja silloin voidaan myös toivoa ja voittaa kaikkien yhteisymmärrys. Jos työskentelemme aina toiseen suuntaan kuin meille on tarkoitettu, niin huomaat miten mahdotonta meidän on päästä eteenpäin. Useimmilla kansakunnilla (nationer) ei ole koskaan ollut mitään tiettyä päämäärää vaan ovat ottaneet jokaisen tilanteen tullen uuden suunnan koskien heidän poliittista järjestelmää, niin on Venäjä seurannut laajentumisjärjestelmäänsä (omaksi epäonnekseen), Tanska puolueettomuuttaan, Englanti kauppaansa – viimeksi mainittu valtakunta viime aikoina vaihtelevasti, notkuen –, Ranska vallankumousta noudattaen vaihtelevasti ja kaatuen, Ruotsi on ollut sadan vuoden

¹⁰⁴² Korhonen 1963, 192-3.

¹⁰⁴³ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8/20.10.1813, Armfelt -arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti v. 1813, Ehrenström-arkiv III, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA. Herääkin kysymys, että käytettiinkö termiä provinssi diplomaattisista syistä Suomen asiain komitean virallisissa dokumenteissa. Tosin vertailua vaikeuttaa myös se, että Korhosen väitteensä tueksi esittämät lainaukset ovat myöhemmältä ajalta (vuoden 1815 jälkeen) ja hän viittaa vain muutamaan komitean asiakirjaan. Korhonen 1963, 193. Osmo Jussilan mukaan Suomi taas oli Suomen johtomiesten mukaan "jonkinlainen "finanssi- tai verovaltio" ". Jussila 2004, 136.

aikana vaihtelevainen, Preussi ja Itävalta vaihtelevia ja hummaavia... Toistan vielä kerran täysin vakuuttuneena, että ilman tiettyä prinssiippiä ja hyvin viitoitettua tietä ei tulla mihinkään, vaan yhdestä erehdyksestä ajaudutaan seuraavaan ja päädytään lopuksi pieneksi kurjaksi provinssiksi (province), jonka hyvinvoinnista kukaan ei huolehdi tulevaisuudessa."¹⁰⁴⁴

C. J. Stjernvallin kirjoituksesta on nähtävissä, että hän ymmärsi Suomen "valtiona" tai ainakin hän pyrki tekemään Suomesta "valtion" muiden eurooppalaisten kansakuntien tapaan.¹⁰⁴⁵ Stjernvall käytti kirjoituksessaan kansakunta -termiä modernilla tavalla yhdistäen sen poliittiseen valtiokokonaisuuteen. Onkin mielenkiintoista, että Stjernvall rinnasti Suomen Euroopan johtaviin valtioihin eikä esimerkiksi tiettyjen valtioiden sisällä menestyneisiin provinssihin. Mahdollinen tulevaisuus provinssina oli vain kauhukuva siitä, mitä voisi tapahtua, jos Suomen korkeimmalla hallinnolle ei pystyittäisi antamaan vakaata suuntaa ja prinssiippiä. Suomen johtomiesten pyrkimys tehdä Suomesta "valtio" ei tee silti tyhjäksi sitä, että he olivat samaan aikaan tietoisia myös siitä, ettei Suomi tosiasiasa ollut suvereeni valtio vaan ainoastaan valtiota muistuttava kokonaisuus.¹⁰⁴⁶ Suomen itsenäisyyskin oli loppujen lopuksi vain "niin kutsuttu itsenäinen eksistenssi".¹⁰⁴⁷

Oleellisinta on silti se, että Suomen johtomiehet pyrkivät rakentamaan Suomesta itsenäisen "valtion" heidän aikansa olosuhteiden mahdollistamissa rajoissa. Suomen "valtioon" rakentamiseen sopiikin hyvin Gellnerin ja Hobsbawmin näkemys siitä, että kansakunnat ovat ylhäältä päin rakennettuja.¹⁰⁴⁸ Suomen johtomiehiä ei kuitenkaan kiinnostanut teoreettisen valtiomääritelmän soveltaminen Suomeen, vaan käytännön työ erillisen suomalaisen "valtioon" aikaansaamiseksi.¹⁰⁴⁹ Tällainen pyrkimys ja toive ovat havaittavissa myös siitä, että Suomen johtomiehet käyttivät kirjeissään heidän ajalleen tyypillisiä valtiovertauskuvia Suomesta.

¹⁰⁴⁴ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku --arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA. Vrt. myös Hirn 1931, 373.

¹⁰⁴⁵ Vrt. Billig 1995, 85. Billig on todennut, että nationalismiin liittyy toisia maita jäljittelevä mimeettinen ulottuvuus.

¹⁰⁴⁶ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 8/20.10.1813, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 7/19.3.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

¹⁰⁴⁷ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 7/19.3.1814, Armfelt –arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

¹⁰⁴⁸ Abrahams 1999, 40; Gellner 1983, 57; Hobsbawm 1993, 44; Komulainen 2002a, 7. Lisäisin myös, että en näe Benedict Andersonin näkemystä, että nationalismi oli osa laajempaa kulttuurista murrosta mitenkään vastakohtaisena Gellnerin näkemykselle nationalismista yläluokan poliittisen legitimaation välineenä.

¹⁰⁴⁹ G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, (10.2.1812?), Armfelt –arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA; R. H. Reh binder C. E. Mannerheimille, 19/31.7.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 26, KA; C. J. Stjernvall J. F.

C. J. Stjernvall kirjoitti J. F. Aminoffille vuonna 1813: "Toinen syy miksi sydämeni on niin pakahduksissa, on se riitojen sävyttämä asetelma, joka vallitsee herra kenraalin ja joidenkin minun ystävien ja sukulaisten välillä, ennen kaikkea suhteessa Rehbinderiin, sillä on mahdottomuus, ettei tämä heijastuisi myös meidän yleisiin asioihin. Ketä saamme sitten kiittää, jos meidän *kehno laivamme* (usla skepp), joka kieltämättä on altistunut kaikille myrskyille ja vaaroille, suuremmille kuin uskommekaan, ajautuu kadotukseen ja meidän johtomiesten takia..." Ja pyydeltyään anteeksi suorapuheisuuttaan Stjernvall vakuutti vielä, että hänellä oli vain yksi päämäärä ja toive, "isänmaa (fädernesland) ja sen hyvinvointi".¹⁰⁵⁰

R. H. Rehbinder kirjoitti puolestaan C. E. Mannerheimille puhuen *Suomen valtioruumiin sairaudesta* (Finska stats kroppets sjukdom) tarkoittaen sillä Suomen valtionalouden heikkoa tilaa, johon ei oikein tahtonut löytyä lääkkeitä.¹⁰⁵¹

Vaikka Suomen johtomiehet pyrkivät rakentamaan erillisen suomalaisen "valtion", olisi silti harhaanjohtavaa nähdä Suomen autonomian ajan alun "valtiorakennus" ns. joulukuun kuudennen päivän tähytysaukosta. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten tavoitteena ei ollut rakentaa Suomesta suvereenia ja itsenäistä valtiota aivan kuin he olisivat nähneet kauden tulevaisuuteen, jossa Suomen kansallisen kehityksen teleologinen päätepiste kulminoituisi Venäjästä erillisen valtion synnyssä. Kyse oli pikemminkin reagoimisesta ja sopeutumisesta uuteen tilanteeseen, johon he olivat joutuneet vastoin omaa tahtoaan. Ajatus Suomen sulautumisesta Venäjään oli yksinkertaisesti luonnon, ja siksi heille ei jäänyt vallitsevissa olosuhteissa muuta mahdollisuutta kuin olla suomalaisia sanan valtiollis-poliittisessa, Suomen "valtion" kansalaisuuteen viittaavassa mielessä, sillä ruotsalaisuus ei ollut enää vaihtoehto.

Suomalaisuus olikin sängen luonnollinen ja looginen sekä helposti omaksuttavissa oleva vaihtoehto, sillä kyseiset henkilöt olivat olleet suomalaisia maantieteellis-kulttuurisessa mielessä jo Ruotsin vallan aikana – samaan tapaan kuin suomalaisen identiteetin alle sisältyy

Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA; C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 21.2.1812, Stjernvall-suku --arkisto, 602:58, kansio 2, f. 302, KA.

¹⁰⁵⁰ C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 22.3/9.4.1813, Riilahti -kokoelma, 602-51, n:o 22, KA.

¹⁰⁵¹ R. H. Rehbinder C. E. Mannerheimille, 8.1.1813, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 43, KA. Myös G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 18.2.1813, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 46, KA: "Sedan en medicus kommit i styret af nästan alla regering ärenden... i hvilka owana men driftiga händer statsrodret nu hvilat, tillstår jag för en bror och för en förtrogen vän, och endast för honom till hvilken grad jag desespererar om det finska fäderneslandet! –nya frikostigheter på vår arma stat cassans bekostnad...uplyser at vi äro incurabla!"; G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 17.6.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 122, KA:

yhä nykyään erilaisia alueellisia identiteettejä kuten esimerkiksi pohjalaisia ja savolaisia.¹⁰⁵² Ylemmissä säätyluokissa Suomi oli ymmärretty 1700-luvulla maantieteellis-kulttuurisessa mielessä Suomen kansakuntana¹⁰⁵³, joten uudessa valtiollis-poliittisessa tilanteessa käsitys Suomen kansakunnasta oli muutettavissa suhteellisen kivuttomasti poliittisen kansakunnan muotoon, valtio-kansakunnaksi – varsinkin kun vaihtoehtona oli ainoastaan hyvin vieraaksi koettu venäläisyys.

Timothy Brennan onkin muistuttanut siitä, että sana kansakunta (nation) viittaa "sekä moderniin kansallisvaltion että johonkin sitä muinaisempaan ja hämäämpään – nation – paikalliseen yhteisöön, kotipaikkaan, sukuun, kuulumiseen johonkin". Vielä 1700-luvulla Suomen kansakunta ymmärrettiin ensisijaisesti sen varhaisemman merkityksen mukaan, mutta autonomian ajan alussa kansakunta-käsite alkoi saada modernimman sisällön. Stuart Hall onkin todennut, että nation-termin vanhempi ja uudempi merkitys alkoivat vähitellen sulautua yhteen. Kyseisen kaltaisen kehityksen voi havaita myös Suomen johtomiesten ajattelussa autonomian ajan alussa. Hall on myös – Gellneriä mukailleen – todennut, että kansalliset identiteetit edustavat kansakunta -termin kahden puolen tuomista yhteen tarjoten jäsenyyttä sekä poliittisessa kansakunnassa että identifioitumista kansalliseen kulttuuriin, jotta "kulttuuri ja valtio olisivat langenneet yksiin" ja olisi syntynyt "syntynyt kyllin homogeenisiä kulttuureita, joilla kullakin on oma poliittinen kattonsa".¹⁰⁵⁴

Nähdäkseni Hallin kuvaama kehitys nation -käsitteiden yhteensulautumisesta on havaittavissa Suomen johtomiesten ajattelussa autonomian ajan alussa, vaikka Suomen yhteys Venäjään asettikin tälle omat reunaehdot. Kulttuuri ja valtio eivät voineet sulautua kokonaan yhteen, sillä Suomen "valtion" ylimpänä hallitsijana oli Venäjän keisari. Vaikka toisaalta voi myös katsoa, että Suomen pakon edessä tapahtunut liittäminen Venäjään vain vahvisti kyseistä kehitystä eli "kulttuurin ja valtion yhteenlankeemista". Jotta Suomi olisi voinut säilyä Venäjältä erillisenä maantieteellis-kulttuurisena kokonaisuutena, oli sen suojaksi rakennettava myös poliittinen katto, eli mahdollisimman itsenäinen suomalainen "valtio".¹⁰⁵⁵

"...uprätthålla våra affärer åtminstone ifrån et totalt skeppbrått..."; Bonsdorff 1934, 539; Haartman: "...vårt lilla skepp..."; 565: Reuterskjöld: "...med bästa vilja är det icke nog att styra skeppet Finland uti den storm...".

¹⁰⁵² Bonsdorff 1930, 149; Bonsdorff 1931, 309; Armfelt Aminoffille Ruotsin aikana: "Jag är finne, älskar och estimerar karaktären hos mine landsmän, men..."

¹⁰⁵³ Tosin tämä kansakunnan sisältö saatettiin ymmärtää eri tavoin. Vrt. esim. Klinge 1982, 33.

¹⁰⁵⁴ Hall 2002, 52; Gellner 1983, 43.

¹⁰⁵⁵ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku --arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA.

Käsitykset Suomesta kulttuuris-maantieteellisenä kansakuntana antoivat erinomaisen pohjan suomalaisen valtio-kansakunnan rakentamiselle, mutta pelkästään kulttuuris-maantieteellinen käsitys kansakunnasta olisi ollut varsin heikko suojamuuri Venäjää vastaan, sillä Suomen johtomiehille Suomen "valtion" rakentamisessa oli kyse ennen kaikkea reagoimisesta siihen, etteivät venäläiset olisi päässeet valtaan Suomessa. Oli aikaansaattava rakenteellisesti mahdollisimman erillinen "valtiollinen" systeemi, joka toimi puskurina venäläisiä vastaan. Siksi suomalaisten oli myös saatava maan itsehallinnon takaavat hallintolaitokset ja luotava omat hallintokäytännöt, sillä näiden katsottiin olevan paras tae säilyttää maan oma kulttuuri – omat lait, tavat ja uskonto.

On kuitenkin myös syytä todeta, että erillisen Suomen "valtion" synty ei ollut ensikädessä Suomen autonomian ajan alun johtomiesten vaan Aleksanteri I:n luomus siinä mielessä, että Suomen "valtion" perustana oli keisarin hallintotoimena perustama Suomen suuriruhtinaskunta. Mitään Suomen "valtiota" ei olisi alun perinkään lähdetty rakentamaan, ellei Suomea olisi ensin liitetty Venäjään. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten ansiona voi kuitenkin pitää sitä, että Suomesta tuli myös käytännössä erillinen "valtio". Venäläiset virkamiehet olisivat tuskin ymmärtäneet Suomen itsehallinnollista asemaa, ja jos Suomen johtomiehet eivät olisi heti alusta lähtien pitäneet mahdollisimman tiukasti kiinni suomalaisten Venäjältä erillisestä asemasta, olisi Suomen itsehallinnollinen asema ollut vaarassa vesittyä heti alkuunsa.

Suomen johtomiesten ajattelussa ei ollut kuitenkaan kyse modernien kansakunta -aatteiden omaksumisesta ja toteuttamisesta (per se), vaan kansakunta-käsitystä käytettiin instrumentaalisenä välineenä eron tuottamiseksi ja ylläpitämiseksi Venäjään.¹⁰⁵⁶ Keijo Korhonen on todennut, että kansallishenki oli Suomen asiain komitean jäsenten mukaan maan aseman muuttumiseen keskeisesti liittynyt poliittinen käsite. C. E. Mannerheimin käsityksen mukaisesti "kansallishenki oli luotava irtautumalla entisestä, ainoastaan uusien tarpeiden ja olojen mukaan". Korhonen ei näekään, että saksalainen ja englantilainen esiromantiikka olisivat vaikuttaneet Suomen asiain komitean käsityksiin, sillä esiromantiikan edustajat olivat kiinnostuneita pääasiassa kulttuurikansakunnista, vaikka esimerkiksi Ferguson ja Herder pohtivat luonnonoikeuden pohjalta myös valtiokansakunnan ongelmaa. Sen sijaan Korhosen

¹⁰⁵⁶ Vrt. Gordon 2002b, 32.

mukaan on selkeästi havaittavissa, että vaikutteita saatiin saksalaisesta täysromantiikasta, sen Napoleonin sotien paineessa muodostuneesta ohjelmasta valtiokansakunnista.¹⁰⁵⁷

Suomen johtomiesten henkilökohtaisesta kirjeenvaihdosta on kuitenkin vaikea havaita, että uuden Suomi-näkemyksen taustalla olisivat vaikuttaneet erityisesti uudet kansainväliset aatevirtaukset. Suomen ”itsenäisen” aseman kannalta tarkasteltuna oli silti hyvä – ja aikamoinen onnenkantamoinen –, että kansakunnasta tuli Euroopassa kyseiseen aikaan tärkein valtion olemassaoloa legitimoiva kriteeri hallitsijan ja uskonnon sijaan.¹⁰⁵⁸ Uudenlaiset näkemykset kansakunnasta tukivat varmasti Suomen johtomiesten pyrkimyksiä pitää Suomi kansakuntana erillään Venäjästä¹⁰⁵⁹, vaikka Suomen johtomiehet eivät edustaneetkaan puheissaan tai käytännöissään mitään puhdasoppista kansakunta -ideologiaa. Suomen johtomiesten käsitykset valtiosta olivat lähinnä olosuhteiden luomissa paineissa syntynyt luova sekoitus uusia ja vanhoja aatteita, joissa poliittinen kansakunta -ajattelu saattoi kulkea käsi kädessä perinteisen hallitsijan valtaa korostavan ajattelun kanssa.

Suomen johtomiesten tärkein päämäärä oli ”poliittinen eksistenssi”, jolle yksittäiset aatteet ja teot olivat alisteisia. Ja tämä johti välillä paradoksaalisesti siihen, että kyseisen päämäärän saavuttamiseksi Suomen oli lähestyttävä Venäjää. Suomen johtomiehet katsoivat, että vähemmän tärkeiksi katsottujen poliittisten ja hallinnollisten asioiden suhteen oli mahdollista joustaa, jotta tärkeimmiksi katsottujen, oman valtiollisen olemassaolon takaavien tekijöiden suhteen jäi liikkumatilaa. Kyseisen kaltainen poliittinen strategia tuokin mieleen Suomessa myöhemmin tunnetuksi tulleen ns. Paasikiven-Kekkosen linjan.¹⁰⁶⁰ Suomen autonomian ajan alun johtomiehet katsoivat Suomen myöhempien aikojen valtiomiesten tapaan, että hyvät suhteet Venäjään mahdollistaisivat samalla myös Suomen ”itsenäisen” kehittämisen maan omista eduista ja lähtökohdista käsin. Yhtäläisyyden myöhempään aikaan voi nähdä myös siinä, että G. M. Armfelt toimi Kekkosen tapaan eräänlaisena Suomen poliittisen linjan takuumiehenä ja että asiat hoidettiin hyvin pitkälti henkilötasolla.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁷ Korhonen 1963, 199, 206.

¹⁰⁵⁸ Schöpflin 1999, 49.

¹⁰⁵⁹ Korhonen 1963, 204: ”Toinen näiden miesten ajatuksissa huomiota herättävä piirre oli heille kaikille yhteinen käsitys Suomesta kansakuntana.”

¹⁰⁶⁰ Vrt. Tommila 1984, 96: ”Lojaalisuus keisaria kohtaan oli välttämätöntä. Tämä ei tarkoittanut Suomen venäläistämistä, vaan realiteettien huomioonottamista. Se oli Armfeltin ”Paasikiven linja”.”

¹⁰⁶¹ Vrt. Jakobson 2001, 187.

6.6 Säätyidentiteetistä kansalliseen identiteettiin?

Säätyasemaan perustuvaa identiteettiä on yleensä pidetty vastakkaisena kansallisuuteen pohjautuvalle identiteetille. On katsottu, että kehitys on kulkenut monikansallisista valtakunnista kohti modernia kansakuntia, joissa ihmisten lojaalisuus on kohdistunut hallitsijan sijasta kansakuntaan. Aikaisemmin valtiot olivat monarkkien hallitsemia valtakuntia, joissa hallitsija yhdisti valtakunnan eri alueet toisiinsa ja kunkin henkilön asema määräytyi hänen säätyasemansa perusteella. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa tapahtui aatteellinen murros, jolloin ihmisten lojaalisuus alkoi kiinnittyä kansakuntaan, jonka kautta kaikki tietyn alueen asukkaat muodostivat valtion. Hierarkkiseen säätyjakoon perustuvan yhteiskuntajärjestyksen sijasta etualalle nousi käsitys ”tasa-arvoisuuteen” pohjautuvasta kansalaisuudesta ja kansallisvaltiosta. ”Kansallinen intressi” nousi tärkeämmäksi legitimoivaksi periaateiksi kuin dynastiset tai säätyluokkiin perustuvat intressit. Periaatteessa kaikista tietyn kansallisvaltion alaisuudessa elävistä asukkaista tuli tasa-arvoisia maan kansalaisuuteen viittaavassa merkityksessä. Moderniin kansallisvaltioon yhdistetty kansalaisuusidentiteetti vei voiton säätyidentiteetistä, jolloin syntyi myös aatteellinen maaperä nationalismiin kaltaisille ilmiöille.¹⁰⁶²

Kuvatus kaltainen muutos on havaittavissa myös autonomian ajan alun Suomessa, sillä Suomen johtomiesten ajattelussa Suomen ”kansallinen intressi” nousi etusijalle hallitsijan ja säätyluokkien sijaan. Suomen johtomiesten lojaalisuus alkoi kohdistua ennen kaikkea hallitsijan valtakunnasta erilliseksi käsitettyyn suomalaiseen isänmaahan ja suomalaiseen kansakuntaan. Suomen johtomiehet eivät käsittäneet itseään ensisijassa hallitsijan alamaisiksi vaan erilliseksi ”valtiolliseksi” kokonaisuudeksi muodostuneen Suomen kansalaisiksi. Suomen johtomiesten valtiollis-poliittisen suomalaiskansallisen identiteetin perustana olivat omat lait, oikeudet ja uskonto,¹⁰⁶³ jotka säilyivät ennallaan valtioyhteydestä huolimatta. Valtakuntien rajat ylittävä aatellinen säätyidentiteetti ei muodostunut ratkaisevaksi tekijäksi Suomen johtomiesten omakuvalle, vaan säätyidentiteetin sijaan suomalaiskansallinen identiteetti alkoi määritellä heidän toimintaansa ja identiteettiään.

¹⁰⁶² Schöpflin 1999, 49; Hayes 2001, 59.

¹⁰⁶³ Vaikka uskonnon merkitys ei tullut juurikaan esiin henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa, lukuunottamatta Kaitselmuksen merkitystä.

Valtiollis-poliittisen suomalaiskansallisen identiteetin rakentuminen ei silti tarkoittanut säätyidentiteetin samanaikaista heikkenemistä, vaan vanhempaa perua oleva säätyidentiteetti vahvistui myös samaan aikaan. Kaarlo Wirilander onkin todennut, että säätyideologia, aristokraattiset ja korporatiiviset erioikeudet voimistuivat Venäjän yhteyteen liitetyssä Suomen suuriruhtinaskunnassa – vaikkakin vain ohimenevästi.¹⁰⁶⁴ Suomen liittäminen yhteiskuntarakenteeltaan vanhoilliseen Venäjän keisarikuntaan vahvisti Suomen aateliston asemaa ja heidän säätyideologiaansa siinä mielessä, että Suomen asioiden hoitaminen edellytti mukautumista venäläiseen hallintokulttuuriin. Korkea-arvoiset aatelismiehet onnistuivat ajamaan ja puolustamaan parhaiten suomalaisten etuja, sillä he hallitsivat aateliskulttuuriin kuuluvat käyttäytymissäännöt ja tunsivat parhaiten hovielämän ja venäläisen suosikkijärjestelmään perustuvan hallintotyylin.¹⁰⁶⁵

Voikin katsoa, että samanaikaisesti niin säätyasemaan kuin kansallisuuteen pohjautuvat identiteetit vahvistuivat Suomen autonomian ajan alun johtomiesten keskuudessa. Kansallinen identiteetti ei syrjäyttänyt säätyidentiteettiä, vaan ennemminkin on havaittavissa, että nimenomaan säätyidentiteetin vahvistuminen auttoi osaltaan uudenlaisen suomalaiskansallisen identiteetin esiinnousua. Sillä on havaittavissa, että Suomen johtomiesten lojaalisuus kohdistui päällisin puolin Venäjän keisariin, mutta keisariin kohdistunut lojaalisuus ja palvelus perustuivat silti ennen kaikkea vastavuoroiseen kiitollisuuteen siitä, että Aleksanteri I oli valloittajana kohdellut Suomea, suomalaisten isänmaata, niin hyvin ja armollisesti. Aleksanteri I oli Suomen ylimmille virkamiehille heidän isänmaansa hyväntekijä, joka oli taannut ja jonka uskottiin takaavan myös jatkossa Suomen Venäjästä erillisen aseman, ns. itsenäisen eksistenssin. Aatelisideologiaan vahvasti kuulunut käsitys hallitsijan palvelemisesta sitoi ”luonnollisella” tavalla Suomen johtomiehet Venäjän keisarin palvelukseen, varsinkin kun Aleksanteri I:n käytös vastasi Suomen johtomiesten käsityksiä hyvästä hallitsijasta.

Onkin mielenkiintoista havaita, että aatelistaustaiset Suomen johtomiehet rakensivat suomalaiskansallista identiteettiä vanhan säätyidentiteettinsä pohjalta, vaikka traditionaalisesti katsottuna aateliston lojaalisuus oli kohdistunut ensisijassa hallitsijaan ja hallitsijan valtakuntaan, joka oli ymmärretty isänmaaksi¹⁰⁶⁶. Aatelisto oli silti ollut kiinnittynyt myös

¹⁰⁶⁴ Wirilander 1974, 407.

¹⁰⁶⁵ Kuisma 1993, 151; Savolainen 1994, 57.

¹⁰⁶⁶ Lojaalisuuden olisi siis pitänyt kiinnittyä Venäjään.

omaan synnyin -ja kotiseutuunsa (fädernesbygd, fosterbygd), johon heidän lojaalisuus- ja kiintymyssuhteensa olivat kohdistuneet hallitsijan valtakunnaksi ymmärretyn laajemman isänmaan ohella.¹⁰⁶⁷ Sentralisoiva kuningasvalta oli uuden ajan alusta lähtien niin Ruotsissa kuin muualla Euroopassa onnistunut sitomaan paikallista valtaa hyvin itsenäisesti käyttäneet aateliset keskushallintojensa alaisuuteen, jolloin esi-isien maihin kohdistunut lojaliteetti oli siirtynyt koskemaan ennen kaikkea hallitsijaa ja hallitsijan valtakuntaa. Aateliston omien sukujuurien ja sukutaustan merkitys, tietynlainen ”esi-isien palvonta”, säilytti silti vahvan merkityksensä, sillä aateliset olivat usein lujasti sidoksissa ”isiensä maihin”, joihin liittyivät yksittäisten aatellissukujen omat traditiot ja historia.¹⁰⁶⁸

Aateliston esi-isien maihin kohdistama lojaliteetti oli kuitenkin ollut ristiriidassa hallitsijan vallan ja etujen kanssa siinä mielessä, että hallitsijan näkökulmasta valtakunnallisten etujen tuli tulla ennen alueellisia intressejä. Siksi hallitsijat olivat saattaneet olla varuillaan ja epäileväisiä sen suhteen, että aateliset kohdistaisivat lojaliteettinsa ennen kaikkea kotiseutuunsa, eivätkä hallitsijaan ja hallitsijan valtakuntaan. Venäjän keisarille Suomen johtomiesten heidän koti- ja synnyinseutuun kohdistama kiintymys ja lojaliteetti eivät muodostunut kuitenkaan ongelmaksi, sillä sen avulla Suomen johtomiehet voitiin vierottaa ruotsalaiseen isänmaahan kohdistuneesta lojaliteetista. Monikansallisen Venäjän keisarikunnan hallitsijaa ei haitannut suomalaisten kiinnittyminen heidän omaan isänmaahansa, kunhan vain maan asukkaat, ja erityisesti maan johtavat ryhmät, pysyivät uskollisena keisarille itselleen.¹⁰⁶⁹

Suomen johtomiesten vahva sidos suomalaiseen koti- ja synnyinseutuun kuvastuikin hyvin siinä, että heillä oli tapana sanoa maan Venäjään yhdistämisen jälkeen Suomen olevan heidän synnyinmaanaan heidän ”oikea” tai ”todellinen” isänmaansa.¹⁰⁷⁰ Suomen johtomiesten lojaalisuuden siirtymistä Ruotsista Suomeen ei voi pitääkään erityisen radikaalina aatteellisena hyppäyksenä, kun sitä tarkastelee Suomen johtomiesten keskuudessa yhä vahvasti vallinneen aatellisideologian valossa, sillä lojaalisuus vain siirtyi siinä isänmaasta

¹⁰⁶⁷ Esim. G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 7.11.1814, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 1, f. 147, KA: Adlercreutz oli kirjoittanut vanhalla ystävälleen kotiseudulle (fosterbygd) vanhan lausahduksen ”aux ames bien née que la patrie est chère!!”.

¹⁰⁶⁸ Vrt. Jouanna 1989, 50-1. Kts. myös Wolff 2004, 310.

¹⁰⁶⁹ Meinander 2002, 282: ”Venäjän imperiumi oli 1800-luvun loppuun saakka valtiomuodostukseltaan joustava tilkkutäkki, jolla ei ollut pakottavaa tarvetta yhtenäistää hallintoaan.”

¹⁰⁷⁰ C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 20.11.1811, Stjernvall-suku –arkisto, 602:58, kansio 2, f. 296, KA; Bonsdorff 1932, 62; Danielson-Kalmari 1920, 146; Danielson-Kalmari 1923, 108; Korhonen 1963, 238.

kotiseutuun, jolla oli traditionaalisesti katsottuna tärkeä merkitys aatelistolle. Kyse ei siis ollut siitä, että Suomen johtomiehet olisivat kyseenalaistaneet Ranskan vallankumouksen hengessä monarkin aseman ja säätyihin perustuvan yhteiskuntajärjestyksen, vaikka käytännön toiminnan kautta he tulivatkin näin tekemään nostaessaan työskentelyn suomalaisen isänmaan hyväksi kaikkein tärkeimmäksi päämääräkseen.

Vanhoillinen Venäjä salli siis paradoksaalisesti ”modernien kansallisaatteiden” kehityksen Suomessa, ja paradoksaalista myös, Suomen konservatiivisesti ajattelevat johtomiehet ryhtyivät niitä toteuttamaan. Vaikka Ranskan vallankumouksen kansan suvereenisuutta korostavien aatteiden toteuttaminen sinänsä olisi ollut mahdotonta autonomian ajan alun Suomessa, oli orastava kansallinen kehitys (koko Suomen kansaan viittaavassa kansakunta-merkityksessä) kuitenkin mahdollista, kun se tapahtui ainakin päällisin puolin vanhan, sääty-yhteiskuntaa ja hallitsijan valtaa korostavan, yhteiskuntajärjestyksen puitteissa. Ruotsalaisen identiteetin alta ”kuoriutunut” valtiollis-poliittinen suomalaiskansallinen identiteetti olikin Suomen johtomiehille jotain hyvin luonnollista ja itsestään selvää, vaikka sitä ei määritelty mitenkään selkeästi ja vaikka sen hyväksi oli työskenneltävä tietoisesti.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on jäänytkin vähemmälle huomiolle se, miten voimakkaasti Suomen johtomiehet samaistuivat suomalaiseen isänmaahansa. Matti Virtanen on todennut, että ”Aleksanterille ja Armfeltille suomalaisuus oli ennen kaikkea Suomen suuriruhtinaan alamaisuutta, keisarille lojaalia ei-ruotsalaisuutta”. Sen mukaan suomalaisten tuli tajuta Suomen uusi poliittinen asema, ”vain olemalla lojaali keisaria kohtaan Suomi säilyttäisi erikoisasemansa ja oman hallintonsa”. Keisarille lojaalin ei-ruotsalaisuuden korostaminen on kuitenkin jättänyt vähemmälle huomiolle sen tärkeä seikan, että Suomen johtomiesten lojaalisuus ei kohdistunut vain Aleksanteri I:een vaan ennen kaikkea suomalaiseen isänmaahan.¹⁰⁷¹

Huomion kiinnittäminen suomalaisen isänmaan merkitykseen ja sen pohjalta rakentuneeseen suomalaiskansalliseen identiteettiin paljastaa, että johtavan eliitin lojaalisuus alkoi kohdistua ennen kaikkea Suomeen ja suomalaiseen kansakuntaan. Suomalaiskansallisen identiteetin tarkastelu autonomian ajan alussa tuo esille myös sen, että suomalaista identiteettiä lähdettiin rakentamaan civic-painotteisesti korostaen suomalaisten perustuslaillisia oikeuksia, vaikka

¹⁰⁷¹ Virtanen 2001, 63-73.

Suomen johtomiesten käsityksissä suomalaisista on havaittavissa myös ”etnis”-painotteisia piirteitä.¹⁰⁷² Kansallisen identiteetin onkin nähty rakentuneen Suomessa poikkeuksellisen vahvasti "etnisten" määritteiden ja valtiokeskeisyyden¹⁰⁷³ varaan muuhun Eurooppaan verrattuna. Muualla Euroopassa kansallinen identiteetti on sen sijaan rakentunut enemmän civic-painotteisesti, jolloin kansallisessa identiteetissä ovat korostuneet kansalaisoikeudet ja yhteisesti hyväksytyt poliittiset perusteet kuten perustuslait ja poliittiset päämäärät.¹⁰⁷⁴ Kun Suomen kansakunnan rakentumista tarkastellaan autonomian ajan alussa, niin suomalaiskansallinen identiteetti ei näytäkään erityisen "etnis" -painotteiselta¹⁰⁷⁵ – saatikka itsestään selvältä. Sen sijaan on havaittavissa, että suomalaiskansallinen identiteetti rakennettiin varta vasten ja että siihen liittyivät myös civic-painotteiset elementit.

Suomen johtomiehille oli hyvin tärkeää, että kaikki Suomen kansalaiset saivat säilyttää Aleksanteri I:n Porvoon maapäivillä lupaamat oikeudet; "maan uskonnon ja perustuslait sekä ne eri- ja muut oikeudet, joita itse kukin sääty mainitussa suuruhtinaskunnassa erittäin, ja kaikki sen asujaimet yhteisesti, niin ylhäisemmät kuin alhaisemmat, tähän asti ovat nauttineet".¹⁰⁷⁶ Suomen autonomian ajan alun ”valtorakennuksessa” korostettiin Suomen omaan ”konstituutioon” perustuvia laillisuusnäkökohtia.

¹⁰⁷² Tarkoitetaan Suomen johtomiesten käsityksiä suomalaisten kansanluonteesta ja yhteisestä historiasta.

¹⁰⁷³ Liikanen 1998, 75-6: Valtiokeskeisyydellä on yleensä tarkoitettu sitä, että 1800-luvun lopun kansallisen liikkeen järjestäytymisen erityisenä piirteenä pidetään voimakasta keskusjohtoisuutta ja läheistä kytkentää valtioon.

¹⁰⁷⁴ Suutarinen 2001, 386-399. Myös Sihvola 2004, 96: "Valtio on meillä liitetty läheisesti etnisesti, kielellisesti, uskonnollisesti ja ajatuksellisesti yhtenäiseksi tulkittuun kansaan." Vrt. myös Ahonen 1998, 139, 145.

¹⁰⁷⁵ Viitataan etnisyydellä tekstissä edellä mainittuun määritelmään.

¹⁰⁷⁶ Suomennus lainattu Kekkonen 1991, 259. Vaikka tähän nähden voi myös huomauttaa, että kansalaiset eivät olleet täysin tasa-arvoisia sääty-yhteiskunnan perintönä vaikuttavien privilegioiden takia.

7 Yhteenveto – Isänmaamme keisari

Tutkimuksen pääsisältö voidaan kiteyttää sanapariin isänmaamme keisari, jossa isänmaa viittaa Suomen alueeseen ja keisari Aleksanteri I:een. Sanaparissa tiivistyvät hyvin Suomen asemassa ja sen johtavan eliitin ajattelussa tapahtuneet, radikaaliksi luonnehdittavat, muutokset. Ennen Suomen sotaa Ruotsi oli ollut isänmaa ja Suomen alueen asukkaat olivat olleet ruotsalaisia. Suomalaisuus oli ollut ruotsalaisen identiteetin alainen kategoria, paikallinen identiteetti. Venäjän valloittaessa Suomen alueen asukkaiden ei kuitenkaan täytynyt muuttua venäläisiksi, kuten oli pelätty, vaan Aleksanteri I ”lahjoittikin” suomalaisille oman isänmaan eli Suomen.

Suomalaisen isänmaan perustukset pohjautuivat Aleksanteri I:n lupauksiin säilyttää maan lait, uskonnon ja privilegit. Kyse ei ollut kuitenkaan pelkästä Aleksanteri I:n antamasta lahjasta, sillä Suomen hallinnon johtoon nousseet ylimmät virkamiehet pyrkivät alusta alkaen varmistamaan keisarin jo valloitushetkellä lupaamat oikeudet. Suomen johtomiehet katsoivat, että keisari oli antanut heille isänmaan, mutta heidän tehtävänä oli säilyttää ja ylläpitää tämä maan uusi asema. Suomen johtomiesten lojaalisuus kohdistui ennen kaikkea suomalaiseen isänmaahan, entiseen kotiseutuun, jota alettiin kutsua Suomen sodan jälkeen ”oikeaksi isänmaaksi”. Lojaalisuuden Venäjän keisaria kohtaan katsottiin muodostuvan nimenomaan siitä, että Aleksanteri I oli kohdellut Suomea niin hyvin, luvaten säilyttää maan omat oikeudet ja lait, vaikka valloittajana ja Venäjän itsevaltiaana keisari olisi voinut kohdella Suomea miten tahtoi.

”Tyranin” sijaan Aleksanteri I:stä oli tullut ”Suomen suojelusenkeli”. Suomen johtomiesten mukaan keisari nimenomaisesti tahtoi, että Suomen alueen asukkaista tulisi suomalaisia, ei ruotsalaisia eikä venäläisiä. Suomen johtomiehet eivät pitäneet Aleksanteri I:n pyrkimyksiä laskelmoituna keinona, jolla Suomen alueen asukkaiden lojaalisuus entistä esivaltaa Ruotsia kohtaan olisi saatu katkaistuksi. Sen sijaan maan ylimmät virkamiehet olivat aidon kiitollisia siitä, ettei suomalaisten tarvinnut yhdistyä heidän ”luonnollisina” pitämiinsä vihollisiin eli venäläisiin. Ruotsalainen identiteetti oli vuosisatojen ajan rakentunut (eurosentrisesti) suhteessa arkkivihollisina pidettyihin venäläisiin, joita pidettiin huonompina ”toisina”, sivilisoimattomina ja raakoina barbaareina.

Eroa venäläisiin pidettiin itsestään selvänä ja luonnollisena. Suomen johtomiehet katsoivat, että eron säilyttäminen Venäjään oli Suomen ja suomalaisten olemassaolon elinehto. Suomalaisuus tarjosikin maan johtomiehille hyväksyttävän ja myönteisen, tai ainakin myönteisemmän kuin venäläisyys, valtiollis-poliittisen identiteettiperustan sen jälkeen, kun ruotsalaisuus ei ollut enää vaihtoehto. Ruotsalaisesta identiteetistä luopumista helpottivat puolestaan suuresti Ruotsissa tapahtuneet valtiollis-poliittiset muutokset, jotka kauhistuttivat ja vihastuttivat Suomen johtomiehiä.

Suomen liittäminen Venäjään edellytti kuitenkin myös lähentymistä Venäjään, sillä Suomen johtomiehet katsoivat jo maan oman edun vaativan tätä. Lähentyminen Venäjään tapahtui kuitenkin hyvin pragmaattisessa hengessä, sillä lähentymisen motiivina ei ollut yhdentyminen tai yhdenmukaistuminen suhteessa Venäjään, vaan oman mahdollisimman suuren poliittisen ja itsenäisen toimintatilan varmistaminen. Suomen johtomiehet katsoivat, että Suomen ”itsenäisen” aseman kannalta vähemmän tärkeissä asioissa oli mahdollista joustaa, jotta tärkeimmiksi katsotuista asioista voitiin pitää kiinni ja jotta venäläisten epäluulot eivät olisi heränneet.

Suomen johtomiesten lähentyminen Venäjään ei tapahtunutkaan suhteessa Venäjän kansaan (kansoihin) vaan ennen kaikkea suhteessa Aleksanteri I:een, joka yhdisti Suomen Venäjään, niin samalla myös nimenomaan takasi Suomen Venäjältä erillisen aseman. Aleksanteri I:n suojissa ja tukemana uskottiin olevan mahdollista aikaansaada suomalainen ”kansallishenki”, jonka uskottiin takaavan suomalaisten olemassaolon vielä tulevissakin myrskyissä. Suomen johtomiesten mielestä Aleksanteri I:n käytös Suomea ja maan asukkaita kohtaan velvoittivat vastavuoroiseen kiitollisuuteen.

Aleksanteri I oli Suomen johtomiehille kirjaimellisesti heidän isänmaansa keisari – eikä päinvastoin. Perinteisesti katsottuna lojaalisuuden olisi pitänyt kohdistua ennen kaikkea hallitsijaan ja hallitsijan isänmaahan eli koko valtakuntaan. Periaatteessa Suomen johtomiehet kyseenalaistivat – Ranskan vallankumouksen henkeen – monarkin aseman valtion ruumiillistumana. Suomen johtomiesten ajattelussa hallitsijaan ja hallitsijan valtakuntaan liittynyt uskollisuus kääntyi ennen kaikkea hallitsijan valtakunnasta erilliseksi katsottuun isänmaahan, joka alettiin ymmärtää ”valtiona”, sillä Suomesta pyrittiin rakentamaan Venäjältä mahdollisimman erillinen hallinnollispoliittisen kokonaisuus. Lojaalisuuden kohdistuminen suomalaiseen kotiseutuun, joka alettiin nähdä Ruotsin sijaan isänmaana, ei

kuitenkaan ollut maan ylimpien virkamiesten näkökulmasta katsottuna radikaali muutos, sillä taustan tällaiselle ajattelulle voi löytää perinteisestä aatelisideologiasta, jonka mukaan esi-isien maat olivat olleet tärkeä osa aateliston identiteettiä.

Perinteisestä aatelisideologiasta voi samoin löytää taustan sille, miksi Suomen johtomiehet kiinnittäytyivät vahvasti Aleksanteri I:een, vaikka he samaan aikaan halusivat pitää tiukan eron venäläisiin. Venäjän keisari vastasi Suomen johtomiesten käsitystä hyvästä ”hallitsijaisästä”, joka ottaa ”aatelispoikansa” valtikkansa suojiin. Perinteisestä aatelisideologiasta on löydettävissä selitys myös siihen, että Suomen johtomiehet eivät samaistuneet pelkästään suomalaiseen isänmaahan vaan koko Suomen kansakuntaan. Maan ylimmät virkamiehet katsoivat aatelisideologiaan sisältyvän patriarkaalisen hengen mukaisesti, että kaikki Suomen alueella asuvat ihmiset kuuluivat osaksi suomalaista kansakuntaa emotionaalisesti ”kuvitellun yhteisön” tavoin. Olihan koko kansa saatava ymmärtämään, että he olivat nimenomaan suomalaisia, ei ruotsalaisia eikä venäläisiä.

Päämäärän saavuttamiseksi vaadittiin kuitenkin kaikkien ”oikein ajattelevien” yksimielisyyttä ja väsymätöntä toimintaa suomalaisen isänmaan hyväksi. Suomen johtomiehet katsoivat velvollisuudekseen uhrautua – kunniakkaiden esi-isiensä tavoin – Suomen hyväksi ”valtiollisella” kentällä. Maan johtomiesten mukaan ”isänmaan paras” tuli laittaa etusijalle kaikkiin muihin etuihin nähden. Suomalaiskansallista identiteettiä rakennettiin autonoman ajan alussa hyvin pienen ja rajatun miesjohtoisen aateliseliitin ehdoilla ja toimesta, ja esimerkiksi aatelisnaiset ja kansa olivat vastaanottavina osapuolina ilman tasavertaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia. Pienen eliittijoukon voimalla rakennettiin ”poliittista” kansakuntaa moniaineksisesta kansasta, mikä johti osaltaan siihen pitkäkestoiseen kehitysprosessiin, että Suomesta tuli myöhemmin kaikkien suomalaisten isänmaa¹⁰⁷⁷, eikä kyseessä ollut pelkkä eliitin ”isänmaamme”.

¹⁰⁷⁷ Näin suhteellisesti ajatellen, verrattuna autonoman ajan alkua myöhempään tilanteeseen.

Summary

The emperor of our fatherland – The changing national identity of the elite and the construction of the Finnish fatherland at the beginning of the autonomy

This study addresses the question of changing national identity of the elite at the beginning of the autonomy (1808 – 1814) in Finland. Russia had conquered Finland from Sweden, but Finland was not incorporated into the Russian Empire. Instead, it was governed as separately administered area, and Finland retained its own (laws of the realm of Sweden) laws. The inclusion in the Russian Empire compelled the elite of Finland to deliberate their national identity; they had to determine whether they remained Swedes or became Finns or Russians. The elite chose to become Finns, which may seem obvious from the nowadays perspective, but it cannot be taken for granted that the Swedish speaking and noble elite converted their local Finnish identity into a new national identity.

The basis of this study is constructive in a sense that identity is not seen as stable and constant. Theoretical background lies on Stuart Hall's writings on national identity, which offer good practical methods to study national identity. According to Hall identity is based mainly on "difference", "difference to others". In practice this means how elite began to define themselves in contrast to Swedes and Russians.

The Finnish national identity was constructed in contrast to Swedes due to the political reasons. In order to avoid Russians' suspicions Finns had to diverge from Sweden. Sweden had also gone through coup d'état, which was disliked by the elite of Finland. However, the attitudes of the elite towards Sweden remained somewhat ambiguous. Even if it was politically and rationally thinking wisest to draw away from Sweden, emotionally it was difficult.

Russia, on the other hand, had been for centuries the archenemy of the Finns – as well as all the Swedes. The fear of the Russians was mainly imaginary. Russians were seen as cruel barbarians who hated and resented Finns. The Finnish national identity was constructed above all in contrast to the Russians, for the difference to Russia was seen as a precondition for the existence of Finland. Respectively, the new position of Finland also required approaching

towards Russia, which was in its nature very pragmatic. The elite contrived to get rid off its prejudice against Russians on intellectual level, but not on emotional level.

At the beginning of the autonomy the primary loyalty of the elite was directed into the Finnish fatherland and its habitants. This was a radical ideological change, because traditionally the loyalty of the elite had focused on monarch and monarch's realm. However, the role of Alexander I was crucial. According to the elite the emperor had granted them a new fatherland. The former native country (Finland) was seen as a new fatherland instead of Sweden. The loyalty of the elite to the emperor generated from the reciprocal gratitude; Alexander I had treated their native country so mercifully. The elite felt strong personal responsibility for Finland's existence. The elite believed that the future of Finland rested on their shoulders. Alexander I had given them fatherland, but it was in the hands of the elite to construct the Finnish "state" and national spirit.

The study of the Finnish national identity brings forth also that the national identity was constructed by emphasizing Finns' civic rights. The civic rights were essential part of the construction of the Finnish national identity, for the difference between Finns and Russians was based on Finns' own laws and privileges, which the emperor of the Russia had ensured.

Lähdeluettelo

Kansallisarkisto (Helsinki), KA

Armfelt -kokoelma, KA

Gustaf Mauritz Armfelt Carl Johan Stjernvallille

Ehrenström III, KA (kopiot Upsalan yliopiston kirjastosta)

Carl Erik Mannerheim Johan Albrecht Ehrenströmille

Jägersköld -kirjekokoelma III, KA

August Fredrik Palmfelt C. L. Jägersköldille

Carl Erik Mannerheim-kirjekokoelma, KA

Robert Henrik Rehbinder C. E. Mannerheimille

Johan Fredrik Aminoff C. E. Mannerheimille

Knut von Troil C. E. Mannerheimille

Carl Erik Mannerheimin muistelmat, sidos 2, KA

Palmfelt -kirjekokoelma, sisältyy Armfelt -kokoelmaan, KA

G. M. Armfelt A. F. Palmfeltille

Adolf Broberg A. F. Palmfeltille

G. Langenskiöld A. F. Palmfeltille

R. H. Rehbinder A. F. Palmfeltille

H. G. Reuterskjöld A. F. Palmfeltille

F. Steinheil August Fredrik Palmfeltille

C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille

Gustaf Fredrik Stjernvall A. F. Palmfeltille

A. Svanborg A. F. Palmfeltille

A. F. Palmfeltin kirjekonsepteja G. M. Armfeltille

Gustaf Carl Palmfelt -kirjekokoelma, KA

A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille

Minette Palmfelt (synt. von Willebrand) G. C. Palmfeltille

Robert Henrik Rehbinder –arkisto

Souvenir de ma vie (muistelmat)

Riilahti -kokoelma, KA

C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille

J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille

J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille (konseptikirjeet)

C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille

A. F. Palmfelt J. F. Aminoffille

Stjernvall-suku –arkisto, KA

G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille

C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille

Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille

G. F. Stjernvall Charlotta Stjernvallille

J. F. Aminoff G. F. Stjernvallille

A. F. Palmfelt G. F. Stjernvallille

R. H. Rehbinder C. J. Stjernvallille

Stjernvall-Walleen -suku –arkisto, KA

C. E. Mannerheim C. J. Walleenille

A. F. Palmfelt C. J. Walleenille

C. J. Stjernvall C. J. Walleenille

C. E. Mannerheim G. F. Stjernvallille

Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille (synt. Yhlen)

Riksarkivet (Stockholm), RA

Carl Johan Adlercreutz' papper, E 3115, 1788-1822 1. volym I-V, RA

C. J. Adlercreutz päiväämätön tuntemattomalle

Carl Johan Adlercreutz' samling, E 3115, Koncept I, RA

C. J. Adlercreutz tuntemattomalle

G. A. Reuterholm samling 27, Brev till Reuterholm T-Å och osignerade, E 5146

Ernst Gustaf von Willebrand G. A. Reuterholmille

Skrivelser til Kungl. Maj:t, Direktion över arméns pensionkassa till Kungl. Maj:t, RA

G. F. Stjernvall 13.1.1810

A. F. Palmfelt 14.7.1810

C. J. Stjernvall 9.6.1810

E. G. von Willebrand 4.9.1806

Skrivelser till Kungl. Maj:t, Kammarkollegium till Kungl. Maj:t 1803 Juni, 471, RA

E. G. von Willebrandin muistio kamarikollegiolle *om krigsmaktens ökande i Finland*
20.5.1803

Stavsundsarkivet, smärre enskilda arkiv, 1.2. Ehrensvärd vol. 2., RA

Minette Palmfelt (synt. von Willebrand) Anna-Maria Palmfeltille (synt. Ehrensvärd)

Wetterstedt-Gyldenstolpe samlingen, Brev till Gustaf af Wetterstedt A-C, 3, E 6021, RA

J. F. Aminoff Gustaf af Wetterstedtille

Hämeenlinnan maakunta-arkisto

Jokioisten kartanon arkisto

E.G. von Willebrands papper

Opinnäytetyöt

- Ilmakunnas 2004 Johanna Ilmakunnas, *Aristokraattinen elämäntapa ja sen rahoitus 1700-luvun Ruotsissa. Carl ja Axel von Fersenin tulot, varallisuus ja kulutustottumukset*. Suomen ja Pohjoismaiden historian liseniaattitutkimus. Helsingin yliopisto 2004.
- Ilmakunnas 2000 Johanna Ilmakunnas, *Säädyllystä kuluttamista, Ylhäisaatelin rahankäyttö ja kulutustottumukset 1700-luvun toisella puoliskolla*. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto 2000.
- Johansson 2001 Per Johansson, *Gamla svenska chefer och finska ynglingar*. C-uppsats i historia. Upsala Universitet 2001.
- Klinge 1958 Matti Klinge, *Aatelin ihanteet ja "todellinen aatelismies" Ruotsin valtakunnassa 1600-luvun ensi puoliskolla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston Historian laitos 1958.
- Pulma 1979 Panu Pulma, *1780-luvun ns. separatistisen liikkeen taloudellissosiaalinen tausta*. Suomen historian Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston Historian laitos 1979.
- Laaksonen 2000 Eevamari Laaksonen, *Kuninkaan palvelijoista keisarin alamaisiksi, Sopeutuminen ja protesti alamaisten ja valtiiovallan välisissä suhteissa Suomen sodan aikana*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston 2000.

Painetut lähteet

- Calonius 1946 Matthias Calonius, *Siviilioikeuden luennot*. Wilhelm Chydeniuksen ja Väinö Nordströmin julkaisemasta latinankielisestä painoksesta suomentanut Edwin Linkomies. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 21, Tyrvään kirjapaino Oy, Vammala 1946.
- Calonii 1902 Mathias Calonii, *Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan, Åren 1793-1800*. Tidnings- & Tryckeri-Aktiebolagets Tryckeri, Helsingfors 1902.
- Choraeus 1903 Mikael Choraeus, *Bref, tal och andra Skrifter*. Utgifna af Ernst Lagus. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, LVII. Helsingfors, 1903.
- Ehrensvärd 1859 C.A. Ehrensvärd, *C.A. Ehrensvärds brev I*. Utg. av G. Berg. Stockholm 1916.
- Ehrensvärd 1877/8 G.J. Ehrensvärd, *Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af G.J. Ehrensvärd I-I*. Utg. av E.V. Montan. Bidrag till Sveriges historia, Stockholm 1877, 1878.
- Ekman 1900 Carl Christopher Ekman, *Dagbok förd under kriget i Finland 1788-1790 af auditören Carl Christopher Ekman*. Tidnings- & Tryckeri-Aktiebolagets Tryckeri, Helsingfors 1900.
- Elgenstierna 1934 Utgivna av Gustaf Elgenstierna. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser VIII Stålarms-Voltemat*. Kungl. Boktryckeriet. P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1934.
- Hedvig 1907 Hedvig Elisabeth Charlotta, *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok III 1789-1792*. Öfversatt och utgifven Carl Carlson Bonde. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1907.
- Kant 2000 Immanuel Kant, *Ikuseen rauhaan*. Karisto, Hämeenlinna 2000.
- Machiavelli 2001 Niccolò Machiavelli, *Ruhtinas*. WSOY, Helsinki 2001.
- Mannerheim 1922 Carl E. Mannerheim, *Geheimerådet C. E. Mannerheims Egenhändiga anteckningar*. Utgivna Bruno Lesch. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLXIII, Förhandlingar och uppsatser 35, Helsingfors 1922.
- Mannerheim 2004 G. Mannerheim, *Suomen marsalkan muistelmät, G. Mannerheimin muistelmien I-II kansanpainos*. Otava, Helsinki, 2004.
- Ehrenström 1883 Johan A. Ehrenström, *Statsrådets Johan Albert Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar II*. Utgifna af S. J. Boëthius. W. Schultz, Upsala 1883.

Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, LXVII, Helsingfors 1905

Porthan 1898 Henrik Gabriel Porthan, *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida.* Utg. av Ernst Lagus. SLS 38, Helsingfors 1898.

Sprengtporten 1882 Yrjö Maunu Sprengtporten, *Yrjö Maunu Sprengtporten'in, Suomen kenraalikuvernöörin virallista kirjeenvaihtoa vv. 1808-1809.* Todistuskappaleita Suomen historiaan, julkaissut Suomen Historiallinen Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, Helsinki 1882.

Voltaire 1970 François Marie Voltaire, *Kaarle XII:n historia.* Arvi A. Karisto Osakeyhtiön kirjapaino, Hämeenlinna 1970.

Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808, 1:nen osa. Todistuskappaleita Suomen historiaan. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino 1893.

Kirjallisuus

- Aaltonen 1931 E. Aaltonen, *Kenraali E. G. von Willebrand, Jokioisten merkittävin omistaja, Jokioinen 1631-1931, Juhlajulkaisu*. Forssan Kirjapaino O.Y., Forssa 1931.
- Abrahams 1999 Ray Abrahams 1999, *Nation and Identity, a view from social anthropology*. Teoksessa *National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries*. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Ahlbäck 1946 Ahlbäck Ragna, *Gods och herresäten i Finland*. Söderström & CO. Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1946.
- Ahonen 1998 Sirkka Ahonen, *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Historiallisia tutkimuksia 202. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.
- Ahtiainen & Tervonen 1996 Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat, Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996.
- Ahtokari 2000 Reijo Ahtokari, *Salat ja valat, Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756-1996*. SKS, Helsinki 2000.
- Ala 2001 Juha Ala, *Idealisaatio ja uhri*. Teoksessa *Entäs kun tulee se yhdestoista*. WSOY, Helsinki 2001.
- Ala 1999 Juha Ala, *Suomi-neito ja suojelusikä, sortovuosien psykohistoriaa*. Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Ala 1995 Juha Ala, *Suomi-ihanne tunteiden koossapitäjänä*. Teoksessa *Tunteiden sosiologiaa. II Historiaa ja sääätelyä*. Toim. Sari Näre. Tietolipas 157. SKS, Helsingin 1995.
- Alanen 1964 Aulis J. Alanen, *Suomen historia X, Suomen historia kustavilaisella ajalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1964.
- Alapuro 1999 Risto Alapuro, *Social Classes and nationalism: the North-East Baltic*. Teoksessa *National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries*. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Alapuro 1995 Risto Alapuro, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Hanki ja Jää, Porvoo 1995.

- Alapuro & Stenius 1987 Risto Alapuro ja Henrik Stenius, *Kansanliikkeet loivat kansakunnan*. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Albertoni 1987 Ettore E. Albertoni, *Mosca and the Theory of Elitism*. Basil Blackwell, 1987.
- Alford 1994 C. Fred Alford, *Group psychology and political theory*. Yale University Press, New Haven and London, 1994.
- Alford 1991 C. Fred Alford, *The Self in Social Theory, A Psychoanalytic Account of its construction in Plato, Hobbes, Locke, Rawls, and Rousseau*. Yale University Press, New Haven and London, 1991.
- Alford 1989 C. Fred Alford, *Melanie Klein & Critical Social Theory*. Yale University Press, New Haven and London, 1989.
- Ahlbäck 2006 Anders Ahlbäck, *Som en piskad hund, Bilder och motbilder av manlighet i den finska värnpliktsarmén kring år 1930*. Scandia, Årgång 2006, band 72, häfte 1.
- Allardt & Starck 1981 Erik Allardt & Christian Starck, *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta, Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta*. WSOY, Juva 1981.
- Alm 2002 Mikael Alm, *Kungsord i elfte timmen, Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772-1809*. Atlantis, Stockholm 2002.
- Almén 1940 F. Almén, *Gustav III och hans rådgivare 1772-89, Arbetsätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer*. Ak. avh. Upsala, 1940.
- Anckarsvärd 1892 Mikael Anckarsvärd, *Öfverste Mikael Anckarsvärds minnen från åren 1788-1790*. Skrifter utgifna af Svenska Historiska Förening I, Stockholm 1892.
- Anderson 2002 Benedict Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 2002.
- Anderson 2001 Benedict Anderson, *Folkräkning, karta, museum*. Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Anderson 1994a Benedict Anderson, *Imagined Communities*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Anderson 1994b Benedict Anderson, *Creole Pioneers of Nationalism*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Andersson 1940 Otto Andersson, *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790-1808*. SSSL 283, Helsingfors 1940.
- Andersson 1952 Otto Andersson, *Turun soitannollinen seura 1790-1808*. Suomentanut Reino Honkakoski. Kustannusliike Silta, Turku 1952.
- Annala 1928 Vilho Annala, *Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana*. Riihimäen Kirjapaino OY, Riihimäki 1928.
- Anthias & Yuval-Davis 1994 Floya Anthias and Nira Yuval-Davis, *Women and the Nation-State*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Anthoni 1923 Eric Anthoni, *Jacob Tengström och stiftstyrelsen I Åbo stift 1808-1823 I*. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar XVIII, Helsingfors 1923.
- Armstrong 1994a John Armstrong, *Nations before Nationalism*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Armstrong 1994b John Armstrong, *Towards a Post-Communist world..* Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Astarita 1992 Tomassa Astarita, *The Continuity of Feudal Power, The Caracciolo di Brienza in Spanish Naples*. Cambridge University Press 1992.
- Balibar 1991a Etienne Balibar, *Racism and Nationalism*. Teoksessa Race, Nation, Class. Ambiguous Identities. Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein. Verso, 1991.
- Balibar 1991b Etienne Balibar, *The Nation Form: History and Ideology*. Teoksessa Race, Nation, Class. Ambiguous Identities. Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein. Verso, 1991.
- Bauman 2002 Zygmunt Bauman, *Notkea moderni*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Berghe 1994 Pierre Van Den Berghe, *A Socio-Biological Perspective*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Bhabha 1994 Homi Bhabha, *Narrating the Nation*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Billig 1995 Billig Michael, *Banal Nationalism*. SAGE Publications, 1995.
- Birck 1944 Erik Ludvig Birck, *General Tolls krigsplan år 1788, dess utförande och sammanbrott*. Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXCVI, Helsingfors 1944.
- Björnsson 2001 Páll Björnsson, *National and Gender Identities in 19th-Century Germany: the Case of Leipzig*. Teoksessa Nations and Nationalities in Historical Perspective. Edited by Gudmundur Hálfðanarson and Ann Katherine Isaacs. Clivh's Workshop III. Edizioni Plus Università di Pisa, 2001.
- Blom 2001 Ida Blom, *Nation, klass och kön*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Blomstedt 1986 Yrjö Blomstedt, *Kustavilainen aika*. Eripainos teossarjasta Suomen historia. Weilin+Göös.
- Blomstedt 1985 Yrjö Blomstedt, *Suomi Ruotsin vallan lopulla*. Teoksessa Suomen asema Ruotsin valtakunnassa. Toim. Camilla Nemlander-Sjöberg. Hakapaino, Helsinki 1985.
- Blomstedt 1963 Yrjö Blomstedt, *Johan Albert Ehrenström, Kustavilainen ja kaupunginrakentaja*. SKS, Helsinki 1963.
- Blückert 2000 Kjell Blückert, *The Church as Nation*. European University Studies, Series XXIII, Theology, Vol. 697. Peter Lang, 2000.
- Bonsdorff 1949 Lars G. von Bonsdorff, *Stämningar och förhållanden i Finland före skilmässan från Sverige*. Almqvist & Wiksells boktryckeri aktiebolag, Uppsala 1949.
- Bonsdorff 1946 L. G. von Bonsdorff, *Lars Gabriel von Haartman intill 1827*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, CCCIX. Helsingfors 1946.
- Bonsdorff 1934 Carl v. Bonsdorff 1934, *Gustav Mauritz Armfelt IV*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1934.
- Bonsdorff 1932 Carl v. Bonsdorff 1932, *Gustav Mauritz Armfelt III*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1932.
- Bonsdorff 1931 Carl v. Bonsdorff, *Gustav Mauritz Armfelt II*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXIII, Helsingfors 1931.
- Bonsdorff 1930 Carl v. Bonsdorff 1930, *Gustav Mauritz Armfelt I*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXII, Helsingfors 1930.

- Bonsdorff 1921 Carl v. Bonsdorff, *Statsmän och dignitärer, Interiörer ur ämbetsmannavärlden i Finland vid Ryska tidens början*. Svenska Litteratursällskapet i Finland CLIX, Helsingfors 1921.
- Bonsdorff 1919 Carl v. Bonsdorff, *Finländska militärfrågor vid Ryska tidens början*. Särtryck ur Svenska Litteratursällskapetets förhandlingar och uppsatser 32, Helsingfors 1919.
- Bonsdorff 1918 Carl v. Bonsdorff, *Opioner och stämningar i Finland 1808-1814*. Skrifter utgivna Svenska Litteratursällskapet i Finland CXLI, Helsingfors 1918.
- Bonsdorff 1912 Carl v. Bonsdorff, *Åbo Akademi och dess män 1808-1828 I*. Bidrag till kännedom af Finlands nature och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. Finska Litteratur-Sällskapetets Tryckeri, Helsingfors 1912.
- Branch 1999a Michael Branch, *Introduction*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Branch 1999b Michael Branch, *The Academy of Sciences in St Petersburg as a centre for the study of nationalities in the North-East Baltic*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Brass 1994 Paul R. Brass, *Élite Competition and Nation-Formation*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Braun 1996 Rudolf Braun, *“Rester au sommet”: modes de reproduction socioculturelles des elites du pouvoir européennes*. Teoksessa Les Élités du pouvoir et la construction de l’État en Europe. Presses Universitaires de France, Paris 1996.
- Breuilly 1994 John Breuilly, *The Sources of Nationalist Ideology*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Bruckmüller 1993 Ernst Bruckmüller, *The National identity of the Austrians*. Teoksessa the National Question in Europe in Historical Context. Cambridge University Press, 1993.
- Buruma 1999 Ian Buruma, *Voltaire's coconuts, or Anglomania in Europe*. Weidenfeld & Nicolson, London 1999.

- Burke 2006 Peter J. Burke, *Identity Change*. Social Psychology Quarterly, Volume 69, Number 1 March 2006.
- Burr 2004 Vivien Burr, *Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä*. Vastapaino, Tampere 2004.
- Butler 2004 Judith Butler, *Undoing gender*. Routledge 2004.
- Carlsson 1985 Sten Carlsson, *Suomi Ruotsin valtakunnan osana*. Teoksessa Suomen asema Ruotsin valtakunnassa. Toim. Camilla Nemlander-Sjöberg. Hakapaino, Helsinki 1985.
- Carlsson 1949 Sten Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndpersoner 1700-1865, Studier rörande det svenska ståndsamhällets upplösning*. C. W. K. Gleerup, Lund 1949.
- Carpelan 1903 Tor Carpelan, *Finsk biografisk handbok, andra bandet L-Ö*, G. W. Edlunds Förlag, Helsingfors 1903.
- Carr 1994 Edward H. Carr, *Three Phases of Nationalism*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Castells 2000 Manuel Castells, *Identitetens makt*. Informationsåldern, ekonomi, samhälle och kultur, band II. Daidalos, Uddevalla 2000.
- Castrén 1951 Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisen herättäjänä*. Historiallisia tutkimuksia XXXV, julkaissut Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1951.
- Castrén 1944 Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson, nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*. Otava, Helsinki 1944.
- Castrén 1892 Robert Castrén, *Porvoon valtiopäivät vuonna 1809*. J. C. Frenckell'in ja Pojan kirjapainossa, Helsinki 1892.
- Castrén 1882 Robert Castrén, *Skildringar ur Finlands nyare historia*. G.W. Edlund, Helsingfors 1882.
- Castrén 1879 Robert Castrén, *Finska deputationen 1808-1809*. G.W. Edlunds Förlag, Helsingfors 1879.
- Chatterjee 2001 Partha Chatterjee, *Ett problem i de politiska idéernas historia*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Chatterjee 1994 Partha Chatterjee, *National History and its Exclusions*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Chaussinand-
Nogaret 2000 Guy Chaussinand-Nogaret, *La Noblesse au XVIIIe siècle*. Éditions Complexe, 2000.
- Chaussinand-
Nogaret 1991 Guy Chaussinand-Nogaret, *De l'aristocratie aux elites*. Teoksessa Histoire des élites en France du XVIe au Xxe siècle, L'honneur – le mérite – l'argent. Tallandier 1991.
- Clegg 1989 Stewart R. Clegg, *Frameworks of Power*. SAGE Publications, 1989.
- Cobban 1994 Alfred Cobban, *The Rise of the Nation-State System*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Conover &
Hicks 1998 Pamela Johnston Conover and Barbara E. Hicks, *The Psychology of Overlapping Identities: Ethnic, Citizen, Nation and Beyond*. Teoksessa National Identities and Ethnic Minorities in Eastern Europe. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. Macmillan press, 1998.
- Constant 1991 Jean-Marie Constant, *Absolutisme et modernité*. Teoksessa Histoire des élites en France du XVIe au Xxe siècle, L'honneur – le mérite – l'argent. Tallandier 1991.
- Cronberg 2002 Tarja Cronberg, *Naiset rajoilla, Euroopan raja-alueiden yhteistyö ja turvallisuuspolitiikka*. Teoksessa Sukupuolitetut rajat, Gendered Borders and Boundaries. Psykologian tutkimuksia – Psychological reports, Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, nro 22, Joensuu 2002.
- Cygnaeus 1897 Gustaf K. Cygnaeus, *K. Suomen Talousseura 1797-1897*. Åbo Tidningin Kirjapaino-Osakeyhtiö, Turku 1897.
- Dahl &
Gardberg 1989 Kaj Dahl - C.J Gardberg. *Suomen kartanoita*. Otava, Keuruu 1989.
- Dahlström 1942 Svante Dahlström, *Ur Runsalas hävder*. Förlaget Bro, Åbo 1942.
- Danielson-
Kalmari 1935 J. R. Danielson-Kalmari, *Kustavilainen aika III, jälkimmäinen nide, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla*. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö 1935.
- Danielson-
Kalmari 1933 J. R. Danielson-Kalmari, *Kustavilainen aika III, edellinen nide, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla*. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö 1933.
- Danielson-

- Kalmari 1928 J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, kuudes osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa V, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1928.
- Danielson-Kalmari 1927 J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, viides osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa IV, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1927.
- Danielson-Kalmari 1925a J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, neljäs osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa III, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1925.
- Danielson-Kalmari 1925b J.R. Danielson-Kalmari, *Stats- och samhällsliv i Finland under Gustavianska tider I-II*. Helsingfors 1925.
- Danielson-Kalmari 1923 J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, kolmas osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa II, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla*. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö 1923.
- Danielson-Kalmari 1922 J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, toinen osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa I, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnella vuosisadalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1922.
- Danielson-Kalmari 1921a J.R. Danielson-Kalmari, *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla. Kustavilainen aika I*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1921.
- Danielson-Kalmari 1921b J.R. Danielson-Kalmari, *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla. Kustavilainen aika II*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1921.
- Danielson-Kalmari 1920 J.R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika, ensimmäinen osa, Suomi omintakeisen valtioelämän alkujaksossa vv. 1809-1811, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnella vuosisadalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1920.
- Danielson-Kalmari 1908 J. R. Danielson-Kalmari, *Suomen sota vv. 1808-1809*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1908.

- Danielson 1896 Joh. Rich. Danielson, *Suomen sota ja Suomen sotilaat 1808-1809*, Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag, Helsinki, 1896.
- Danielson 1890 Joh. Rich. Danielson, *Finlands förening med Ryska riket, med anledning af K. Ordins arbete "Finlands underkufvande"*. Werner Söderströms Förlag, Borgå 1890.
- Derry 1979 T. K. Derry, *A History of Scandinavia, Norway, Sweden, Finland and Iceland*. George Allen & Unwin, 1979.
- Derry 1973 T. K. Derry, *A History of Modern Norway 1814-1972*. Clarendon Press, Oxford 1973.
- Desai 1990 Meghnad Desai, *Birth and Death of Nation States: Speculations about Germany and India*. Teoksessa *The Rise and Decline of the Nation State*. Basil Blackwell, 1990.
- Deutch 2001 Karl W. Deutch, *Nationalitet och social kommunikation*. Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Deutch 1994 Karl W. Deutch, *Nationalism and Social Communication*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Dewald 1996 Jonathan Dewald, *The European Nobility 1400-1800*. Cambridge University Press.
- Edgren 2001 Monika Edgren, *Från rike till nation, Arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i Sverige under 1700-talet*. Lagerbringbibliotekett, Skriftserie utgiven av Historiska Institutionen vid Lunds Universitet och Historiska Media. Historiska Media, Lund 2001.
- Ehn & Löfgren 1982 Billy Ehn / Orvar Löfgren, *Kulturanalys, Ett etnologiskt perspektiv*. LiberFörlag, Lund 1982.
- Ehrnrooth 2001 Jari Ehrnrooth, *Satanallisen symbioosin jälkihoito*. Teoksessa *Entäs kun tulee se yhdestoista*. WSOY, Helsinki 2001.
- Elias 1997 Norbert Elias, *Saksalaiset, Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*. Gaudeamus, Tampere 1997.
- Elias 1989 Norbert Elias, *Sedernas historia, Civilisationsteori I*. Atlantis, Stockholm 1989.
- Elias 1978 Norbert Elias, *The History of Manners, The Civilizing Process: volume I*. Pantheon Books, New York 1978.

- Englund 1989 Peter Englund, *Det hotade huset, Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm 1989.
- Engman 2004 Max Engman, *Pietarinsuomalaiset*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki, 2004
- Engman 2002 Max Engman, *Pitkät jäähyväiset*. Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Engman 1999a Max Engman, *The Finland-Swedes: a case of a failed national history*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Engman 1999b Max Engman, *Finland vid "civilisationsgränsen*. Teoksessa Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser. Red. Tapani Suominen och Anders Björnsson. Atlantis, Stockholm 1999.
- Engman 1995 Max Engman, *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809-1917*. Hallintohistoriallisiä tutkimuksia 20, Förvaltningshistoriekommittén och Tryckericentralen, Helsingfors 1995.
- Engman 1987 Max Engman, *Ulkosuomalaisuuden synty*. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Estlander 1881 C. G. Estlander, *Mor och son, Teckning ur familjelifvet I Finland för hundra år sen*. Finsk Tidskrift , 1881:2.
- Estlander 1880 C. G. Estlander, *Mor och son, Teckning ur familjelifvet I Finland för hundra år sen*. Finsk Tidskrift , 1880:2.
- Fahlbeck 1969 Erik Fahlbeck, *Lars August Mannerheim, politiker, justitieombudsman, bruksägare, jordbrukare*. Gleerups, Lund 1969.
- Fewster 2006 Derek Fewster, *Visions of Past Glory, Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica, Historica 11. Finnish Literature Society, Helsinki 2006.
- Fornäs 1998 Johan Fornäs, *Kulttuuriteoria, Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1998.
- Forsgård 2002 Nils Erik Forsgård, *En nationell strategi?* Historisk Tidskrift 2/2002.

- Forsgård 1998 Nils Erik Forsgård, *I det femte inseglets tecken, En studie I den åldrande Zacharias Topelius livs- och historiefilosofi*. Svenska litteratursällskapet I Finland nr 616, Helsingfors 1998.
- Ganguly 1998 Rajat Ganguly, *Why do Ethnic Groups Mobilise?* Teoksessa National Identities and Ethnic Minorities in Eastern Europe. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. Macmillan press, 1998.
- Geertz 1994 Clifford Geertz, *Primordial and Civic Ties*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Gellner 2001 Ernest Gellner, *Nationalismens tidsålder*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Gellner 1998 Ernest Gellner, *Nationalism*. Phoenix, 1998.
- Gellner 1994 Ernest Gellner, *Nationalism and High Cultures*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Gellner 1983 Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, 1983.
- Giddens 1994 Anthony Giddens, *The Nation as Power-Container*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Goody 1998 Jack Goody, *Food and Love. A Cultural History of East and West*. Verso, 1998.
- Gordon 2002a Tuula Gordon 2002, *Kansallisuuden fyysiset, sosiaaliset ja mentaaliset rajat*. Teoksessa Sukupuolitetut rajat, Gendered Borders and Boundaries. Psykologian tutkimuksia – Psychological reports, Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, nro 22, Joensuu 2002.
- Gordon 2002b Tuula Gordon, *Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat*. Teoksessa Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen ja Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002.
- Gordon, Komulainen & Lempiäinen 2002 Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen, *Johdanto*. Teoksessa Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen ja Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002.
- Gray 1997 John Gray, *Voltaire, Voltaire ja valistus*. Otava, Helsinki 1997.

- Greenfeld 1994 Liah Greenfeld, *Types of European Nationalism*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Gustafsson 2006 Harald Gustafsson, *Den gamla staten på nya äventyrer, Synpunkter på nyare statsbildningsforskning*. Scandia, Årgång 2006, band 72, häfte 1.
- Haas 2000 Ernst B. Haas, *Nationalism, Liberalism, and Progress*. Vol. 2. Cornell University Press, 2000.
- Haas 1997 Ernst B. Haas, *Nationalism, Liberalism, and Progress*. Vol. 1. Cornell University Press, 1997.
- Hall 1998 Patrik Hall, *The Social Construction of Nationalism: Sweden as an Example*. Lund University Press, Lund 1998.
- Hall 2002 Stuart Hall, *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Hakkarainen-Lonka-Lipponen 2001 Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka, Lasse Lipponen, *Tutkiva oppiminen, älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen*. WSOY, Helsinki 2001.
- Hastig 1908 Johannes Hastig, *Katedralskolan i Åbo 1722-1806. Bidrag till Åbo stads historia VIII*. Helsingfors Centraltryckeri, Helsingfors 1908.
- Hayes 2001 Carlton H. Hayes, *Den humanitära nationalismen*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Hechter & Levi 1994 Michael Hechter and Margaret Levi, *Ethno-Regional Movements in the West*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Heininen & Heikkilä Simo Heininen & Markku Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria*, Edita, Helsinki, 1996.
- Heinricus 1914 G. Heinricus, *Från samhällslifvet i Åbo 1809-1827, Kultur- och personhistoriska skildringar av G. Heinricus*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXVI, Helsingfors 1914.
- Helkama 2001 Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi & Karmela Liebkind, *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Edita, Helsinki, 2001.
- Hemström 2003 Mats Hemström, *Officerare – en elit med svärdets makt*. Teoksessa Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650-1900. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrik Winton (red.). Opuscula Historica Upsaliensia 29, Uppsala 2003.

- Hentilä, Krötzl & Pulma 2002 Seppo Hentilä, Christian Krötzl, Panu Pulma, *Pohjoismaiden historia*. Edita, Helsinki 2002.
- Hettne, Sörlin & Østergård 1998 Björn Hettne, Sverker Sörlin & Uffe Østergård, *Den globala nationalismen, Nationalstatens historia och framtid*. SNS Förlag, Stockholm 1998.
- Hirn 1931 Hans Hirn, *Gustaf Fredric Stjernvall 1767-1815, En tidsskildring*. Helsingfors 1931, Mercators Tryckeri Aktiebolag.
- Hobsbawm 2001 Eric Hobsbawm, *Nationalismens sista århundrade?* Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Hobsbawm 1997 Eric Hobsbawm, *Revolutionens tidsålder*. Rabén Prisma, Stockholm 1997.
- Hobsbawm 1994a Eric Hobsbawm, *Nationalismi*. Vastapaino, Tampere 1994.
- Hobsbawm 1994b Eric Hobsbawm, *The Nation as invented Tradition*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Hobsbawm 1994c Eric Hobsbawm, *The rise of Ethno-Linguistic Nationalisms*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Hobsbawm 1993 E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780, Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press 1993.
- Hogg & Ridgeway 2003 Michael A. Hogg and Cecilia L. Ridgeway, *Social Identity: Sociological and Social Psychological Perspectives*. *Social Psychology Quarterly*, Volume 66, Number 2 June 2003.
- Honess & Yardley 1987 Terry Honess & Krysia Yardley, *Self and identity, Perspectives across the lifespan*. Routledge & Kegan Paul, 1987.
- Horowitz 1994 Donald Horowitz, *The Logic of Secessions*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Howard 1994 Michael Howard, *War and Nations*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Huldt 1999 Bo Huldt, *Inledning*. Teoksessa *Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser*. Red. Tapani Suominen och Anders Björnsson. Atlantis, Stockholm 1999.
- Hultin 1897 Hultin Tekla, *Historiallisia tietoja Suomen vuoritoimesta Ruotsin vallan aikana*. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja 26, Helsinki 1897.
- Hutchinson 1994 John Hutchinson, *Cultural Nationalism and Moral Regeneration*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Hutchison 1988 Terence Hutchison, *Before Adam Smith, The Emergence of Political Economy, 1662-1776*. Basil Blackwell, First published 1988, Reprinted 1990.
- Hyrkkänen 2002 Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Hårdstedt 2007 Martin Hårdstedt, *Suomen sota 1808-1809*. WSOY, Helsinki 2007.
- Hägg 2003 Göran Hägg, *Svenskhetens historia*. Wahlström & Widstrand, 2003.
- Häikiö 2005 Martti Häikiö, *Jussilan sokea piste: Kansallisuusaate*. Historiallinen Aikakausikirja 2/2005.
- Häikiö 2003 Martti Häikiö, *Historia ja väärät profeetat, Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita, Helsinki 2003.
- Häyrynen 2001 Maunu Häyrynen, *Bildspråket i finländsk landskapsavbildning*. Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Ignatieff 2001 Michael Ignatieff, *Den sista tillflyktsorten*. Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Ihalainen 2005 Pasi Ihalainen, *Protestant Nations Redefined, Changing Perceptions of National Identity in the Rhetoric of the English, Dutch and Swedish Public Churches, 1685-1772*. Brill 2005.
- Ihalainen 2003 Pasi Ihalainen, *The Concepts of Fatherland and Nation in Swedish State Sermons from the Late Age of Absolutism to the Accession of Gustavus III*. *Scandinavian Journal of History*, vol. 28. No. 1, 2003.
- Ihalainen 2001 Pasi Ihalainen, *Varhaismodernien kansallisten identiteettien historiaa kansallisesta ja vertailevasta näkökulmasta*. Historiallinen Aikakausikirja 4/2001.

- Inkeri 1993 Raakel Inkeri, *Venäläiset virka-arvot, Suomalaisten virkamiesten hyvittely 1809-1826*. Teoksessa Hallinto rahan, julkisuuden ja Venäjän paineessa. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 9 Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.
- Inger 1980 Göran Inger, *Svensk rättshistoria*. Liber Förlag, 1980.
- Jakobson 2001 Max Jakobson, *Pelon ja toivon aika, 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Otava, Helsinki 2001.
- Jalava 2005 Marja Jalava, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800-1914*. SKS, Bibliotheca Historica 98. SKS, Helsinki 2005.
- Jalava 2002 Marja Jalava, *Hegeliläisyys 1800-luvun Suomessa*. Teoksessa Suomen Kulttuurihistoria 2, Tunne ja tieto. Toim. Rainer Knapas ja Nils Erik Forsgård. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2002.
- Jalava 2003 Marja Jalava, *Psykohistoria suomalaisen historian tutkimuksen kentässä*. Historiallinen Aikakausikirja, 1/2003.
- Jansson 2002 Torkel Jansson, *Kaksi valtiota – yksi kulttuuri. Vuoden 1812 politiikka sekä Ruotsin ja Suomen yhteiskuntakehitys eron jälkeen*. Teoksessa Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Johansson 2001 Rune Johansson, *Etnicitet och nationalism – ett forskningsfält för historiker*. Historisk Tidskrift 3/2001.
- Jokinen 2003 Arto Jokinen, *Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstin tutkimukseen*. Teoksessa Yhdestä puusta: maskuliinisuuksien rakentumien populaarikulttuureissa. Toim. Arto Jokinen. Tampere University press, Tampere 2003.
- Johnson 1993 Douglas Johnson, *The making of the French nation*. Teoksessa the National Question in Europe in Historical Context. Cambridge University Press, 1993.
- Jordanova 2001 Ludmilla Jordanova, *Vetenskap och nationalitet*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Josselson 1980 Michael Josselson and Diana Josselson, *The commander, A Life of Barclay de Tolly*. Oxford University Press 1980.

- Jouanna 1991 Arlette Jouanna, *Des " gros et gras" aux "Gens d'honneur*. Teoksessa *Histoire des élites en France du XVIe au Xxe siècle, L'honneur – le mérite – l'argent*. Tallandier 1991.
- Jouanna 1989 Arlette Jouanna, *Le devoir de révolte, La noblesse française et gestation de l'état moderne 1559-1661*. Librairie Arthème Fayard, 1989.
- Joustela 1963 Kauko E. Joustela, *Suomen Venäjän-kauppa autonomian ajan alkupuoliskolla vv. 1809-65*. Historiallisia Tutkimuksia LXII, Helsinki 1963.
- Juntunen 1986 Alpo Juntunen, *Suurvallan vakiintumisen kausi*, teoksessa *Venäjän ja Neuvostoliiton historia*, Otava, Helsinki 1986.
- Jussila 2007 Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit*. WSOY, 2007.
- Jussila 2005 Osmo Jussila, *Määritelmäjuristi historian käsitteiden kimpussa*. Historiallinen Aikakausikirja 4/2005.
- Jussila 2004 Osmo Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809-1917*. WSOY, Helsinki 2004.
- Jussila 2004b Osmo Jussila, *Suomi suuriruhtinaskuntana 1809-1917*. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809-2003*. Tekijät Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. WSOY, Helsinki 2004.
- Jussila 2003 Osmo Jussila, *Mikä historiantutkimustamme oikein vaivaa?*. Historiallinen aikakausikirja, 4/2003.
- Jussila 1996 Osmo Jussila, *Suomi suuriruhtinaskuntana, 1809-1917*. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809-1995*. WSOY, Juva 1996.
- Jussila 1987 Osmo Jussila, *Maakunnasta valtioksi, Suomen valtion synty*. WSOY, Juva 1987.
- Jussila 1986 Osmo Jussila, *Konservatiivinen imperiumi*. Teoksessa *Venäjän ja Neuvostoliiton historia*. Otava, Helsinki 1986.
- Jussila 1969 Osmo Jussila, *Suomen perustuslait, venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808-1863*. Historiallisia Tutkimuksia LXXVII, Helsinki 1969.
- Jutikkala 1985 Eino Jutikkala, *Oliko Suomi taloudellisen riiston kohteena?* Teoksessa *Suomen asema Ruotsin valtakunnassa*. Toim. Camilla Nemlander-Sjöberg. Hakapaino, Helsinki 1985.
- Jutikkala 1972 Eino Jutikkala, *Luentoja Suomen valtiojärjestyksen historiasta*. Gaudeamus, Hämeenlinna 1972.

- Jutikkala 1966 Toimituskunta: Eino Jutikkala (päätoimittaja), Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki ja Felix Seppälä sekä Y.S. Koskimies (toimistussihteeri), *Hämeen historia III*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna 1966.
- Jutikkala & Nikander 1946 Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander (toim.), *Hämäläisiä kartanoita ja suurtiloja*. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1946.
- Kansallinen elämäkerrasto 1932 Kaarlo Blomstedt, Gabriel Rein, Martti Ruuth, Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Yrjö Karilas, Ragnar Rosén, *Kansallinen elämäkerrasto IV osa*, WSOY, Porvoo 1932.
- Kansallinen elämäkerrasto 1934 Kaarlo Blomstedt, Gabriel Rein, Martti Ruuth, Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Yrjö Karilas, Ragnar Rosén, *Kansallinen elämäkerrasto V osa*, WSOY, Porvoo 1934.
- Kalela 2000 Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalleinen 2001 Kristiina Kalleinen, *"Isänmaani onni on kuulua Venäjälle" – vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. SKS, Helsinki 2001.
- Kappeler 1992 Andreas Kappeler, *Russland als vielvölkerreich, Entstehung, Geschichte, Zerfall*. Verlag C.H. Beck, München 1992.
- Karkama 1999 Pertti Karkama, *The individual and national identity in J. V. Snellman's Young-Hegelian theory*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Karonen 1999 Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521-1809*. WSOY, Helsinki 1999.
- Katajisto 2003 *Historiantutkimus ja uusintaminen*. Netpaper Ennen ja Nyt, Historian tietosanomat, 2/2003. <http://www.ennenjanyt.net/2-03/katajisto.htm>.
- Katajisto 2001 Kati Katajisto, *Aatelin tutkimuksen uudet suuntauukset*. Historiallinen Aikakausikirja, 2/2001.
- Kedourie 1994a Elie Kedourie, *Nationalism and Self-Determination*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Kedourie 1994b Elie Kedourie, *Dark Gods and their Rites*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Kemiläinen 2003 Aira Kemiläinen, *Amerikan nationalismi ja vapauden aate*. Tieteessä tapahtuu 6/2003, Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Kemiläinen 1989 Aira Kemiläinen, *Nationalism in Nineteenth Century Finland*. Teoksessa *Miscellanea. Studia Historica* 33. Ed. Antero Tammisto/Katariina Mustakallio/Hannes Saarinen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1989.
- Kemiläinen 1986 Aira Kemiläinen, *Onko Suomen kansa ”epähistoriallinen”?*, *Hegelin ja Engelsin jäljillä*. Teoksessa *Kansallisuuskysymyksiä ja rotuasenteita*. Toim. Aira Kemiläinen. Jyväskylän yliopiston historian laitos, Yleisen historian tutkimuksia 6, Jyväskylä 1986.
- Kekkonen 1991 Jukka Kekkonen, *Autonomian ajan rikosoikeus*. Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*, Sukuvallosta moderniin oikeuteen. Gaudeamus, Jyväskylä 1991.
- Kerkkonen 1935 Martti Kerkkonen, *Talouselämä Ruotsin vallan aikana*. Teoksessa *Suomen Kulttuurihistoria III, Sääty-yhteiskunnan aika* 2. K. J. Gummerrus Osakeyhtiö, Jyväskylä 1935.
- Kettunen 1987 Pauli Kettunen, *Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi*. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Kettunen 2003 Pauli Kettunen, *Historian poliittisuus ja kansallinen katse*. Historiallinen Aikakausikirja, 1/2003.
- Kidd 1999 Colin Kidd, *British Identities Before Nationalism, Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World, 1600-1800*. Cambridge University Press, 1999.
- Klinge 2006 Matti Klinge, *Iisalmen ruhtinaskunta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Klinge 2002 Matti Klinge, *”Mitäpä Venäjä soilla ja rapakivillä tekisi...”* Teoksessa *Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Klinge 2001 Matti Klinge, *Ecce Finnia Tridentem! Suomettumisen historiaa*. Teoksessa *Entäs kun tulee se yhdestoista*. WSOY, Helsinki 2001.
- Klinge 1999 Matti Klinge, *Suomen sinivalkoiset värit, Kansallisten ja muidenkin symbolien vaihteista ja merkityksestä*. Otava, Helsinki 1999.
- Klinge 1998 Matti Klinge, *Idylli ja uhka, Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*. WSOY, Porvoo 1998.

- Klinge 1997 Matti Klinge, *Keisarin Suomi*. Schildts, Helsinki 1997.
- Klinge 1988 Matti Klinge, *Från Lojalism till rysshät*. Söderström & C:o Förlags AB, Ekenäs 1988.
- Klinge 1985 Matti Klinge, *Ruotsi, ruotsalainen - Suomi, suomalainen*. Teoksessa Suomen asema Ruotsin valtakunnassa. Toim. Camilla Nemlander-Sjöberg. Hakapaino, Helsinki 1985.
- Klinge 1982 Matti Klinge, *Kaksi Suomea*. Otava, Helsinki 1982.
- Klinge 1978a Matti Klinge, *Turun ajoista 1840-luvun aktivismiin, Ylioppilaskunnan historia, Ensimmäinen osa 1828-1852*. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Oy Gaudeamus Ab, Vaasa 1978.
- Klinge 1978b Matti Klinge, *Kansalaismielen synty, Ylioppilaskunnan historia, Toinen osa 1853-1871*. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Oy Gaudeamus Ab, Vaasa 1978.
- Kohn 2001 Hans Kohn, *Medeltidens andliga patriotism*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Kohn 1994 Hans Kohn, *Western and Eastern Nationalisms*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Koivisto 2002 Mauno Koivisto, *Mietteitä Ruotsin vuoden 1812 politiikan johdosta*. Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Komulainen 2002a Katri Komulainen, *Johdanto: Kansallisuus, kansalaisuus ja sukupuoli*. Teoksessa Sukupuolitetut rajat, Gendered Borders and Boundaries. Psykologian tutkimuksia – Psychological reports, Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, nro 22, Joensuu 2002.
- Komulainen 2002b Katri Komulainen, *Vahva nainen ja kansallinen historia*. Teoksessa Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen ja Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002.
- Korhonen 2001 Anu Korhonen, *Mentaliteetti ja kulttuurihistoria*. Teoksessa kulttuurihistoria, Johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. SKS Helsinki, Kariston paino Hämeenlinna 2001.
- Korhonen 1963 Keijo Korhonen, *Suomen asiain komitea, Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811-1826*. Historiallisia tutkimuksia LXV, Suomen Historiallinen seura, Helsinki 1963.

- Koskimies 1956 Rafael Koskimies, *Porthanin aika. Tutkielmia ja kuvauksia*. Otava, Helsinki 1956.
- Koskivirta 2001 Anu Koskivirta, ”*Sisäinen vihollinen*”, *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Yliopistopaino, Helsinki 2001.
- Kujala 2003 Antti Kujala, *The Crown, the Nobility and the Peasants 1630-1713*. Tax, rent and relations of power. SKS, Helsinki 2003.
- Kuisma 1993 Markku Kuisma, *Metsäteollisuuden maa, Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920*. SHS, Helsinki 1993.
- Kuisma 1983 Markku Kuisma, *Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700-luvulla (1721-1772)*. Finska Vetenskaps-Societeten, Societas Scientiarum Fennica, H. 129, Helsinki 1983.
- Lachmann 2000 Richard Lachmann, *Capitalists in spite of themselves: elite conflict and economic transition in early modern Europe*. New York, Oxford University Press 2000.
- Lagus (utg.) 1903 Ernst Lagus, *Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choraeus*. Svenska Litteratursällskapet LVII. Helsingfors, Tidnings- & Tryckeri-Aktiebolagets Tryckeri 1903.
- Laine 1950 Eevert Laine, *Suomen vuoritoimi 1809-1884, I yleisesitys*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1950.
- Laine 1948 Eevert Laine, *Suomen vuoritoimi 1809-1884, II Ruukit*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1948.
- Lappalainen
Wolke
Pylkkänen 2007 Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pylkkänen, *Sota Suomesta, Suomen sota 1808-1809*. Tammi, Helsinki 2007.
- Lehtinen 1989 Erkki Lehtinen, *Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella*. Teoksessa Herää Suomi. Päätoim. Päiviö Tommila, toim. Maritta Pohls. Gummerrus, Jyväskylä, 1989.
- Lennersand 2002 Maria Lennersand, *Den svenska nationella självbilden under 1600- och 1700- talet*. Historisk Tidskrift 1/2002.
- Lesch 1941 Bruno Lesch, *Jan Anders Jägerhorn, Patriot och världsborgare, separatist och emigrant*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, CCLXXXVIII. Mercators tryckeri, Helsingfors 1941.

- Lesch 1924 B. Lesch, *Carl Erik Mannerheim, Ämbetsmannen och statsmannen I*. Ak. avh. Helsingfors 1924.
- Liikanen 2005 Ilkka Liikanen, *Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi*. Teoksessa Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005.
- Liikanen 1998 Ilkka Liikanen, *Fennomania poliittisena liikkeenä*. Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Toim. Kaj Ilmonen - Martti Siisiäinen. Tampere, Vastapaino 1998.
- Liikanen 1987 Ilkka Liikanen, *Kansanvalistajien kansakunta*. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Lijphart 1994 Arend Lijphart, *Ethnic Conflict in the West*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Lindqvist 2005 Herman Lindqvist, *Napoleon*. WSOY, Helsinki 2005.
- Lindqvist 1998 Herman Lindqvist, *Historien om Sverige. När riket sprängdes och Bernadotte blev kung*. Nordstedts, Stockholm 1998.
- Lindqvist 1996 Herman Lindqvist, *Axel von Fersen, Hurmuri ja herrasmies*. Fischer & Co., Stockholm 1996.
- Lloyd 2000 Genevieve Lloyd, Miehinen järki, "Mies" ja "nainen" länsimaisessa filosofiassa. Vastapaino, Tampere 2000.
- Luntinen 2002 Pertti Luntinen, *Ruotsin puolueettomuus Suomen etu*. Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Lönnqvist1978 Bo Lönnqvist, *Finländskt herrgårdsliv. En sammanfattning*. Teoksessa Finländskt herrgårdsliv, En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala. Svenska Litteratursällskapet i Finland NR 480, Folklivsstudier XI, Helsingfors 1978.
- Maczak 1996 Antoni Maczak, *Nécessité et complexité des relations entre État et noblesse*. Teoksessa Les Élites du pouvoir et la construction de l'État en Europe. Presses Universitaires de France, Paris 1996.
- Mann 1990 Michael Mann, *Introduction: Empires with Ends*. Teoksessa The Rise and Decline of the Nation State. Basil Blackwell, 1990.
- Manninen 2000 Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti, Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. SKS, Vammala 2000.

- Markkola 2002 Pirjo Markkola, *Vahva nainen ja kansallinen historia*. Teoksessa Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen ja Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002.
- Marklund 2006 Andreas Marklund, *På fädernas axlar, Faderssymboler, manlighet och patriotisk gemenskap under stora nordiske kriget*. Scandia, Årgång 2006, band 72, häfte 1.
- Mayall 1994 James Mayall, *Irredentist and Secessionist Challenges*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Meinander 2002 Henrik Meinander, *Liittoutumattomuus? Siitä oppineetkin kiistelevät*. Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- McNeill 1994 William H. McNeill, *Reasserting the Polyethnic Norm*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Mickwitz 1996 Joachim Mickwitz, *Boken om vårt land 1996, En oslipad diamant. Fröknarna Hedda Sederholm och Adelaïde von Hauswolff, fostran och ideal*. Otava, Helsinki 1996.
- Mommsen 1990 Wolfgang J. Mommsen, *The Varieties of the Nation State in Modern History: Liberal, Imperialist, Fascist and Contemporary Notions of Nations and Nationality*. Teoksessa The Rise and Decline of the Nation State. Basil Blackwell, 1990.
- Mosse 2001 George L. Mosse, *Nationalfesternas uppkomst och utveckling*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Mucchielli 2002 Alex Mucchielli, *L'identité*. 5e édition. Presses Universitaires de France, Paris 2002.
- Murray 1998 Venetia Murray, *High Society, A Social History of the Regency Period, 1788–1830*. Published by the Penguin Group, Viking 1998.
- Mylly 2002 Juhani Mylly, *Kansallinen projekti, Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Kirja-Aurora, Turku 2002.
- Mäkeläinen 1972 Eva-Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla, Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Suomen Historiallinen Seura 86, Helsinki, Forssan Kirjapaino, Forssa 1972.

- Mäki 2005 Kirsi Mäki, *Feministit ja nationalismitutkimus*. Teoksessa Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005.
- Mäntylä 1977 Ilkka Mäntylä, *Yksimielisyydestä kauppiaiden valtaan, Raatimiesten vaalit 12 kaupungissa 1722-1808*. Historiallisia tutkimuksia 104, Helsinki 1977.
- Mörner & Svensson 1988 Magnus Mörner & Thommy Svensson, *Classes, Strata and Elites, Essays on Social stratification in Nordic and Third World History*. Report from the Department of History, Gothenburg University no.34, Göteborg 1988.
- Nairn 1994 Tom Nairn, *The Maladies of Development*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Neumann 2000 Iver B. Neumann, *State and Nation in the Nineteenth Century: Recent Research on the Norwegian Case*. Scandinavian Journal of History, vol. 25. No. 3, 2000.
- Nielsen 2003 Niels Kayser Nielsen, *Nationalismens rumsdimension i Norden, eller om att minnas med kroppen*. Historisk Tidskrift för Finland 3/2003.
- Niemelä1998 Jari Niemelä, *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 199, Helsinki 1998.
- Nikula 1972 Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1809-1856*. Oy Lounaisrannikko, Turku 1972.
- Nikula 1971 Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1721-1809, nide II*. Oy Lounaisrannikko, Turku 1971.
- Nikula 1970 Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1721-1809, nide I*. Oy Lounaisrannikko, Turku 1971.
- Nikula 1933 O. Nikula, *Svenska skärgårdsflottan 1756-1791*. Ak. avh. Helsingfors 1933.
- Nisbet 1999 H. B. Nisbet, *Herder: the nation in history*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Nora 2001 Pierre Nora, *Mellan minne och historia*. Teoksessa Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i

- samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Nordin 2000 Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk, Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Brutus Östling Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2000.
- Norrby 2003 Göran Norrby, *Deklasserad överklass eller anpassad elit? 1800-talets svenska adel och det borgerliga samhället*. Teoksessa Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650-1900. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrik Winton (red.). Opuscula Historica Upsaliensia 29, Uppsala 2003.
- Nurmiainen 2005 Jouko Nurmiainen, *Northern European Elites in Historical Perspectives*. Scandinavian Journal of History, vol. 30. No. 3/4, 2005.
- Nurmiainen 2003 Jouko Nurmiainen, *Frågan om "etnisk nationalism", nationell självbild och 1700-talets Sverige*. Historisk Tidskrift för Finland 3/2003.
- Nygård 2005 Toivo Nygård, *Kustaa III, Vallanomaava mutta alamaisilleen armollinen kuningas*. SKS, Helsinki 2005.
- Offen 2000 Karen Offen, *European Feminisms 1700-1950, A political history*. Stanford University Press, Stanford 2000.
- Osmonsalo 1947 Erkki K. Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808*. WSOY, Porvoo 1947.
- Osmonsalo 1932 Erkki K. Osmonsalo, *Suomen rajapolitiikka Venäjän vallan aikana I, Ruotsin-vastaista rajaa koskevat kysymykset 1809-1824*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki 1932.
- Paasivirta 1987 Juhani Paasivirta, *Pienet valtiot Euroopassa, Kansainvälisen järjestelmän muutoksia 1800- ja 1900-luvuilla*. Historiallisia Tutkimuksia 139. Kirjayhtymä / SHS, Helsinki 1987.
- Paaskoski 1997 Jyrki Paaskoski, *G.M. Armfelt och Gamla Finland*. Historisk Tidskrift för Finland 3/1997.
- Pakkasvirta 2005 Jussi Pakkasvirta, *Kuvittele kansakunta*. Teoksessa Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005.
- Pakkasvirta & Saukkonen 2005 Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, *Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena*. Teoksessa Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005.
- Paloheimo & Wiberg 2004 Heikki Paloheimo ja Matti Wiberg, *Politiikan perusteet*. WSOY, Helsinki 2004.
- Parland-von Essen

- 2005 Jessica, Parland-von Essen, *Behagets betydelse, Döttrarnas utbildning i det sena 1700-talets adelskultur*. Akademisk avhandling i historia, Helsingfors universitet, Helsingfors 2005.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/parland-essen/behagets.pdf>
- Pearson 1999 Raymond Pearson, *History and historians in the service of nation-building*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Pekonen 2003 Kyösti Pekonen, *Hallitseminen*. Teoksessa Käsitteet liikkeessä, Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Tampere 2003.
- Peltonen 2000 Matti Peltonen, *Between Landscape and Language: The Finnish National Self-Image in Transition*. Scandinavian Journal of History, vol. 25. No. 4, 2000.
- Penttilä 2006 Risto E. J. Penttilä, *Historian roolipeli, Pistoja menneeseen ja tulevaan*. Otava, Helsinki 2006.
- Persson 1986 Anders Persson, *1808 Gerillakriget i Finland*. Ordfronts förlag, Stockholm 1986.
- Powis 1984 Jonathan Powis, *Aristocracy*. Basil Blackwell 1984.
- Pulkkinen 2003 Tuija Pulkkinen, *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, Tampere 2003.
- Pulkkinen 2002 Tuija Pulkkinen, *Hannah Arendt ja identiteetti- modernia vai postmodernia ajattelua?* Tiede & Edistys 1/2002.
- Pulkkinen 1987 Tuija Pulkkinen, *Kansalaisyhteiskunta ja valtio*. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Pulma 1997 Panu Pulma, *Separatismi ja taloudelliset intressit 1780-luvulla*. Teoksessa Tie tulkintaan. WSOY, Juva 1997.
- Pulma 1993 Panu Pulma 1993, *Rauhoituspolitiikan kausi*. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Juva 1993.
- Puolimatka 1997 Tapio Puolimatka, *Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa*. Kirjayhtymä Oy, Tampere 1997.
- Ramel 2003 Stig Ramel, *Göran Magnus Sprengtporten, Förrädaren och patrioten*. Atlantis, Stockholm 2003.

- Ramel 1998 Stig Ramel, *Kustaa Mauri Armfelt 1757-1814, Ruotsissa kuolemaantuomittu kuninkaan suosikki Suomessa kunnioitettu valtion perustaja*. Otava, Helsinki 1998.
- Rasilainen 2005 Aki Rasilainen, *Kuuluuko autonominen Suomen valtio historiatietoisuuteemme? Osmo Jussilan kootut erehdykset valtio-oikeuden alalla*. Historiallinen Aikakausikirja 3/2005.
- Rauhala 1923 K. W. Rauhala, *Toimet sotalakiemme uudistamiseksi 1812-1877*. Teoksessa Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta. Toim. Suomen Historiallinen Seura. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1923.
- Rauhala 1915 K.W. *Rauhala Suomen senaatti 1809-1909*, Edellinen osa vuodet 1809-1859. Suomen historiallinen seura, Otava, Helsinki 1915.
- Rauhala 1910a K.W. Rauhala, *Suomen keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808-1817 I*, Ylimmät virkakunnat 1808-1812. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö, Helsinki 1910.
- Rauhala 1910b K.W. Rauhala, *Suomen keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808-1817 II*, Ylimmät virkakunnat 1812-1817. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö, Helsinki 1910.
- Reddy 2001 William Reddy, *The Navigation of Feeling, A Framework for the History of Emotions*. Cambridge University Press, 2001.
- Rein 1925 G. Rein, *Karl Johan Adlercreutz, Försök till levnadsteckning I, förra delen*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, CLXXXIII, Helsingfors 1925.
- Rein 1923 G. Rein, *Kaksi Kaarle Juhanaa*. Teoksessa Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta. Toim. Suomen Historiallinen Seura. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1923.
- Rein 1921 G. Rein, *Klingspors försvarsåtgärder i Finland 1796*. Historisk Tidskrift för Finland 1921.
- Relander 2001 Jukka Relander, *Suomettuminen – eliitin ideologia?* Teoksessa Entäs kun tulee se yhdestoista. WSOY, Helsinki 2001.
- Remy 2000 Johannes Remy, *Higher Education and National Identity, Polish Student Activism in Russia 1832-1863*. Bibliotheca Historica 57. SKS, Helsinki 2000.
- Renan 1994 Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?* Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.

- Reynolds 1994 Susan Reynolds, *Regnal Sentiments and Medieval Communities*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Richmond 1994 Anthony H. Richmond, *Ethnic Nationalism and Post-Industrialism*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Roberts 1953 Michael Roberts, *Sweden*. Teoksessa The European Nobility in the Eighteenth Century, Studies of the Nobilities of the major European states in the pre-Reform Era. Edited by A. Goodwin. Adam and Charles Black, London 1953.
- Roginski 2002 Vadim Roginski, *Oliko Kaarle Juhana venäläisten "vaikuttaja-agentti"?* Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Rundquist 1989 Angela Rundquist, *Blått blod och liljevita händer, En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850-1900*. Carlsson, Malmö 1989.
- Saarisalo 1972 Aapeli Saarisalo, *Aurora Karamzin ja hänen aikansa*. WSOY, Porvoo 1972.
- Salmi 2002 Hannu Salmi 2002, *Vuosisadan lapset, 1800-luvun kulttuurihistoria*. Turun yliopiston historian laitos, Julkaisuja n:o 60, Turku 2002.
- Sandström 2002 Åke Sandström, *Ruotsalainen identiteetti ja ruotsalaisten Suomi-kuva 1808-1860*. Teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Saukkonen 2005 Pasi Saukkonen, *Kansallinen identiteetti*. Teoksessa Nationalismit. Toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005.
- Savolainen 1994 Raimo Savolainen, *Suosikki senaattorit, Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809-1892*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14. Hallintohistoriakomitea ja Painatuskeskus, Helsinki 1994.
- Schlesinger 1994 Philip Schlesinger, *Europeanness: A New Cultural Battlefield?* Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Schybergson 1908 M.G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan, Lefnadsteckning, förra delen*. Helsingfors 1908.
- Schöpflin 1999 George Schöpflin, *The politics of national identities*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth

- Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Scott 1986 Joan W. Scott, *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. The American Historical Review, volume 91, number 5, December 1986.
- Scott & Storrs 1995 H. M. Scott & Christopher Storrs, *Introduction: The Consolidation of Noble Power in Europe, c. 1600-1800*. Teoksessa *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, volume one, Western Europe. Edited by H.M. Scott. Longman 1995.
- Segerstråle 1981 Nils Segerstråle, *Svenska fideikommiss*. Berlings, Lund 1981.
- Seidler 1989 Victor J. Seidler, *Rediscovering masculinity, Reason, language and sexuality*. Routledge, 1989.
- Sennett 2002 Richard Sennett, *Työn uusi järjestys, Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Sennett 1978 Richard Sennett, *The Fall of Public Man, On the Social psychology of capitalism*. Vintage Books, 1978.
- Seton-Watson 2001 Hugh Seton-Watson, *Nationer, stater och det mänskliga samhället. Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Seton-Watson 1994 Hugh Seton-Watson, *Old and New Nations*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Sihvo 1999 Hannes Sihvo, *Karelia: a source fo Finnish national history*. Teoksessa *National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries*. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Sihvola 2004 Juha Sihvola, *Maailmankansalaisen etiikka*. Otava, Helsinki 2004.
- Siltala 2005 Juha Siltala, *Nation as Mother Figure for Reformers in Finland, 1840-1910*. Scandinavian Journal of History, vol. 30. No. 2, 2005.
- Siltala 2001 Juha Siltala, *Psykohistorian metodologisia kysymyksiä*. Teoksessa *Kulttuurihistoria, johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. SKS, Hämeenlinna 2001.
- Siltala 1999 Juha Siltala, *Valkoisen äidin pojat, Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Otava, Helsinki 1999.

- Sirén 1999 Kirsi Sirén, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen, Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. SHS, Bibliotheca Historica 38, Helsinki 1999.
- Smeds 1987 Kerstin Smeds, *Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti*. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Smith 2001 Anthony. D. Smith, *Från folk till nation*. Nationens röst –texter om nationalismens teori och praktik. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Smith 1994a Anthony D. Smith, *The Crisis of Dual Legitimation*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Smith 1994b Anthony D. Smith, *The Origins of Nations*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Southgate 2001 Beverley Southgate, *History: What & why? Ancient, Modern, and Postmodern perspectives*. Second edition. Routledge 2001.
- Spring 1977 David Spring, *Landed Elites compared*. Teoksessa European Landed Elites in the Nineteenth Century. Edited by David Spring. The Johns Hopkins University Press, 1977.
- Stalin 1994 Joseph Stalin, *The nation*. Teoksessa Nationalism. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Stearns 1975 Peter N. Stearns, *European Society in Upheaval, Social History since 1750*. Second Edition. Macmillan, 1975.
- Stedingk 1844 C.B.C. Stedingk, *Mémoires posthumes du Feld-maréchal Comte de Stedkingk I*. Red. av M. Björnstjerna. Paris 1844.
- Steckzén 1937 B. Steckzén, *Krigskollegii historia III 1772-1865*.
- Steinrud 2003 Marie Steinrud, *"Lätt mina råd och förmaningar alltid vara hos dig". Manlighetsideal i det tidiga 1800-talets högreståndskultur*. Teoksessa Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650-1900. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrik Winton (red.). Opuscula Historica Upsaliensia 29, Uppsala 2003.
- Stenhammar & Stenbock 1941 Waldemar Stenhammar ja Reinhold Stenbock. *Kungl. andra livgrenadjärregementet. Biografiska anteckningar om officerare med vederlikar*. Linköping 1941, AB Östgöta Correspondentens Boktryckeri.

- Stenius 2003 Henrik Stenius, *Kansalainen*. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*, Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Tampere 2003.
- Stenius 1987 Henrik Stenius, *Frivilligt jämlikt samfällt, Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. SLS, Helsingfors 1987.
- Stille 1940 Å. Stille, *Det politiska spelet. Svensksund 1790-1940*. En minnesbok utarb. av Försvarsstabens krigshist. avdeln. Stockholm 1940.
- Sugar 1994 Peter Sugar, *Nationalism in Eastern Europe*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Sulkunen 2004 Irma Sulkunen, *Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831-1892*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 952. SKS, Hämeenlinna 2004.
- Sulkunen 1987 Irma Sulkunen, *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Sunell 1997 Milka Sunell, *Autonomia liikkeessä*. Poleemi 1 / 1997.
- Suominen 2002 Tapani Suominen, *Itsensä kokoinen Ruotsi*. Teoksessa *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Suutarinen 2001 Sakari Suutarinen, *Nuoret ja Suomen kansallisen suurkertomuksen omaksuminen*. Teoksessa *Entäs kun tulee se yhdestoista*. WSOY, Helsinki 2001.
- Sörlin 2001 Sverker Sörlin, *Inledning*. Teoksessa *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*. Red. Sverker Sörlin i samarbete med Ingemar Karlsson och Richard Pettersson. SNS Förlag, Stockholm 2001.
- Talvitie 2002 Heikki Talvitie, *Ruotsin vuoden 1812 politiikka*. Teoksessa *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Taras 1998 Ray Taras, *Introduction*. Teoksessa *National Identities and Ethnic Minorities in Eastern Europe*. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. Macmillan press, 1998.
- Tarkiainen 1986 Kari Tarkiainen, *Se wanha wainooja, Käsitteet itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen*. Historiallisia tutkimuksia 132. SHS, Helsinki 1986.

- Tarkiainen 1999 Kari Tarkiainen, *Svenska Finlandsuppfattningar under tvåhundra år*. Teoksessa *Det hotade landet och det skyddade*. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser. Red. Tapani Suominen och Anders Björnsson. Atlantis, Stockholm 1999.
- Tarkiainen 1990a Kari Tarkiainen, *Finnarnas historia i Sverige 1, Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. SHS, Helsinki 1990.
- Tarkiainen 1990b Kari Tarkiainen, *Finnarnas historia i Sverige 2, Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944*. SHS, Helsinki 1990.
- Tegnér 1894a Elof Tegnér, *Gustaf Mauritz Armfelt, Efter Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor III, Armfelt i landsflykt*, F. & G. Beijers Förlag, Stockholm 1894.
- Tegnér 1894b Elof Tegnér, *Gustaf Mauritz Armfelt, Efter Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor III, Under omstörtningar*, F. & G. Beijers Förlag, Stockholm 1894.
- Tegnér 1893 Elof Tegnér, *Gustaf Mauritz Armfelt, Efter Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor I, Armfelt och Gustaf III*, F. & G. Beijers Förlag, Stockholm 1893.
- du Terrail 1963 Colin du Terrail, *La Finlande et les Russes depuis les Croisades Suédoises*. Librairie Istra, 1963.
- Thomson 1957 David Thomson, *Europe since Napoleon*. Penguin books, 1957.
- Tiihonen 1994a Seppo Tiihonen, *Eurooppalainen malli*. 1. osa. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10. Helsinki, Painatuskeskus Oy 1994.
- Tiihonen 1994b Seppo Tiihonen, *Herruus, Ruotsi ja Venäjä*. 2. osa. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 11. Helsinki, Painatuskeskus Oy 1994.
- Tilly 1994 Charles Tilly, *Europe and the International State System*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Tjeder 2003 David Tjeder, *The Power of Character, Middle-Class Masculinities, 1800-1900*. Printed by Författarens Bokmaskin, Stockholm 2003.
- Tjeder 2002 David Tjeder, *Maskulinum som problem: Genusforskningen om män*. Historisk Tidskrift 3/2003.
- Tjeder 2000 David Tjeder 2000, *One Hundred Years of Uncertainty: Changing Conceptions of the Ideal Man, 1800-1900*. Teoksessa *Only Human*,

- Studies in the History of Conceptions of Man. Edited by Arne Jarrick. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 2000.
- Tommila 2000 Päiviö Tommila, *Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Teoksessa Suomen tieteen historia 2. WSOY, Porvoo 2000.
- Tommila 1989 Päiviö Tommila, *Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella*. Teoksessa Herää Suomi. Päätoim. Päiviö Tommila, toim. Maritta Pohls. Gummerrus, Jyväskylä, 1989.
- Tommila 1984 Päiviö Tommila, *Suomen autonomian synty 1808-1819*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1984.
- Tommila 1962 Päiviö Tommila, *La Finlande dans la politique européenne en 1809-1815*. Studia Historica 3, Suomen historiallinen seura, Lahti 1962.
- Torvinen 1965 Taimi Torvinen, *J.R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1965.
- Tyynilä 1992 Markku Tyynilä, *Senaatti, tutkimus hallituskonselji-senaatista 1809-1918*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 5. VAPK-kustannus, Helsinki 1992.
- von Törne 1935 P.O. von Törne, *Sällskapet Walhall och självständighetsidén i Finland 1781-1786*. HTF 1935.
- von Törne 1926 P.O. von Törne, *Finlands Riddarhus 1818-1918, I Tiden intill 1845*. Söderström & C:o Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1926.
- Upton 1999 Anthony F. Upton 1999, *History and national identity: some Finnish examples*. Teoksessa National History and Identity, Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Edited by Michael Branch. Finnish Literature Society, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki 1999.
- Upton 1995 A. F. Upton, *The Swedish Nobility, 1600-1772*. Teoksessa The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries, Northern, Central and Eastern Europe, volume two. Edited by H. M. Scott. Longman 1995.
- Vahtola 2003 Jouko Vahtola, *Suomen historia, Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava, Helsinki 2003.
- Vilkuna 2005 Kustaa H. J. Vilkuna, *Viha, Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. SKS, Historiallisia Tutkimuksia 229. Gummerrus, Helsinki 2005.
- Viroli 1995 Maurizio Viroli, *For Love of Country, An Essay on Patriotism and Nationalism*. Clarendon Press, Oxford 1995.

- Virrankoski 2001 Pentti Virrankoski, *Suomen historia 1*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 2001.
- Virtanen 2001 Matti Virtanen, *Fennomanian perilliset, poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. SKS, Hämeenlinna 2001.
- Wahlbäck 2002 Krister Wahlbäck, *Ruotsin luontainen haluttomuus ottaa riskejä*. Teoksessa *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Tammi, Helsinki 2002.
- Walker 1994 Connor Walker, *When is a nation?* Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Wallerstein 1991 Immanuel Wallerstein, *The Construction of Peoplehood: Racism, Nationalism, Ethnicity*. Teoksessa *Race, Nation, Classa. Ambiguous Identities*. Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein. Verso, 1991.
- Warpula 2002 Kirsi Warpula, *"Honour Thy Father and Thy Mother", Forming Authority in the 17th century Kingdom of Sweden*. Manslaughter, Fornication and Sectionarism. In *Norm-breaking in Finland and the Baltic Area from Medieval to Modern Times*. Edited by Anu Koskivirta & Sari Forström. The Finnish Academy of Science and Letters, 2002.
- Warpula 2003 Kirsi Warpula, *Myytti uudesta miehestä*. Historiallinen Aikakausikirja 3/2003.
- Weber 1994 Max Weber, *The Nation*. Teoksessa *Nationalism*. Edited by John Hutchinson & Anthony Smith. Oxford University Press, 1994.
- Werner 2002 Yvonne Maria Werner, *Nationalism, religion och genus i konstruktionen av det moderna*. Historiskt Tidskrift 3/2002.
- Westerlund 2002 Lars Westerlund, *Porten till Finland, Politiken och förvaltningen i Egentliga Finland åren 1809-1917*. Ekenäs Tryckeri AB, 2002.
- Westerlund 1993 Lars Westerlund, *Länsförvaltningen, Landshövdingarna, regeringsmakten och politiken i Finland åren 1809-1992*. Hallintohistoriakomitea ja Painatuskeskus. Helsinki 1993.
- Wibling 1954 Jöran Wibling, *Opinioner och stämningar i Sverige 1809-1810*. Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, Uppsala 1954.
- Wilkama 1938 Sisko Wilkama, *Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840-1880 -luvuilla, pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus*. Historiallisia tutkimuksia XXIII, Helsinki, 1938.
- Wirilander 1985 Kaarlo Wirilander, *Suomen armeijan upseeristo, aliupseeristo ja sotilasvirkamiehistö 1812-1871(1880), viranhaltijain luettelot*. Suomen Historiallinen Seura, Käsikirjoja 10, Helsinki 1985.

- Wirilander 1974 Kaarlo Wirilander. *Herrasväkeä, Suomen säätyläistö 1721-1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. Forssa, Forssan Kirjapaino 1974.
- Wirilander 1954 Kaarlo Wirilander, *Officersfamiljernas sociala ställning i Finland efter 1809*. Turun historiallinen arkisto XII, Turun Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja, Turku 1954.
- Wirilander 1953 Kaarlo Wirilander. *Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718-1810, virkatalonhaltijan luettelot*. Forssa, Forssan Kirjapaino Oy 1953.
- Wirilander 1950 Kaarlo Wirilander, *Suomen upseeristo 1700-luvulla, Sosiaalhistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino OY, Helsinki 1950.
- Wolff 2004 Charlotta Wolff, *Vänskap och makt, Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*. Gummerrys Kirjapaino Oy, Helsingfors 2004.
- Wolke 2005 Lars Ericson Wolke, *Bodelning mellan bröder, Uppdelningen av den svenska och finska militären efter Fredrikshamnfreden I September 1809*. Historiskt Tidskrift för Finland 4/2005.
- Wrong 1988 Dennis H. Wrong, *Power, its forms, bases, and uses*. Basil Blackwell 1988.
- Ylikangas 1999 Heikki Ylikangas, *Finland i skuggan av stormakten i öst*. Teoksessa Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser. Red. Tapani Suominen och Anders Björnsson. Atlantis, Stockholm 1999.
- Ylikangas1998 (1986) Heikki Ylikangas, *Käännekohdat Suomen historiassa*. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. WSOY, viides painos, Juva 1998 (1986).
- Ylikangas1992 Heikki Ylikangas, *Valtiovalta ja kansakunta*. Teoksessa Suuri muutos, suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Toim. Marjatta Rahikainen. Vammalan kirjapaino Oy, 1992.
- Yuval-Davis 1997 Nira Yuval-Davis, *Gender and nation*. SAGE Publications, 1997.
- Zlobin 1880 K.K. Zlobin, *De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af Kejsar Alexander I:s regeringstid intill finlands förening med Ryssland*. Kongl. Boktryckeriet, P. A. Nordstedt & Söner, Stockholm 1880.
- Östman 2000 Ann-Catrin Östman, *Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus*. Teoksessa Feministejä – Aikamme ajatteliijoita. Toim. Anneli

Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström. Osuuskunta
Vastapaino, Tampere 2000.